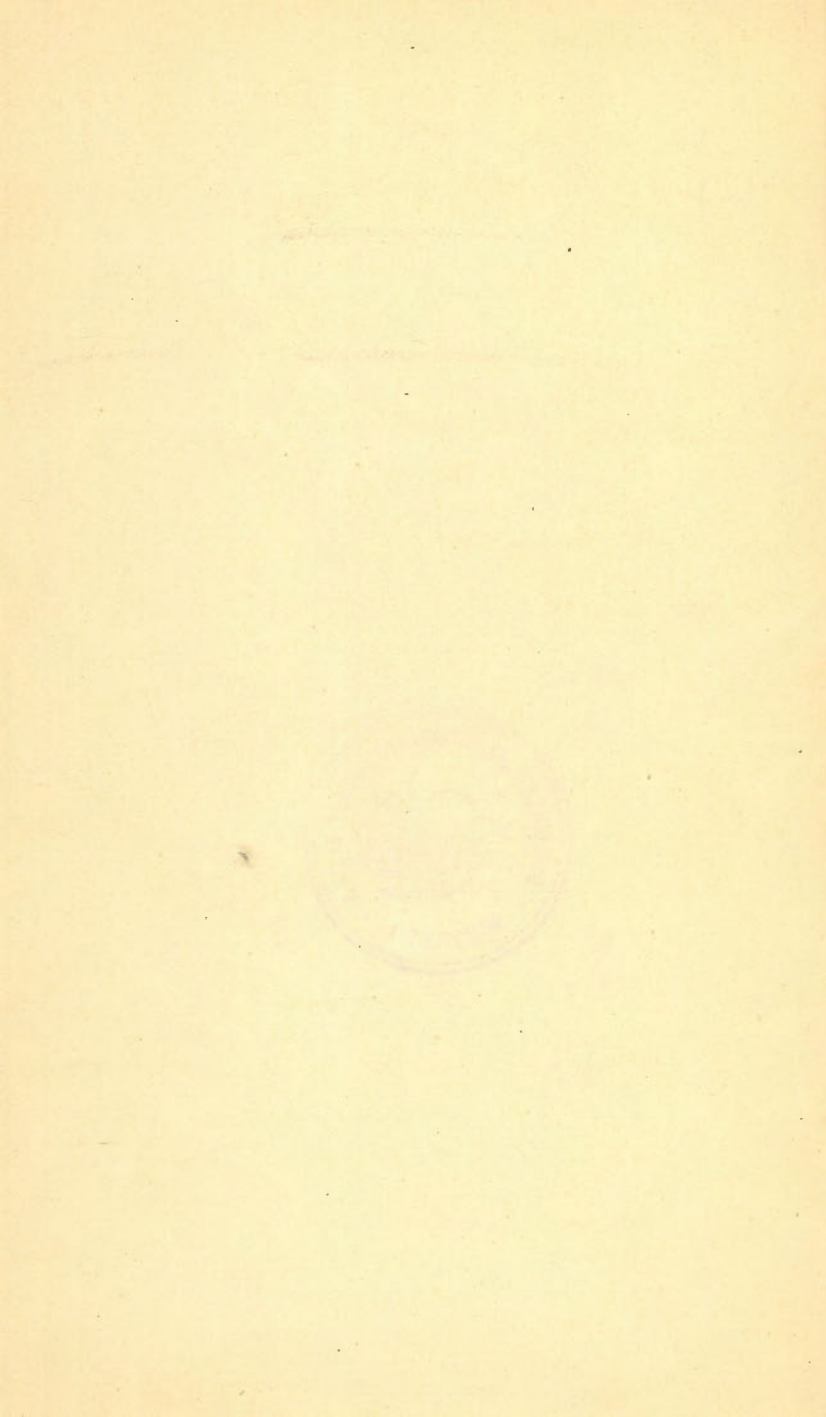

[20934]

Suomalaisen
Kirjallisuuden
Seuran

Toimituksia.

---

7 Osa.

1 Luku.

F. Rothstein.

Helsingissä, 1846.

Präntätty J. Simeliuksen perillisten tyköä.

Chomantier

Reichsallgemeines

Handbuch

Rechtswörterbuch

1. Aufl.

1. Aufl.

Verlag von J. Neumann, Neudamm

Verlag von J. Neumann, Neudamm

Suomen
Historia

Kertoii

lyhykäisessä järjestyksessä

Joh. Fredr. Kajaani,
Kirkkoherran Apulainen Siuntiollla.

Ensimmäinen Osa

elikkä

Pakanuuden ja Paawinuksen Ajat.

”Arwa’ a oma tilasi,
Anna arwo toisellenki.”

Helsingissä,
J. Simelluksen perillisten tykkinä.
1846.

Printattdáðón:
G. REIN.

Esipuhe.

Jo on kuusi vuotta kulunut siitä kuin "Suomen Historia, koetteeksi kerrottu lyhytkäisessä järjestyksessä, G. D. Waseniuksen präntistä w. 1839 ja 1840," yhdistettynä aikakirjoituksen Mehiläisen kanssa, kävi ulos valkeuteen. Siitä ajasta asti on nyt ollut runsaampi tilaisuus tämän aineen miettimiseen ja tutkimiseen, ja annetaan tässä nyt sinulle, rakas Suomen Lukija, ensimmäinen Osa, eli Pakanuuden ja Paawinuuskon Aikakaudet, mainittua Suomen Historiata, awarammassa kertomisessa ja niin muutettuna, että se taitaan kyllä perin uudeksi teoksi syystä kutsuttua.

Hywän mieltien, että kaikki ihmisen pyrkimiset ja riennämiset, ellei niissä ole historiallista perustusta, ovat ainoastansa tulessa lentäviä sekä pilviä hapuilewia mielaloita, joista ei mitään hyödytystä seuraa: olemme Suomenki niin hengellisille kuin maallisille pyrkimisille pitäneet oman Historiamme tarkemman tutkimisen sekä tuntemisen warsin tarpeellisena ja wälttämättömänä. Warsinkin on tämä tarwes tullut nähtäväksi erottuamme Ruotsin Waltakunnasta ja Suomen Iso-Ruhtinanmaan Wenäjän Keisarinwallan kanssa yhdistettyä, jossa olemme joutuneet uusien tiloihin. Niinpä onki nykyisempinä aikoina Suomen muinaisolon tutkiminen warsin edistänyt ja wanhimmatkin ajat alkaneet selwemmässä walossa meille siintää. Mutta nämät tiedot ovat tähänasti olleet oppineitten kirjoituksissa säilytettynä ja salattuna, että ainoastaan harwoilla on ollut tilaisuus niitä tutkia, eiwät myöskään ole vielä olleet yhteiseen sekä juoksewaan kertomiseen käsitetyt, jossa kaikki asiain tutkaimet ikänänsä kuin yhdellä haawaa nähtäisiin; ja olemma me siis otaneet päällemme sen itsesänsä kylläkin waikean työn että näitä juoksewassa järjestyksessä ja Suomen omalla kielellä koetella yhteiselle kansalle asettaa eteen. Oletinkin on Pakanuuden aika ollut waikea saada selkoon ja järjes-

tykseen. Jos nyt siis ei mainitun ajan kertomisemme, eikä yhteisesti koko työmme ja kokeemmekaan, joka ainoastaan lyhykäisyydessä nämät asiat latelee, saata olla täydellinen eikä ruhteetoin; siitä emme luule tulewamme awan kowin syytetyksi niiltä, joille nämät asiat owot tiettyt ja tutut. Jo hamasta nuoruuden ajasta taitoamme harjoitettua näissä Suomen muinaisolon tutkinnoissa, olemme tässä tahtoneet julistaa ja kansalaisillemme asettaa eteen, mitenkä nämät asiat owat meille wihdoin selweneet. Mutta wasta kuin täydellisempi ja awarampi Suomen Historia on Oppineilta kerjennyt tulla valmistukseen ja uisiammat tähän työhön kutsutut miehet owat wallollansa Historiatamme kirjastaneet; taidetaan toiwoa saada tämä tarpeellinen aine warsin soweliaassa puwussa yhteiselle kansallenkä kudotuksi ja sommitelluksi. Tässä on wielä sangan paljon tekemistä monelle, ei ainoastaan asiain keksimisessä ja tutkimisessä, mutta myöskin niiden yhdistämisessä ja oikeassa ymmärtämisessä. Ei myöskään se historiallinen walkeus yhtä haawaa eikä yhdellä ajalla taida saatettaa selkoon, mutta wähitellen ja aika ajasta se selkenee ja paistaa kirkaammasi.

Eikä mahtane kukaan ajatella että tämänlaiset Tieteet owat yhteiselle kansalle hyödyttömät, wieläpä wahingollisetkin, jos niitä nimittäin taidolla hankitaan ja käsitetään. Tosi kyllä on, että kaikkalainen tieto, ilman Jumalan tuntoa, paisuttaa ja tekee turhanpäiwäisiä, tuulta pietsiäviä ihmisiä, wieläpä uskonki kieltäviä ja ylenkatsowia wuisastelijoita. Mutta ei Tiedetten ole siihen syytä, eiwätkä ne ole sentähden hyljättäviä, että niitä taidetaan wäärin käyttää, jota meidän armollinen ja walistunut Esiwalta myöskin on hawainnut ja tarkannut, joka tämänlaisia tietoja niin itse, että myöskin yhteisen kansan tykönä suosittelee ja hywäilee. Ja tosin, misä totinen Jumalan tunto on ensin perustukseksi laškettu, owat kaikki finaiset Täteet ja Tieteet olleet kaikkina aikoina niin Waltafuntain wäkewimpänä wahwistuksena, kuin yksinäistenki siwistyksenä ja mieliratonä: ja taas, misä niitä on katsottu ylöen elikkä wäärin käytetty, owat alituiset hämmingit, riidat, torat ja kapinat ihmiskuntaa waiwanneet ja rasittaneet. Sillä misä ei oikeata, terweellistä tietoa anneta kansalle, siinä käsittää se wäärät luulot, joilla itsensä ja kaikkityyni turmelee. Eiwät kyllä Tieteet ole

wälttämättömiä kaikille, mutta kaikille owat ne ainakin hyödyttäviä ja pimeyttä poistavia.

Jos siis nyt tässä sinun eteesi, rakas Suomen Luki- ja, pannaan oman maasi Historia; niin ei se ole sitä warten että yksinkertaisesta taidostas hämmentyisit, eikä että tällä tiedolla wiisastella tahtoisit; waan ainoastansa, tarpeellisempain tietois perustuksen jo käsitettyä Suomalain Sanasta ja Pyhästä Raamatusta, että jos sittä joskus haluaisit nähdä ja tietää, mistä Suomen kansa on peräsin, kuinka Kristinoppi ynnä hyödylliset lait ja laitokset owat tänne tulleet, ja kuinka muutoin Suomelle on kaikkina aikoina käynyt, että, sanon minä, sinulla tässä olisi tarpeellinen johdatus, sen tiedon käsittämiseen ja omissamiseen. Ja tämänlaisia Tietoita alkaa nyt jo wähiin löytyä Suomenkielillä toimitettuna, ja kun Sarmo Karjalaiset Oppiwaiset owat "Lukemissanssa Suomen kansan hyödyksi" kerjonneet saada walmiiksi Suomen Maatieteen, jota myös Suomenmaan karttoja seuraa myötä, niin alkaa Suomalaisella Lukijalla olla tilaisuus omaista kotomaastansa saada jommoisiakin tietoja. Tämän tässä nyt annettawan Historian tekomme on Suomen Kirjallisuuden Seura ottanut "Toimitussanssa" prantätäksensä, ja on toiwottawa että mainittu Seura muissakin Tiedon haaroissa on wähitellen antawa tarpeellisia Opetuskirjoja Suomalaiselle kansalle, niinkuin se tähänasti jo on Suomen Pakanuuden ajan muistot pranttin kautta toimittanut nähtäwiksi. Ja se on sitä esnemmin toiwotettawata, kuin korkean Esiwallan huolen ja suosion kautta Suomen kieli on nykyisempinä aikoina korotettu maamme kouluisfakin opittawaksi kieleksi, niinkuin se myös muutamin paikoin ja vähemmissä kouluissa on opetuskielenäkin.

Siinä toiwosfa nyt, että tästä olisi jotakin hyödytystä yhteiselle kansalle, olemme tämän Historian tutkineet ja kirjoitettuna Suomen kielellä pranttin kautta antaneet walleuteen. Ja olisi se toiwotuksemme, että joku Suomen Historiasfa perustettu ja oppinut mies tätä koetustamme tahtoisi sillä kunnioittaa, että lasiksi sen walaisewan ja perustetun tutkintonsa alaiseksi, ja muistutuksensa pranttin kautta yhteisölle ilmoittaisi, josta tälle teolle ja itse asiallenki olisi määrätöin hyödytys. Pranttiwirheitä ja muita wikoja, joita itse työn alla olemme tähän-

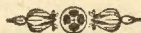
asti tulleet hawaitsemaan, taitaa kunnioitettava Lufija sen mukaan oikaista, kuin kirjan lopulla on osotettu. Kaitfia pienempiä wirhia ja joskus tapahtuneita epätasaisuuksia kirjoituslaadussa; emme ole pitäneet sen wäärtinä, että niitä ruweta oikafemaan, sillä harhailematpa harjaantuneemmattin kielet, saati sittä Suomen kieli, vieläkin niissä asianhaaroissa. Muutoin saamme tässä myös sen mainita, että, jos tämä tässä alotettu historiallinen tekomme nähtäisiin soweliaakksi ja hyödylliseksi, se wuoden perästä ja silloin hawaittuin wikain parantamisen kanssa Ruotsin kieleen kääntää, jos nimittäin ei peräti uutta ja toista tämän aineen selitystä olisi siihen aikaan asti joko alkeilla eli walmisnakin. Ewangelisen ajan kertominen, joka vielä on jäljellä ja joka itsesfänsä onki huwittawaisiin sekä hyödyllisiin, tulee kahteen Osaan jaettawaksi, joista edellistäkään emme arwaa luvata walmiksi, ennemmasta parin eli kolmen ajastajan kuluttua, jos nimittäin siihen työhön tarpeellista termeyttä ja woimia ylhäältä minulle lahjoitetaan.

Lopuksi tulee tällenki Suomen Historian uudistukselle kiitollisella mielellä mainita sitä hywäntahtoista nopeutta, jota näissä asioissa harjaantuneet sekä perustetut miehet owat tarpeellisten kirjain lainaamisella ja hankkimisella minulle osottaneet, joista Suomen kirjallisuuden Seura on etupäässä mainittawa, jota paitsi minä myös, niinkuin yksinäinen mies, en olisi ollut sowelias tähän työhön ryhtymäänkään.

Käykään nyt siis tämä Suomen Historia ulos waltenteen, jos ei muuskakaan hywäksi, niin ainakin siksi, että sen kautta Suomen muinaistiedon tutkinto ja halu sen tietoihin tulisi johonki määrään kiihotetuksi ja kehkaannetuksi Suomen maassa!

Siuntiolta 15 p. Lokakuuta 1846.

J. F. K.

8 Luku.	Viimeiset Rantämäen piispat: Johannes I ja Maunus I. Kuotšin Kuninkaas ynnä si- fälliset muutokset tällä ajalla . . .	Siwu 108.
9 Luku.	Marstin Thorkeli Knuutssonin valloitus- retki ja Karjalan sotain alkupuoli (w. 1293 —1301) . . .	112.
10 Luku.	Karjalan sotain ja koko Suomen valloit- tamisen loppu. Rauha Pähkinäsaressa (w. 1301—1323) . . .	117.
11 Luku.	Ensimmäiset Turun piispat: Ragwaldi II ynnä Benediktus ja hänen aikansa (w. — 1339) . . .	121.
12 Luku.	Pispa Hemminki ja Suomi hänen aika- nansa (w. 1339—1365) . . .	127.
13 Luku.	Pispa Hemmingin autuuttamisen juhla .	136.
14 Luku.	Pispa Henricki II Hermanninen ja Jo- hannes II Petrinen ynnä Johannes III West- faali ja hänen aikansa (w. 1365—1384) .	139.
15 Luku.	Suomi piispan Beero II Balkin aikana (w. 1384—1412) . . .	143.
16. Luku.	Pispa Maunus II Tawasti ja hänen aikansa (w. 1412—1450) . . .	147.
17 Luku.	Dlaus Maunusinen ja Konradi Bitsi yn- nä Suomi näiden piispain aikana (w. 1450 —1489) . . .	158.
18 Luku.	Suuri Wenälaisfota (w. 1490—1504)	167.
19 Luku.	Suomen piispat ynnä Seurakunnan tila suuren Wenälaisfotan aikana ja heti sen jä- lestä . . .	173.
20 Luku.	Danskalaisten rasitukset Suomessa tä- män paawinajan lopulla (1509—1520). Pis- pa Arwidi Kurkki . . .	176.
21 Luku.	Suomen wapauttaminen Danskalaisista (w. —1523) . . .	181.
22 Luku.	Suomalaiisten kaupan asiat tällä Paawin- uskon ajalla . . .	186.
23 Luku.	Kansakuntaisuuden ja muiden sisämaisten asiain laatu Paawinuskon ajalla Suomessa	193.
24 Luku.	Usto ja Kirikko ynnä tawat Suomessa tällä Paawinajalla . . .	201.
Parannuksia		211.

Johdatus.

Suomen Historian perustuksena ja pääainehena on Suomen kansa. Mutta koska Suomalaiset jo sangen warhain joutuivat Skandinawilaisten kanssakäymisiin ja Kristillisyuden istutuksen kanssa Suomesa joukko Ruotsalaisia, siwistyksen wälifappaleiksi, tänne muutettihin asumaan, koska myöskin Suomen herrasääty viimeksi mainitusta kansasta suureksi osaksensa lukee alkujuuressa ja näistä kahdesta pääjuuresta nykyinen Suomi on syntynyt: niin on Suomen Historialla myöskin tänne muuttaneista Ruotsalaisista, niinkuin keskinäisistä tiloistakin Ruotsin ja Wenäjän waltain wälillä, pian läpitsensä juttelemista. Warsin taitawasti on sanottu: "kansallisen yhteiselmän tawallisesti syntywän kahden eli usiamman erijuurisen kansan yhdistyksen kautta, joista alussa yksi kuuntelee, toinen wallitsee, mutta aikaa woittain molemmat sulautuwat yhdeksi kansaksi" ¹⁾. Nyt Suomen Historia

---

1) Ustrialow, Die Geschichte Rußlands, Stuttgart und Tübingen 1840, siwu 22, sanoo tätä samaa Wenäjän wallasta.

ei pidä sisällänsä kertomissa laajoista maiden valloittamisista eikä muista suurista ulkonaisista töistä; sillä siihen ei ole koskaan Suomen kansa ollut taipuvainen. Sitä vastoin ovat Suomalaiset, ehkä he hätäpäiviä ja sotia eivät ole kammoneet, vaan suuren urhoollisuutensa ja miehewän luonteensa kaikkina aikoina niissä osoittaneet, ylipään kernaammasti rauhallisia töitä harrastaneet ja rauhaa rakastaneet, niin paljon kuin heille mahdollista on ollut. Sentähden onkin tämän kansan Historialla enimmäiten kertomista sisämaaisista asioista: kuinka Suomalaiset, näille pohjaisille maille tultuansa, elivät ja olivat, mikä usko ja minäkaltaiset tawat heillä silloin hawaitaan; kuinka Kristillisyyden terveellinen siemen Ruotsin maalta pitäin tänne tuotiin ja kuinka se lewitettiin, missä muodossa se tänne tuli ja mitä hedelmiä se ensin kantoi, mitkä lait, asetukset ja hyödyt sen kanssa Ruotsin maalta tänne seurasivat; kuinka tämä autuuttawainen oppi erhetyksistä ja lisäyksistä puhdistettiin ja mitä ilahuttawia hedelmiä siitä seurasi; kuinka kaiken tämän ohessa maa tuli perka- tuksi ja wiljawaksi tehdyksi, ja kuinka tämän kansan elanto vähitellen alkoi muuttua ja Kristillisyyden pohjalla siwistyä. Ne siinä siwulla usein kohtaawaiset ankarat sodat ja häwitykset osoittawat syyt, joiden kautta tämä sisällinen kaswanto tuli estetyksi taikka kartutetuksi. Ja näin ovat tämän kansan rakkahimmat muistot enimmäiten sisälliset, ja ne kuninkaat, waltamiehet, oikeusmiehet, piispat, papit ja muut maanmiehet, jotka tätä kaswantoa ynnä oikean menon käyttämistä waikeuttivat, ovat kiitollisimmasa muistossa meiltä aina pidettävät.

Niinkuin miehelle ovat nuoruutensa iän kuljetukset ja

kohtaukset opettavaiset ja suloiset muistella, sillä niissä hän ymmärtää ja tähtää sen perustuksen, jonka nojassa hän on kaswanut ja nyt seisoo, niin on myöskin kokonaiselle kansalle entiset aikansa ja johdatuksensa hyödyllisimmät mieleen johdatella. Tästä oppii kansa ja kufin sen totinen jäsen warowammasti elämään, tulee kehoitetuksi ja wahwisietuksi uskoon kaikkivallitsewan Jumalan suojemiseen, oppii oman aikansa ja sen tarpeet tuntemaan ja tulee wieroitetuksi oman rakkauden surkeudesta kaikkein yhteistä ja parasta katsomaan. Sillä Historia panee edes sekä waroittawaisia esikuvia karttamiseksi, että opettawaisiakin ja kehoittawaisia seuraamiseksi, ja on wiisauden sekä taidon alati heruwa ja ammuntamaton lähde²⁾.

Näin on Suomenkin Historia, niin muille ulkolaisille, kuin erinomattain meille Suomalaisille, runsas tutkinnon ja opin tawara. Se on yksi wälttämättömästi eroitettu ja omituinen kappale siitä Yleisen Maanhistorian osasta, jota Pohjaisten Historiaksi kutsutaan; sillä kolmesta Pohjais-Euroopassa asuwasta perijuurin erinäisestä kansasuwusta on Suomalai-^{sten} kansa keskimäinen, ollen sillä yhdellä puolella Göötiläisiä kansoja, joihin Skandinawian asujamet myös kuuluvat; ja toisella puolen Slawieniläisiä kansakuntia, joihin Wenäläiset, Puolalaiset, ynnä muut, luetaan kuuluwiksi³⁾:

2) Lämimmän osotuksen Suomenkin Historian hyödyistä taidetaan löytää: *Ren wall, Spec. Acad. De Studio Historiæ Patriæ in Scholis Finlandiæ colendo. Aboæ 1813.*

3) Näistä neljäntenä on pidettävä Lätiläisten kansa, johonka Muinais-Preussialaiset myös kuuluvat, ja joka on (vuosien 240—551 välillä j. Kr.) Weihselfjoen tyfänä syntynyt Slawieniläisistä

Tämän oman ja aiwan erinäisen perijuuren tähden onkin Suomen kansan Historia erittäin kirjoitettava, waikka tosin tämä kansa, pakanuutensa ajan perästä, ei olekkaan itsinäistä elämätä wiettänyt, waan on ensin ollut Ruotsalaisten wallasssa, suurimmaksi osakseen, ja on nyt kokonansa yhdistetty Wenäjän wimallisen Keisarin huostan alle. Ja tämän Historian tiedot saadaan joko omituisista kotomaan wanhoista muistoista ja kirjoituksista, elikkä ulkomaalta keksittäwistä lähteistä. Wanhimmilta ajoilta owat nämät tiedot tietäväisesti puuttuwaisemmat, eikä niistä ajoista olekkaan niin paljo muisteltawata; mutta mitä lähemmäksi tullaan nykhisempiä aikoja, sitä enemmän löytyy myöskin tallella warman tiedon aineita. Dypineet miehet owat koonneet ja tutkineet, niin omat, joko Runoissa eli wanhoissa tawoissa säilytetyt ynnä muissakin kirjoituksissa tallellut tiedot, kuin myöskin wieraista kansoista saatawat maineet; ja näistä kaikista taidetaan nyt jo johonkin määrään yhteiselle kansalle luettawaksi asettaa eteen, mikä on warmaa totuutta ja muistossa säilytettää ansioillista.

Suomen Historia jaetaan sowliaissimmasti kolmeen aikakauteen, nimittäin Pakanuuden, Paawinuuskon ja Ewangeliumin Dpin aikaan. Koska usko on sywin juuri, josta kunkin ajan ulkonainen muoto kuwautuu, niin onkin tämä jakaminen peruskellisin ja seisowin, osottain samalla koko sen kuljetuksen tien erinäisyyden, jonka Suomen Kan-

---

Gööttiläisistä ja Suomalaisista, jotka siellä yhteen tulivat. Heidän kieltensä, joka on enimmänsä osansa Slawieniläisiltä lainannut, tekeekin heldät sille kansasuwulle lähimmäisiksi. Ratsso: Thunmann, Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völker, Berlin 1772, s. 7 ja erinomattain s. 31 srr.

sa on maeltanut. Ja ovat nämät erityiset ajan kulut seuraawalla tavalla eroitettawat toisistaan:

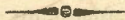
Vanha Paganuuden Aika ulottuu tietämättömiltä ajoilta ennen Wapahtajan syntymästä niin wuoteen 1157. Paganainen usko seisoo luonnon jumaloittamisessa, ehkä näyttää siinä siwulla olleen joku heikko jäännös selwemmästäkin tiedestä. Warsinaisten Suomalaiisten kansain siirtöretket, Aasiasta alkain, käywät kaakkoisesta luoteista suuntaa kohden. Suomalaiset eläwät wapaudeksansa tällä ajalla, ja heidän siwistyksensä on omituinen, ynnä näyttää sillä omalla pohjalla johonkin määrään kaswaneen. Mutta Suomalaiisten asettaumiset ja muut waiheet tällä ajalla, jolla heidän kansakäymisensä Skandinawilaisten kansa jo nähdään alkawan, ovat ainoastansa pääasioisiansa tietyt ja tutut.

Paawinuksen Aika kestää wuodesta 1157 wuoteen 1523, eli yleensä 366 ajastaitaa. Kristinuskoto tulee Suomeen, ehkä ei vielä puhtahassa muodoksansa, waan ainoasti paawilaisessa puwussa. Ruotsi lyöpi Suomen allensa ja tuopi sinne oman maansa lait ja asetukset; ynnä joukko Ruotsalaisia muutetaan tänne rantamaille asumaan. Aluksi nähdään wihan wälin hallitsewan Suomalaiisten ja näiden tänne muutettuin Ruotsalaisten kesken. Turun piispoilla on tällä ajalla erittäin paljo sanomista kotomaassamme. Maata aletaan perkata, kirkkoja rakennetaan ja pitäjiä perustetaan; ja paawinuško muodostaa kaiwi luontonasa mukaan. Eodat Wenäjätä wastoin tapahuwat Ruotsalaisten johdon alla.

Mutta Ewankeliimininen Aika pitittää wuodesta 1523 ja nyt juoksemaan aikaan asti. Puhdas Ewankeli-

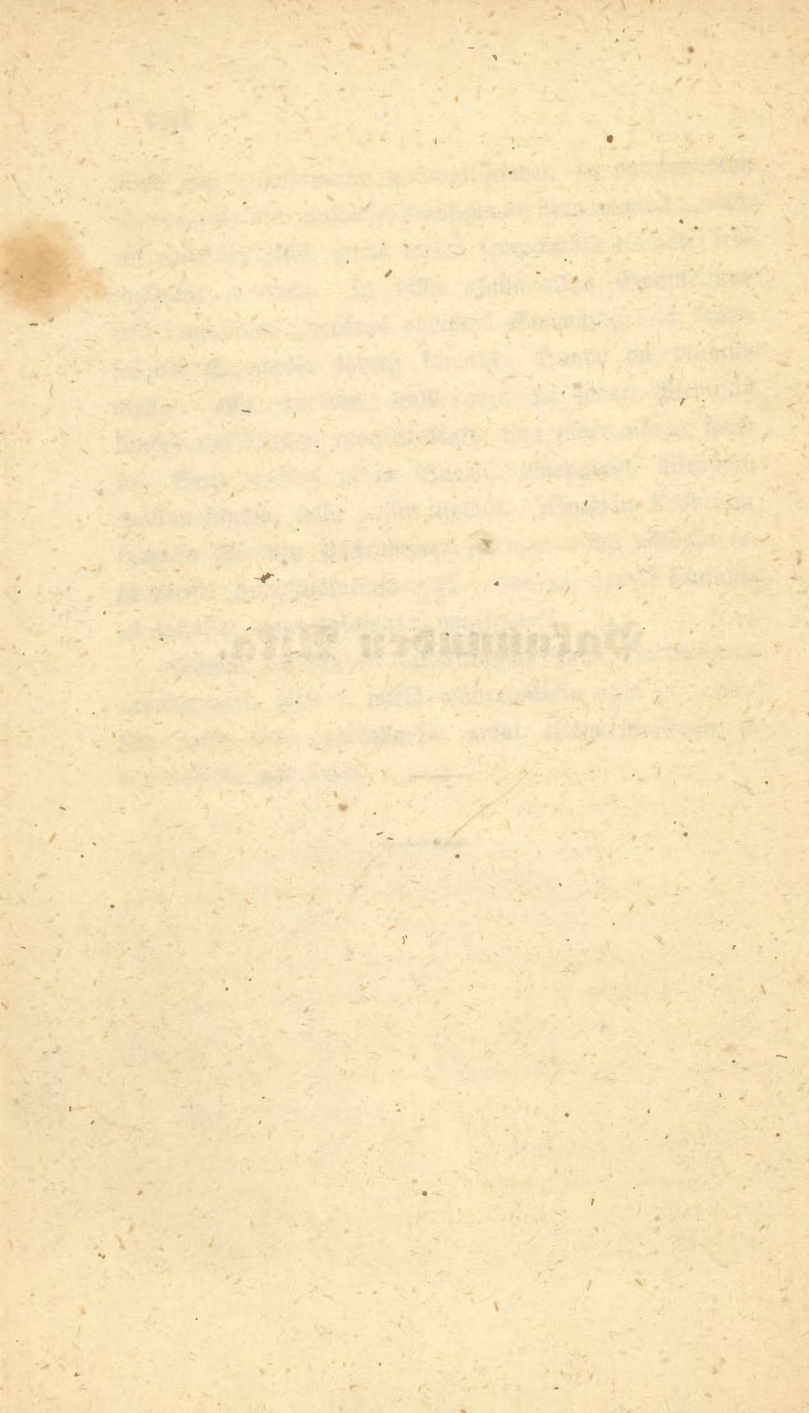
liumi sotti sotimistansa pakanallisuuden ja paavinuskon jätteilä, niinkuin muitakin, myöhemmin ilmaantuneita, wääriä opin käsityksiä ynnä niistä seuraawata elämän irrtaisuutta wastoin. Ja tällä ajalla alkaa Ewangeliumi sekä kansallinen järjestys yhdistää Suomalaiset ja Ruotsalaiset Suomessa yhdeksi kansaksi. Suomi on Ruotsin wallan alla wuoteen 1809 asti, ja sodat Wenäjän kanssa uudistetaan tuon tuostakin aina siihen aikaan saakka. Sen perästä alkaa Suomi, yhteytynyt Wenäjän wallan kanssa, tulla uusiin tiloihin. Wenäjän Keisari on samalla Suomen Pääruhtinas ja maa pitää uskonsa sekä entiset perustuslakinsa. Walistus ja hyvät kansalliset laitokset owat rotowasti nousmassa.

Nämät aikakaudet jakaantuwat taas, merkillisten tapahtumain jälkeen, wielä wähempinkin osiin ja jaksoihin, jotka kufin paikallansa, owat astain juoksussa ja kertomisessa nähtävät.

Wakamunden Mifa.

I. Luku.

Suomalaiſten kansain perisuku ja muutot 1).

Sämäräiset tiedot osoittawat, ikiwänhoilla ajoilla Suomalaisia kansoja jo majailleen Keski-Aasian awaruudessa. Tästä maanosasta, joka on kaikkein kansakuntain kehto ja syntymäſia, näyttävät nämät kansat hajaantuneen sillä tawalla, että osa heistä siirtyi itäänpäin Amerikkaan, jonka pohjaisimmilla paikoilla Gröönlandilaiset kielensä wuoksi vielä owat ei aiwan kaukaiset Lappalaisista ja Suomalaisista 2); toinen osa, niinkuin Samojediläiset, Ostiaakit ja Woguulit, jäiwät enimmäkſi osaksensa Siperiaan; mutta kolmas joukkokunta muutti, ehkä erityisillä ajoilla, majansa länteenpäin Euroopaan. Waltiaan Kyyron (Raamatussa: Koreksen) aikoina, 500 vuotta ja enempiin ennen Kristuksen syntymätä,

1) Tämän ja muutaman seuraawain lukujen lähteet owat jotenkain täydellisesti luetellut A. J. Arwidssonin walaisewassa Lisäyksesä häneltä ulosannettuhun kirjaaan: Finland och dess Inwånare af Fr. Rühß, 2:sa Osassa, siwu 153 ja seuraawaiset.

2) Raak, Undersögelse om det gamle Nordiske, eller Isländske Sprögs Oprindelse, siwu 116—118.

näyttävät nämät joukkojunnat Uraalivuorten itäisellä partaalla vielä eelleen, ja Kristuksen syntymän aikoina, muuttamat heistä ennen, muuttamat monia monituksia vuosisatoja jälkeen, alkanehen lähtee liikkeelle Eurooppaan, erityisesti kansoissa, niinkuin ovat Lappalaiset, Suomalaiset, Hunnilaiset, Awaarit, Ungarilaiset, Turkkilaiset ja muut, joilla on kaikilla kaukaisempi eli lähinäisempi sukulaisuus keskenänsä.

Mikä heitä syytti näin erkanemaan ja muuttelehtamaan, ei taitanut olla muu kuin se kausain siirtymisiin tavallinen, nimittäin keskinäiset riidat ja muiden voimalisempain kansakuntain ahdistaminen. Pohjaisimpina kaikista kuleksivat Lappalaiset ja warsinaiset Suomalaiset, ja he nähdään monia vuosisatoja eelleen nykyisen Wenäjänmaan pohjais- ja keskipaikoilla. Siellä tavataan ki vielä pienempiä, heidän kanssa kaukaisemmasti heimoisia, kansakuntia, niinkuin Belkajoen tienoilla Tsuwassit, Mordwiinit, Mokshaanit, Tseremisit ja se näitä pohjaisempina, Uraalitunturein länsipuolella asuwa niin kutsuttu Peeremin heimolaiskunta, johonka luetaan kuuluwiksi Peeremiläiset, Syrjäanit ja Botjaakit. Näitä vielä pohjaisempina asuwat Euroopan Samojeedit aina Jäämereen asti. Kaikki nämät owat myöhemmin Suomalaisia Eurooppaan siirtyneet.

Se jaloin ja sywimmästi sivistynyt kaikista Suomen heimokansoista on nykyään warsinaisten Suomalaisen kansa. Vanhan ajan kirjoittajista ensimmäinen, joka heitä selwästi mainitsee, on Lasitus (noin w. 100 j. Kr.). Hän asettaa heidät (Fenni) asumaan nykyisen Lithowian eli Weihseliwirran paikoille ja näyttää heidän tilansa olleen silloin yhtä huonon ja karjaan kuin vieläkin Lappalaisten tila on, sanoo heidän olewan eräilewäisiä joukkoja, elävän metsästämisestä, pukeutuwan nahkoin, lepääwän maalla, warjoowan itsiänsä petoja ja raju-

ilmoja vastoin puiden yhteen niotuilla lehyillä; olewan aseettomia; elävän ilman hewoisia, seisowia asunpaikkoja, maanwiljelystä eli muuta tointa³⁾. Ptolomeus (2:lla vuosifadalla) muisteleee heitä (Phioni) lähes samoilla paikoin ja nimittää vielä muutamia pohjaisempia, tietävästi Suomalaisia kansoja, ehkä enimmästi aiwan tuntemattomilla nimillä⁴⁾. Ja tällä ajalla eivät vielä olleetkaan Suomalaiset tulleet nykyiseen maahansa. Ne tämän kansan erityiset lahofunnat, kuin oliwat *Kuurit*, *Eih*

3) Tassituksen sanat, kirjassansa *De Morib. Germaniæ cap. 46.* ovat seuraawat: "Peucinatorum Venedorumque (Wendläiset) et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito." Siitä sanoo että Peussinit, joita muutamat *Bastarneiksi* kutsuwat, näyttävät Germaaneihin kuuluvan, ja että Wendläiset, näiden ja Suomalaiusten välillä olewissa metsissä ja wuorissa, roswoilewaista elämäntänsä wiettävät. Sen perästä sanoo: "Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. Sola in sagittis spes, quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur, partemque praedae petunt. Nec aliud infantibus ferarum iabriumque suffogium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus Deos, rem difficillimam adsecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. — Muutamat ovat arwelleet Tassituksen tässä puhuvan Lappalaisista, joista idkimmuistoja löytyy Preussian *Saamlanissa* (Lappalaisten omasta *nimestä*: *Sabme*), *Wiron Lappekunnassa* j. n. e., niinkuin Lappalaisia tiedään asuneen ennen Suomalaisia koko Pohjais-Wendjässä, *Dniekajärwen* seuduilla ja yleensä Suomessa. Jos niin ollee, olistiwat nimet *Finnit*, *Finlanni* Lappalaisista muutetut Suomalaiusten päälle, jotka heidän perästä siihen maahan siirtyiwät.

4) Se taitais olla kowin uskallettua, tunnistella Ptolomeuksen kirjassa *Avarini*, *Wirolaisia*, *Veltii*, *Wessilaisia*, *Hosii*, *Hämäläisiä*, ja *Carbones*, jotka asuiwat pohjaisimpina kaikista, *Karjalaisia* eli *Kuureja*?

wiläiset, Wirolaiset, Watialaiset, Inferiläiset, Wessiläiset, Hämäläiset, Karjalaiset, Permalaiset, Meerit, Muroomit⁵⁾ ja ehkä Lappalaisetki, eleliwät vielä tähän aikaan Wenäjänmaan sisälöillä Uraalituntureista aina Weihselijokeen asti; ja taifiki näiden lahkokuntain puheenparsi ja elämänlaatu vielä silloin olla ei aiwan paljon toisistansa eroawainen. Täällä mainitsee vielä Jordaanes erinäisiä Suomalaisia lahkoja kuuluwaksi Göötein Kuninkaan Ermanarixin laajaan waltaan Mustamerestä tänne Pohjaan asti, joka vuoden 375 perästä tuli nyt Eurooppaan rientäwiltä Hunnilaisilta sorretuksi⁶⁾. Ja vielä monia vuosifatoja jälestäkin

5) Katso Suomi-nimiseen aikakirjoitukseen, wuodelta 1844, liitettyä, Suomalaiſten lahkojen asuntoja 9:llä wuosifadalla (eli oikeimmin alulla 12:ta), osottawaista Wenäjänmaan karttaa. Muista tässä luetteluiſta lahkoista tulemme wasta puhumaan, waan nyt tahdomme ainoastaan sen mainita, että ne sotasat ja meriroswonifestansa mainiot Kuurit, — joihin se aiwan wähdäinen, omalla Suomalaisella puheenparrellansa lahjoitettu, Kreewingeiksi nyt kutsuttu ja Neemeliſjoen tykönä asuwainen, kansa näyttää kuuluneen, — ynnä Lihwiläiset, jotka edellisistä oliwat Dyynaajoelta eroitettut, tuliwat, ainakin jo ennen 13:ta wuosifataa, heidän maahan muuttelwaisien Läättiläisten kanssa niin sekoitetuksi, että pian siikseben yhdeksi Läättiläisten kanssa sulausiwat. Katso: *Thunmanns Untersuchungen* s. 19 srr., ynnä jutelmahan: *Rein, De Caronibus sæculis XII et XIII Fenniam infestantibus*, s. 1—7. Olisiwatko nämät oleet Karjalaisille lähinäisiä, jota eräässä wanhasſa, heidän kihlakuntiansa luettelewassa, kirjoituksessa kohtaawaiset nimet e. m. "Nornis" (Nurmis), niinkuin myös Aunuksessa eläwän Karjalaiſten kieltänsä nimittäminen "Liwwin kieleksi", näyttää wiittailewan? — Meerit, jotka arwattawasti oliwatkin Eseremisselijä — ne kutsuwat itsiänsä nimellä Mari —, ynnä Muroomit, jotka edellisille taifimat olla lähimmästi sukujä, tuliwat myös sängen warhain, joko Wenäläisten kanssa sekautumaan yhteen eli heiltä idemmäksi asunnoiltansa sysätynksi. Katso: *Sjögren, Ueber die Jemen*, s. 298.

6) Jordaanes, joka kirjoitti w. 551 ja oli ollut Göötein Kuninkaan Sihteerinä ynnä myöhemmin oman kansansa piäpana, taifi kyllä

tietään Suomalaisia eläneen nykyisessä Preussian maassa ja olleen heillä silloin naapureina, länsipuolellansa Göttiläisiä ja eteläpuolellansa Slawieniläisiä kansoja⁷⁾.

Mutta vihdoin joutui muuton aika Suomen niemelle, jonka on päätetty tapahtuneen 4:llä eli 5:llä vuosikadalla. Ja luultava myös on, että Lappalaiset, jotka aina pakenivat Suomalai-
sten edellä, jo silloin asettuivat Suomen niemelle. Se kova ja voimallinen loukkaus, jonka kansat saivat Hunnilaisten jo mainitun tulon kautta Eurooppaan, oli nähtävästi syynä Suomalai-
stenkin kansain siirtymiseen pohjaisemmille tiloille. Mutta muista, ja kyllä tukewista, syistä on myös päätettävä, ett' eivät Karjalaiset ja Hämäläiset ennen kuin vasta monen wuo-

---

tietä mitä pari vuosikataa ennen hänen aikojansa oli tapahtunut. Hän sanoo Historiasansa De rebus Geticis cap. 23 seuraavalla tavalla: "Habebat siquidem (Ermanaricus) quos domuerat Gothos — tässä lisää eräs käsikirjoitus Etta (Eetit), jotka tähän aikaan jo olivat suomalaisia kansaa —, Schytas (ehkä Kuu-reja, Lihwiläisiä, Wirolaisia j. n. e. tässä osotettanee?), Thuidos in Aunxis (olisiko "Aunxis" sama kuin Hunus, nykyinen eli joku eteläisempi, ja tässä Hunus elaisia ymmärrettäisiin?), Vasinobrancas (nähtävästi Westiläisiä), Merens (Meerit), Mordensimnis (Mordwiinit), Caris (Karjalaiset?), Rocas, Tadzans, Athual, Navego, Bubegentas, Coldas" — katso: Schözer, Allgemeine Nordische Geschichte s. 247. — Waitsi niitä Suomalai-
sten kansain yhteisiä nimityksiä "Schytas" ja "Thuidos" tunnemina tässä jotenkain selvästi Westiläiset, Meerit, Mordwiinit, Karjalaiset lueteltavan samassa järjestyksessä kuin heidän myöhemminkin hawaitaan asuneen. Jos Lastuksen ja Ptolomeuksen "Finni" Weihselijoen tyköä, olivatkin Lappalaisia, niin wisimmästi eivät warsinaiset Suomalaiset vielä Ermanarikin aikoin eläneet pohjassa aina Wienamereen asti, waan pikemmin nykyisessä Keski-Bendjässä lähempänä Göttejä. Taitaan myös arwella heidän ei monia vuosikatoja sita ennen Uassasta sinne siirtyneen. Mutta myöskin taidetaan päättää, että nyt (wuoden 375 perästä) tulivat Hunnilaisten tulwalta pohjaisemmille tiloille karkotetuiksi.

7) Thunmanni, jo mainituksa kirjäsansa s. 15 sr.

sisadan perästä olleet Suomen maille joutuneet. Ja tämä muutto, kuin se wihdoin tapahtui, näkyy käyneen kahdelta puolelta, pohjaisesta Karjalaisilta, joista Kainulaiset warhaimmin kaikista ulosivat Pohjanmaalle, ja etelästä Hämäläisiltä, joiden länteininen lahko erittäin kutsuttiin Suomalaisiksi.

Suomalaiset eivät siis olekkaan ikivanhuudesta asuneet tässä maassa, niinkuin moni näiden astain tutkija on wäärin päättänyt. Vaitsi Lappalaisia maan sisemmäisillä paikoilla yleensä, näyttää meren rantamailla, jo aikojia ennen Suomalaisia, asuneen ihmisiä, joita Tuuteiksi (ruotsiksi: Totar, Totunar, Jättar) kutsutaan ja jotka päätetään olleen sukuja Ruotsissa asuville Gööteille, jos he eivät olleetkin Selttiläisten kansakuntaa, joka niin monessa maassa, ja eteläisessä Ruotsissakin ennen Göötein ja Swealaisien sinnettuloa, näyttää asuneen 8). Näitä Tuuteja hojetaan ikääskun jättiläisiksi ja peikoiksi, ja heistä mahtanewatkin ne meren rantamailla ja Ahwenanmaalla keksittävät haudat ja kiviroukfiot, joissa joskus on wanhanaikuissa muistomerkkejä kaimettu, olla alkunsa 9). Tarut antawat

8) Itäisillä Itämeren rannoillakin asui ennen Suomalaisia ihmisjoukkoja, joita Esteiksi (Aestorum gentes) kutsuttiin ja joilla oli, Eastuksen sanoman jälkeen, Gödttiläisten tawat ja ulkonäkö, mutta kieli Britannian (Selttiläiseen) kieleen lähempänä. Estein (s. o. Itäisten) nimi muutettiin sitte heidän perästä tänne tulleitten Suomalaisien lahkojen, erinomattain Wirolaisten, päälle.

9) Tämänlaisia kiviroukfiota löytyy yleensä Suomessa; mutta ne meren rantamailla ja Ahwenanmaalla löytyväiset niin kutsutut Hiddin kukaat eli Jättiläisten haudat (ruotsiksi: Jättelast) näyttävät olewan erityistä laatua ja erityiseltä kansalta peränsä. Niissä on kaimamalla löydetty huparein, miekkain ja satulain kappaleita, ja owat ne joskakin paikassa saaneet Ättäpäädän (ruotsiksi: Ättehögar) nimen. Sitä vastoin owat ne maan sisäessä löytyväiset Lappinrauniot (Lappröds), joissa Lappalaisten kannuksia ja muuta senlaisia on löydetty, nähtävästi Lappalaisilta alkunsa. Ratso Arwidssonin mainituksa Lisäyksessä osotettuja paikkoja s. 176 wiitt. 3.

tietä että Ruotsin vanhimmat Kuninkaas, niinkuin Wanlanderi, Wisburi ja Agne pitivät näiden kanssa niin sotaa kuin rauhallistakin kansakäymistä. Ja näiden Juutein Kuninkaas, niinkuin Fornjooteri, Thore, Snö, Froste, ynnä muut, eivät olleet olleikaan Suomalaisista kansaa. Agne oli viimeinen Ruotsin Kuninkaasista (noin 350 j. Kr.), joka sotajoukolla kävi täällä Juuteja vastaan, voitti Juutein Ruhtinaan Frosten, ryösti hänen tyttärensä Skialfen ja pojan Logen; mutta joka tulikin hänen omaksi surmaffensa. Ei kauan tämän perästä hawaitaan Lappalaiset, ja myöhemmin Suomalaiset, jo tulleen tähän maahan, ja ne retket, jotka seuraawilta Ruotsin Kunninkailta tänne tehdään, osoittawat sotaa ei heimokansaisia Juuteja, waan aiwan wierasfukuista wäkeä vastaan. Mihin Juutit muuttivat eli joutuivat, kaatuivatko jodissa eli jäikö heitä vielä joku osa Eteläis-Suomen rantamaille, se on aiwan pimeyden warjolla peitetty asia. Osottanevatko suomalaiset Tarut Hiiden kansasta, Wuoren wäestä, Jättiläisistä ja Juuttaista näitä Juuteja eli ainoastansa luultuja muita pahalaisia, myöskään ei ole waarmaan tuffittawa aine.

2 Luku.

Wanha Perma ¹⁾.

Sangen merkillinen ja kuuluisa oli wanhaan aikaan Suomalaiſten elanto muinaisessa Permassa, jossa

---

1) Kolmiältä lankee Historian walo erinomattain Wanhan Perman päälle. 1:ksi Tisklannin Taruista, joiden tiedot löytyvät kootuna aikakirjoitukseſsa Iduwa, 4:de Häftet, Om Bjarmaland, Tukholmisſa 1818; — 2:ksi Wenäjän wanhoista aikakir-

esivanhemmillamme nähdään, jo ammoisilta ajoilta asti ja pitkiä vuosifatoja läpehensä, olleen perimajansa, ennenkuin Suomen niemelle siirtyivät. Täällä eli Karjalai-
sten suuri ja voimallinen suku pohjaisempana, Wienä- eli Balkiameren rannoilla, ja heitä etelämpänä Hämäläisten sotasa ja urhoollinen lahto, koko laajurdes-
sa Uraalin tuntureista Kaatofan järveä kohden. Vielä etelämpänä heistä eleli muita Suomalaisia lahtoja, ja lähinnä Uraalituntureita, kaakkoista kohden, istus-
keli myöhemmin niin nimitetty Peeremin, Suomalaisille kaukaisemmasti sukuinen, heimolaiskunta. Se maanselkä eli kannas, joka erottaa pohjais-Wenäjä-
n vedet niistä eteläänkäsin laskevista, näyttää olleen vanhan Perman eteläisenä rajana, jonka tähden Wenäläiset kutsuivat heitä Nikaanakselliseksi Tšuudeiksi (Sawolotschekaja Tschud) ja heidän maata nimitettiin Sawolotschje²⁾. Skandinawilaiset, jotka paremmin tunsi-
vat Balkian meren puolen tätä maata, kutsuivat sitä Bjarmalanniksi ja sen asukkaita Bjarmeiksi.

joista ja sen maan pohjaispuoleisen kansan keskuudessa vielä käy-
wistä sanomista ja muistosta, sukukuntain ja paikkain nimityk-
sistä j. n. e., jotka on koonnut ja walaisut, Suomalai-
sten kansain muinassen elannon Wenäjässä sywällinen tutkija, nyt Keisarillinen Akadeemikko Sant-Pietarporissa, maanmiehemme A. J. Sjögreni tutkistelemuksissansa Ueber die älteren Wohnsitze der Jemen, 2 jakoa, ja Wann und wie wurden die Sawolotschje und die Sawolotschen Tschuden Russisch, 1:nen jako, ynnä myös M. A. Kastreeni Anmärkingar om Sawolotscheska-
ja Tschud aikakirjassa Suomi wuodelta 1844; — 3:ksi walaistaan wanhimmat Perman ajat ynnä sen sisällinen elämä. Kalewalan Runoissa ja muissa Suomen kansan wanhoissa muistomerkeissä. — Päitfi näitä saadaq Arabian historioittijjoissa tietoja senal-
kai-
sesta kaupasta täällä Pohjassa.

- 2) Wenäläisen sana "woloł", josta nämät nimet owat saadut, merkitsee metsämaata ja kannasta. Toisella puolen ("sa") mainittua Wenäjän maanselkää, joka keskinäisen pelwon tähden näyttää olleenk autlana, asuivat Karjalai-
sten ja Hämäläisten laumat, Wenäläisistä Nowgorodissa eroitettuna.

Täällä Vanhasa Permasa syntyivät ja muodostuivat nähtävästi vanhat Kalevalan Runot ja muut Suomen kansan entisajan muistomerkit; ja näyttää niiden syntymisen edellä käyneen joku erinomainen urhoollisuuden ja sodan aika ennen Suomalaisia täällä asuwata Lapin kansaa vastoin, joka voitollinen aika Suomalaisille antoikin vanhaan aikaan sen hengen korotuksen, minkä mainituissa runoissa hawaitsemma³⁾. Täällä elivät nähtävästi, kansaltansa jälestäpäin lähes jumalisella kunnialla ylistetyt urohot ja sankarit ”vanha wiisas Wäinämöinen”, taitawa tafoja ”seppo Ilmarinen”, ”Ieto Lemminkäinen”, ”Iku Tiera”, Kullerwo ja muut, jotka kaikki kuuluivat Kalevalan kansaan ja kutsuttiin Kalewan pojiksi eli Kalewaisiksi. Usuen ”noilla Wäinölään ahoilla, Kalevalan kankahilla” ja myös ”Wienan päällillä wessillä”⁴⁾ sotivat he Pohjolan kansaa eli Lappalaisia vastoin, ja sodan ainehena oli enimmäiten se eriskummainen samppa. Kaukaisempi ajak-

3) Seuraawat näiden Runojen syntymistä Vanhasa Permasa todeksi tekewäiset syyt tahdomme tässä mainita: 1:ksi. Puheessa olewat Runot owat meidän aikanamme tulleet kirjotetuksi ja kootuksi paraasta päästänsä entisten Permalaiisten jälkeisiltä pohjaisessa Wenäjän Karjalassa. 2:ksi. Osa näistä Runoista, ja erinomattain niiden pääpersoonat Wäinämöinen ja Ilmarinen, owat, paitsi Karjalaisilta, pian kaikilta muiltakin Suomalaisilta lahkoilta wieläkin tutut, niinkuin Pohjalaisilta, Sawolaisilta, Hämäläisiltä ja yffin Wirolaisiltaki (katso e. m. Fosterländskt Album, I, Helsingforsissa 1845, s. 67 srr.). Tämä asia ei taideta muutoin saada selitetyksi, kuin että päätetään näitä runoja jo laulettuun ennen Suomalaiisten eroamista yhteisiltä majoiltansa vanhasa Permasa. 3:ksi. Niissä Runoissa puhutaan paljon Wienan wessistä ja myös Kulasta eli Turjasta ynnä siellä asuwaisista Lappalaisista, joiden työ oli wessä myöden Kalewalasta kulkua, ehkä nähdään taidetun maatakin myöden päästä.

4) Wienaksi (Dwipa) näyttää vanhimmilla ajoilla kutsutun Dyynajokeakin; mutta ei se sovi millään tavalla sinne asettaa Kalevalan asentoja.

sensa näistä, ja nähtävästi eteläisemmillä majoilla jo asunut, oli "wirsiäs Wipunen", josta Wäinämöinen lähti sanoja etsimään, ja sanoo sinne mentävästä pitkästä ja waarallisesta matkastansa:

"Sinne on matka mentäväta,

Polku poimeteltawata,

Seki mattoa pahinta:

Yksi on juoni juostakseni

Raisten neulojen neniä;

Juoni toinen juostakseni

Miehen miekan tutkamia;

Kolmas juoni juostakseni

Uron tapparan teriä." (Klw. 10: 14—22);

ja josta miehestä myös Ilmarinen sanoo Wäinämöiselle:

"Wiikon on Wipunen kuollut,

Kalewa kaonnut kauan,

Wipunsa wirittämästä,

Ahtamasta ansatiensä" (Klw. 10: 42—45).

Mutta ehkä tätä suuritietoa, warawäkewätä ja mahtipontista miestä kutsutaan ussassa paikassa "wanhaksi Kalewaksi", niin puhuu kuitenkin Wipunen itse eräästä "waltawanhemmastansa", jolla sitä warwinaista Kalewata näyttää osottawanki, sanossansa (10: 171 srr.).

"Ei ennen minun isoni,

Eitä waltawanhempani,

Nouatellut noian mieltä,

Lahjotellut Lappalaisista", ipöta taidetaan ar-

wella, tämän Kalewan, josta vielä tänäkin pänä Karjalaiset muutamilla paikoin juhlanimellä itsiänsä Kalewaksi kutsuwat, eläneen vieläkin kaukaisemmalla ajalla kuin Wipunen ja olleen koko Karjalaisen suvun waltawanhemman, ehkä heidän johdattajansakin pois Naasian mailta⁵⁾.

5) Katso sitä merkillistä Kalewalan 10:ttä Runoa kokonansa, jossa

Tämän sankarillisen ajan ohitse mentyä ja Lappalais-
ten jo saatua Turjaan karkotetuksi, alkaa nyt täällä Per-
massa Suomalaisien ensimmäinen kansakäyminen Skan-
dinawilaisten kanssa. Eräs mahtava ja rikas Nor-
jalainen Halogalannista, nimeltä Ottari, näyttää olleen
ensimmäinen meripurjehtija Bjarmalantiin (Bjarmannaa-
han.) Hän eli 9:llä vuosisadalla ja on merkillisen mat-
kansa tänne kertonut Englantiin Runinkaalle Alfredi Suu-
relle, joka tästä on jättänyt seuraavan kirjallisen muis-
ton. Ottari oli, saadaksensa tietä kuinka kauas pohjaan
päin Norjanmaa ullettunee ja myöskin walaskalan ham-
paita ostaaksensa, purjehtinut Norjan pohjaisia ranteita,
ensin kolme päivää, kuin hän tuli niin kauas kun walas-
kalan pyytäjät pohjaisimmaksi kulkewat, sit্তä matkusti
wielä toiset kolme päivää pohjaan käsin, jonka perästä,
maan eli meren kääntyessä itäänpäin, seilasi neljä
päivää, ja sit্তä etelään käsin niin kauas kuin wiidessä
päiwässä kerkesi. Silloin tuli hän ison joen (Wienajoen)
suulle, mutta ei uskaltanut purjehtia sitä ylöskäsin, sillä
pelkäsi wihollisuuksia maan asukkailta. Tähän asti oli
Ottari tawannut ainoastansa autioita maita, jossa waan
löytyi muutamia metsästäjöitä, kinnun ja kalan pyytäjiä;
mutta toisenpuolen jokea oli maa wahvasti asuttu ja
hywin wiljelty. Ottari, ehkä ei uskaltanut mennä edemmäs,
puhutteli kuitenkin asukkaita, jotka hänelle juttelivat hei-
dän omasta ja lähinäisistä maista, ja sanoo heidän kie-
lensä olleen melkein samankaltaisen, kuin häneltä jo koto-

Suomalaisien kaikkien wanhimmat omat muistot meitä koh-
taawat, nähtävästi otetut kansan seassa elämästä suusanomasta
wielä silloin, kuin se myöhemmän runollija assat kertoi ja omilla
mielijohtoillansa sekoitti. Wipusen wanhoilta tulleen pidetyksi suu-
rena sota-urosuaki, muistuttaa hänen sanansa:

”Jo olen syönyt sa’an miestä,

Tuhonnut tuhan urosta,

En ole vielä mointa syönyt” (Kat. 10: 110 str.)

maansa lähestöillä tuttuin Finnein eli Lappalaisten. Ja tästäpitäin alkoi tämän maan asukkailla tiheä kanssakäyminen Skandinawilaisten kanssa, jotka Permaasta, kaikenlaisia kauppalalujansa vastoin, itsellensä vaihtoivat metsän riistan nahkoja, mursujen, walasikalain ja turfas-
ten⁶⁾ luita. Yksin Kuninkaitakin Norjasta käwi täällä ei harvoin. Mutta usein rosvoilivatkin ja hävittivät, wiikingein tavallisuuden mukaan, nämät Bjarmalanniskäwijät maata ja sen asukkaita. Warsinkin on merkillinen se retki, jonka Norjan Kuninkaan Olawi Pyhän käsystä eräs Kaarli Halogalannista, weliensä Gunsteenin ja näiden pariin matkalla yhdistyneen Kuninkaan Läänitysmiehen Thorer-Hundin kanssa, w. 1026 tekivät meritse Bjarmalanniin, ja josta Islannin historioitsija Snorro Sturlesoni on lawian kertoman jättänyt. Siitä nähdään näiden miesten ensin, tavallisuutta myöten, pitäneen vaihtokauppaa Permalaiisten kanssa, mutta sen päätettyä rikkoneen rauhan ja salaisesti yön hämäässä menneen Permalaiisten hautausmaalle eli kalmistoihin, joissa tiesiwät multaankin kaimetuksi suuria aarteita, ja jossa oli tarhan sisästä epäjumalan kupa, kultailla kaunistuksilla ja rikkauksilla koristettu, jonka tähden siinä pidettiin wartijoita. Nämät Skandinawilaiset antoiwat mainitulle kувalle nimen Jumala (Somali). Paljon rikkauksia sieltä ryöstettyänsä pääsiwät suurella waiwalla jälleen lawoillensa, sillä Permalaiset ajoiwat heitä takaa. Tämänlaisia Bjarmalanniretkiä pidettiin muutoinkin sängen waarallisina ja erinomaisista urhoollisuutta waatimina, joista wiikingit kotomaillansa saiwat suuren

6) Turfaat, joita runoissa tavallisesti "tuhatpäiksi" kuvaillaan, sanotaan Sanakirjoissa merkitsewän elefanteja; mutta näyttävät myöskin merkitsewän sira maan päältä jo kadonnutta mahdottomasti suurta Mammut-eläintä, jonka kalleina pidettyjä luita vielä Pohjais-Wenäjässä ja Siperiassa löydetään.

kunnian ja warsin kuuluisan nimen; ja kummallisia pu-
heita käwi kansain seasä tämän maan rikkautsista ja
muista merkillisyyksistä.

Mutta toiseltakin puolen olivat wanhat Permalaiset
wierasten kansain kanssakäymisissä. Vaitsi kauppaä Juu-
grilarten kanssa, itäpuolella Uraalituntureita, joista
jälkejä wanhoissa tiedoissa hawaitaan, kertovat Arabian
senaikuiset historioitsijat, Wolkajokea myöten tänne tuodun
Kaspiamerestä Indian, Arabian ja muiden Asian
maakuntain kauppakaluja, ja sanotaan niiden maiden
kauppiaisten aina tänne pohjaan kulkeneenkin. Perma-
laisten warsinainen kauppapaikka, jossa heidän Wanhim-
pansa ja Päämiehensä myös sanotaan asuneen, näyttää
olleen Wienä, lähellä nykyistä Kolmogoria⁷⁾. Mutta
muutoin tietään pääkauppapaikkoina eteläläisten kanssa
olleen Tserdynin kaupungin Koliwajoella, joka Kaa-
maan wetensä laskee, ja Peeremin heimolaiskunnan osas-
sa, ynnä Bolgarin kaupunki, etelämpänä Wolkajoen
warrella, joihin paikkoin Permalaisetkin taisiwat käy-
dä kaupalle. Näillä tienoin vielä niin maan päällä löyty-

7) Tämän woipi päättää siitä että Wenäjän Karjalaiset vielä tänä-
ki yänä kutsuwat keskundesansa Wienäksi Urhangelia, joka tääl-
lä, Tsaarin Pietari Suuren ajan perästä, on entisen kauppapaikan
siaan tullut nousemaan. Kolmogori lienee muukaloimalla tul-
lut Skandinawilaisten Holmgoordista, jonka ensin tänne a-
settivat, mutta myöhemmin antoiwat sen nimen Nowgorodille.
Ehkä lienee tätä paikkaa Saviolaksi (Saariolaksi) kutsuttu sil-
loin kuin Pohjolan kansa täällä vielä asui? — Ett'ei runoissa
puhuta tämänlaisista kanssakäymisistä ja kauppoista ulkolai-
sten kanssa, antanee syyn arwella runojen olewan ennen syntyneitä
kuin tämänlainen kauppa täällä alkikaan, joka näyttää viimeisillä
Suomalaiosten täälläolon-woossadoilla kiihtyneenki. Ainakin sanoo
e. m. runo, Wäinämöisen luoneen kareja,

”Joihin laivat lasketahan

Pääät menevi Kauppamiesten” (Klw. 1: 268 str).

Mitä muutoin Tanikan Linnan, Uuden Linnan ja Kojon howin
(eli Kojolan) j. n. e. kanssa runoissa ymmärettänee, ei ole hywd sanoa

wäiset kuin maasta kaimettawat muistomerkit todistawat tätä liikuntaa eteläläisten kanssa, josta yksin Greekan senaikuisen Keisariuwallan Historiatkin muistuttawat.

Ja näin asuiwat nyt Suomalaiset täällä perimajoilansa vielä omassa wallassansa, ja antawat sen ajan kirjoittajat heidän senaikuiselle elannollensa waltakunnanin nimen. Mutta ei se ollut vielä waltakunnaksi kutsuttawa. Suomalaiset eliwät kyllä liitoissa ja kihlakunnissa Wanhintensa ja Päämiestensä alla, niinkuin wasta tulemme selittämään, mutta näillä ei näytä suurta waltaa olleen, ja paitsi sitä ei löytynyt ylinäistä yhdistystä heidän keskellensä. Mikä heitä waan piti yhdesä oli yhteinen usko ja kieli, yhteiset tawat ynnä yhteinen riittäwäinen kaupankäynti. Mutta kuinka kauan senkaltainen walta taitsi olla seisowainen yhteytyneimpäin kansain keskessä? Nowgorodissa Slawieniläisiltä perustettu walta tuli, niinkuin wasta nähdä saamme, heti alussa Wariegiläisten kautta saamaan täydellisemmän rakennuksen, ja sentähden alkoikin se pian olla woimallisempi Permalais-ten rinnalla. Tosin osoittawat Jislanin Tarut Skandinawilaisia Permasfakin asettuneen, ja mainitaan Runinkaan nimelläkin heitä siellä eläneen⁸⁾, mutta se ainakin nähdään, etteivät siellä mitään waltaa rakentaneet. Wasta tulemme kertomaan, kuinka Nowgorodilaiset jo warhemmin pyyteliwät saada Perman eteläpuolessa majallewäiset Hämäläiset weronalaisiksi, ehkei se näytä tosin onnistaneen; mutta pohjaisemmassa Permassa, joka erinomattain kutsuttiinki Bjarmalanniksi, asuwain Karjalais-ten seasssa ei nähdä eunnentun wasta myöhemmin alotetun tätä werolliseksi laskemista koetella. Wasta talwella w. 1130 mainitsawat Wenäjän aikakirjat ”Pääruchtinaan

8) Jislanin wanhoissa Taruissa mainitaan usein Perman Runinkaita, jotka suureksi osaksi näyttävät olleenkin siinä puolessa jonkun ajan majallewaisia wikingejä.

Mistislawan lähettäneen poikansa, Ruhtinaat Wsewolodin, Isjaslamin ja Kostislamin sotajoukkoilansa ja Nowgorodilaisten kanssa, Tsuudeja vastaan, woittaneen heidät ja laskeneen weronalaisiksi." Eikä aikakirjat, siltä ajalta tiedoissansa niukat, näin lyhykäisesti tästä retkestä puhuvat; taidetaan ainakin päättää, koska Pääruhtinaan kolme poikaa, kufin sotajoukollansa, ja paitji sitä Nowgorodilaisten sotajoukko, yhdistyiwät, tämän olleen Wenäjän wallalle sängen tähdellisen sekä suuren sotawehkeen ja edesottamisen. Eikä taida sitä muutoin selittää kuin että nyt juuri Karjalaiistenkin Wanhassa Permassa walloituus alkoi, sillä parin vuoden perästä mainitsewat jo aikakirjat siitä puolesta kannettawasta werostakin, ja wuodelta 1187 löytyy Ruhtinaan SwietoSlawan eräs asetus weronmaksosta pohjassa, jossa Nowgorodin alle kuuluvia warstin pohjaisiakin paikkakuntia jo nimitellään 9). Mutta ei näytä vielä koko Perma, olettinkin Wienan puoli, saadun weronalaisiksi, sillä w. 1187 tietään Permalaiisten lyöneen kaitfi tänne weroa kantamaan tulleet Nowgorodilaiset kuoliaaksi, ja koska w. 1217 ne viimeiset tiedoissa mainitut Bjarmalanninkäwijät Andreas Skialdarbrandi ja Siwari Utwiiki, Runinkaan läänitysmiehiä Norjassa, olivat, koostaaksensa Permalaiisten niin kutsutun Runinkaan edellisellä wuodella tehtyä murhaa erääseen Helgelanniseen laiwawäkeen, tänne tulleet 4:llä laiwalla, tappaneet ja polttaneet, ynnä saaneet runsaan ryöstösaaliin hupiasa ja nahoisia: niin ei Pääruhtinas Aleksanderi Newski, jolta vähäistä jälempätä oli tullut lähettiläitä Trondhiemiin Norjan Runinkaan Hoofani Hoofanssonin tykö, walittamaan Ruian läänitysmiesten tehtyjä wallattomuuksia Nowgorodille weroa maksawille Karjalaisille, — niin ei hän ainakaan ennen mainittuin

9) Sjögren, Ueb. d. Jemen, s. 321 fir.

Bjarmalanni-kävijäin vallattomundesta mitään mainitse eikä siitä kannu walitusta ¹⁰⁾.

Waan vuoden 1130 perästä näyttää Wenäläisiä jo alkaneen Permaan sirtyä, ja olletinkin kuin Monguolein ääretöin walta oli. Aasian sisässä syntyynyt ja he murhaten ja häwittäin ynnä kaikki allensa laskein oliwat Euroopaankin tulleet, joiden alle koko Wenäjä, yksin Iso Nowgorodikin, heidän toisen kerran w. 1137 Wenäjässä käytyänsä, oli tukistunut; niin näyttää pakenevia Wenäläisiä tulkulta Balkian meren rannoille tulleen, Suomalaiset sieltä paenneen länteisemmille ja nykyisille asunnoillensa, erotetut tällä tawalla Wenäläisiltä Peeremin heimolaiskunnasta. Moni heistä taisi, muistoon ei säilyneissä riidoissa, kaatuakin, ja toiset sekausivat yhteen Pohjaan muuttaneitten Wenäläisten kanssa, joiden jälkeillä vieläkin nähdään olewan siitä joku hämäräinen muisto jäljellä.

Nämät oliwat nyt ne syyt, jotka tekivät lopun Wanhalle Permalle ja karkoittivat Suomalaiset suoduille asunnoillensa Suomen niemellä.

3 Luku.

Lappalaisista ynnä Niistä wanhimmissa

ajoilla ¹⁾.

Lappalaiset näyttävät wanhimmissa ajoilla olleen warsin awarata kansaa, ja jalompaaki kuin nykyään. Niin

10) Schlözer, Allgemeine Nordische Geschichte, s. 462 sr.

1) Näistä on, päitfi Kalevalan Runoja, katsottawa: Joh. Schefferi Lapponia, Francofurti 1673, ja myös Schlözer, Allg. Nord. Gesch.

kaiketi heitä, eli Pohjolan kansaa, nähdään Kalevalan Runoissa kuwaitawan. Tähän kansaan, joka ennen Suomalaisia asui vanhassa Permassa ja ajettiin sieltä Suomalaisilta Ruiaan, kuului se Runoissa mainittu Pohjolan Isäntä, Louhi Pohjolan emäntä ja se "maan kuulu, ween walio" Pohjan tytti. Täällä tafoi seppo Ilmarinen sammon, joka olikin Pohjolan rikkauden alkku, ja josta työstä sai mainitun Pohjan ihanan immen palkkansa ynnä ikuiseksi puolisoiksi. Mutta kuin Kalevalan urohot Väinämöinen, Ilmarinen ja lieto Lemminkäinen Pohjolasta käviwät sammon ryöstämässä, niin mainitsee Runo, että:

"Siit' on polo Pohjolassa,
Elo leiwätön Lapissa."

Täällä Ruiaassa (Runoissa: Rutja, Turja) oli "meren Rutjan partahalla, äärettömän äprähällä" Maalivirran mainio pyörre, jota sanottiin "Kurimuksen kulkun suuksi ja kinaheksi ilkiäksi" (Klw. 18: 426—431) ja myös "Rutjan koskeksi kowaksi,

Palawaksi pyörteheksi",
Johon puut päin putoowat,
Perin wieriwät petäjät,
Hongat latwoin lankiawat,
Kokonansa kolkahongat,

Latwoin laikkapäät petäjät" (Klw. 10: 369 srr.)

Ja ensimmäiset wanhan ajan historioitsijoista, jotka Lapalaisista Ruiaassa tietävät jutella, owat Prokopius ja Jordanes (6:lta vuosisadalta). He nimittäwät heitä hiihtämiseästänsä Skritsinneiksi²⁾. Muutoin kutsu-

2) Prokopius sanoo, Grotiuksen käännöksen jälkeen, heistä seurgaman: "Scritofinni (Σκρτιφινοι) vitam agunt ferinae haud dissimilem. Nec viris mos agros exercere, nec foeminis notus labor. Solus venatus utrique sexui sufficit. Nam animantium mansuetorum immansuetorumque numerum incredibilem præbent sylvæ, non alibi majores, et qui inter eas assurgunt, altissimi montes."

suttiin heitä myös Redefinneiksi ja itäisiä osaa Teerfinneiksi, mutta Norjalaiset kutsuivat tätä maata Finmarkiksi ja asujamia Finneiksi, sillä Lapin nimi ei ollut ennen 12:ta vuosisataa tavallinen³⁾. Eivät myös Lappalaiset vieläkään tahdo tunnustella tätä nimeänsä, vaan tahtovat Suomalaisiksi (Sabelads) kutsuttua.

Tässä maassa asuivat nyt nämät Lappalaiset, erotetut niistä Suomessa pitkiä aikoja jälestäkin asuwista ja wasta meiltä mainittawista. He elivät alussa wappaina ja omin waltoinsa, ja Norjalaisia Halogalannista alkoi heidän kansa kauppa käydä. Mutta pian rupešiwatkin Hakeyeiksi kutsutut Halogalannin mahtawat, samatekui Pirkkalaisista meidän maassa wasta saamme nähdä, Lappalaisilta weroa waatimaan, ja heidän täytyi wihdoin turwattomuudessaansa myöntää. Tämän weron mainitaan Lappalaisten kantaneen hylkeen, peuran ja metsän riistan nahjoissa ynnä walaskalan luissa. Myös sanotaan heidän nuolia ja muita sotiaseitakin (nimitetyt: finna gjolld) antaneen, joita Norjalaiset siitä syystä ylisitiwät, että luultiin noitain ei niitä taitawan lumoa. Ja näitä töytyi Lappalaisten maksaa vuosittain, sillä weronottajat nähdään joka talwi tulleen heidän tykönsä ja yliwoimalla ynnä kowalla menetyksellä heitä maksoon pakotaneen, josta tämän kansan kurjuus ja alentuminen aina eneni. Kun nyt tämä wero tuli kartuttawaisemmaksi, löiwät Norjan Kuninkaat sen allensa ja pahtasivat määrättyä maksoa wastaan yhdelle eli usjammalle mahtawalle Norjalaiselle läänityksen asemesta. Ja nämät Läänitysmiehet nähdään käywän aina Kantalahta ja Wienamerta myöten weroa Lappalaisilta kantamassa. Tämä weromaa

3) Danmarkin historioitsija Saksö on ensimmäinen, joka, mainitulla ajalla, nimittää Lappalaisia sillä nimellänsä, jonka näyttävät Suomalaisilta ensin saaneentkin. (Katsö Lapin nimen todenmukaišta juontoa Suomi-kirjoituksessa wuodelta 1841, 2 Häftet, s. 3).

tulikin vuosi vuodelta heiltä isonnetuksi, ja yhden aikaa nlettuikin se eteläänpäin Dulujokeen ja järween asti Suomessa, niinkuin vasta tulemme kertomaan. Jo saugen warhain, (ennen edellisessä luvussa mainitun Dttarin aikoja, jolla myös näyttää olleen Lappalaisia allansa,) näkyy tämä weronmaksu olleen tapana. — Muutoin pidettiin Ruiaa eli Finmarffia erinomattain noituuden koto-
maana ⁴⁾, ja tänne lähetettiin lähinäisistä maista, itääs-
kun koulun muullointin, tätä welhon häjyä taitoa oppi-
maan.

4 Lufu.

Rainulaisten sirtymisestä Suomeen ja heidän ensimmäisistä vaiheistaan ¹⁾.

Ennen vanhaan kävi sanoma muissa maissa, Pohjais-Euroopassa muka löytyvän kokonaisen kansan, jossa ei muuta kun naiswäkeä elänyt. Näitä nimittivät Amatsuoneiksi ja maata Amatsuonein maaksi eli Kwäänlanniksi. Muutamilta näytti tämä puhe kuitenkin liian mahdottomalta, jonka tähden sen niin selittivät, että arvelivat waimon tässä maassa valtaa pitävän, siitä satuisen sanoman tulleen. Wiimein sanoo ennen jo mainittu Dttari matkakertomukseensa tästä kum-
mästä kohdastaan seuraawilla sanoilla: "Eteläisen Norjanmaan wierellä on Ruotsi ja saman Norjan pohjais-
puolen wierellä on Kwäänlanni. Kwäänit wainoowat

4) Mihinkä kaubittawaan määrään noituus täällä tosiaan oli pääsyt nousemahan ja vielä jälestäki harjoitettiin, nähdään todistetuksi ennen mainituksa Shefferin kirjassa s. 86 srr.

1) Rainulaisista katso erinomattain: Joh. Ihre, Disp. De Quenlandia antiqua, Upsaliae 1767, jota on seurannut: Schlözer, Allg. Nord. Gesch. s. 483 srr.; ynnä siinä siwulla: Rein, Positionum de Gente Quenorum Sect I et II.

wälistä tunturein yli Norjalaisia ja Norjalaiset wälistä Kwäänejä. Siellä Kwäänlannissa on sangen suuria järwiä mafialla wedellä. Niinpä wetävät Kwäänit aluksi ansa maan yli näihin järwiin ja wainoowat Norjalaisia. Heillä on alukset wallan siemiä ja wallan kewiöitä". Tästä näemme nimitetyn kansan eläneen länsipuolella Pohjanlahta, jota myös Kwäänin järweksi (Kwäner-sjön) sanottiin; ja nähdään muista tiedoista heidän asuneen nykyiseen Helsinglantiin asti. Sen myös asuneen itäpuolella Pohjanlahta todistawat monet syyt, niinkuin esimerkiksi sekin, että eräs wanhanaikainen Tislannilainen taru sanoo Kwäänlannin löytyvän itäpuolella Pohjanlahta ja wieläpä olewankin saman maan, kun mitä Finlanniksi (Suomeksi) nimitetään. Wälistä puhutaan myös wanhoina aikoina Lännis-Kwäänlannista ja Itäis-Kwäänlannista, jotka olivat Pohjanlahdelta eroitetut. — Satuisa sanoma naiskansasta näyttää tulleen siitä, että kuin Kalulaisien nimi muokaloittiin Kwääneiksi ja tämä nimi näyttää tulewan waimon Tislannilaisesta nimityksestä quen (quæn), niin siitäpä he heti tehtiin naiskansaksi, siitäpä sitten Greekalaisienkin satu Amatsuoneista heihin arweltihin käyttävän²⁾. Botnin (Öster-, Norr-

2) Eli ehtä lienee ensialku koto tähän juttuun tullut siitä, että Tacitus (De morib. Germ. cap. 45) sanoo: "Suionibus Sitionum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant. Hic Sueviæ finis." Tätä mainitut Sitionum gentes osottawat nähtävästi niitä wanhasa Sigtunassa asuvia Swealaisia, joilla oli Frigga niminen naisjumala, jota palveliivat. Myöhemmäiset kirjoittajat luuliwat tämän paikan osoittawan Kalulaisia, joita sentähden tekiwätkin naiskansaksi. Tacitus ei näwy vielä tunteneen Swealaisia pohjaisempata kansaa. — Eli olisiko Pohjolan kansassa, jossa Kalevalan Runojen aikana "Pouhi Pohjolan emäntä" näyttää hallinneen, tämänlainen alkawalta wastakin olleen, josta jumalana pidetty Wiron akka myös muistuttai?

ja Wester-Botnin) nimi, joka heiltä asutuille paikoille ruotsiksi annetaan, on yhtäpitävä kun wieläki tawalliset suomalaiset nimitykset Alamaa, Pohjanmaa ja Raintunmaa, merkiten nämät kaikki alhaista maata.

Rainulaiset oliwat nähtävästi ne, jotka warhaimmin kaikista Suomalaisista tulivat Suomeen, sillä heitä mainitaan täällä jo 8:lla vuosisadalla. He oliwat luultawasti alkuperäsin Karjalaiisten heimoon kuuluvia ja heistä lähteneitä. Tämän luulon todistaa se asia, että heidän jälkeisten kieli on monessa Karjalan eli Sawon kielimurteen laatuinen, ja sekun, että Karjalaiisten kanssa, kuin nähä saamme, yksituumaisesti käywät sota, ehkä he myöhemmin, jo toisistaan wierastuttunsa, wälistä keskenänsäkin ottelewat. Heidän arwellaan Karjalasta yli Maanseljän tulleen nykyiseen Kajaanan maahan, siitä sittä Pohjanlahden rannoille ulouneen aina Helsinglantiin asti. Sillä tawalla tuli Lappalaisia heidän eteläpuolella Suomen sisälöille jäämään, joista moni taissin jälestäpäin heidän kanssa sekautua yhteen. Kun eliwät erillä heimolaisistansa, toisilla asemilla ja toisissa tiloissa; niin alkoiwat wähitellen itsestytä ja erota Karjalaisista, warsinkin kun Hämäläisiä heihin myöhemmin hämmentyi. Heidän muinaisuskonsa ja tapansa lienewät olleet samat kun Karjalaiisten, jota wielä taidettaneen niiden wähistä jäännöksistä ehkä todistaa.

Minkä Rainulaiisten sotawehkeistä tiedämme, se löydyy enimmäiten wanhoissa Tislannin Taruisa, joita, ehkä wälistä näyttävätkin satuisilta, emme kuitenkaan saaksiksehen tyhjiksi ja perättömiksi laskea. Niinpä mainitaan Sigurdi Kingin, Ruotsin ja Danskun Runinkaan aikoina, 7:llä sataluvulla, Rainulaiisten yhdessä tuumassa Karjalaiisten kanssa Ruotsin maata sodittaneen. Noin 100 vuotta tämän jälestä mainitaan Rainulaiisten Hotalanniissa, Norjan maalla, sota käyneen. Owat seuraawatkin tiedot meihin saakka säilyneet. Harald

Kaunotukan jo päästyä Kuninkaaksi Norjassa ja alensa laskeutua sen ennen mainitun Lappalaisten weron Ruiaassa, antoi hän sen maanosan läänitykseksi mahtawalle ja rikkaalle miehelle Thuorolfi Kweidufso nille. Kun tämä Thuorolfi muutamasti oli käymässä kauppaymaillaansa Finmarkissa, niin hawaitti toispuolen tunturein asuwia, Kilpingeiksi kutsuttuja miehiä, jotka arwattawasti olivatkin Rainulaisia, sinne tulleen ja kauppa Lappalaisten kansa käynnän. Siitä karkasi heidän päälle, tappoi heidät ja otti kaiken heillä myötänsä olewan tawaran. Vuonna 877 lähti Thuorolfi taas Ruiaan, ottain mukaansa 100 miestä. Tällä kerralla käwi kaukana maassa. Kun tuli loitos itäänpäin, niin saivat Rainulaiset tiedon hänestä, ja heidän Kuningas Farawidi lähetti miehiä Thuorolfsia apuhun pyytämään, sillä Karjalaiset häwittiwät Rainunmaata. Lähettiläiset lupasivat Thuorolfille yhden werran woittosaaliista, kun Kuninkaansakin sai, ja jokainoalle Thuorolfin miehistä kaksikertaisesti, mitä yhdellä Rainulaisista oli odotettawana. Olisin sääntönä Rainulaisilla että Kuningas woittotawaran jaossa sai kolmannen osan. Niinpä päätti Thuorolfi, keskusteltua miestensä kansa, lähteä Rainulaisen tykö, sillä luvassa olemat tawarat häntä houkuttelivat. Taru, josta nämät tiedot owat otetut kertoo tästäälähin näiden maiden olosta. Idässä Naumdaalista on Jämtlanni, sittä Helsinglanni, sittä Kwäänlanni, sittä Finlanni (Suomi), ja vielä sittäkin Karjala; mutta näiden kaikkein yläpuolella on Ruia eli Finmarkki. Waan Thuorolfista mainitaan, hänen tulleen itää kohti ja tawanneen Farawidin. Nämät matkasivat sittä yhdesä 400:dan miehen kansa, joista 100 oli Norjalaisia ja muut Rainulaisia, wihollistensa asuntomaille Karjalaan; ja saivat he siellä woiton ynnä määrättömiä rikkauskasakin. Sittä palasivat jälleen Rainunmaahan, ja Thuorolfi erkani hywässä ystäwyudessa Kuninkaasta, poiketen

Ruinaan. Vielä mainitaan Thuorolsin sittäkin kerran käyneen Farawidin kerallisena Karjalaisista sodittamassa. Ja ne tässä nimitetyt Karjalaiset asuivat nähtävästi Balthiameren länsipuolella, ja senä Kuninkaaksi tässä Larussa kutsutun Rainulaisten Päämiehen nimi on muukaloitettu aiwan tunteemattomaksi, sillä niinpä tavallisesti muukaloittiin suomalaisia nimiä vanhaan aikaan.

Näin olivat nyt Rainulaiset eläneet omin valtoinsa länsipuolellakin Pohjanlahta, näillä ajoilla, joilla Ruotsin valta ei vielä edemmäs Uplannia, eli ainakaan Daalijokea, pohjaanpäin ulettunut. Mutta jo 9:nen vuosisadan keskivaikeilla, kuin ennen mainittu Harald Kainotukka († 933) Norjassa rupesti mahtavaan vapauteen ahdistamaan ja kaikki valtansa alle laskemaan, alkoi Norjalaisia Jämtlantiin ja Helsinglantiin Rainulaisten rajoille paeta, ja he asettuivatkin siellä, antain mainituille maanpaikoille nimensä. Kun näitä Norjalaisia Helsinglantiin aina lisäysi, ja Swealaisiakin alkoi myöhemmin, pääten Kristinuskoa, Pohjanlahden rannoille asettua; niin tuli Rainulaisten tila sillä puolen Pohjanlahta aina ahtaammaksi. Maahan muuttaneet Helsinglannilaiset maksoivat ensisti, saadaksensa rauhassa elää ja Ruotsin kanssa kauppa käydä, vapaaehtoisesti jonkulaisen weron Ruotsin Kuninkaalle; mutta menivät sittä jälleensä Norjan Kuninkaan alle, sikskun taasen Olawi Syliskuninkaan († 1024) aikoina antaensivat Ruotsin alle, johonka sitten pysyväisesti kuuluivatkin. Ja sillä vuosisadalla (n. 900:sta—1000:teen), kuin Helsinglannilaiset näin olivat olleet Norjan alla, näyttääkin Norjan Kuninkaan Väänitysmiesten läänit Ruiaassa eli Finmarkissa warssin tänne asti lewenneen ja ehkä Rainulaiset jo alkaneen sortua. Mutta kuin Helsinglannilaiset olivat jälleensä antanneet Ruotsin alle, niin erkaantui Finmarkki taasen Helsinglannista, ja hawaitaan Ruotsin Kuninkaalla olleen o-

ma läänitysmiehensä täällä Helsinglammissa, jonka lääni nyt näyttää Dulujokeen ja järveen asti lewenneen ja jolse myös Kainulaisten wihdoin täytyi weroa maksaa ³⁾). Ja tässä tilassa täytyi Kainulaisten arwattawasti wettändä jällensä Pohjanlahden pohjais- ja itäpuolelle eläsmään; siksi kun, niinkuin wasta nähdä saamme, heitä siltäkin puolen Ruotsin walta ja Kristinusko alkaa raakundesanssa ahdistaa. — Mutta Kainulaiset eiwät taitaneetkaan ilman sotia ja werenwuodatuksia antaуда Ruotsille werollisiksi, ehkä tiedot niistä, tämän ajan hämähyydessä, owat unhotuksiin joutuneet. Minakin ferrotaan Anundista, Ruotsin Kuninkaan Edmundi Wanhän (jotka hallitus noin w. 1052 alkoi) pojasta, hänen isältänsä tulleen lähetetyksi Kainunmaahan "Ruotsin waltaa enentäsmään", eli Kainulaisia werollisiksi laskemaan. Mutta tämä yritys sai niin onnetoman lopun, että niin Anundin kuin hänen sotajoukkonsakin tulivat Kainulaisilta siksiehen teloitetuksi, josta sittä käwi sanoma, heidän lähteitten myrkyttämällä tulleen Kainunmaan asukkailta menetetyksi. Ja muutoinki sanotaan, warsinki Norlannin Kainulaisista, heidän olleen warsin sotassa, niin että he, milloin ei jäykä wastus pidättänyt, lifimaitansa yhtäläiseen käwiwät wainoomassa, jota asiaa eräs Ruotsin Kuninkaan sodanpalweluksessa ollut mies, kertoi Breemin pääpisalle Adamiille, joka viimeiseksi mainitusta sotayrityksestä myös on jättänyt kirjallisen muiston ⁴⁾.

Wasta saamme tilaisuuden puhua Kristinuskon nähtävästi jo warhaisesta julistamisesta Kainulaisille.

-
- 3) Katso tästä Ehlötsferin (Allg. Nord. Gesch.) walaisewaisia tutkistelemuksia Luwusansa: "Nähere Beschreibung des Finnschen Nordens, besonders in Ansehung Skandinaviens".
- 4) Adami Breemistä, joka samoilla ajoilla (n. 1076) eli, sanoo (Hist. Eceles. Lib. III. cap 17) mainitusta Anundin onnettomasta retkestä: "Filius Regis (Edmundi Senioris) nomine Amund, a patre missus, ut dilataret imperium, cum in

5 Luku.

Karjalaisista ja heidän siirtymisistä ¹⁾.

Karjalaiset näyttävät olleen alusta alkain jaloa ja hyvillä luonnon lahjoilla kaunistettua sukua. Heidän, niinkuin muidenki Suomalaisien, perimajat olemme jo nähneet olleen Vanhassa Permassa. Edellisessä luvussa olemme myös maininneet Karjalaisia sieltä warhain, (ainakin jo 8:lla vuosisadalla,) siirtyneen niin Pohjanmaalle kahdenpuolen Pohjanlahta, kuin myöskin länsipuolelle Wienamerta, jonka läntinen ranne Skandinaviaisilta heistä mainittiinki Karjalan rannaksi (Karelastrand), niinkuin myös Suomenmeren perukka heistä myöhemmin Karjalan lahdeksi (Kyrialabottn) nimitettiin. Mutta tämä Suomenmeren ja Newajoen puoli ei näytä olleentakaan vanhastansa Karjalaisilta asuttuna, waan ennen heitä ensin Lappalaisilta ja siträ Hämäläisiltä. Karjalaiset näyttävät wasta myöhemmin ruvenneen muuttamaan niin etelään Vaatokan, Newajoen ja Suomenmeren rannoille, kuin länteenki Rymenjokea, Päätettä ja sen pohjaispuolelta Lappiin juoksewata maanselkää myöten, jossa heidän jälkeisensä, wieläkin asuwat. Näin tuli Sawonin, jonka nimi on myöhemmin syntynyt, Karjalan suwulta asutuksi ²⁾. Ja tämän Karjalan suwon, jonka as

---

Quenland, patriam feminarum, pervenisset, quas nos Amazonas vocamus, veneno, quod illae fontibus imiscuerunt, tam ipse quam exercitus ejus perierunt¹⁾.

- 1) Katsio: Rein, De vetere Carelia ante occupationem Svecanam, Aboae 1825 — Helsingforsiae 1830, Partt. VI; ynnä: Sjögren, Ueber die Finnische Bevölkerung des S:t Petersburgischen Gouvernements, S:t Petersburg 1833.
- 2) Sawoninimen arwewat muutamit annetut tälle maanosalle sen ensimmäisestä kirjokunnasta Sawilahdeksa, joka myöhemmin Mikkeliksi kutsuttiin. Toiset juontawat sen nimen Perman Wes

summot siis yhden aikaa näyttävät ulettuneen koko laajuudessaan Uraalitunturein lähestöiltä aina Norjan tuntureihin asti, arwellaan nimensä siitä saaneen, että paljon karjaa vanhastaan pitivät, niinkuin myös osa Pohjois-Karjalata Wenäläisiltä myöhemmin erittäin kutsuttiin Tamma-Karjalaksi (Kobilitskaja, Korela).

Näistä Karjalaisista näyttää taas sillä osalla, joka asui Wienä eli Balkiameren puoleessa, Kantalaha ja Lapin Saarentoa ³⁾ myöten, olleen muista erityiset kohtauksensa ja tapahtumansa, ehkä niistä ei ole paljosti tietoa. Sen olemme jo ennen kertoneet että nämät Rainulaisten kanssa oliwat käyneet Ruotsia vastaan sotimassa, ja että Rainulaiset myöhemmin käiwät heidän maassa Thuorrolfin kanssa sitä häwittämässä. He eliwät kauan waubedessansa, ehkä Ruian Läänitysmiehiltä wälistä hätyytetyt, ja tuliwat ainaki jo 13:ta vuosisadan alkupuolella Nowgorobilaisille weronalaisiksi. Heidän myöhemmistä sodista ja waiheista saamme wasta tilan puhua. Ja tämä osa olikin se "kolmen riikin riitamaa" josta Runoissa

---

näläisestä nimestä Sawolotshie. Kuinka lienee; mutta nykyiset Sawolaiset näyttävät syntyneen Karjalaisen ja Hämäläisten sekaantumisen kautta yhteen. Hämäläisiä ja Sawolaisia eli Karjalaisia näyttää ainaki asettuneen Kautalammin, Wiitasaaren ja Laukaan muinaisaikaan laajoihin seurakuntiin. (Katso e. m. Linnell, Disp. De Tavastia, Aboae 1748 s. 18 ja myös: Tidningar utgifne af ett Sällskap i Åbo 1777. s. 67 srr.)

- 3) Shefferin työssä, jo wiitatussa kirjassansa Luku 2, sanoo Eurás: "Quae regio Suetice Trennes, Lapponice Pyhinnienni, Ruthenice vero Tarchana Voloch hodie appellatur, quidam putant eandem esse, quam veteres Birmiam appellarunt, quod nomen detorsum videtur a Finnonico warama (?pikemmin: Werámaa), quod montuosam regionem significat" — josta nähdaän Lapin Saarenton, jossa kirjoittaja arw-lee wáárin warban Bjarmilamin olleen, ennen kutsutun Pyhäniemenksi, niinkuin sen itäisin nieme wendjäksi vielä kutsutaan Swátoi nos s. o. Pyhä nieme.

puhutaan, sillä me saamme nähdä Norjalaisten, Wenäläisten ja Ruotsalaisten tästä vasta riitelevän. Näiden seasä eli muinaisajan weisu ja muisto kauemmin ja on vasta meidän aikoina heidän suusta kirjoitettu 4). Myös muistuttaa näiden Karjalaisten jälkeisten wieläkin kauppaan erittäin taipuma luonto, heidän esiwanhempiansa muinaisessa Permasä. Ja näille eteläisinä naapureina asuivat, ja asuvat wieläkin, Anuselaiset, jotka Karjalaiset Hämäläisten kansä yhdistivät 5).

Mutta Hämäläisten Rowgorodilaisilta kowasti ahdistetun lahkon, wiimmeštänsä vuoden 1130 perästä, paettua nykyisille asunnoillensa Suomen saarelle, josta tulewassa luwusä on puhuttawa, alkoi Karjalaisia pohjasta tungetella heidän entisille, Raatokan, Newajoen ja Suomenmeren rannoilla olewille sioille. Eiwät Karjalaiset tosin ennenkään näytä aiwan kaukana asuneen pohjaispuolella näitä paikkoja, sillä Ruotsinpuoleiset tiedot kertowat Ruotsin Kuninkaan Erikki Edmundssonin (Tuulihatun) Finlannin (eli Suomen, jossa Lappalaisia ja ehkä jo ioukkoja Hämäläisistäkin silloin asui), Karjalan, Wiron ja Ruusrinmaan, ja laajalta mitakin itäisiä maita, woittaneen. Se tapahtui 9:llä vuosisadalla, jonka keskiteenoilla Kuningas oliin paraasä ijäšänsä. Kuninkaan Erikki Woitolisen († 935) sanotaan wielä näitä Ruotsin weromaita

4) Tästä tarkoituksessa taideaan werralla tämän Karjalan osan olewaksi Suomelle saman, kun Skandinawialle on Islanni ollut, jossa heidänki Pakanuutensa muistot tulivat säilytetyksi ja wihdoin kirjoitetuksi ylds.

5) Anuselaiset, jotka itsestänsä owat Karjalaisia, owat kielesänsä paljon lainanneet heidän eteläpuolella asuwain Hämäläisten iäänöksiltä, joiden kansä he Wenäjän Karjalaiset yhdistävät, samalla tawalla kuin Suomessa Sawolaiset yhdistävät Hämäläiset Karjalaisten kansä.

pitäneen, mutta hänen perästä näyttävät ne jääneen 6). Ja nämät tiedot ovat niin selitettävät, ett'ei niitä vielä taida maan valloittamisiksi nimittää, sillä eivät ne olleetkaan pysyväisempiä, kuin että, milloin ei ylivoimainen sotajoukko käynyt päälle, werot myös jäivät maksamatta. Luultava on, wiikingein tavallisuuden mukaan, rantamaiden ja niiden läheistöjen nyt ainoastansa tulleen werotelluksi. Tämä mainittu Eriki Edmundsfonin retki näyttää olleenki lähimmäisenä syynä Wenäjän nykyisen valtan perustamiseen, josta myös seuraawassa luvussa on sanottawa. Mutta kaksi eli kolme vuosisataa tämän perästä tulewat nyt Karjalaiset Hämäläisten entisille asunnoille Newajoenki feuduilla. Wanhuudesta asti näyttää näiden niin heimojen kuin naapureinkin välillä asuneen vihollisuus. Siis on arwattawa Nowgorodilaisilla jo tähän aikaan löytyneen se taito ja wiisauts että he, wottaaksensa paremmin Hämäläiset, pyytelivät ystäwyydellä saada Karjalaiset puolellessa ja liittolaisuksensa, joka

-
- 6) Sanotaan kyllä tieboissa, Ruotsin Kuninkaan Siwari Laajawaltaisen, jo 7:llä vuosisadalla, paitsi muita maita, Karjalanki wallanneen eli werotelleen. Mutta tämä tieto, ehkä kyllä tosi lienee, ei ainakaan ole niin wahvoilla todistuksilla perustettu, kuin Eriki Edmundsfonin retki, josta, Olawi Sylifunkin kaan aikaan Upsalassa pidettävissä maakeräisissä, se äwerids La kimanni Thorgny, wasta mainittawan Nagwaldi Jaarlin kaswatusissa, sanoo Kuninkaan ja kaiken Ruotsin kansan läsnäollessa seuraawan: "Thorgny, minun iso-isäni, taitsi kyllä muistaa Eriki Edmundsfonin, Upsalan Kuninkaan, ja tiesi sen hänestä sanoa, että kulu hän oli keweimmällä iällänsä, kulti hän joka kesä sotaretkillä ja löi allensa Finlannin, Karjalan (Kyrialand), Wiron, Kuurinmaan ja Itämaat laajalta, jossa vielä nähdään hänen perästänsä maalinnoja ja muita suuria tekoja". Sitä mainitsee Eriki Wotrollisen näitä weromaita vielä pitäneen, mutta niiden Olawi Sylifunkin kaan aikana jo olleen wapaana. Katso: Seljer Swenska Folkets Historia, 1:nen Osa s. 140 str.

myöskin onnistui. Sentähden näyttävät he Hämäläisiltä jätetyille tiloille Karjalaisia kutsuneenki asumaan, ja näyttää heitä nyt muuttaneen Inkerinmaahan, eteläpuolella Newajokea. Täällä saivat Inkeriläisten nimen, ehkä Watialaisten jälkeiset vieläkin heitä keskundesansa Karjalaisiksi kutsuwat. Ja näiden, niin kutsuttuin, Inkeriläisten kautta näyttävät muutkin Karjalaiset tulleen miellytetyiksi. Se ei taitanut ollakaan kauan heidän tannetuksensa perästä kuin Hämäläiset käwiwät Inkerinmaalla ja Laatokkakaupungin seuduilla heidän tilojansa hävittämässä, jota taas Inkeriläiset, joita Wenäjän aikakirjoissa nyt ensi kerran kohtaawaisella nimellä kutsutaan Karjalaisiksi (Koräla), seuraavana vuotena w. 1143 nähdään käyneen kostamassa, ja meritappeluksessa, joka armatta-
 wasti tapahtui jollakin Suomenmeren paikalla, 2 laiwaa-
 kin heiltä ottaneen. Ja tästäpitäin nähdään Karjalais-
 ten uskollisesti pysyneenki Nowgorodilaisten liittolaisina
 ja ystäwinä niin Hämäläisiä kun Ruotsalaisiakin vastaan,
 ja myöskin ei harwoin osallisina Wenäjänmaan sisäma-
 isissa riidoissa ja kapinoissa. Niin kerrotaan heidän jo
 kuusi vuotta edellisen perästä, eli w. 1149, — koska Ros-
 towan ja Suusdaalin Ruhtinas Juri Pitkäkäsi
 (Dolgoruki) oli syöstänyt Isäslawi Mistislawit-
 san Kiowan Pääruhtinaalliselta istuimelta, jonka itse
 tahtoi anastaa, ja Isäslawi anoi apua pohjasta, — Now-
 gorodilaisten kanssa tulleen wihollisten maisemille Sisä-
 Wenäjässä, polttain ja hävittäin kaikki mitä eteen sat-
 tui, wallanneen monet kaupungit, ja, ennenkun Juri, tei-
 den ja kelin kehnoudesta estetty, ennätti tulla alamaaisiansa
 auttamaan, oli jo Pääruhtinas sotajoukkonensa seitsemällä
 tuhannella wangilla Nowgorodiin palaamassa. Sinne tul-
 tua erosi kunkin kansa, ja myös Karjalaiset, runsahalla
 ryöstösaaliilla rikastettuna, kotihinsa. Samana vuotena
 käywät Hämäläiset Watialaisten maata hävittämässä.

Kuin Ruotsalaiset alkawat pysyväisempätä valtaa

Suomessa perustaa ja siitä sotia syyttyy heidän ja Nowgorodilaisien välillä, niin tulemme näkemään Karjalais-ten vielä kauan aikaa yhtä seikkaa näiden liittolaistensa kanssa ajawan, ja yksin uskaltaneen Ruotsin sydänpai-koillenki mennä hävittämään; ehkä viimein suureksi o-
saksensa tulewatkin Ruotsin wallan alle kuulumaan.

6 Luku.

**Hämäläisistä ja heidän lähikansoista, ynnä erin-
omaisten Suomalai-
sten labkosta 1).**

Se toinen suuri Suomalai-
sten heimokunta, joka w h-
doim Suomen niemelle asettui, ovat ne vanhastaan so-
tasat ja jäykät Hämäläiset. He näyttävät olleen lähim-
mästi sukuja Wirolaisille, sillä kaitista Suomen kansan
kielimurteista on Hämäläisten, ja ehkä vielä enemmän
heimolahkonsa warsinaisten Suomalai-
sten murre Wiron
kieleen lifinnä. Ruotsiksi kutsutaan Wirolaiset Esteiksi,
ja Hämäläiset Lawasteiksi, mutta muutamissa wanhois-
sa paminajan kirjoituksissa Lawesteiksi (Law- Es-
teiksi), jossa alkusana Law Islannin kielellä merkitsee
soista ja wetistä maata, niinkuin Wirolaisella sanalla
Häm, josta Hämäläisten nimen arvellaan tulleen, on sa-
ma merkitys. Ja tietään myös niiden maiden, jossa Hä-
mäläiset muinoin asuiwat, olewan warsin soisia ja weti-
siä. Tämä heimokunta on puheenpartensa suhteen Kar-

- 1) Hämäläisistä, ja niistä myöhemmistäkin Wenäläisten sotaretkistä
heidän maahan, on katsottawa se Suomen wanhaa historiata erin-
omattain walaisewa kirjoitus: Lehrberg, Ueber die älteren Wohn-
sitze der Jemen, ein Beitrag zur Geschichte Neu-Finnlands,
jolle on antanut uuden walon: Sjögreni, ennen jo viitatuisia
kirjoituksisansa niin Hämäläisten alkua-
sunnnoista ja wanhan Perman
Tsuudeista, kuin myöskin Interinmaan suomalaisista asukkaista.

jalaisista eroitettu, ehk' ei niinkään ett' ei vielä helposti toinen ymmärtäisi toista. Ja vanhaan aikaan näyttää heidän pakanainen uskonsa, ja runonsakin, osiksi olleen Karjalaiisten laadusta eroitettut. Waan näistä heidän muistostaansa ei ole paljoksi jäljellä ja owat ne pian siksichen jääneet unhotuksiin. Heimolaistenssa Wiron kansan muksaan, jotka vanhastaan oliwat mainioita merirosvoja, taisi ei myöskään Hämäläisille tämä harjoitus olla tuntematon. Suomalaiset owat kaikki, hamoilta wanhoilta ajoilta, tutut merenkävijöiksi, ehk' ei se keino esiwanhempaimme tykönä päässyt niihin woimiin, kun Normanilaiisten wiikingein. Gotlannilaiisten kaupat taisiwat olla ensimmäisenä syynä tähän heidän meriroswormiseensa; mutta sittä näyttävät he käyneen Ruotsin rantamaitakin häwittämässä?).

Hämäläisten suku asui entisinä aikoina warsin awaroilla tiloilla. Kuureista ja Lihwiläisistä, heidän kielestä ja sumusta, ei ole paljon tietoa; mutta Wirolaiset, Watialaiset ja Wessiläiset, ehkä kufin heistä wähhän eroawaisella puheenparrellaansa, näyttävät ainakin Hämäläisten lähimpiä heimolaisia olleen. Wirolaiset erovitti Narwajoki Watialaisista, jotka taas alussa asuiwat eteläpuolella Suomenmerta, Newajokea ja Laatokkata. Wessiläiset, jotka pñan Historian tantereelta katoawatkin, seurasiwat sittä, eläin itäpuolella Laatokkata ja Walgetjärwen eli Bieloseron seuđuilla. Näiden ja pohjaassa eläwäin Karjalaiisten wä'illä, majailiwat Hämäläiset Uraalitunturein lähestöiltä aina eteläistä

2) Senlaista näyttää osottawan se Ruotsissa, Ekholingen pitäjässä ja Edbermanlannin Läänissä, löytywä wanha linnoitus, nimeltä Lawesta=Skans. Katso: Porthan, Chron. Episc. Finl. s. 125 niittaus 103. Yhdensaisesta syystä saiwat Wirolaisista (Esteistä, jolla nimellä wälissä lienee Hämäläisistäkin ja muika Suomalaisia nimitelty), Ruotsin luodostoissa olewat, Estka=Klippa ja Estastår, nimensä.

Suomea kohden, jossa maassa silloin asuivat Lappalaiset. Ja näitä Suomalaisia, meren ja Raatokan seuduilla olevia, lahjoja, jotka Wenäläisiltä yhteisellä nimellä kutsuttiin Tsuudeiksi, lienee Ruotsin Kuninkaan Eriikki Edmundssonin valloitus erittäin koskenutkin. Mutta se tarkoitti myöskin niitä Slawieniläisiä (Wenäläisiä), jotka, karkotettuna muilta kansoilta pois Donawajoen seuduilta, olivat, 6:nen vuosisadan paikoilla, asettuneet eteläpuolella Suomalaisia Ilmajärwen rannoille elämään, jotka myöskin olivat rauhallista kauppaa käypää kansaa, ja joiden kansa ne lähinäiset Suomalaiset lahjat näyttävät alussa enimmäkseen eläneen hyvässä sopusessa ja ystämyydessä. Nestori, tämän Wenäjän kansan vanhin historioitsija (syntynyt w. 1056), antaa heidän ensimmäisistä tietyistä tiloistansa seuraavan aiwan merkittävän kertoman: "Vuonna 859 tuli Wariegejä" (Skandinawilaisia eli heidän heimolaisiansa) ja werotivat Slawieniläisiä, Tsuudeja, Meerejä ja Kriwitsejä. Vuonna 862 nostivat Slawieniläiset ja Tsuudit kapinan Wariegejä vastaan, ajoivat heidät pois yli meren, eivätkä weroa pitemmältä maksaneet. Nyt alkoivat itsensä hallita ja warustuslinnoja rakennella. Waan heillä ei ollut, ei lakia, ei oikeutta: yksikö sukun toistansa wainoili: riita ja tora oli yleensä waltallaan; ja wieläpä alkoivat keskenänsäkin sotia. Niin tulivat yksin, keskustelivat toinen toisensa kansa ja sanoivat: Hanffikaamme Ruhtinas, joka meidät hallitsee, pitää kurin ja järjestyksen sekä oikein tuomitsee. Niinpä menivät yli meren Wariege-Ruysäin luo, ja sanoivat heille: Suuri on maamme, hyvä ja kaitella suunnailtu, waan ei ole yhtään järjestystä: tulkaatte, olkaa Ruhtinaamme ja hallitkaatte meitä. Niin tuli kolme weliestä ynnä suuren joukon kansalaisiansa, rakensivat Raatokka nimisen warustuslinnan, jossa wanhin näistä, Ruurikki, asettausi elämään. Näistä Wariegeistä

”ja näistä ajoilta Rysän nimi on alkunsa”. — Tällä merkittävällä tavalla perustivat nyt (w. 862) Slawieniläiset yhdessä heidän lähesteillä asuvaisten Suomalais-ten lahkojen kanssa, sen näin vähästä alusta nyt jo war-
sin suureksi kaswaneen Wenäjän vallan. He kutsuivat yksituumaisesti erään mahtawan ja kuuluisan Wariegi-
läisen Kuurikin weljinensä ja miehinensä, jotka olivat Skandinawian kansaa, waan joista ei olekaan enempätä tietoa, järjestystä ja lakia heidän seasansa pitämään ynnä roswoilewaisia wiikingejä karkottamaan³⁾. Kuurikki asettui ensistä Wanhaan Laatokkaan (Skandinawilaisilta nimitetty *Aldeigiaborg*⁴⁾), nähtävästi Suomalais-ten osassa, yksi hänen weljistänsä, nimeltä *Sinesus*, *Walgetjärwelle* (Bieloseroon) *Wesiläisten* maassa, ja toinen weli *Truwori* Slawieniläisten puolelle. Mut-
ta molempain weljesten parin vuoden perästä kuoltua, muutti Kuurikki oman ja waltansa asunnon häneltä ra-
kennettuun *Isoon Nowgorodiiin*, *Ilmajärwen* rannal-
la ja Slawieniläisten osassa. Nämät tähän waltaan kuuluwaiset erityiset kansat näyttävät alussa olleen liitto-
kansoja, jotka yhteisen rauhallisuuden ylöspitäjälle mak-

3) Tavallisesti on arweltu näiden Wariegi-Rysän tulleen Kuos-
lagin paikkakunnasta Kuotsin maalla, josta nimet Kuotsi,
Nos, Nus, Rysä tulisivat; joka ei ole luultawa, sillä wan-
haan aikaan kutsuttiin mainittu paikka *Sialandiksi*, eikä Kuos-
lagiksi. *Hippingi* (*Newa och Nyenskans* s. 9 sr.) arwelee Kuur-
rikin tulleen Etelä-Suomesta, jossa wanhuudesta olisi Kuotsa-
laisten joukkoja asunut, joita Suomalaiset olisivat kutsuneet Rys-
fiksi eli Kuotsalaisiksi, ja joka asia ehkä muillakin syillä taidetta-
neen tehdä todenmukaiseksi.

4) *Sjögreni* (*Finn. Bew. d. S:t Pet. Gouw. s. 108*) arwelee
Laatokkajärwen wanhastaan suomalaisella nimellä kutsutun *Wal-
lokaaksi*, (niinkuin *Oniekajärwi* kutsutaan *Wäniseksi*), josta
muutaloimalla olisi tullut *Uldoga*, *Uldagen*, *Ladoga*, *Al-
deigiaborg*. Muutoin näyttää Laatokkata runoissa myös kut-
suttawan *Newanjärweksi*.

soivat weronsa ja saivat muutoin elää omassa wapaussaan. Ja Wariegiläisten kautta, joita tänne yhtäpäästä aina enemmän wirtosi, tuli sodan ja urhoollisuuden henki täällä tawaksi, ja ihmeellistä on nähdä kuinka rotowasti Rysän walta tästä eteläänkäsiin alkoi leweta. Wuoden 882 perästä muutettiin jo pääruhtinaallinen istuin Kiiowaan⁵⁾. Pääruchtinaan Jaroslawi 1:sen († 1056) perästä taukosi myös Wariegiläisten tulwa Wenäjään ja sulivat he täällä Wenäläisten kanssa yhdeksi Rysän kansaksi. Iso Nowgorodi, joka kaupallansa kaswoi erittäin woimassa ja jonka kanssa myös Suomalaisilla lahkoilla on ollut enimmäen tekemistä, sai mainitulta Pääruchtinaalta wapauskirjan, pysyi omanansa ja omine päälyksineensä (Ruchtinaat ja Posadnikat), waan kantoi Pääruchtinaalle weron.

Ne Suomalaiset lahkot, jotka nyt näin olivat Slawieniläisten kanssa liittoutuneet yhden wallan alle, olivat nähtävästi Wirolaiset, Watilaiset, Wesiläiset, ja ehkä osaksi Hämäläisetkin ja Karjalaiset⁶⁾. Mutta kuinka lienee ollut; — arwattawasti kuin Suomalaiset Ruchtinaan alamaisista alettiin Slawieniläisten werollisina pidettää ja kuin wallan istuin muutettiin peräti etelään Slawieniläisten maahan; — niin nähdään Suomalai-
sten tästä wallasta jälleensä irtautuneen eikä weroa enempi maksawankaan. Wirolaiset nostivat

5) Wenäjän Karjalassa kutsutaan vielä tätä wanhaa kaupunkia wälisistä Kiiowaksi, wälisistä Kiijoeksi, joka nimi nähtävästi olewan lyhennetty Kiiwoesta. Tämä asia lienee myöskin yksi todistus Suomalai-
sten muinaisesta elannosta etelässä; ja mahdollisesti Kiiowan kaupungin, niinkuin nimenki, Suomalaisilta kait-
kan ensimmäisen alkunsa saaneen.

6) Kun Erikki Edmundsonin walloitus koski Karjalaisia, ja siis Hämäläisiäkin, ja Nestori sanoo yksin idässä asuwain Meereinki eli Tseremisfein tulleen Wariegeilta werotelluksi; niin taidetaan päät-
tää näillä olleen yhdenkaltaisen syyn muuttakin kutsuuniseen, kuin muillakin.

usein kapinan, niin heti alussa, kuin warsinki Danskasta ja Saksanmaalta pitäin (sitte w. 1158, eli ainaki 1196) ruwettua heidän seassa Kristinuskoa lewittämään; ja monta sodan retkeä käytiin Nowgorodista heitä kuuliaisuudessa pitämään. Watialaisten maa annettiin w. 1019 huomenlahjaksi Pääruchtinalta Jaroslawi 1: seltä naidulle Dlawi Sylikuninkaan tyttärelle Ingegerille (suomeksi: Inkeri), josta tämän maan arwellaan sanneenki Inkerinmaan nimen. Ingegeri asetti tätä maata hallitsemaan Knotsista myötänsä otetun mainion Ragwaldi Saarlin, joka asui vanhassa Laatokan kaupungissa ja josta tämä maa myös yhden aikaa kutsuttiin Saarliriikiksi, ja muutoin nimitettiin se usein Watialaisten Wiisosaaksi⁷⁾. Nämät Watialaiset, yhdistyen Polotskin Ruhtinaan Wsewolodin kanssa, nostivat myös w. 1069 kapinan Nowgorodia wastoin; mutta aikakirjat sanovat heidän nyt tulleen hirmuisessa tappelossa Nowgorodin muurein ulkopuolella pian siksähen teloitetuksi. Ja tämän perästä tuli, ehkä alussa Hämäläisiäkin, mutta (ainakin jo ennen w. 1142) erittäin Karjalaisia heidän maahan muuttamaan, saaden siellä Inkeriläisten nimen. Watialaisten jääneet näyttävät muuttaneen wahan lännemmäksi nykyisille tiloillensä. Wessiläiset taas, jotka idempänä näistä asuivat ja joiden maahan Kuurikin weli Sineus oli asettunut, näyttävät myöskin irtautuneen ja ehkä osaksi Hämäläisiäkin heidän mailla yhden aikaa asuneen, joita wastoin Nowgorodista sotia käytiin. Näiden Wessiläisten jälkeisiä ne Laatokan pohjais- ja itäpuolella asuwaiset Wepsäläiset ja muut Suomalaiset (Suudit) ehkä lienewätkin⁸⁾. Mutta warsinaiset Hämäläiset,

7) Nowgorodin alut jaettiin wanhuudesta witeen osaan, joista Rewanjoen ja Laatokan puoleinen kutsuttiin Watialaisten Wiisosaaksi (Wotškaja Pätina).

8) Ne kutsuwt kieldänsä, osa Suuden kieleksi ja toinen osa Wepsän kieleksi, ja näyttää se perustukseltaansa olewan Hämeen

joista meillä tässä onkin erittäin puhuttava, jos alussa lienevätki Nuurikin valtaan kuuluneet, nähdään ainakin jälestäkäsän elävän aiwan wapaudeßansa. Heistä löytyy wieläkin jälkejä ja muistoja lähemmäs Uraalituntureita, kuin he eteläpuolella wanhaa Permaa asuivat koko laajuundesansa, kutsutut, paitsi sitä Mikannafellisten Tsundein yhteistä nimitystä, tawallisesti Wenäläisiltä Jämeiksi⁹⁾. Näitä mainitaan, ainakin sillä nimellä, aikakirjoissa ensikerran w. 1042, kuin Jaroslawi 1:sen poika,

muurteen kaltainen. Nykyinen Belosero kutsutaan heitä Walgetjärweksi, mutta lienee ehkä ennen kutsuttu Westjärweksi (Westjärweksi), josta Westiläisten, itästäkuin maantolmi Westkantsan, nimen arvellaan tulleen. Muutolin näyttää Nestorin West (Jordaneksen Was, Nadamin Breemistä Wilzi ja Uraablaisten Wisu) tulewan Wepstästä, (josta Wepäläisten sukunimissäkin wielä paljon löytyy Suomessa), ehk' ei sitä tahdo tunnustella näiden asiain tutkija Sjögreeni, kirjoituksessansa "Veber d. Jemen" s. 275 sr. Mistä maantoin Wepšan nimi olisi juonnettava ei löydy wielä arveloakaan keltään.

- 9) Heitä kutsutaan waihettelewasti myöskin Fem, Fam, Gam. Heistä löytyy myös koko laajuudessa, niin sanallisia muistoja siellä eläväisen Wenäjän kansan suussa, kuin sukua, jotka heistä alkunsa juontawat (niinkuin Gamikin, Gamow, Ganow, Gabow j. n. e), kuin myöskin heistä nimittettyjä paikkoja (e. m. Gam, Gamshor, Gamskowaja, Femtsa, Femenga). Nestori asettaa, alkupaikolla 12ta vuosikataa, wielä Jamit astuwaksi idässä lähellä Syyräänejä, ja Nadami Breemistä, joka eli wähäistä warhemmin sanoo, (De Situ Daniae, cap. 222), täällä olewain kansain olosta: "A parte aquilonari revertentibus ad ostium Balthici freti, proximi occurrunt Normanni; deinde Scania prominet, regio Danorum, et supra eam tenso limite Gothi habitant usque ad Bircam. Postea longis terrarum spatiis regnant Swiones usque ad Terram Feminarum. Supra illas Wilzi, Mirri, Lami, Scuti et Turci habitare feruntur usque ad Russiam". Ja tässä näyttää Terra Feminarum pitävän sisällänsä koko pohjais-Ruotsin ja Suomen, ja nimittää hän Westiläisten ja Meerin perästä wasta Hämaläiset (Lami, yhtä kun Nestorin Jami) samassa järjestyksessä kuin Nestorinkin.

se nuori Nowgorodin Ruhtinas Wladimiri Jaroslawitsa heitä maassansa wainoili. Mutta aikajirja sanoo hänen sotajoukossansa pian alkaneen rutionlaatuisen taudin liikkua, joka miehiltä tappoi hewoset ja hänen paikoitti kiireesti kotiansa palaamaan. Jos tämä lienee ollutkin ensimmäinen yritys saada nämät vielä itäpuolella Laatokkata asuwaiset Hämäläiset Wenäjän wallalle kuuliaisiksi, niin ei se ainakaan vielä onnistanut. Ja samalla tavalla käwi monen seuraawanki retken kanssa. Vuonna 1079 mainitaan Ruhtinaan Oliebi Swätoslawitsan käyneen Tsuudeja (Jämejä) vastaan Sawolotshieessa, tietävästi sen eteläisillä paikoilla, mutta tulleen heiltä lyödyksi ja tapetuksi. Vuodelta 1105 on muistoon kirjoitettu Nowgorodilaiisten tulleen sotajoukolla Laatokan kaupunkiin, sieltä sota käymään, nähtävästi lähellä asuwia Jämejä vastaan; mutta ei tässäkään voitosta mainita mitään. Sitä vastoin mainitaan Ruhtinaan Mistislawi Wolodimirowitsan w. 1113 sotineen ja woittaneen Tsuudeja, jolla tässä Hämäläisiä taidetaan osottaa, sillä heti järestä luetellaan Jämit jo aikajirjoissa Wenäjän wallalle werollisiksi. Mutta ei se woitto näytä olleen seisowainen eikä luotettava, sillä seuraawana wuotena, elikkä wasta 1116, pidettiin tarpeellisena rakentaa kiviinuuritkin Laatokan kaupungin ympärillä, ja w. 1124 täytyi Nowgorodin Ruhtinaan Wsewolodi Mistislawitsan taas lähteä Jämejä vastaan sotaan, jotka muutamat sanovat olleen Synwärajoen (Wenäjäksi: Smirri) feuduilla; mutta Ruhtinaan mainitaan olleen sillä retkellensä nälkään nääntymässä, sillä kewan tulwat pilasivat tiet, niin että ruokatuonti ja muiden tarwetten saalis estettiin. Waan saman Ruhtinaan woitot wuodella 1130, kuin suurempi osa wanhaa Permaa häwitettiin ja laskettiin werolliseksi, taisivat ne wiimeisetkin Hämäläiset niiltä mailta karkottaa Suomeen käsin. Mutta sieltäkin uskaltawat he w. 1142 tulla Nowgorodin Laa-

tofan seuduilla olevalle alustalle, johon Inferiläisiksi sielä kutsuttuja Karjalaisia oli äsköttäisin muuttanut, häwittäwät monta kyläkuntaa; mutta tulewat asukkailta karkotetuksi ja 400 heistä kaatuu. Ja seuraawana vuonna olemme jo maininneet Karjalaiisten eli Inferiläisten käyneen heidän omilla tiloilla tätä häwitystä kostamassa. Vielä w. 1149, kuin Nowgorodilaiset ja Karjalaiset olivat, niinkuin jo ennen on kerrottu, sotaretkellä Sisä-Wenäjässä, tulewat Hämäläiset Watialaiisten maata häwittämään, ja tällä kerralla sanotaan heitä olleen 1000 miestä. Sieltä mainitaan heidän Nowgorodin avulla wihdoin tulleen paluutetuksi. Ja näin olivat nyt Hämäläiset, jotka urhoollisesti raa'an wapautensa puolesta, siirtyneet Suomen niemelle, jossa heitä pian toiselta puolen tulee uusi ahdistaminen kohtaamaan.

Mutta tällä ajalla, jona Suomalaisilla lahkoilla ei vielä ollut yhteistä nimeä, näemme Hämäläisistä läntesien lahkon kutsuttaman erittäin Suomalaisiksi. Wenäjän aikakirjoissa mainitaan myöskin Sumeja, ja myöhemmin (w. 1318) kutsutaan Turkua Sumein kaupungiksi¹⁰⁾. Kuin tiedämme entisinä aikoina, ja vielä nytkin, Turun ja Rauman puolesta asuwata Suomalaiesta kansaa kutsuttawan erinomattain Suomalaisiksi: kuin heidän kielensä, joka Lapin ja Wironkielen tavoin sanat lyhentää, monessa erkaantuu Hämeen puheenparresta: ja kun vielä lisäksi näemme paawein ensimmäisissä kirjoituksissa Hämäläiset heistä aina tarkoin eroitettawan; niin taibetaan päättää tämän olewan toisaan erityisen, ehkä Hämäläisille liikeheimosen lahkon. Olisiko tämä heimo Hämäläisten ja Rappolaiisten sekaantumisen kautta yhteen syntynyt, eli olisiwatko olleet joku alusta alkain erityinen, Watialaisille ja Wirolaisille eli myöskin Wessiläi-

10) Niistä katso erittäin: Rein, Disp. De Gente Sumorum, Aboæ. 1827.

sille lähinäineu lahko: sitä ei vielä taida sanoa. Nämät Sumit eli Suomalaiset nähdään waista Ruotsalaidsten ja Hämälaidsten kanssa yhdistyneinä käywän sotia Wenäjätä wastaan. Heidän seasansa alkawat Ruotsalaiset kaikkian ensin Kristinuskoa lewittää, ja kun sittemmin koko maan hallitus siihen puoleen asetetaan, mahdettiin heistä ehkä koko maata ruweta Suomeksi kutsumaan.

Waan Hämäläisistä ei vuoden 1149 perästä mainita neljään kymmeneen wuoteen Wenäjän aikakirjoissa mitään, ja syy siihen on, että Ruotsalaiset näihin aikoiin alkawat waltaansa ja uskoansa täällä lewittää, joiden kanssa näillä siis on täysi tekeminen, ett' eiwät muihin sotiin kerkiä ryhtyäkään.

7 Luku.

Suomalaidsten kaupasta wanhimmillä ajoilla 1).

Wanhoilla raakunden ajoilla owat kansain kaupat pian ainoat eriheimoissa ihmisiä yhdistäwäiset ja siwis-tystä woimallisesti auttawaiset wälikapaleet, ja on siis heidän tietonsa suurimmasta arwosta muinaisen elämän laatua mieltijälle. Niin osoittawat myöskin Suomalaidsten kaupat, ehkä niistä on wähän tietoa, ainakin osaksi syyt, jotka antoiwat heille ne woimat, joita edellisessä olemme heidän tykönsä hawainneet.

Ne Pohjaan Eurooppaa jo ajan hämärnydessä siirtyneet eriheimoiset kansakunnat, jotka meren rannoilla joutuwat asuntonsa saamaan, alkoivat pian merenkäyntiin

1) Tästä juttelawat alkutietojen jälleen, paitsi Porthaania ja Leherid: Rein, De vetere Carelia, s. 37—48, ynnä De Loco, quo — appulerit Birgerus Dux, s. 24 str; ja myös: Shipping, Bemerkungen etc. s. 32 str., Neva och Nyenskans, s. 77—87, ynnä kirjoituksesansa "Om Tyska landet i Finland".

tottua, jota näillä ajoilla myötänsä toi merirosvomaiset harjoituksen, jonka olemme nähneet pidetyn erinomattain Normannilaisilta viikingeiltä, mutta myöskin Suomalais-ten erinäisiltä, meren rannoilla asuivilta, lahkofansoilta. Niin olivat Kuurit, Lihviläiset ja Wirolaiset, mutta nähtävästi myöskin Karjalaiset ja Hämäläiset, warsin mainioita tästä harjoituksestansa. Mutta pian alkoi mainittu keino olla kaupankäynnillä yhdistetty, ja warsin kuin Kristinusko oli päässyt kansain seassa lewenemään, muutuiwat entiset ryöstöretket rauhallisiksi kauppamatkoiksi merellä. Aikuisimmin, (jo aluksi 9:llä vuosisadalla,) tuli Kristinuskon sunaus Normannilaisien tykö, ja siitä alkoivatkin nämät kansat ensin kesyttyä ja rauhallista kaup-
 paa harjoittaa. Samoilla ajoilla oli Wariegiläisten wasta Laatokkajärwen seuduilla syntynyt, ja Skandinawilaisia rupeesi sinne ynnältä tulemaan, joista moni sen kautta myös kulki Konstantinopoliin, Greekan Keisarin sodan palvelukseen. Tämä totuttikin heidän kansansa näihin maihin ja aukasi tien kauppaan. Nowgorodin wapaakaupunki alkoi pian tulla tämän kaupan yhdyspaikaksi Wenäjässä, ja Ruotsiin kuuluwalla Gollanin saarella Itämeressä nousi senlainen kauppapaikka Wiisbyyn kaupungissa, johonka erinomattain Saksalaisia asettui. Saksasta, Juutinmaalta ja muualta rupeesi laivoja ynnältä tännekin kulkemaan. He käiwät nyt, paitsi muita paikkoja, Suomenki rantamailla; eikä nähdä Suomalaisien itsensä vielä näihin aikoihin ulkomaille kalujansa wieneenkään. Jos Pohjanlahdessa vielä käytiin kaup-
 paa, ei ole tietoa; mutta Etelä-Suomessa kaupittiin pienempainki jokin suulla, ja Hämäläisten sinne siirryttyä, tuli erinomattain Hämeensatamaksi (Porta Tavastorum) kutsuttu paikka mainioiksi kaupaltansa, jonka paikan on luultu olleen joko Puojolahden seuduilla lähellä nykyistä Ekenääsiä, johonka myöskin Mustion joki (Ruotsiksi: Swartä) wetensä laskee, eliikka Salon nykyisellä kaup-

papaikalla Halikon pitäjässä, johonka taas Halikon ja Uskelan joet maan sijästä vuotawat. Tätä paikkaa näyttävät Wenäläiset kutsuneen Kauppajoeksi (Saksalaisien: Ankopersluß?). Mutta erinomattain kulki kauppiasta Koivistösaarelle (Björkö), kaakkoista suuntaa Wiipurin lahdesta, johonka paikkaan myöhemmin Karjalaiset tulivat kaupalle ja josta myöskin Nowgorodin alue alkoi. Waan Koivistösaarelta kävi kauppiasten matka Newajoelle, jonka suun lähellä oli Ketusaari (Kotlinnoi ostrow), mutta jonka joen rannat, newaisen ja matalan luontonsa suhteen, näyttävät vanhimmilla ajoilla olleen sopimattomat kauppapaikaksi. Kuitenki nähdään Newajoenki rannoilla myöhemmin kauppa käytävän niiden pohjaispuolella olewain Karjalaisien ja eteläpuolelle tulleitten Inferiläisten kanssa. Tämä todistetaan eräästä vanhasta Nowgorodilaisten ja Gotlannilaisten kauppalitosta, jossa sanotaan että ”niin kauan kuin kauppiasten laivat owat Newajolla, saawat he wanhanoikeuden mukaan wapaasti kauppia Karjalaisien ja Inferiläisten kanssa”. Inferijoen suulta Newajolla tultiin Laatokan kaupunkiin, ja siitä Wolkowijokea ylöskäskin Nowgorodiin Ilmajärwen pohjaisrannalla. Tänne tuli runsaasti kauppiaita niin syksyillä (Talwikestejä), kuin kewäillä (Suwikestejä), ja olikin näillä Nowgorodissa koko erityinen osa kaupunkia asuttawana²⁾. Ehkä lienee tänne Nowgorodiin Suomalaisiakin käynyt. Ulkolaiset toivat erinomattain suolaa, eloa ja kaikenlaisia muita tarpeita, jota wastoin Suomalaiset antoivat karhun, ilweksen, ketun, hylkeen, sauron, orawan ja muunski metsän riistan nahkoja ynnä muitakin oman maansa kauppa-aineita. Tästä taidetaan ymmärtää, minikäthden raha, — joka vanhastaan suomesa, ja wieläkin Lapin

2) Kesteistä puhutaan myöskin Suomalaisissa runoissamme. Katso: Kanteletar, III osa, 22 ja 32 runo.

kielessä, merkitsee metsän elävain nahkaa ja josta myös runoissa (Kanteletar III: 2), "Lyylikin lyljin tekijän" hiihtoneuvojansa valmistaisissa, sanotaan:

"Saukon makso sauan warsti,

Sompa ruskian reposen", — on tullut nykyisen merkityksensä saamaan.

Tämä kauppa oli siis enimmäkseen vaihtokauppaa, josta myös runo muistuttaa, sanoissansa "Ikävän tullelewan, kun ei oo kullan muuttajoa, Hopian wajehtajoa" (Klw. 7: 261 srr), ja tällä keinolla tultiin saamaan "Kultia kypäriin täydet, Hopehia huowan täydet". Muutoin mainitaan runoissa "Saksan paasia" ja "Wiron kiviä" ynnä "Saksan palttinatafin" j. n. e: ja toisessa paikassa (Klw. 28: 298 srr.) sanoo runo olewan:

"Suolat kaukoa katsottu,

Saksan salmilla sywiltä,

Saatu Suolasalmen kautta,

Kaiwan päältä laskeetuna", jota saadessa myös soutelewat "Ympäri Newan jokea, Newan niestä kiertelewät" (Klw. 26: 70). — Mutta Suomalaisten myös "sotia sountaneen" (Klw. 18: 354) muistuttaa purren walitus:

"Muut purret, pahemmat purret,

Päästähän sotia käywät,

Lappeloita tallustawat".

ja myös:

"Sanottihin tehtäissä,

Saatawan sotiwenettä,

Sotipurtta puuhattawan,

Tuoman täyteni eloa,

Mukseni aartehtia" (Klw. 21: 140 srr).

Jos maasodistakin, niin myös merellä saatamista tawaroista, taideettiin sanoa:

"Minun on kullat kunn ikuiset,

Päiwän polkwiset hopiat,

Isoni soasta saamat,
 Lawottamat tappeloista;
 Ne kuluvat kufarossa" (Klw. 7: 461 srr).

Mutta Suomalaiſten myös rauhallista kauppafulkua me-
 rellä harjoittaneen, muistuttawat toiset runon sanat:

"Isopa hywältä kuulul,
 Kuulu kullalta merestä,
 Suoksi purret puittomia,
 Wenot wäljiä wesiä,
 Luen täytensä eloa,
 Muksensa aaktehia" (Klw. 12: 225 srr.) —

Paitſi tätä Suomen Suomalaiſten kauppa, olem-
 me jo edellisessä maininneet sitä kuin "Wienan päällä
 wessillä" käytiin muinaisessa Permassa, niin Säämeritse
 Skandinawiasta kuin Wolkajokeaki myöten Kaspiameres-
 tä ja Naſiasta pitäin, ynnä myös Uraalitunturein yli
 Suugrilaiſten tykö. Mutta se on myös aiwan arwatta-
 wa asia että Permaſtakin Suomalaiſſa käwi Laatokan
 ja Newajoen rannoilla, yhteisen kaupan osamiehinä.

Näin karttui nyt woimaa ja rikkautta wanhoille
 Suomalaiſille, ja waſta saamme, Kristinuskon heidän
 sekaansa jo tultua, nähdä lawiampia tietoja, niin tästä
 heidän woimastansa kuin kaupastansakin; ynnä myös
 nähdä, kuinka ulkolaiſten näillä ajoilla näin alkawainen
 kauppa, pian yhdistyy siihen niin mainioon ja rikkaaseen
 Hansaseuraan.

S Luku.

Suomalaiſten ſijämäiſistä laitokſiſta, taidoiſta ja tawoiſta enſimmäiſinä aikoina 1).

Lietoja Suomalaiſten kansalliiſta laitokſiſta, heidän kaiſenlaiſiſta taidoiſta ja tawoiſta pakanuuden wanhalta ajalta ſaadaan joko Suomen kielen tutkinnoſta ja kansan wanhoiſta runoiſta, elikkä myöſ ſen heimokansain, niminomaiſeſti Wirolaiſten, wanhoiſta muistoista. Kailki yhteenſä oſoitawat, eſiwanhempamme ſillä ajalla jo joiſſin enſimmäiſeſtä raakuudeſtansa kaſwaneen ſiwiiſtyſtä ja taidolliiſuutta kohden, enempi kuin tawalliiſeſti on luultukaan.

Senkaltaiſet puheenparret kuin: ”mennä kottiin”, muistuttawat että on ehkä ollut aika tällä kansalla, jolla, Lappalaiſten tawan mukaan wielä tänäkin pänä, kota (koti) eli muutettava huone on ollut heidän majansa ja aſuntonſa, joka myöſkin todiiſtetaan ſiitä, mitä Laſitus kertoo Weihſeliiſoen tykönä aſuwiſta Suomalaiſiſta, joiſta edelliſeſsä jo olemme puhuneet. Mutta ehkä kuinka olleeſin ſen aſian kansſa; niin näemme Suomalaiſet näillä maillaſa, niin kauas kuin muistot ulettawat, jo eläneen ſeiſowiſſa huoneiſſaſa pirtteiſſä ja tuwiſſa, ja paikoin iſommiſſa kyliiſäkin, joiſta ulkolaiſet näyttävät

---

1) Katſo näiſtä aſioiſta Wothaanin ſelityſ kirjoituſſeſſa: Witterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens Handlingar, IV D. pag. 1—33, 36—52; ja erinomattain Kalewalan ynnä muita kansan wanhoja Runoja ja muistoja, joiſta oſiſſi owat aikakirjoituſſeſſa: ”Joukahainen” ja ”Fosterländskt Album”, tutkiſtellut.

jostus kaupungeiksi kutsuneen²⁾. Kalevalan Runot näyt-
tävät talollisen elämän olleen ulkonaisesti silloin jossakin
samanlaatuisen, kuin vieläkin maan sisällä tavataan.
Kienekö omituinen sana pitäjä eli pitäjäs silloinki
jo merkinneen jotakin kylän ja taloin yhteyttä, josta
runo muistuttaa sanoisjansa että Väinämöisen soitto:

”Kuulu kuutehen kylähän,
Pitäjähän seitsemähän” (Klw. 29:214);

eli olisiko tämä sana ollut yhtäpitävä kuin se liitto eli
kihla, johonka usimmat heimot ja perheet arvataan
yhdistyneen keskinäiseksi turvaksi ja varustukseksi. Ja
näitä tällä tavalla liitossa olevia heimo- ja kyläkuntia
näyttää vanha sana Kihlakunta, joka yhteyden tapa
muillakin Suomalaisilla laškoilla löytyi, alusta merkin-
neen. Kihlakuntain kokouksia keskinäiseksi neuvottelemiseksi,
kutsuttiin arvattavasti Keräiksi. Kienekö sana Sata-
kunta, joka vanhastaan annettiin Porinkaupungin puo-
leiselle Suomen maalle, merkinneen jotakin vielä suurem-
pata yhdistystä kuin Kihlakunta oltaan³⁾. Mutta ny-
kyjään ovat niin kihlakunta kuin keräjä ja pitäjäsikin saa-
neet jotenkain toisen merkityksen.

Mitä vanhat historioitsijat, niinkuin Snorro Stur-
lesoni, Sakso ja Messenius puhuvat ja luettelevat Suo-
men Runinkaista, niin ne kuuluvat joko ennen Suo-
malaisia täällä eläneeseen Juutein sukuun, eli ovat wan-
hoja Läänitysmiehiä Ruiaassa, elikkä myös joku Permas-

- 2) Senlainen oli esimerkiksi Wiena muinaisessa Permasa, jossa
muutoin vieläkin käypi puhe Suomalaisen eläkeen kyläkunnissa.
Samanlaisen tavan olleen Hämsläisilläkin, taidekane heidän ny-
kyisestä laadustansa ehkä päättää?
- 3) Satakunnan sana muistuttaa ehkä samanlaisista yhdistyistä, kuin
Tasituksen ”Centumpagi” Saksanmaalla, ja Skandinaviaisten
”Hundari”. Wasta w. 1334 kohtaa Satakunnan nimi ensiker-
ran kirjotuksissa (Porthan, Chron. p. 136).

sa majaillewainen wiikingi; sillä Runingswaltaa ei Suomalaisilla nähdä olleenkaan ja itse Runinkaan ja Ruktinaan nimet ovat Skandinawian eli Tislannin wanhasta kielestä lainatut⁴⁾. Sitä wastoin osoittawat omituiset sanat Esimies, Päämies, Päällikkö, Hallitsija, Wanhin, (niinkuin Linnan Wanhin, jota myös Linnan Isännäksi sanottiin) ja muut senlaiset, jotakin Suomalai-
sten esivanhempaimme omituisista waltamiestä, joka wanhuutensa ja muiden taitoinsa suhteen oli sodissa päässä ja rauhasssa neuwojana. Wanhat Suomalaiset kuuluwat siis perhetten, heimo- ja kihlakuntain Wanhinten alle, ja eliwät muutoin luonnollisessa wapaudessa. Heimo- eli sukukunnilla näyttää, ainakin Karjalai-
sten seassa, olleen erityiset sukunimensä, jonka jäännöksiä ne wieläkin siinä puolessa käytettävät sukunimet suureksi osaksi lienewät⁵⁾. Keskinäisissä kokouksissa eli keräisissä taitsiwat Wanhimmat ratkaista kaikenlaisia juttuja, joko keskinäisiä riitoja eli yhteisiä kihlan tutkistelemuksen aineita. Sana salkko ehkä muistuttaa näillä olleen jonkun rankaisemisen oikeudenki. Sitä wastoin sanat weto, wero, maarahat, maanotot, joista runo sanoo:

”Wasket wieähän weroista,

Drawaiset maanotoista” (Ktr. II: 5, katso

-
- 4) Merkkillistä, ja Suomalai-
sten warhaista kansakäymistä Skandinawilaisten kanssa todistawaisista, on se asia, että useimmat Suomeen lainatut wieraat sanat ovat Tislannin wanhasta kielestä otetut, jota monella esimerkillä taidettaisiin todetsi näyttää.
- 5) Senlaisia nimiä oli esimerkiksi se Karjalaisille yhteinen nimi Kalewainen, se wieläkin lawla Korhosten suku j. n. e.; mutta myöhemmin tulleet ovat senlaiset sukunimet kuin Wepsäläinen, Ruotsalainen, Hämäldäinen j. n. e. Jos semmoiset omanimet kuin Antero (Anterus), Anni (Annikka), Kaisa, Wappu olivat Suomalaisille omituisia, eli lainattuja, ei taida sanoa. Mutta Hämäldäisten heimokunnalla näyttää myöskin ennen löytyneen sukunimensä, ehkä ne ovat nyt jo kadonneet, joista esimerkiksi katso: Porthan, Chron. s. 161 witt. 16.

myös siwulla III: 19), osottawat yhteistä maksoa, joko kihlan ja liiton Wanhimmille yhteisiksi tarpeiksi, eli joskus, ja myöhemmin, muillekin ulkonaisille walloille. Kau-
seet wapaa ja orja, isäntä ja palkollinen osoitta-
wat eroituksen löytyneen säädysä ja arwossa heidän kes-
kesänsä, josta myös muutamat sanotaan runoissa ole-
wan "hywäsukuisia" eli "suuresta suwusta" 6).
Mutta orja näyttää usein merkinneen mitä muutoin raa-
tajaksi, kasakaksi ja nyt renkeiksi, piioiksi kutsutaan.
Kalewalan Runot opettawat myös sotauraita ja san-
tareita, niinkuin muutoinki wiisaita ja taitawia mie-
hiä, pidetyn suuressa arwossa wanhain Suomalai-
sten seasä.

Edellisessä kerrotuista, muistoon säilyneistä, Suo-
malai-
sten sotaretkistä nähdään, heidän olleen tällä ajalla
ei wähän sotasia. Heidän miekkansa ja nuolensa oli-
watkin mitä paraimpia, ja ulkoansoisakin suuressa ar-
wossa pidetyt. Toisenlaisia sotiaseitea oliwat kalpa, kei-
häs, säilä, nuija, tappara (sotifirwes), jousi ja
muut senlaiset. Sotaurus oli puetettu kypäri päässä, lus-
tut ja sotisoya (jonkunlainen rautapaita) wartalolla,
ynnä rautaiset säärystimet ja talukset jalwoilla.
Muutoin oli hänellä miekka wyöllä, jolla oli sonnustet-
tu, kädessä keihäs eli kalpa, ja seljässä wiini ja
rautajousi. Wasamat oliwat nuolista eroitettut, sil-
lä niillä ammuttiin ainoastansa metsässä. Muutoin soti-
wat he ratsahinkin, heimolahkonsa Wirolai-
sten mukaan, jota sanat ratsu ja sotioronen muistuttawat,
niinkuin runot myös mainitsawat "kannusjalkoja jaloja".
Ehkä
lienewät lämselläkin wihollisiansa pauloneet, jota mah-
dollisesti wiitannewat runon sanat, kuin Lempinkäinen,
Hien hirweä hiihtäisänä:

6) Katso erinomattain Kantelettaren III:ösa Osassa löytyviä
runoja.

"Tse lām sensā lähetti

Hien hirwen hartioille,

Kaulalle Kameli warfan" (Klw. 7: 281 fr.).

Sana linna osottaa että heillä, niinkuin Wirolaisillakin, on ollut warustuksia, tiettävästi wuorilla, joiden jäännöksiä entisen Perman paikoilla wieläkin löytynee 7). — Wesillä olemme jo nähneet heidän niin rošwoomista kuin muunkin liikuntaa paljo pitäneen, niinkuin sanat lihti, lairwa, alus, haaksi, merkiten suurempia, ja wene, ruuhi, karwas, pürsi pienempiä erityisiä kulkuneuvoja, niinkuin muutkin merikulua osoittawaiset nimitykset, muistuttawat.

Mutt'eiwät Suomalaiset sodilla ja rošwoomisilla paraasta päästä eläneekään, niinkuin moni muu kansa siihen aikaan, waan oliwat maata ja karjaa wiljelewäistä kansaa. Halmeen eli huhdan raiwio ja kylwö oli tiettävästi wanhinta maan wiljelemisen laatua ja warsin soweliasta heidän usein asunmaita, aiwan ennen raiwaimattomilla tiloilla, muuttelewalle elämälaadullensa; mutta myöhemmin alkoiwat peltoakin wiljellä. Karjaa taisi warsinki Karjalaiisten suku paljon pitää, ja osan Karjalata olemme nähneet wanhaan aikaan ollehen hewoiskorjuusta mainion. — Metsänkäynti silloin olewisä awaroisä metsisä oli warsin tuottawainen elatuskeino, ja metsän eläwäin nahkain kansa pidettiin lawiata kauppa. Warsinki oli Dhon eli Karhun pyynti, waarallisuutensa ja miehuutta koettelewaisen luontonsa tähden, rakastettu, ja karhu tapettua pidettiin sen peijaiset eli päälliset kutsuwierasten kansa, jossa laululla ja muulla jutulla wanhat Suomalaiset itsiänsä huwitteliwat. Wainämöisen lause itsestänsä:

7) Muutamia niistä Turun Sanomisä (w. 1775 s. 161 fr. "Finlands fordna Borgar" ja w. 1785 Lis. s. 27 fr. "Om Wanhalinna Slott i Lundo) mainituista Suomen linnoituksesta, lienevät ehkä tältä aikakaudelta alkuansa.

”Olin miehen mieheä ennen,
 Olin mieheä miesten luona,
 Mieslukuja tehtäisä,
 Taloja jaettaessa,
 Osin päitä pantaessa;
 Olin ma ohon ovilla,
 Tasafärsän tanhualla” (Kl. 28: 12 srr.),

osottaa että miesluvuttainki ja jaottain metsää wanhaan aikaan käytiin. — Paitfi metsänkäyntiä oli Kalanpyynti warsin harjoitettu keino niin meressä kuin niissä monissa järwisfäin, verkoilla ja kaitenlaisilla kalanpyydyksillä, josta taas wanhat runot muistelewat.

Muutoin oli Muinais-Suomalaisilla raudan teko ja takominen warsin harjoitettu, ja taitawista sepiestä eli takojista ja rautioista on runoilla paljon puhetta. Raudan Synty (Klwl. 4: jäs Runo) kuwailee kolme Luonnosta tarta maitonsa mahan lypsäneen:

”Ku on lypsi mustan maion,
 Siitä synty meltorauta;
 Ku on wakkian walutti,
 Siit’ on saatu räähkyrauta;
 Ku lypsi tulipunafen,
 Siit’ on tehtynä teräset”, josta nähdään

erityisiä rautalajeja olleen tuttuna; mutta heidän ottaneen rautansa järwi eli suomalmista, sanotaan runossa:

”Rauta suosta sotkettihin,
 Maan liasta lietsottihin,

Wetelästä wellottihin” — Paitfi sitä oli Suomalaisille waski, tina, hopia, kulta tuttuja metalleja; eikä taida warmaan todeksi näyttää että tina ja kulta olifi ruotsinkielestä saatu nimitys, sillä ne taidetaan suomestakin juonnettaa. — Maankaawuista oliwat tavallissa ohra, nisu eli wehnä, herne eli rokka, nauris, ruis ja kaura. Rukiin ja kauran nimet luullaan kuitenkin Göötiläisiltä kansoilta ensin tutuksi tulleen ja siitä

Suomalaisilta omistetun. Mutta ne kahtalaiset, Suomalaisien eriheimoilta käytetyt, nimet nisuilla ja herneillä, kangasneuvoilla ja muilla kappaleilla, todistanewat että Suomalaiset niitä alkumajoillansa eivät vielä tunteet, waan ne waista Suomalaisien erilahkoihin saatua tulleen tutuksi. Karjalan sukunnassa kutsutaan wehnaäksi, rokaäksi, pirraäksi, sukulaäksi, leweeäksi, mellitsäksi j. n. e., missä Hämläinen sanoo nisu, herne, kaide, syöstäwä, kielamusta, mylly j. n. e. — Nyt unhotuksiin joutunut taito mehiläisten (mettiäisten, kimalaisten) pidosta ja korjuusta näyttää aikoinansa olleen hywin tuttu Suomen kansalle, ja todistaa heidän ennen eteläisemmillä mailla asuneen. Eräässä (vielä w. 1596 tehdysä) rajakirjassa Wenäjän ja Ruotsin puoleisten Karjalaisen wälillä, kielletään kowasti rajakkoja toistensa mehiläispestä wahingoitsemasta. Niin myös todistawat suomenkielen osmituiset sanat mesi, sima, waha, waha tuohus ja muut semmoiset, tämänkaltaista mehiläiskorjuuta. Niin esimerkiksi puhuu runo Pohjolasta:

”Siell’ on miehet mettä juowut,

Simoa sirtetelewät” (Klw. 27: 102 srr),

ja toisessa paikassa:

”Sima siellä syötettihin,

Mesi nuori juotettihin,

Oluet ositettihin” (Klw. 28: 546). Tästä

ja monesta muustakin paikasta nähdään oluen panonki olleen Suomalaisille perimänhan taidon, jota, paitsi o-lutta (olo, olonen), sanat kalja, taari, hiiwa, käyte ja muut, myös todistawat. Myös nähdään Suomalaisienki sarwesta oluttansa juoneen (Ktr. III: 17).

Nyt on vielä wahan puhuttawa Suomalaisien taidoista ja tiedoista wanhuutenensa ajalla. Ensiksi hawaitsemme suomenkielessä useimmilla käsitöillä ei olewan omia nimityksiä, jonka tähden ne arwattawasti wanhaan aikaan osittain oliwat tuntemattomia, osittain toimitettiin

itsekultakin. Wärttinällä eli kehrawarrella kehraaminen, jonkunlainen kankaankutominen, waatetten ja kankien ompelu, niinkuin myös kaikenlaisten tarwetkalujen valmistaminen puusta eli raudasta, olivat tietävästi silloinki hywin tuttuja. Ja niitä, jotka puusta eli raudasta jostakin osawasti taikivat valmistaa, kunnioitettiin yhteisellä sepän nimellä. Hywäsukuisempain Suomalaiſten huonetten sisällinen kaunistus: "partasuitten urosten" soittoaatteet, kaikenlaisilla kuuilla kaunistetut miekat, jouset ja muut tarwetkalut; "kassapäiden neitien" kaikenlaiset koristukset, kuin paniwat parainta päällensä, riipehintä rinnoillensa: osoittawat, niinkuin ne runoissa maalataan, kaikenlaisten taitojen ei olleen siihen aikaan wähän kasvaneita Suomalaiſten seasſa. — Mutta Suomalaiſten tiedot siihen aikaan eiwät olleet suuret, ehkä kyllä heidän senaikuiselle elämälensä ulettuwaiset. Taimasta luultiin olewan yhdeksän päällitysten, ja kuwaitiin siellä myös olewan kuuſi kirjokantta (e. m. *Klw.* 26: 34) ja muutoinkin puhutaan usein taiwaan kanneſta ja ikkunoista (*Klw.* 7: 527). Tähdet, joista suuremmat kiiltotähkein nimellä eroitettiin, eiwät myöskään olleet aiwan tuntemattomat. Niin mainitaan otawa, seulainen, pohjantähti, kointähti, linnunrata j. n. e. Otawa, eli seitsentähkinen, sen sarwet ja purſto, näyttäwät olleen ajan kulun merkkinä yöllä (*Ktr.* I: 152). Ujan jakoja, paitsi mieſmuisto, näyttäwät olleen wuosifata, wosikymmeninen, wuosi (ajastaika), kuukausi, wiikko (merkiten alusſa waan pitempätä aikaa), wuorokausi, wietinki (puoli wuorokautta, päivä eli yö, (*Klw.* 18: 252), rupeama, hetki, piirama (*Klw.* 4: 174) ja ne yhteiset talwi, kewät, suwi (kesä), syksy. Nykyiset suomalaiset kuukausien nimet näyttäwät myös olleen osiksi tuttuja, ehkä wähän toisilla nimillä, niin että e. m. kewätkuuta myös sanottiin Waahotokuuksi (*Ktr.* 1: 85). Muutoin näyttää aikaa myös

luetun merkillisempään tapausten jälkeen, niinkuin sota-
kesistä, palo- eli wesivuosi-ista j. n. e. Dmituinen
mitta-astia oli Karpio (?). Lukemista ja kirjoitta-
mista eivät wanhat Suomalaiset tunteneet, yhtä wahan
kuin kirjojakaan. Ne ruunikirjoituksen muistomer-
kit, jotka wanhassa Permassa ja Helsinglannissa ovat
keksityt, eivät tiettävästi ole Suomalaisilta, waan niillä
paikoin eläwiltä Skandinawilaisilta. Muutoin oli Suo-
men kansa erittäin taipuwa runoil- le ja "wilka wirsil-
le" (Ktr. II: 112), ja niissä warjeltiin, mitä Suo-
malaisilla oli joko turhuutta eli wiisautta tallella. Niitä
löytyihin muinas aikaan paljo enemmin kuin nyt, ja niis-
sä tuli Suomen kieli harjoitetuksi sekä taiwutetuksi⁸⁾
Karjalai- sten suku ehkä lienee ollutkin hartaampi laululle,
kun Hämäläisten. Niitä jotka joko laittoivat uusia eli
lauloivat ennen opittuja runoja sanottiin runoniekoksi
ja runo- eli sanasepiksi. Niin taidettiin, warsinki
pidoissa, koko yökaudet laulaa wanhain urosten ja san-
karein muistoja. Naisilla oliwät erityiset mielijohtonsa
ja laulunsa. Laulaja lauloi joko yksin, eli käsi kädesä
toisen kumppalin kanssa, jota sanottiin puoltajaksi eli
säistäjäksi, joka myös opetellen kertoi laulajalta jo
laule- tun kokonaisen säkeen, kuin laulaja muistutteli sa-
noja uudeksi säkeeksi. Paras ja kuuluisin soittonewo oli
"se soitto Suomen kansan" Kantele, jolla sekä yksin että
lauluäänen avulla soitettiin. Sillä oli muinas aikaan
5 waskista kieltä, waan myöhemmin monasti 8, 10, 12,
ja ustampiakkin. Toista laatua oli jouhikantele, kah-
della monikertaisella jouhikielellä, jota myös erityisellä

8) Katsota sen suurimman viimeiseksi elänneen laulajan, sen 90-wuotii-
sen, kunniallisen Arhijan lausetta tästä asiasta Kalevalan esi-
puheessa s. 2. Tämä wanha, nyt jo katkennut, mies, joka oli
wielä jällelle jäänyt muinaisten Baardelin esikuwa, kertoi tätä
samaa, wii- lä syksyllä 1836, tämän Historian kirjoittajalle.

jousellansa soitettiin, eikä formilla, niinkuin waskifanteletta. Muita soittonewoja olivat torwi, huilu, pilli ja farwi. Runoista taidetaan myös päättää flokkinen olleen senlaisen paikan talossa, jossa ilon aikana istuttiin ja laulettiin eli soitettiin. Muita ilottelemisiä olivat kisa, tanhu, hyppy j. n. e. ja ne ruumiin voimaa sekä wikkelyhyttä harjoittawaiset kiekon nalkuu, hiiyan juoksu, lymyminen, karhu eli susilla olo ja muut senlaiset. Tanssin mainitaan jalempätä kulkeneen Suomeen (Ktr. I: 117). — Muutoin harjoitettiin joko ymmärystänsä eli muistoansa arwoituksilla, kuin myös saduilla eli tarinoilla, joita vanhalla sanalla wielä paikoin saarnoiksi nimitetään.

Muutoin näyttää tapain puhtaus ja rehellisyys olleen wanhoilla Suomalaisilla kunniasa, niin paljon kuin se heidän pakanaisen uskonsa kansa taissi yhteen sopia. Senlaisista säädyllyistä mielenlaatua todistawat ne wanhat, kaikkein aikain elämän koetukselta todistetut, somaset ja arwosat Suomen kansan Sanalaskut⁹⁾. Niin näyttää kaikki että Suomalaiset vanhastaan olivat kelwollista, hyvään taipuwata kansaa, ehkä, heidän uskonsa puutoksen tähden, muutamia raakoja ynnä pahojakin tapoja taidetaan tuoda esin, senlaisia kuin tytärten kauppiminen (Ktr III: 20, 21) ja ryöstäminen (Ktr. I: 156), ynnä ne nähtävästi atwan harwoin ja wihan kiimassa tapah-tuneet ihmisuhrit ja muut senlaiset pimiän ajan tawat.

9) Arwoisa kokous niin wanhoista Suomen Sanalaskuista, kuin Arwoituksista on prantätynä luettava Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimittuksissa.

9 Luku.

Suomalaiſten pakanainen Usko ¹⁾.

Tutkeisſamme Suomalaiſten uskoa pakanuuden ajalla, täytyy tunnustaa, mitä eräs mainio historioiditsija ²⁾ sanoo Skandinawilaisten muinais-uskosta, että "oikeata järjestyſtä siinä on sen vähemmin odotettavana, kun ei mitään järjetöntä taida warsin yhdessä pysyä." Kuitenki hawaitaan heillä olleen joku hämäräinen mieli ja ymmärrys heidän kokeisſansa tulla kaiken olennon perustusta ymmärtämään, vielä johdattamattomat ilmoitetun totuuden walolta.

Se näyttää kaikei siltä, ja on myöskin ilmoitetun opin kanssa sopiwaista, kaikilla kansoilla, jotka wihdoin pakanallisuuteen wajoontuiwat, olleen ensimmäisillä olonsa ajoilla paremman tiedon Jumalasta, ja että heillä, sen paremman tietonsa kadotettua ja alettua omain mielijohdoinſa muukaan kaikkein alkua mietiskellä, ainakin hämäräisesti siintää muisto tästä entisestä paremmasta tiedosta. Niin nähdään yleensä, Kalewalan wanhoja runoja tutkeisſa, tiedon yhdestä Jumalasta ja Luojasta olewan perustuksena, eikä taida luulla, että tämä tieto olisi niin yleensä ja perustukseksi Kristinuskosta

1) Vanhemmat, Gananderilta, Penkkwiſtiltä ja muilta tehdyt, tämän aineen tutkimiset, ovat sangen puuttuwaſet. Perustetumpia osotuksia, nyt täydellisemmästi koottuin wanhain Runojen jälkeen, on alkanut antaa, Suomi-nimisessä aikakirjoitukseſa wuodelta 1845: Rein, Försök till utredande af Fornfinnarnes Mythologie. Juuri wastikään on myöſ tämän Historian kirjoittajalle tullut käſiin, se sywää ja monipuoleista meidän Suomalaisen wanhuutemme tutkimista sisältänsä pitawainen kirjoitus: Grimm, Über das finnische Epos, Berlin 1845.

2) Laagerbringi.

woinut tulla näihin pakanuuden ajan runoihin. Tätä Jumalata eli Luojaa, joka näyttää heidän mielessänsä olleen yli kaikkein, ja eroitettuna myöhemmistä, heti meiltä mainittavista, tekojumalista, sanotaan monessa paikassa Kaikkivallaksi ja myös wallan antajaksi (Klv. 7: 266), suureksi Luojaaksi ja antoluojaaksi (7: 265, 275), maan pitäjäksi (7: 270), taiwahiseksi taatoksi (17: 361) ja ainoseksi awuksi (22: 36, 25: 286), kostajaksi ja palkitsijaksi (14: 32), lujaksi Jumalaksi lupauksisansa (7: 276), wakaiseksi (24: 275, 28: 590), totiseksi (14: 297), ilmoiseksi Jumalaksi (Cijankaikkiseksi? 4: 358), julkiseksi Jumalaksi (4: 419), yksin ylistettäväksi (28: 61), jaloksi ja kaunoseksi (27: 194, 24: 276) j. n. e. Ja onkin sangen ilahuttawaista tutkijalle, tässä pakanuuden kaamiassa yösä ainakin leksiä näitä joitakuita totisen walon säteitä. Sitä wastoin wanhoilla Suomalaisilla tiettävästi synnistä, wälimiehestä ja tuomiosta, ja muista senlaisista opin lappaleista, ei ollut wähintäkään tietoa. Ja ehkä nyt mainittu heidän selwä tietonsa aikaa woittain alkoi himmentyä ja kadota, niin näemme kuitenkin wiisaampain miesten ja jalompain urosten, niinkuin Wäinämöisen, Ilmarisen ja muiden, jotka myöhemmin itsekin jumaloiksi kunnioitettiin, kaikkisä kohtaawissa waiwoissa ja waaroissa Häntä, sitä korkeinta Jumalata, viimeiseksi awuksensa rukoilleen, omain woimainsa wähyiden tuten.

Waan tämä tieto ei pysynyt kauan niin yksinäisenä ja puhdasna. Suomalaiset alkoivat mielessänsä kuwaila kaikenlaisia woimia, joita jumaloiksi korottelivat ja jonka kautta se ensimmäinen tieto sekaantui. Ei kyllä saa ajatella että kaikki tälläkään ajalla olivat yhtä paljo käärehtyneet niihin juttuihin, waan että ne wiisaimmat ja järkewämmät heistä pitivät itsensä ainoasti ennen saatun walohonsa; ehkä tosin näyttää olleen niitäkin, jotka

ainoastansa itsihinsä luottivat, jota mielenlaatua esimerkiksi osottaa lause:

”Itselläin on ilman wiitta,

Kuonani lyhyn awaimet” (Rlv. 24: 207).

Suomalaiset, mietteisänsä kaikkein alkua ja kaiken luonnon voimia, kutsuivat niitä synnyttämistensä Kuonnottareiksi, Kuonnon tytöiksi eli Kuonnon eukoiksi, ja koska he myös ajateltiin olevan kaiken alkuolennon syynä, niin kutsuttiin heitä Einetten emiksi (4: 375). Näitä kuvataan usein istuwaiksi:

”Närellä punasen pilwen,

Taiwon kaaren kannikalla (Rtr. III: 31).

Näitä Kuonnottareita oli koko luonto täynnä ja olikin heitä lähes joka kohdelmalla, niin että koko luonto näytti jumaloitetulta. Senlaisia olivat Päiwätär, Kuutar, Lähdetär, Otawatar, joita yhteisesti näyttää kutsutun Taiwahan nawattareiksi, ja myös Tapiotar, Kangatar, Hongitar, Lemmetär, Suwetar, Etelätär, Kiwutar, Dsmotar, Suonetar, ynnä vielä Kantelettaret, Runottaret, Sinettäret, Tuomettaret, Pihlajattaret, Kukataret, Heinän helpehettäret j. n. e. Näitä näyttää myös kutsutun itselöiksi eli itsestensä olewiksi ja luomattomiksi. Ja ehkä lienee se kullakin ihmisellä ja kohdelmalla löytywäinen omituinen Haltija, sekä ihmisten Dnni, merkinnyt näitä samaisia ja heidän johdattamistansa. Mutta näiltä luotuja alkuaineita pidettiin olevan kolme, niinkuin kuuluu runosfa:

”Wesi on wanhin weljeksiä,

Kauta nuorin weljeksiä,

Tuli kerran keskimmäinen” (4: 29). Weden,

niinkuin ensimmäisen alkuaineen, sanottiin wuoresta syntyneen, mutta tulen synty oli taiwahasta. Myös mainitaan ”ajasta tulletoimasta, tulen tietämättömystä” niinkuin myös muistellaan erinomaiosta wesiwuotta

(Ktr. I: 199). Ja tulen taiwahasta saatua sanotaan että se "yleni ylen ehoksi, kaswo aiwan kauhiaksi", ja poltti kaikki mitä oli ja löytyi, jota taas mainitaan tapahtuneeksi:

"Sinä suurra poutavuonna,
Pahana palokesänä,

Tulivuonna voimatonna" (4: 38). Se oli myös silloin kuin rauta, jonka alun luultiin olevan ruosteesta, säilyi kolmen kuonnottaren niissä, jotka sen sittä maahan lypsivät. Muutoin näyttää vanhoilla Suomalaisilla myös olleen joku luulo kaiken luodun oleenon ijästä ja alusta, niinkuin Sanalaskussa kuuluu:

"Mikä vanhin vanhimmista,

Ilma suurin suurimmista", ja kuin Joukshainen, wäittäisensä Wäinäwöisen kansa taidoistansa, sanoo:

"Paju on puita ensimmäinen,

Paju puita, mätä s maita,

Riiskinen ween kaloja,

Ilman lintuja tianen,

Kyytöläinen käärmehiä" (30: 52 srr.).

Tätä nähdään Suomalaiſten luulleen huonommaiseta olennot ensin luoduiſsi. Mitä Runo puhuu maailman syntyimisestä munaſta (I: 270 srr.), niin lieneekö se Suomalaiſten omituinen, eli muilta kansoilta jo ammoisina aikoina omistettu kuwaus. Ja tällä tavalla pitävät Runot sällänsä esiwanhempaimme luuloja monen muunki aineen Synnystä eli ensimmäisestä alusta.

Mutta paitsi näitä yhteisiä ja ylehenſä löytywiä luonnon naiswoimia, kuwattiin myöskin erityiset jumalat olewaksi ilmassa, wedessä, metsässä, pelloilla ja taloissa, ynnä maanſi alla.

Ilmassa oli woimallinen Ukko, jonka yhdestä Kuonnottaresta, nimittäin Runnottaresta, eli kumnon ja woiman neidosta, mainitaan oman woimansa kautta

syntyneen³⁾. Häntä sanotaan Pohjan Herraksi, mutta myöskin kuuluu hänestä: "Ukko taiwahan napanen, remupilwen reunahinen" (7: 527), "Ukko pilwien pitäjä, hattarojen hallitsija" ja myös "kultanen Kuningas, mies on wanha taiwahinen". Usein annetaan hänelle myös niitä omaisuuksia, kuin muulloinkin Jumalalle, niinkuin ylijumala, taiwahinen raatto j. n. e. Vielä sanottiin häntä pauarteeksi ja pirkäiseksi, sillä häneltä kuultiin ukkosen eli ukon ilman tulewan, ja siinä tilaessa luultiin hänen ampuwan ruoliansa (Ukon tulta). Hänelle omistetaan myöskin ukon kaari (Ktr. III: 22), jota myös ilman kaareksi sanottiin. Ukon nähdään (Klw. I: 90 srr.) syntyisänsä rukoilewan Kunta, Päimyttä ja Stawata, josta taidetaan päättää, näiden olleen jo ennen olemaisia itselöitä. Paitsi Ukkoa mainitaan myöskin Päiwän poikaa (Ktr. III: 53, jolle myös annettiin nimi Panu), Koisjumalata (Klw. 10: 394) ja muita ilmajumaloita.

Wedesä wallitsi Ahto (Ahti) "aaktojen Kuningas, ween ukko ruohoparta" (22: 301), ja hänen waimonsa "Wella mo'ween emäntä, ween eukko ruohorinta", jolla oli päällänsä rytinen paita ja waahtiwaippa (26: 187 srr.), ja jota myös sanotaan "wiljaseksi" (22: 305) ynnä "siinlakiksi" (10: 198). Heidän asuntonsa sanotaan Ahtolaksi eli Wuojelaksi (31: 131 srr.), jonka rikkaudesta on maine:

3) Kalevalassa alkaa ensimmäinen Runo sanoilla "Kawe Ukko, Pohjan Herra", ja ovat muutamat omistaneet koko tämän lauseen Wäinämökselle, toiset taas siitä tehneet erityisen jumalan: Kawe. Mutta ei kumpikaan näytä warsin sopiwan, sillä se jo ennen meiltä mainittu laulaja Arhippa, jonka kaikki runot oliwat niin selwät ja järjestyneet että oliswat heti taidettu prantättää, alkoi tämän runon 113:ta säkeestä: "Yöllä synty Wäinämöinen, Wäiwällä meni pajahan"; ja, toiselta puolen, sana Kawe nähdään runoissa omistettawan kaitille luoduille, niin jumaloille, (joita myös pidettiin syntyneinä), kuin ihmisille ja eläimille.

"Ei wesi wäkeä puutu,
 Ween Ahji aartehia"; ja myös:
 "Harwoin Ahji antanewi,

Kun on ferran keksinynnä" (29: 13 srr.).

Muutoin mainitaan Wellamon "ifiwäkeä" (29: 13) ja "wetisä neitiä" (31: 331 srr), niinkuin "Ahin lapsia" (23: 401) ja "Ween tyttäriä" (31: 267). Paitsi sitä löytyi "neitiä kosken forwallisia" ja "impiä wirran wierelisiä" (22: 12).

Metsä kuwaittiin myöskin talon mukaiseksi ja kutsuttiin "tarkaksi Tapiolaksi" (Klw. Loif. 3: 131) ja "mieluisaksi Metsolaksi" (7: 741 srr.) sekä "Honkelaksi" (Loif. 3: 1). Siellä metsässä oli Tapiowaara ja Tuomawaara (7: 360), Linnawaara (19: 235), Hawulinna (7: 130), Lumimäki ja Lumilinna (26: 464), Sarwilinna ja Metsän linna (7: 315), Rytömäki (32: 227), niinkuin myös erinomattain sanottiin metsässä olewan kolme linnaa, puinen, luinen ja kiwinen,

"Jossa antajat asuwat,

Wiljan eufot wierelewät." — Tätä waltakuntaa hallitsi nyt "ainoinen Tapio" (7: 243), se "metsän ukko halliparta, metsän kultanen Kuningas" (7: 375) ja "salon isäntä" (28: 464), jota myös nimitettiin: "Kuiypana metsän Kuningas, metsän hippa halliparta". Hänen puolisonsa oli "Mielikki metsän emäntä, utupaita, hienohelma" (7: 177) ja "Tapiolan tarkka waimo (22: 138), jota myös joskus Mimerkiksi ja Hongattareksi nimitetään (7: 455, 19: 351), ja jota sanottiin "Metsolan metiseksi muoriksi" (28: 368) ja "kauniiksi katsannolta" (7: 291). Muutoin mainitaan "metsän tyttöjä ja sinipiikojä" (7: 130), "Tapiolan tyttäriä" ja "metisiä neitiä", joita myöskin erittäin nimitellään, niinkuin owat Tellerwo (7: 177), Tuulikki (7: 365) se "hoikka Honkelan minä" (Loif. 3: 1). Myös mainitaan yhteis-

sesti Tapion kansaa (22: 138) ja metsolan aittaa, luffoa, kurikkaa, wasarata j. n. e. Metsän sanottiin myös soittawan kanteletta (7: 249) ja "torwen ukon koirinensa, tanssiwan tasajalassa (29:235) ja "metsän pillin piukowan" sekä "Tapion torwen soiwan" (28: 172). Metsän karjaksi kutsuttiin viimeiseksi kaikki siellä löytäytyvät eläimet, joita metsäntäwijät pyysivät saada miellytettyksi.

Mutta Maalla oli myös haltijansa, niinkuin "Maan isäntä," jota myös "periiännäksi" (10: 218) sanottiin: Mannun eukko ja poika, joista kuuluu:

"Atka manseren alanen,

Poika pellon pohjimmainen,

Mannun eukko, maan isäntä", niinkuin apua pyytäisä myös oli tapana huutaa: "Ukon woima taiwahasta, maasta maanemoisen woima" (Gan.). — Tiejumala oli Teppo (2: 59), jota Wainämöinen rukoilee:

"Tule tietä neuomahan,

Tien wieriä wiittomahan,

Rastia rakentamahan". Paitsi sitä oli yksi huoneillakin Haltijansa ja Konttunsa.

Waan Maan alla olivat myöskin asujansa, ja sinne luultiin kaikkikin ihmiset kuoltuansa joutuwan, josta myös päätetään wanhoilla Suomalaisilla olleen joku hämäräinen tieto kuolemattomuudesta. Tätä paikkaa kutsuttiin Tuonelan koirksi ja tuwiksi (8: 155), ja Manalan "alusmajoiksi" (9: 71) eli "ikimajoiksi" (10: 4). Runot puhuvat myös Tuonen (Tuonelan) "mustasta joesta" ja "Manalan alantehestä" (8: 105) sekä "pyhän wirran pyörtehestä" (7: 593); myöskin "Manalan metsistä ja Kalman kankahista" (19: 323). Paitsi sitä mainitaan "Tuonen oroa ja wääntiätä" (14: 365), lauttaa, salmia j. n. e. — Täällä hallitsi itse Tuoni eli Manalainen, jonka "werinen" poika kutsutaan Punapos-

kekki (Punaparraksi 4: 322), ja muutoin mainitaan "Manalan lapsia" ja "Tuonen tyttäriä" (9: 89), "Tuonen orjia" (22: 126) ynnä "Manalan väkeä", jota kuitenkin herjataan varsinkin "nuiwakki kansaksi" (8: 189). Jos joku tuli Manalaan elävänä, niin kysyivät Tuonen tyttäret:

"Mi sinun Manalle saatto,

Kuka tuotti Tuonelahan,

Ilman taini tappamatta,

Ottamatta oiwa surman,

Muun surman murentamatta" (19: 89 srr.).

Nähdään myös ihmisten joskus tämän elämän waiwoisista tänne Tuonelaan itäwöiwänki (Ktr.: I: 43 ja III: 95). Mutta kuinka toivotoin ja surullinen tämän uskon oheessa kuitenkin ihmisen elämä oli, osoittawat myöskin runot (e. m. Ktr. I: 5).

Koska ihminen kuoli, eliikä hänen elämänsä lanka katkesi, niin hän wiettiin multaankalmin kalmistoon ja sanottiin "Kalmaan katettaa" (20: 5) sekä tulla "Kalman kattilahan" (6: 49), ynnä Kalman neidot (9: 98 srr.) hänen korjaawan, jonka perästä hänen mainitaan:

"Tuonen toukoja panewan,

Kalman maita kyntelewän" (18: 549). Kal-

misto oli siis joku sisäänkäytävä owi Tuonelaan, ja Tuonen neidot käwivät kuolleita Kalmistosta keräilemässä (Ktr. I: 77). Kuolleitten ja riutunein luultiin myös wälistä jälestäkäsinä ilmaantuwan, ja heitä kutsuttiin silloin Menningäiksi, Keijuseiksi eli myös Kõõpeleiksi. Luultiin myös, Kalman koskewaiseen ihmiseen tarttuwan.

Tuskain, ja ehkä rangaituksenkä paikka oli Ripulassa, jonka Emäntä (Ban.) eli neiti istuu Ripuwoorella (4: 395) eli keskellä Ripumäkeä. Siellä oli wooressa "Ripujen suuri kattila", ja sanottiin Ripujen siellä:

”Kiviä kivistelewän,
Paasia pakotteleman”. —

Sitä vastoin löytyi myös pahoja olentoja, joilta oli waaroja ja wahingoita aina peljättävänä. Semmoisia oliwat Piru eli Perkele ja Lempo, ynnä naaraspiru Syöjätär eli Syötäri. Myös mainitaan ”Pirun pihoja” ja ”Lemmon löyhkäkartanoita” (Ktr. I: 77) Mutta Hiisi, Suuttaat ja muut senlaiset näyttävät olleen myöhemmin tulleita pahalaisten nimityksiä.

Tämäkaltaisen nyt olemme nähneet Suomalai-
sten wanhimman uskon olleen, ja ehkä nämät tiedot owat
wanhoista Karjalan lahkon runoista saatawat, taitaan
kuitenki arwata sen pääasjoisansa olleen myös yhtäläi-
sen muillakin Suomalaisilla lahkoilla ja niin myös Hämäläi-
sillä. Mutta Hämäläisillä näyttää olleen erityisiäkin Su-
malan olentoja, jota laatusa lienerwät ne eroawaiset, Piis-
pa Agrikolalta Suomalaisen Psaltarinsa esipuheessa mui-
tellut ja seuraawissa wärsyissä pahoin muukaloitut:

”Epä Sumalat monet tässä,
Muinen palveltin caucan ja lässä.
Räitä cumarjit Hämäläiset,
Sekä miehet että naiset.
Kongotens ruista annoi,
Pellon Pecko ohran kaswon soi,
Wirokannas kauran kaitsi,
Egrees pawut, hernet, naurit loi,
Kaalit liinat ja hamput edestoi.
Ucko annoi ilman ja weden tulon,
Käkri se lisäis Karjan kaswon.
Nyrckes orawat annoi metsästä,
Hittawainen toi Zäniret pensästä,
Lapio metsästä pydyret soi,
Ja Ahti wedestä kaloja toi.
Minimoinen wirdhet tacoi,
Rahkoi kuun mustari jacoi.

Liekiö ruohot, juuret ja puut,
 Hallitsi ja senealdaiset muut.
 Ilmarinen rauhan ja ilman tei,
 Ja matkamiehet edeswei.
 Turrisas annoi woiton sodast,
 Cratti murhen piti tawarast.
 Lontu huonen menon hallitzi,
 Quin Piru monda wallitzi
 Capeet myös heildä cuun soit,
 Galewan pojat nitut ja muut soit.

Näihin taidetaan vielä lukea Rauna, Kondus, Sukkamieli ja muut⁴⁾. Ei kuitenkaan saa päättää tässä olevan ei selwän eikä täydellisen tiedon Hämäläisten muinais-jumaloista, sillä niiden tarkempi tunto on jo kadonnut.

Mutta tämä Suomalai-
 sten muinais-usko ei kauan pysynyt sillä paikallansa. Siinä moninaisuudessa oli ainakin ollut viimeinen turwa alkutietoon yhdestä Jumalasta ja Luoja-
 sta, joka niinkuin ylläpitäväinen totuus pohjalla lepäsi. Waan kuin muinaisia sankareita ja uroita, (jotka Kalevalan runoissa vielä ihmisi-
 nä nähdään, ehkä heille jaloutensa sekä wiisautensa puolesta siellä jo annetaan suuri woima ja kunnia), warsin ruwettiin Ukon ja muiden jumalain rinnalla palwelemaan ja kumar-
 telemaan; niin tuli sekannus vielä suuremmaksi. Niin wanhä Wäinämbinen, jof' oli:

4) Agrikolan edelliset warsyt on latinan kielessä Ferttonut se mainio
 Sigfrid-*araron*-*Gorsius* sekä lisäillyt näillä muutamilta:
 "Rauna movet ventos fulmine et ipse minax

— — — — —
 Kondus arat colles atque ustis semina tesquis
 Credere Sarmatica callidus arte docet.

— — — — —
 Hisis prosequitur tristes ursosque luposque.
 Ratso tätä Gorsiusen käännöstä: Tidn. utg. af et Sällsk.
 Åbo 1778, N:o 15.

„Ollut miesmä kolmantena,
 Ilman pieltä pistämässä,
 Taimon kaarta kantamassa,
 Taimoa tähyttämässä” (Klw. 30: 91), teh-
 tiin pakanallisen wiisauden ja runon jumalaksi: Il-
 marinen sitä vastoin:

„Jok'oli taimoa takonut,
 Ilman kanttä kaskuttanut”, tehtiin sepiintä-
 taidon ja tulen jumalaksi: mutta Lemminkäinen
 sotawehkeitten ynnä Sampsa Pellerwoinen maan-
 wiljelyksen haltijaksi. Waan jonkulaisen päällinäisen Kris-
 tinuskon tiedon tultua Suomalaiſten sekaan, pantiin
 edelliſten rinnalle vielä yhteen armoon Kieſus, Neitsyt
 Maaria emoinen, Santti Pietari ja muut, jonka
 kautta kaikki taito katosi aina kamoittawammaksi sekannuk-
 seksi⁵⁾. Ja tämänkaltainen pakanuuden hapatus on löy-
 tynyt, olletinki maan pohjaisemmilla ja sisämäisillä pai-
 koilla aina meidän aikoimme asti, niiden tykönä, joita ei
 Kristinuskon kirkkauſ ole saanut walaista. Ne Kalewa-
 lan Runoissa kohtaawaiset kolme kansaa, nimittäin Ka-
 lewalan, Pohjolan ja Hiiden kansat, saiwat myös muu-
 tetun ymmärryksen rahwaan suussa: Kalewan poikia
 alettiin pitää hirmuisina jättiläisinä, ja Hiideſtä tuli
 pahalaisten nimitys.

Waan kuin tiettäwästi ei aina apua saatu näiltä
 jumaloilta, niin rupeſiwat Suomalaiset itsehensä turwalle-
 maan sekä wahwiſtumaan, ynnä oman wäkenſä innoſsa
 pahaa poistamaan. Tämä poistaminen tapahtui eni-
 miten sanoilla, joſta taikauſ syntyi. Usian ensim-
 mäinen alkū eli Synty oli sen woittamiseksi kuitenki
 tunnettawa, ja he lufiwat:

5) Katso esimerkkejä tämänkaltaisesta pakanuuden ja Kristillisyyden
 sekannuksesta Kantelettaren 3:ſsa Osassa löytywässä Neitsy
 Maarian Wirreſsä, ja myös Str. I: 105, 106, j. n. e.

„Synnyt syitä myöten,
Luottehet lomia myöten” (3: 95). Wä-
listä pidettiin myöskin kaikenlaisia wälifappaleita, ja
runossa seisoo myös:

„Sano totta Luojan merkki,

Juttele Jumalan arpa” (Ktr. II: 138).

Tämä taifuuden harjoitus näyttää olleen monesta lajista,
ja vanhimmissa ajoilla näyttää sitä pidetyn urohilla jon-
kulaisena puolijumalaisena woimana, ja muillakin wält-
tämättömänä wälifappaleena seisoaaksensa noitia vastaan.
Myöhemmin näyttää se tulleen aina sywemmäksi pahuu-
teen uypoomiseksi ⁶⁾. Niitä jotka tälle taidolle olivat es-
rittäin antauneet, kutsuttiin monella, ehkä ymmärrykses-
sänsä eroitettulla nimellä, niinkuin: tietäjä, loihittäjä,
lukija, näkijä, laulaja, lumoaja, noita, welho,
poppamies, myrrys mies, intomies ja muut senlai-
set, joita miehiä wälistä puolijumaloinakin kunnioitettiin ⁷⁾.
Nämät luultiin myös taitawan ”muuksi muutellate”: kuin
kiivastuivat, sanottiin heidän olewan haltijoisensa;
ja muutoin myös usein lanke siwät loween, lähettäin
henkensä kaukaisia asioita tutkimaan. Nämät olivat nyt
tämän ajan pappeja ja lääkäreitä.

Muutoin pitivät vanhat Suomalaiset kaikenlaisia
wammoja ja tauteja eläwinä olentoina, ynnä muu-
tamia eläimiä (e. m. joutsenta, mehiläistä j. n. e.) sekä
puita (tammea, pihlajata j. n. e.) pyhinä. Myös
näyttää heidän jumalillensa myöhemmin kaikenlaisia uh-

6) Jos Suomalaiset, Lappalaisken myöhemmin tutun hirmuisen ta-
wan mukaan, myös asiatansa woittaaksensa jostus antausiwat täy-
delliseen liittoon Perkeleen kanssa, ei voi sanoa, ehkä Wipusen
loiheminen Wäinämdöistä wastoin sitä näyttää wiittailwan.
Kristillisyden ajoilla puhutaan kyllä meidän Historiasamme sen-
laisista, luultawasti walhetelluista, liitoista.

7) Ratso: Lönnrot, Afh. Om Finnarnes Magiska Medicin, Hel-
singissä w. 1832.

ranneen, jota uhria sanottiin weroksi⁸⁾. Juhlina heiltä näyttää pidetyn: Vuoden alkajaiset, ehkä Joulun aikana; Ukon malja, kewättylvön tehtyä; ja Kekri (Köyri) syksyllä.

Lappalaisilla taissi alussa olla pian yhtäläinen usko. Minäki nähdään Pohjolanin emännän Ukkoa rukoilewan. Mutta Lappalaiset, näyttävät sittä kadottaneen entiset jumalansa ja saaneen uusia, niinkuin Storjunkare (Norjan Läänitysmiehistä), Wiron akka (mikä naiswelho Wirosta lie aluksi ollut), ja muita. Heidän arpansa ja muut kannuksensa ehkä lienewätkin wanhempia. Minäkin pidettiin Lappalaisia suurempina noitina kuin Suomalaisia.

Tämmöinen on nyt Suomalaiſten pakanuuden ajan uskon lnyhkyäinen osotus, ja taidetaan sittä nähdä, että jos se usko olisi kaitissa ollut yhtä sywällä, niin se olisiſkin alentanut Suomalaiset samanlaisiksi, kuin Lappalaiset fortuiwat. Mutta se jälellä olewainen tieto yhdestä Luojasta ja Jumalasta, oli totisesti silläkin ajalla järkewämpäin ja parempain ihmisten pääturwana ja wahwuutena, niinkuin myös se ja sittä tulewainen omatunnon laki seuraawalla ajalla tulee olemaan Suomalaiset Kristillisyyden kanssa yhdistäwäisenä woimallisimpana wälikapaleena. Ja nyt jätämme nämät, tullaſemme uusia, aikaa woittain aina iloisempia aikoja nätemään.

---

8) Rein, Biskop Thomas p. 79, not. 9.

Paawinuskon Nika.

---

1 Luku.

Keskimmäiset tilat Paawinajan alulla.

Mitä Suomen kansalle sen ensijajoista on tapahtunut, kuinka se jo ehkä ennen Kristuksen syntymistä lähti ulos Aasiasta, asui aikansa nykyisessä Wenäjän maassa ja vanhassa Permassa, muutti wihdoin Suomen niemelle asuntonsa, ja mitä on merkillistä muistossa tältä hämärän wanhuuden ja tämän kansan lapsuuden ajalta sanottawata: olemme jo edellisessä jaksossa lyhykäisesti kertoneet. Tällä nyt aukenewalla ajalla, joka on merkillisimpiä maamme muistokirjoissa, alkaa Suomalaisten raaka wapaus murtua ja erityisten Suomen kansan lahkojen tapahtumat aina enemmän yhtehen hämmentyä, heidän erityiset nimet yhteisessä Suomalaisen nimesä wähitellen yhdistyä, samalla tawalla kuin pienoiset purot toinen toisensa perästä wetensä suurempaan jokeen kantawat ja siitä alkain yhteisellä nimellä juoksawat. Kummastuttaa kylläkin astein juoksun mieltijätä, katsellessa esiwanhempaimme tilaa tällä aikataudella. Uusi usko leweni Pohjaisessa, he olivat kahden wieraan, Kristillisyyden alkusiemenillä jo lahjoitetun, kansasuwun keskellä, eiwätkä kuitenkaan pitäneet yhtä, waan jakautuivat. Hämäläiset sitä myöten kuin kristiityiwät, meniwät Ruotsalaisten puolelle; ja Karja-

laiset, jotka vähän kauemmin Paganallisuudessaansa py-
 fyivät, olivat Nowgorodilaisten ystävinä. Näiden hei-
 mojen vanha eripuraisuus sai aina enemmän sytykettä,
 ja sotia alkoi alituisesti kuohua. Waan nämät sodat ei-
 wät olleet enään ainoasti heidän ryöstösotiansa: ne oli-
 wat paremmin Kristinuskon sodat. Mutta pakanallisuus
 meni alle, ja totuus, woittaisansa, sitoi Hämäläiset,
 Karjalaiset ja Kainulaiset yhdeksi kansaksi, joka luonnolli-
 sen, raa'an, wapautensa siaan, sai vähitellen tilaisuuden
 Kristillisyydessä ynnä kansallisessa elämässä etsiä uutta,
 korkeampata wapauttansa.

Ne kaksit erityistä kansaa, joiden välillä Suomalai-
 set asuivat ja joista kumpikin pyyteli saada heitä allensa,
 olivat Ruotsin ja Rysän kansat. Rysä, joka jo w.
 987, Pääruchtinaan Wladimir I:sen aikoina, oli otta-
 nut Kristillisen uskon Greekan Seurakunnan purossa,
 oli sitte Jaroslawi I:sen ollut jaettu moneen Ruchtinas-
 tuntaan, jotka alussa kyllä Pääruchtinasta kuuntelivat,
 mutta myöhemmin aiwan hänestä irtausivat, riidellen a-
 lituisesti keskenänsä, josta tuli sen wallan heikkous tällä
 ajalla. Paitti sitä olivat myöös Monguolit w. 1224
 alkaneet saada Wenäjän allensa, joka wihdoin onnistikin,
 ja joiden ikeen alla tämä walta yli kahden vuosisadan
 oli waipununna. Ainakin pysyi Nowgorodin wapaa-
 kaupunki kauppansa kautta woimallisena, jonka kanssa
 Suomalaisilla olikin enin tekemisensä. — Mutta Ruotsi-
 sta pitäin käytiin uusi Kristillisyyden siemen kaikkian
 ensin Suomen maahan kylwämässä. Ehtä nimitetty
 Ruotsin maa jo w. 829 Ansgariuksen kautta Bree-
 mistä oli saanut ensimmäisen Kristinuskon julistuksen ja
 noin w. 1000 Olawi Sylkuninkaassa saanut en-
 simmäisen Kristityn Kuninkaansa, ynnä Kristinuskoa Paa-
 wilaisessa muodossansa näihin aikoihin warsin sellä le-
 witettiin; niin löytyi kuitenkin paljo epäjumalisuuden puol-
 tajiä ja rakastajiä. Etelä-Ruotsissa eli Göötein tykö-

nä oli Kristinoppi jo wallallaan, waan Pohjais-Ruotsissa eli Swealaiden maassa wanha usko rakastettu ja Kristityt paremmin sorretut. Siitä nousi nimitettyjen Ruotsin kansalahkojen välillä, (samaten kun meidän maan Härmäläisten ja Karjalaiden,) keskinäisiä riitoja, sillä yhdistävä side, wanha usko, oli katkenut. Kiinnitys näiden välillä keski kauvan, ja vielä Kuningas Erikki IX:nen eli Pyhän aikaan kiinnitti pakanoita Pohjais-Ruotsissa Kristillisyyttä vastaan. Tämän Kuningas Erikkin aikaan asti, kolme vuosisataa Kristinuskon ensimmäisestä saarnaamisesta Ruotsissa Ansgariukselta ja puolitosta vuosisataa Olawi Sylifuninkaasta, oli tullut, warsinfin Englannista, paljo lähetyksmiehiä Ruotsin sen pohjaispuolellakin olewaiin pakanain seassa henkensä wauralla Kristinuskoa lewittämään. Niinpä wakaantuu nyt tämä oppi Ruotsissa ja wanha usko waikenee uhrinensa ja puoltajinensa ¹⁾. Siitä alkawat, tämän Kristillisyyden innon paraaltaan Ruotsissa ollen, Suomellenki sen siunausta jakaa, ja se 166 vuotta kestäwäinen Suomen Walloittamisen aika saa nyt alkunsa.

2 Luku.

Kuningas Erikki IX:nen wallitusretki Suomeen.

Pyhä Henrikki (w. 1157, 1158 ¹⁾).

Syitä tutkeissa, minkätähden Ruotsalaiset nyt rupeawat Suomea ahdistamaan, hawaitsemme niiden olleen

1) Tästä Pakanallisuuden riidasta Kristinuskoa vastaan Ruotsissa on katsottawa: Geijer, Svenska Folkets Historia (I Osa s. 127 sr), jota kirjaa myös paraasta päästä Ruotsin asiain muisfalin maineissa olemme seuranneet.

1) Tästä lähtein, ja koko Paaminajan läpitse, on Suomen sisällisten asiain tietojen päälähtehenä, edesmenneeltä Turun Professorilta

kahta laatua. Ensimmäinen syy oli heillä maansa ja waltansa puolesta, sillä esivanhempamme näyttävät, hekin kohdastansa, wälimmiten meriroswomistensa retkillä käyneen Ruotsia häwittämässä, ja oliwat myös wanha-staan tulleet Ruotsalaisilta werotelluiksi, ehkä ei pysymäi-
sesti eikä nyt pitkään aikaan. Toisja ja kylläkin etewäm-pänä syynä oli se yli koko Kristikunnan tähän aikaan lewen-
nyt halu uskonsa seikan auttamiseen, jonka näemme niin
Kristiretkiksi kutsutuissa yrityksissä pyhää Palestinan maa-
taa Mahomettiläisiltä jällewoittamaan, kun myöski erinäis-
ten, epäilemättäki usein sulasta rakkaudesta palawain,
miesten lähetyksissä pakanoita Pohjais-Euroopassa erhetyk-
sistänsä walkeuden tielle kääntämään. Näistä syiltä wai-
kutettu, ja muutoin itsekkin oman aikansa jumalisuuteen
hartaammasti mielistynyt, lähtee Kuningas Erikki IX eli
Pyhä, asetettuaan järjestykseen Kristillisyyden asiat Poh-
jais-Ruotsissa ja ei kauwan sen jälestä kuin oli hallituf-
seen tullut, eli todenmukaisen laskun jälkeen w. 1157, Suo-
mea käännyttämään. Suomalaiset oliwatkin wähäistä
ennen Suomen niemelle täydellisemmästi muuttaneet. E-
rikillä oli sotajoukko myötänsä ynnä pappeja, ja näiden se-
assa Upsalan piispa Henricki, jonka arwellaan häntä
tähän retkeen kehoittaneenki. Laimastolla tuli Erikki
meren yli, ja luullaan hänen maalle nosneen Turun
seuduilla. Muutoin owat tiedot tästä Suomelle niin täh-
dellisestä retkestä waiillinaiset. Kuningas Erikin wanha

Henr. Gabr. Porthaanilta annettu: M. Pauli Juusten, Chronicon Episcoporum Finlandensium annotationibus et apparatu monumentorum illustratum, joka kirja on tosin Suo-
men Historian "kawara-aitaksi" kutsuttawa, niinkuin Porthaani
sität eräässä paikassa itse mainitsee. Tämän työn kanssa kuuluu
yhteen hänen: Sylloge Monumentorum ad illustrandam Hi-
storiam Fennicam pertinentium. Olemme siis nyt kerrassaan,
erittäin niistä joka piispan ajalla mainitsematta, nämät lähtee
tällä paikalla osoittaneet.

elämäkertomus sanoo: "hänen Suomeen samonneen, joka sillä ajalla oli pakanainen ja teki Ruotsille suurta vahinkota: tarjonneen kansalle Kristillistä uskoa ja rauhan sitomista kansansa: ja kuin eivät kumpaisakaan tahtoneet ottaa, hänen usein sotineen heitä vastaan ja heidät miekan terällä woittaneen, kostain miehuullisesti kristittyin miesten werta, jota nämät kauwan ja usein oliwat woottaneet." Suomalaiset, jotka oliwat warustamattomat, tuliwat tappeluisa woitetuksi. Kuningas Erikki näyttää nyt walloittaneen erinomattain lounaisen perukan Suomen nientä, eli erittäin niin kutsuttuin Suomalaiſten maan. Pohjaan ei taitanut tulla edemmäs nykyisen Porinkaupungin seutuja. On moni luullut hänen tällä ferralla Ruotsalaiset uudisasukkaat Uusmaahan muuttaneen, joka ei kuitenkaan näytä todenmukaiselta. Ahwenanmaa, joka jo warhemmin kuului Ruotsin wallan alle, oli kyllä wanhastaan Ruotsalaisilta asuttu, ja ehkä lienee heitä jo asunut ennestään muutamilla Eteläis-Suomenki luodoilla ja paikoilla; mutta se warsinainen uudisasunto on nähtävästi tänne myöhemmin istutettu. Kuningas Erikkin sydämen mainitaan olleen niin hellän, että hän pyrahti itkuun, kun oli Suomalaiset woittanut, ja kuin kysyttiin syystä tähän hänen itkuunsa, sanotaan wastaanneen: "Minä olen iloinen ja ylistän suuresti Jumalata, että meille soi woiton; waan sitä murehdin, että niin monta heidän sieluansa tänäpänä tuli kadotetuksi, jotka oliswat tahtoneet saada ijanikaikkisen elämän, jos Kristillisen uskon oliswat tahtoneet ottaa vastaan." Sama Kuningas Erikkin elämäkertomus sanoo vielä lisäksi: "Erikkin kutsunehen etehensä jälelle jääneen lyömättömän Suomalaiſten kansan, asettaneen Pyhän Henrikin Kristillisyyden ylläpitäjäksi maahan, säättäneen sinne pappeja sekä wahwistaneen kaikki muut asiat, jotka Kristilliseen uskoon kuuluwat", — johonka Kristillisen uskon wahwistamiseen, sen ajan laastua myöten, taissi kuulua linnan rakentaminen, joka perus-

tettiin Aurajoen suulla ja oli Turun linna. Waista saamme nähdä sen yläpuolella kaupunginki syntywän, jota vielä nyt ei ollut. Muutoin rakennettiin nyt arwattawasti Kirkkojakin muutamilla paikoilla, ja monet syyt wiittaawat sitä, että Nousiainsten kirkko nyt alusta tehtiin emäkirkoksi, josta pitäin Kristillisyyden walo, ikänänsä kuin kaunis aamuruško, tulee wähitellen nousemaan Suomen kansalle 2).

Wielä samana kesänä purjehti Erikki Kuningas taskasi kotimaahansa, jättäin jälleensä Suomeen Henricki piispan pappien kanssa ja osan sotajoukosta, joka, päämiehenensä, arwattawasti nyt jo oli asettunut Turun linnaan. Tämä Henricki oli Englannista syntyn ja neljäs piispa Upsalassa. Kuningaan poikettua rupefi hän innolla woitettuja Suomalaisia uuteen uskoon käännyttämään. On wanha sanoma, tosi eli teeskely, hänen pakanoita kastaneen Turun wierellä olewassa Kupittaan lähteheessä, jota sentähden Pyhän Henrikin lähteheksi kauwan kutsuttiin. Näyttää kuin olisi Henricki jo alusta alkain ollut walmis henkensäkin tässä Kristillisyyden työssänsä, jos niin suotaisiin, menettämään. Ja niinpä käwikin talwella perästä. Tästä hänen martyrikuolemasta on kaks eriyistä kertomata legendoissa 3) säilytetty. Yksi sanoo hänen eräälle miehentappajalle kirkonrangastuksen päättäneen ja siltä sentähden tapetun. Toinen taas, joka todenmukaisemmalta näyttää, kertoo asian seuraawalla

2) Rauwan pidettiin Rautamäen eli Maarian kirkkoa olleeksi Suomen Seurakunnan ensimmäisenä emäkirkkona. Mutta Nousiainsten kirkon, jota myös muutamissa paawinajan kirjoituksissa "wanhaksi Nousiaksiksi" (antiqua Nousis) nimitetään, on jo Porthaani (Sylloge Monumentorum p. 19 sqq. not.) tukewilla spillä näyttänyt olleen todella ensimmäisen.

3) Legendoiksi kutsutaan paawinaikaisia munkkien kertomissa pyhäin ja merkkillisten miesten elämästä. Niissä on totuus usein rumennettu joutawilla, tyhjämpäiwäisillä jutuilla.

tawalla. Henricki matkoillansa tapaisi Röyliön pitäjässä waimoihmisen, joka siihen määrään oli pakanallisessa epäuskosansa kiintiä, ett' ei pitänyt mitään piispan opetuksesta, eikä antanut ruokaa näljästyneelle jumalanmiehelle. Henricki käski nyt tulkkinsa wäkisiin ottaa, mitä tarwittiin, ja jätti lähdettyänsä kaikista kolmikertaijen makson waimolle. Heti piispan mentyä tuli tämän waimon mies Lalli kotiinsa. Siitä waimo kertomaan tästä wallattomuudesta, lisäten piispan vielä muutamia siwentyttömyyttä tehneen. Siitä Lalli heti piispan jälkeen, saawutti hänen Röyliöjärwellä ja kysyi minkätähden oli tämänlaisista tehty nyt. Piispa nosti lattia ja terwehti; mutta samalla siwalsi häntä Lalli kirweellä päähän, niin että paikalle kuoli. Lalli otti nyt piispan hiipan, pani päähänsä: leikkasi siitä häneltä penkalon, jossa oli kallis kultasormus, ja meni kotiinsa. Legenda sanoo vielä seuraawan, jota emme uskottawaksi tähän panekaan. Henricki oli muka aawistanut kuolematansa ja edestä lähettänyt seuraasaan olewan pojan lähimmäisestä talosta noutamahan härkäparin, jota ei vielä oltu koskaan sahrain edessä käytetty. Näiden härkain piti wetämän hänen ruumista, saada mennä miten ja minne tahtoivat, ja missä härjät seisahditiwat, piti riesti rakennettaman, joka oli Repoilan pellolla Nousiaisissa, mutta missä uupuivat ja paneusivat maata, siinä piti kirkko rakennettaman, ja se oli Nousiaisten kirkko, johonka myös piispa haudattiin. Nousiaisista saamme nähdä Henrickin luut wasta muutettawan Turkuun, josta ne myöhemmin Wenäjälle wiedään. — Mutta kuin piispansurmaaja Lalli oli päässyt kotiinsa, niin tapahtui kummia, josta ei tainnut murhatyötänsä kiittää. Hiippaa kun rupeesi päästänsä ottamaan, niin ei lähtenyt muuten kuin että päänahkakin ja tukka kiskottiin irti: samaten ei sormus lähtenyt kädestä muuten kuin sormen kanssa. Wanhanaikuisessa suomalaisessa runossa, jossa tätä piis-

pan kuolemata ferrotaan, on luettava erään paimenen kottiinsa tulleelta Lallilta kysyneen:

”Kusta Lalli lafin saanut,

Mies paha hyvän hytyrän,

Pispan hiipan hirtehin?” mutta kun Lalli lattia päästänsä tavotti, niin ”hiukset himahtelivat”, ja kun formuksen formesta weti, niin ”lihat ne liukahtelivat”⁴⁾. Tämän Lallin kotipaikan luulewat muutamat olleen Köyliöllä, toiset taas Saaristen tilalla Mynämäen pitäjässä.

Henricki tehtiin kuolemansa jälkeen Pyhäksi; kuin muutoinki Jumalalta rufoiltiin paawinajan pimeydessä, erinomattain Suomessa, mutta Ruotsissakin, häneltä apua; hänen pulskiaasti rakennetulle haudallensa Rousiaisissa tehtiin joukkowaelluksia; hänen kувiansa kunnioitettiin maaseurakunnissa: muistoksensa pidettiin vuosittain juhlia, ja ylipään kehuttiin ja kunnioitettiin häntä Suomenmaan haltijaksi ja holhoiaksi. Hän luetaan muutoin Suomen ensimmäiseksi piispaksi, vaikka hänellä tietävästi ei ollutkaan muu mielessä, kuin panna Suomikin Upsalan hiippakuntansa alle. Suomen Apostoliksi häntä pikemmin woisi werrailta; niinkuin hän oli Kristinopin ensimmäinen marttyyri meidän seurakunnassa. Turun Tuomiokapitulin sinetissä on vielä nähtävä hänen leikattu peukalo formuksenensa kuvattuna, ja Tuomiokirkkoa nimitettiin perustetuksi ”autuaallisen Keitsy Maarian ja Pyhän Henricki piispan ja marttyyrin funniaksi”. Nis taron kylässä, Rokemäen pitäjätä, näytetään vielä eräs wanha huone, jossa Pyhän Henrickin olisi muka pitänyt saarnanneen wähäistä ennen marttyyrikuolematansa.

4) Tämä Pyhän Henrickin kuolemata, wahan toisella tavalla kuin Legendoissa, kertomainen runo, on luettava Kantelettaren 3:sa Osassa s. 47 sr. Mutta niin Pyhän Henrickin, kuin kuningas Erikinki, legendalliset elämäkertomukset tavataan lähdetokouksessa: *Scriptores rerum Svecicarum Medii Aevi.*

3 Luku.

Suomen Seurakunnan tila Konfissaisten pispain Modulfin ja Folkwiinuksen aikoin (w. 1158—1209).

Näin oli nyt Suomeen perustettu kristillinen Seurakunta ja osa Suomen kansaa pantu sen alle kuulumaan. Mutta vielä oli paljo työtä ja vaiheita ennenkun tämä istutus pääsi warsin wafautumaan. Niistä Pyhää Henrikkiä Suomeen seuranneista papismiehistä mahdettiin seuraawa, pispaksi kutsuttu, ehkä sillä kirkonimellä mahdolisesti ei vielä Paawilta lahjoitettu, Westgööttiläinen Rudolfi walittaa, jota myös wälistä Rudolfiksi on nimitetty. Kuningas Erikin innosta käännyttämisesä on arwattawa, tämän heti Henrikin tapettua Suomen Kristifurakunnan hoitajaksi ja vielä edespäin lewittäjäksi tulleen walituksen, jota tähän aikaan waarallista wirkaa vastaanottamaan ei muu kuin sula Kristillisyyden into ja rakkaus saattanut olla syynä.

Ehkä ei ole kyllä mitään tietoa Seurakunnan sisällisestä olostä tällä ajalla, tulee se kuitenkin hawaittawaksi nyt tapahtuneista sotayrityksistä. Jo seitsemän vuotta Erikki Pyhän retken perästä tietäänsäki wihollisuuden alkaneen Nowgorodilaisien kanssa. Nämät, jotka olivat toiwoneet saada Suomalaiset allensa, ja siinä tarkoituksessa, niinkuin edellisellä ajalla olenne jo nähneet, tehneet monta sotaretkä Jämejä vastaan, eiwät tietävästi ainaakaan alussa käyneet Kuningas Erikin walloitusta Suomesa estämässä. Mutta Ruotsalaisia sitä wastoin nähdään fewäillä w. 1164 Newajoen kautta purjehtiwan Laatokkajärween, 55:llä aluksella, josta taidetaan päättää heidän joukkonsa ei olleen aiwan wähäisen. Ruotsin tiedot eiwät tästä yrityksestä mainitse mitään, ja syystä

taidetaan sentähden päättää, tämän tehdyksi Turun linnaan — Suomen joko valloittamiseksi eli warjelukseksi — jätetyltä sotajoukolta ynnä tänne Ruotsista tulleilta wapahtoisilta, Wenäjän aikafirjat ¹⁾ kertowat näiden Ruotsalaisten tulleen lähellä Wolffowijoen suuta olewata Raastolan kaupunkia piirtämään. Kaupungin asukasten matnitaan silloin pöstitaneen kaikki muurein ulkopuolella olewaiset puurakennukset ja lähettäneen Ruhtinaesta Swiatoslawaa ynnä Nowgorodilaisia apuhun kutsumaan. Mutta Ruotsalaiset, joiden kokeet kaupunkia ryntäisä eivät menestyneet, meniwät Raatoffajärven kaakkoiselle rannalle lastewan Woronajoen tykö, ja sanotaan Ruotsalaisten, Ruhtinaan Nowgorodilaiden kanssa wiidennellä päiwälä sinne jo jouduttua, tappelussa tulleen, joko lyödyksi eli wangitetuksi ja 33 alusta heiltä otetuksi. Muut alukset oliwat päässeet pakoon, wieden haawoitettuja myötänsä. Tämä oli nyt Woronajoen tappelu, ja koko tämä retki, jolla luultawasti oli tarkoituksena saada Nowgorodilaiset niin peljästyämään ett'eivät wasta uskaltaisi käydä Suomen Seurakunnan rauhaa häiritsemässä, sai tällä tawalla kyllä onnetoman lopun. Muutoin on tämä retki merkillinen siitä, että se on tiettäwästi ensimmäinen niistä monista wasta seuraawista sodista Wenäjän kanssa, Ruotsalaisten waltansa alkeet Suomessa perustettua.

Jo oli sodan liekki leimahtanut ja se ei ollut pian tukahutettava. Kun tämän Suomen Ruotsalaisten yrityksen oli niin pahasti käynyt, niin ei siitä ollutkaan mitään hywää, waan sen siaan fihtyiwät wiholliset tuhatta enemmin. Lähellä olewaiset pakanat, niinkuin niminomaaisesti Karjalaiset ja Watialaiset, ynnä Wirolaiset ja

---

1) Tästäälähin Wenäjän aikafirjoista saatawat tiedot olemme ottaneet firjoituksista: Lehrberg, Ueber die Wohnsitze der Jemen, ja myös Hipping, Neva och Nyenskans intill St. Petersburgs anläggning, Helsingforsissa 1836.

Kuurittin, rupešivat ankarammasti kuin ennen waiwamaan ja ahdistamaan, johonka Nowgorodin kiihdytys nähtävästi oli suurena syynä. Kuurein ja Wirolaisten tietäämki tällä ajalla wainonneen Ruotsalaisia heidän ommassa kotimaassansa Ruotsissa, ja minkä Karjalaiset eli Watialaiset olivat heille tehneet Suomessa, se nähdään eräästä Paawin Aleksanderi III:nen kirjoituksesta eli bulasta, joka on vuosien 1170 ja 1172 välillä kirjoitettu Tuskulumista, Italian maalla, Upsalan Pääpisalle ja hänen alipispoillensa, ynnä sodanpäällykselle Guthormille, jonka on luultu olleen Suomen sotajoukon esimiehen. Tämä paawin kirjoitus, joka onki ensimmäinen sitä laatua Suomeen ja sen tilaa paljon walaisewainen, puhuu eräästä "wihollisten sotajoukosta", joka oli käynyt Suomen Seurakuntaa wainoomassa, ja joka tietävästi oli, jos ei Nowgorodilaisia, niin ainakin Karjalaisia eli muita heidän lähinäisiä. Siinä sanotaan waiketan walitusten tulleen Paawin Apostoolisen istuimen eteen "Suomalaiſten (Phinni), kuin wihollisten sotalauma on tulemassa, lupaaman pitää Kristinuskon ja hartaasti Kristillisen lain opettajia pnyttävän, mutta wihollisen poikettua uskon kieltävän ja saarnaajia ylönkatsowan, wieläpä kowasti wainoowan ki." Sentähden kieltääki Paawi Ruotsalaisia heille apua wihollistansa wastoin antamasta, "jos eivät ennen jätä heillä mahdollisesti löytywiä linoitukſia Ruotsalaiden haltuun, eli ainakin aseta jonku muun rauhan pantin ja warmistuksen, niin ett' eivät enään woissi Ruotsalaiden walppautta pettää." Tästä nähdään kuinka uskottomat Suomalaiset wielä olivat Kristillisyhdelle ja Ruotsalaisille, ja mikä työ piſpa Rodulfilla ja muilla papeilla mahtoi olla saada näitä uuteen uskoon sydämeſtä taipumaan. Olemmeki nähneet tämän piſpan ajan olleen warſin rauhattoman ja niin oli myös hänen loppunsa rauhatoin. Hänestä on mainie, että oli tullut wangitukſi Kuureilta, piſkwiedykſi ja Kuur-

rinmaalla tapetutti w. 1178. Mainitut Kuurit (Curones), jotka nyt käywät Seurakuntaa wainoomassa, taisiwat ollakin Karjalaisia, sillä nämät lahkonimet sekoitetaan usein tämän ajan wanhoissa kirjoituksissa ²⁾.

Modulfin jälestä tawataan Folkwiinus, sukunsa Swealainen ja ennen Tuomioherran Wirkainen Upsalassa, Suomen Seurakunnan kaitšjana ja pišpana. Kurjaassa ja waarallisessa tilassa oli Ruotsalaisten seikka Suomes-
sa tämänkin aikana. Arwattawasti ei ole meihin saakka säilynyt tietoja kaičista tapahtuneista rasitukseista näiltä niinkuin ei muiltakaan ajoilta; waan on ainakin wähä nähteeſi säilynyt. Hämäläiset oliwat tähän asti olleet wapaana, waan tähän aikaan näyttää jo osa heistä ru-
wenneen Kristillisyhteen ja Ruotsalaisiin mieltymään ³⁾, josta Rowgorodilaiset, jotka aina heitä allensa saada neuwo-
teliwat, ottiwat nyt syyn käyda heitä wainoomassa. We-
näjän aikakirjoissa ferrotaan w. 1186 samonneen nuoria miehiä Rowgorodista Jämein maahan, johdatetut Wiis-
hata Wassleiwitsalta, jolta retfeltä palasiwatkkin on-
nellisesti ja paljoin wankein kanssa. Koska tätä kertois-
sa aikakirjat eiwät ollenkaan mainitse Ruotsalaisia, niin on siitä päätetty, heidän wallan ei vielä olleen lawialta Suomes-
sa leweytyneen. Mutta wihollisuus oli ainakin pitkittämiseen auſi Ruotsalaisten ja Rowgorodilaisten wälillä. Jälkimäisten kehoitus olikin arwattawasti syynä siihen niin merkilliseen ja urhiaan Karjalaiſten meriret-
keen, kuin heidän seuraawana vuonna 1187 nähdään lai-
wastolla ja "jalolla sotajoukolla" Ruotsin saaristöjen si-

2) Katso: Rein, De Curonibus Sæculis XII et XIII Fenniam infestantibus, joka Akademia:inen jutelma muutoinki walaisee koko tätä aikaa. Messenius sanoo arwattawasti pälfästä luu-
losta, Modulfin waſta w. 1192 viimeisen päiwänsä nähneen.

3) Muutama w. 1137 kirjoitettu bulla sanoo, Hämäläisiä jo pišpa Tuomaan edelläkäiwijän aikana tulleen katholicseen uskoon käänn-
tetyksi. Katso: Porthan, Chronicon Episc. s. 54 witt. 23.

sälle purjehtineen, Ruotsin Pääpiispan Johanneksen kartanosansa Ulmarstäkisä tappaneen ja Sigtunan kuuluisan kaupungin polttaneen. Määlarijärwen ympäristöillä, jossa Karjalaiset nyt kävivät hävittämässä, olisi ikänänsä kuin koko Ruotsin vallan sydänpaikka ja siellä sen maan rikkaimmat kylät ja kaupungit, jonka tähden tämä retki ei olekaan vähinnä todistuksena Karjalaisten voimasta pakanuutensa ajalla. Pidättääksensä merirosvoja sinne vasta pääsemästä ja niiden hävityksiä karttaakseen, alkoivat Ruotsalaiset tästäpästäin rakentaa ja asuttaa Tukhulmia, jonka kaupungin mainitaan olevan "awaimen Määlarin järween". Muutoin todistaa sitä Nowgorodilaisten ja Ruotsalaisten välillä aina kiihtyvää eripuraisuudesta sekin asia, että samaan aikaan wihollisuus nousi ynnä kauppa katkesi Nowgorodin ja Gotlannin välillä, joka tila kesti aina vuoteen 1201 ja aukasi uuden kauppap tien Dynnajoen ja Pleskowan kautta Wenäjän sisäisille ynnä luullaan olleen syynä Riian kaupungin kukoistuksen alkuun.

Mutta Folkwiinuksen rientämiset Kristillisyyden perustamisessa, joista muutoin ei ole paljosti ollenkaan tietoa, tulivat tällä riitaisella ajalla häiritetyksi lähemmäksikin tulewalta tuoksulta. Paitsi sitä hävitystä, jonka Wenäjän aikakirjat sanovat w. 1191 tapahtuneen, kuin Nowgorodilaiset, yhdessä Karjalaisten kanssa, kävivät meritse laivoilla Jämeiin maassa hävittäin ja murhaten, antawat meidän omat lähtemme, osoittawaiset joko samaa eli peräti toista hävitystä, tiedon vielä kowemmasta rasituksesta heti sen jälestä Suomen Seuralunnalle. Niin tulivat w. 1198 Wenäläiset, ehkä tarkoituksessa peräti teiloittaakseen Ruotsalaisten istuituksen Suomen maalta, ja polttiwat sen äsken perustetun Turun kaupungin, jota tässä ensikerran mainitaan. Se ei tainnut kuitenkään vielä olla nykyisellä paikallansa, waan ylempänä, Kängäällä ja lähellä Maarian kirkkoa. Tämän hävityksen

sanotaan tapahtuneen Helluntain juhlan aikoina ja mainitaan olleen Suomen Kirkon sydänpaikan "ensimmäisen Wenäläisiltä tehdyn hävityksen". Siinä arvelaan tarkeimmat tietokirjoituksetkin Rodulfin ja Folkwiinuksen ajoista kadonneen. Ja tämän wainon kautta oli Kristillisyys ja Ruotsin walta Suomessa nähtävästi niin sortunut, että olisiko sitä paljon muuta kuin nimeksi enään ollut jäljellä. Suomalaiset näyttävät wapautensa jälken omistaneen, ja Turun linna oli arwattavasti tällä kowalla ajalla seisowainen Kristittyin turwapaikka. Kienekö piispa Folkwiinus siinä hävityksessä nähnyt surmansa, eli olisiko hänellä ollut muu loppu; siitä ei ole meillä ollekaan tietoa.

4 Luku.

Suomen tila Tuomas piispan aikaan ¹⁾. Beeron ensialku Birgeri Jaarlin retkeen asti (w. 1209—1249).

Nyt olemme Tuomas piispan ajoilla, joilla Kristillisuuden ja pakanuuden sodat kuohuwat kauheimmallaan Suomessa. Vuolen vuosisadan ahkerat työt Kristinuskon lewitäjiltä oliwat pian sitsehen turhautuneet ja pakanallisuus jällelleen päässyt wallallensa, kun tämä mies tuli Suomeen piispaksi. Tilan olleen semmoisen näemme sitäkin, että Paawein kirjoituksissa, joita löytyy monta näiltä ajoilta, sanotaan Suomalaiusten hänen kautta "uudestansa tulsehen totuuden tuokoon." Tämä Tuomas oli Englannista Kotoperäsin ja oli ennen ollut Tuomioherrana Upsalassa. Gräs bulla; annettu Paawi Innosentius III:lta Lundin Pääpiispalle, joka samalla oli Suomenki priimaspiispa,

1) Tätä aikaa erinomattain walaisewainen on Professori Reinin kirja: Biskop Thomas och Finland i hans tid, Helsingfors 1839.

on niin kauniisti walaisewa hänestä muutoin hämärätä tietoa, että sen tässä tahdomme sisälläpidoltansa mukailta. Paawi kirjoittaa: "maan, jota Suomeksi (Fialanda) nimetään, walkeuden Isän avulla ja muutamain wapasukuisien toimen kautta käännytetyn Kristinuskoon, waan että, kuin piispa siellä (—tässä osotetaan Folkwiinusta—), wietettyä elämänsä katholicisen uskon lewittämisessä, on tullut kutsutuksi taiwaallisen palkinnon ottoon, ei toista hänen siaan vielä ole asetettu; siis — koska riin istuituksen uuteuden tähden, kun asukkaitten uppiniiskaisuuden ja maan kowan sekä kylmän luonnon tähden, siihen wirkaan asetettu näyttää vähemmin tulleen jollekulle kunniaistuimelle korotetuksi, kun pikemmin martyrikrunnulla uhkailuksi — ei ole kukaan muu tämän hiippakunnan hallitusta halainnut, kuin se, joka palawasta innostautsa pyhän sanan lewittämiseen on walmis Kristuksen tähden kärsimään waiwaa ja tuskaa. Mutta kun nyt on tapainsa ja ikänsä suhteen wakaunut, taidoista ja awuista hywin ansainnut mies, joka Jumalan sanan tähden, jota pitemmän ajan jo on saarnannut tälle kansalle, on monta rasitusta kärsinyt, — tullut kutsutuksi siihen wirkaan, eikä Lundin Pääpiispa ole uskaltanut sitä waaalia wahwistaa, koska mies olisi muka syntynyt laittomasta awiosta, waan täytynyt lykätä asian Paawin päätettäväksi ja pyytää pääsölupaa edesosotetulle; niin on Paawi myös, pakoittawan täytymisen ja selwän woiton wuoksi, nähnyt hyväksi siihen antaa suostumuksensa." — Tästä näemme piispanistuimen Folkwiinuksen jälestä olleen jonkun ajan asettamatoinna. Ansainnut mies, josta tässä kirjoituksessa puhutaan oli Tuomas, joka tämän kautta ja niinmuodoin w. 1209 piispaksi wahwistettiin. Hän oli jo aikansa Suomessa työskennellyt, kuin tämä wahwistus saatiin, ja ehkä oli syntynyt semmoisesta awiosta ett' ei paaweilta säätyyn Kanuonisen lain jälkeen olisi saanut piispaksi korotettaa; niin annettiin hänelle kuitenkin tämä kor-

kowirka, koska hän oli taitawa ja nerokas sekä ewankeliumin lewittämistä innoitsewa mies, ja wieläpä oli jo tottunut maan luontoon ja tapoihinki.

Kokonainen vuosikymmeninen kului alussa, ennenkuin Tuomas, Turun linnasta pitäin, oli saanut ne jälleensä wapautuneet ja Ruotsalaisista poisluopuneet Suomalaiset Kristinuskoa uudestansa tunnustamaan. Wasta w. 1221 taissi Paawi Honorius III kirjoittaa, saaneensa Upsalan Pääpiispalta tietä ”kuinka Tuomaspiispalle uskottu seurakunta on uudestansa tullut totuuden tuntoon.” Mutta Hämmäläiset, luultawasti kiihdytetyt heidän tykö paenneilta Suomalaisilta, ja Karjalaiset, näyttävät häirinneen tätä näin uudestansa kaswawata Kristikuntaa maassamme, koska Paawi lisää: ”mainingun seurakunnan kärsiwän paljon rasitusta ja ahdingoa likinäisiltä raakalaisilta, jotka rientelewät juurineensa repiä tämän uuden istutuksen”, jonka estämisestä seisoo ”että näiden hirmuinen menetyks tulisi estetyksi, jos kauppa heidän kanssa herkeäisi”; ja niin siis kielletään kaikkea kristityitä ”heidän tykö purjehtimasta ja eloa sekä muita tarpeita heille wiemästä.” Mutta nyt näyttää Tuomas alkaneen saada osan lähellä asuwia Hämmäläisiäkin paawinuskon kuuliaisuuteen, josta toiset närkästyksissään taisswat aihella apua yksin wanhoilta wihamiehiltänsä Nowgorodissa. Huhtinas Jaroslawi Wsewolodowitsan nähdään sentähden w. 1227 meren yli purjehtiwän näitä Paawinuskoon mieltyneitä Hämmäläisiä vastaan, koko maata sodittaneen ja wieneen sieltä määrättömän voittoaaliin. Ruotsalaisten asentoja ehkä ei liene uskaltanut käydä wainoomassa, koska heitä ei aikakirja tässä mainitse. Edeltäkäsän wakuuttaaksensa itsänsä Karjalaiisten uskollisuudesta mainitaan Jaroslawin nyt antaneen kastaa heitä Greekan uskoon, ja sanotaan pian koko sen kansan tulleen kastetuksi. Mutta edellistä retkeä kostaaksensa käywät Hämmäläiset, arwattawasti Suomen Ruotsalaisten kanssa, koska koko heidän joukkon-

sa nousee aina 2000:teen mieheen, laiwoilla purjehtien Laatokkajärvesä, ja sodittawat toispuolen Wolkowijokea olemata Isfadyn kylää ynnä Numuksenki maata. He näytävät alussa woittaneen ja saaneen paljon wankveja. Se oli Elokuussa, ja sanoma tästä rauhattomuudesta oli jo kerjennyt Nowgorodiin, josta Ruhtinas Jaroslawi Wolkowijokea myöten pikaisesti joutui Laatokkajärween. Mutta Laatokkakaupungin päällis eli Posadnikka, nimeltä Wolodislawi, oli sitä ennen jo laiwoillansa saawuttanut Hämäläiset. Kokonainen päivä oli tapeltu ja ehtoolla oli Wolodislawi wetäytynyt erälle saarelle, luultawasti Pähkinäsaarelle, Newajoessa. Hämäläiset, joiden laiwasto oli ollut lähellä mantereen rannalla, lähettävät nyt yöllä rauhaa anomaan, sillä tiesiwät Ruhtinaan jo ehtineen Newajoelle Wolodislawin awuksi ja heidän paluumatkinsa katkaisseen. Mutta kuin si rauhaa suotu, löiwät Hämäläiset wankinsa kuoliaaksi ja häwittiwät tietävästi laiwansakin, paeten metsäin sisään. Siellä sanotaan heistä ison osan meneytyneen ja wieslä suuremman tulleen surmatuksi Inkeriläisiltä ja Karjalaisilta, joita Ruhtinas oli heidän päällensä kiihdyttänyt. Ainoastaan harwat näkiwät kotimaitansa.

Tämän tappion perästä täytyi nyt Tuomas piispan, joka omilla, Suomesa saatawilla woimillansa oli tähän asti rynnistänyt, eikä näytä tahtoneen Ruotsin Kuninkaalta apua pyytää; kääntyä tässä heikkoudeksansa Paawin tykö anomisillansa. Silloin oli paawinistuimella se 85-wuotinen, woimallinen Gregorius IX, joka eriseuraisia paawikunnasta tulella ja miekalla wainoili, lähetti tuhansittain Euroopasta ristirekille Palestiinaan ja taisteli wallasta maailman yli Saksan suurimman Keisarin Fredricki II:sen kanssa. Täältä samaselta Paawilta löytyy nyt monta Suomea koskewaista firjoitusta, joista usewa on firjoitettu Linkööpingin Piispalle, — jonka hiippakuntaan Suomen kanssa alinomaisesti kauppiwaiset Gotlannilaiset kuu-

luivat —, eräälle Apotille Gotlanniissa ynnä Wisbyyn pro-
 wastille. Ihmeteltävätä on niistä nähdä, millä innolla
 ja menestyksellä piispa Tuomas kartutteli ja lewitti Kris-
 tillishyötä, sotain ympärillä alituisesti kuohutesa, ja se
 nähdään, että hän ajaksi jo oli saanut koko Hämeen ja
 luultawasti Satakunnanki uutta uskoa tunnustamaan.
 Niin ihantelee Paawikin muutamesa kirjoituksessa ”kuin-
 ka yksi Herran wiinamäen työmiehistä, Suomen piispa,
 oli nykyjään upouudelta Suomesa ja lähinäisissä mais-
 sa (— Hämessä ja Satakunnassa —) Kristukselle voit-
 tanut suuren kansan, joka tähänasti epäjumaloita oli
 palwellut.” Lisäksi sanoo ”että Wenäläiset, (joihin Kar-
 jalaisekin tässä paikassa näyttävät luettawan,) jotka o-
 wat heidän näapurit, heitä vastaan moninaisella tawalla
 kuohuwat, sentähden että owat katholicisen uskon tunnus-
 taneet, ja että ne kokewat kaikesta woimastansa syöstä
 heitä poloon”. Tämä bulla, kirjoitettu w. 1229, näyttää
 Hämläisten, jotka oliwat kahdelta puolelta, joko Wenä-
 läisiltä eli Ruotsalaisilta, ahdistetut, nyt jo mielineen an-
 tauda Tuomaalle sekä Kristinuskon ottaa vastaan. Sii-
 nä kieltää myös Paawi, pannaamisen uhkauksella, We-
 näläisten kanssa kauppa käymästä, joka kieltö nähtä-
 wästi osoittaa Gotlannilaisia. Muutamia wiikkoja tä-
 män perästä annetussa kirjoituksessa nimittääkin hän Got-
 lannilaiset, kowasti soimaten heidän ”fokaištua himowai-
 suuttansa” wiedessänsä Suomen Kirkon wihollisille aseita,
 bewoisia, laiwanaineita ja eloa. Seuraawana vuonna
 Upsalan Pääpiispalle kirjoitetussa bullassa, sanoo kuulleen-
 sa Karjalaisista, Ingrikoista, Laplakoista (Lappia) ²⁾
 ja Watialaisista ”heidän siihen määrään hirmuisuukfia
 harjoittawan Kristittyjä vastaan Ruotsin waltakunnas-

2) Lappia oli Norwanpuoleinen osa Inkrinmaata, jonka asujamia
 vielä kutsutaan Laplakoiksi, eroitteeksi Ingrikoista. Sjögren, Ub.
 d. Finn. Bew. des St. Petersb. Gouw. s. 76.

sa, että jos ei vikioppisen uskon tunnustajat heitä miehullisesti vastusta, syyttä on itse uskon sortuminen nimettyhyn waltakuntaan lähinäissäsä maisa (Suomesa) peljättävä”, jonka tähden myös Paawi taas, kirkonrangaistuksen uhalla, kieltää nimitetyille pakanoille wiemästä ”sotiaseite, lainanaineita ja muita kaluja, joilla woiswat Kristityitä wainota, samalla tavalla kuin on yhteisessä kirkonkokouksessa kielletty yksä kaluja Saraseeneille (Mahomettiläisille) wiemästä”. Tällä tavalla toiwoi Paawi saada Suomen kirkon wihamiehet heikonnetuksi ja parashimmin auttaa sen waaranalaisista tilaa.

Kuin nyt oli näin Kristillisyyden seikka Suomesa wähällä ajalla edistänyt, ett’ei ainoastansa Suomalaiset saatu jälensä Kristinuskolle kuuliaisiksi, mutta koko Hämäläistenki kansa oli upouudelta tullut woitetuksi, niin näyttää Suomen tila olleen Paawi Gregorius IX:llä niin hellästi sydämellä, että hänen, otettuansa Suomen piispan, papiston ja muunki wäestön Roomin paawinistuimen erinomaisehen suojaan ja huostaan, nähdään samana wuotena 1229 pienemmistäkin Suomen Seurakunnan asioista huolta pitävän, muiden suurten tointensa ohessa. Hän antaa nyt myös apostolisen wahwistuksensa niihin pakanallisen jumalanpalveluksen harjoitukseen muinen kuuluihin lehtoihin ja pyhiin maihin, joita äskenkäännytettyt Suomalaiset olivat kirkon omaisuudeksi lahjoittaneet. Samaa aikaan tapahtuu myöskin että piispanistuim Roussaisista muutetaan Rantämäelle. Tuomas oli siihen Paawilta pyytännyt lupaa ja pannut syyksi, että entinen paikka oli hankala, waan tämä sowelias. Tätä asiata tutkimaan määräsiikin Paawi Rinkööpingin piispan ynnä Gotlannin pääpapi. Se näyttää siltä, kuin Maariankirkolla Rantämäellä, jossa ne kolme Tuomasta seuraawaista piispa nähdäänki haudatuksi olisi piispanistuimen ainoastansa ajaksi pitänyt wiipymän, siksi Turun Tuomiokirkko, jonka rakentaminen nyt näyttää alkaneen, saisi wal-

miiksi. Tämän muuton tähden olikin tarpeellista pyhän Maarian seurakuntaan vanhaassa Roussaisessa, joka vielä tuli Piispan alle kuulumaan, asettaa eräs Wilhelmi Kappalaiseksi ja seurakunnan kaittjaksi, jolle myös Tuomas, "Kapitulinsa myöntämisellä", lahjoitti "Maskuumaanalan, jota Liedoksi sanotaan", joka maa oli ennen epäjumaluuden harjoitukseksi käytetty; ja paitsi sitä annettiin myös puolen muutamata saarta, jota Taipaleeksi sanotaan. Tämän lahjoituksen vahvistaa Paawi w. 1232.

Mutta kun rauhattomuudet lakkaamatta kuohuivat Suomessa eiwätkä Paawin ja piispa Tuomaan huolenpidot sekä toimet sitä woineet parantaa, niin alkoi Gregorius IX toista tuumaa tämän surkeuden auttamiseksi pitää. Samaan aikaan lewitettiin Wirossa ja lähinäisissä maisa Kristinuskoo, ja tätä oppia auttamaan edes oli warsinainen ritarseura w. 1202 syntynyt, jonka jäseniä kutsuttiin Kalpaweljiksi. Näille lähettää nyt Paawi (w. 1232) kehoituskirjan lähtemähän Suomen kirkkoa auttamaan. Mutta kun ei siitä lähdestä näytä tulleen mitään, niin kirjoittaa hän w. 1237 bullan, jossa Ruotsalaisia ja lähinäisten saaristojen asujamia kehoittaa ottamahan ristimerkin sekä lähtemään warsinaisehen Ristisotaan näitä pakanoita vastaan. Siitä bullasta nähdään Hämäläisten nyt Kristinuskosta jälleensä luopuneen ja hirmuisemmasti kuin ennen sekä kaikella pakanuuden kauhistuksella kuohuvan. Paawi sanoo: "kansan, jota Hämäläisiksi (Tavasti) kutsutaan, ennen isolla waiwalla ja paljolla työllä tulleen katholicoppiin kääntetyksi, waan nyt, autettu ristin lähellä olewilta wihoilliltilta, kääntyneen wanhan erhetyksensä petokseen ja yhdesä tuumassa muutamain raakalaiskansain kanssa, sekä perfeleen awulla, perinpohjin häwittäwän Jumalan seurakunnan unden istuituksen Hämeeessä". Edespäin sanoo: "Hämäläisten pienoissa lapsia, jolle Kristuksen walo kasteessa jo oli loistanut, surmaawan kauhialla tavalla;

täysikaswuisilta raatelewan ja repiwän sisukset ynnä teurastawan niitä epäjumalillensa (dæmonibus); toisia ajawan pyhain puittensa ympäri, sikskin henkensä heittäwät: muutamilta papeilta puhkowan silmät ja silppowan heidän käsiä sekä muita jäseniä; toisia peittäwän oljilla ja heittäwän tulen tuhottawaksi". Tähän kauheuteen ylti pakanallisuus riidasansa hyljättyä Kristillisyyttä wastoin! Viimeiseksi lupaa Paawi bullassansa, itsiotetusta waltastaan, "perustettu muka kaikkiwaltiaan Jumalan laupiunteen ja autuaallisten Apostolein Pietarin ja Paawalin arwoon, kaikille, jotka tähän sotaan menewät, yhtä lawian syntein anteen, ja muutoinki samoja etuja, kuin jos itse lähtisiwät Pyhässä Maassa sotimaan". Tällä Paawin kehoituksella näyttää olleenki seurana se, että parin vuoden perästä kaikenlaisia kansaa Ruotsista ja lähinäisistä maista ottiwat ristimerkin ja hankkiusiwat sotaan. Wenäjän walta oliin tähän samaan aikaan, jona myös Suomalisten wallan jäännökset wanhaassa Permassa olemme nähneet häwiäwän, sängen kowasti Monguoleilta rasitettu ja ahdistettu. Sentähden mahtowattin Paawilaiset arwella nyt helposti saawansa Nowgorodi kufistetuksi. Waan mitenpä käwi? — Näin kertoo eräs Wenäjän aikakirja: "Wuonna 1240 tuli Ruotsalaisia, Norjalaisia, Suomalaisia ja Hämäläisiä monten laiwain kansa Inkerijoen laskupaikeille Newajoella ja tahtoiwat walloittaa Laatokkakaupungin, Nowgorodin ja koko Nowgorodin alustan. Ruotsalaisilla oli myötänsä Päämies ja piispojakin. Ruhtinas Aleksanteri ei silmänräpäystä wiiwyttellyt, waan kiirehti Laatokan ja Nowgorodin asukasten kanssa wihollisten päälle karkaamaan ja woitti heidät pyhän Sophian woimalla ja Jumalan Aitin, sen puhtahan Keitsy Maarian esirukouksilla, 15:ta päiwänä Heinäkunta. Ruotsalaisten päämies Spiridoni 3)

3) Tässä näyttää aikakirjaan tulleen nimien sekannus; sillä Spiridoni oli senaikaisen Nowgorodin piispan nimi.

kaatui, ja muutamain puhetta myöten yksi piispaikin, paitsi mitä alhaisemmista surmattiin. Kaksi laivaa lastasivat Ruotsalaiset yläsempäin miesten ruumeilla ja lähettivät ne edeltäpäin meren yli. Muun joukon sysäsivät kaimetuhun kuoppaan. Monet haavoitettiin. Tappelu kesti kello 6:destä aamulla yöhön saakka. Ennenkuin aamu koitti, wetäsivät wiholliset sieltä häwynaalaisina". — Sotajoukko ei ollut tälläkään kerralla Ruotsin Kuninkaalta hankittu, waan piispa Tuomaan ja muiden huolella koottu wapaehtoisista. Kuultawasti oli Tuomas itsekin retkellä. Ja tästä Newajoen tappelusta saikin se urhoollinen Ruhtinas Aleksanteri Newskin (eli Newalaisen) kunnianimen. Samana vuotena käwivät myös Saksan Ritarit⁴⁾ sotimassa Wiron ja Watian maassa ynnä rakensivat Ropporin kaupungin, jonka edellä nimitetty Aleksanteri kuitenkin h.ti seuraawalla wuodella, yhdessä Karjalaiisten ja muiden kanssa, käwi häwittämässä, sälytti pois osan Saksalaisista ja toisen päästi irtaalle.

Surulla luemme eräässä paawibullassa, kuinka Tuomas — tämä Suomesta niin ansainnut mies, joka fortuneen Kristillisyyden oli uudestansa isänmaassamme kohentanut ylös, niin että häntä todella toiseksi Kristillisyyden perustajaksi maassamme taidetaan sanoa, joka myös siinä kowassa työnsänsä ei näytä mitään waiwoja eikä waa-roja kammoneen — loppuelämänsänsä oli suuria rikoksia tehnyt, nimittäin silponnut ihmisen että se siitä kuoli ja muutoinkin wääristänyt erään paawillisen kirjoituksen. Kylästäynyt jo riitoin ja tämän elämän wehkeisiin, syyttää hän itsiänsä Paawin edessä siitä rikoksesta ja saapi o-

4) Palestinasssa, jossa tähän aikaan Kristisotia käytiin, oli ritaris. uroja sairasten ja kurjain hoidoksi ilmaantunut, ja niiden seassa Saksan ritarisaura w. 1190. Tämä kutsuttiin sittemmin Preussian maata Kristinuskohon käännyttämään. Wuonna 1237 yhdistyi se Wiron käännyttämiseksi laitetun Kalpawellein ritarisauran kanssa, ja tulee wälillä tämän historiata koskemaan.

man anomuksensa päälle päästön piispanarvosta. Tämä tapahtui w. 1245. Siihen aikaan, eli heti perästä, mainitaan Wenäläisiä ja Karjalaisia taasen Suomea ahdistaneen, jonka tähden Tuomas pakeni Gotlanniin, elääksensä siellä loppupäivänsä rauhassa erään Englantilaisen weljeyksen yhteydessä. Hänellä oli ollut Kristillisyyden perustamisen toimisensa suuri apu, hänen aikaansa syntyneiltä ja pian Pohjaanki lewenneiltä, Dominikaanien eli Saarnaajamunkeilta, joihin itsekkin kuului. Täällä Gotlannissa riutui Tuomas kuoleman uneen w. 1248, oltua jo hänen miehewä, voimallinen luontonsa murheilta ja omatunnon waiwoilta murrettuna, ja haudattiin Wisbyyn kaupungissa. Tämmöinen oli sen merkillisen miehen loppu.

Tuomaan jälestä tuli Beero I piispaaksi. Hän oli sitä ennen ollut Ruotsin Kuninkaan Eriikki XI:ta Kanslerinä ja oli muutoinki tälle Kuninkaalle fukuja. Tällä näyttää heti alussa olleen ahdistoja kärsittäwänä, ja se on seuraawalla tavalla ymmärrettävä. Kuin se suuri Pohjan Kristifotijain yritys w. 1240 ei ollut paremmin meneestynyt, kuin ne samantaiset kokeet Eteläsäkään, waan olivat Newajoella tulleet lyödyksi ja täytyneet pötkiä pakoon; niin uskaltuiwat wiholliset sen kautta wielä enemmin wainosansa Suomen kristittyjä wastoin. Eitossin ole meillä tästä asiasta täydellisiä tietoja, waan siitä wainosta, joka piispa Tuomaan ajoi Suomesta pakoon, hawaitsemme sen kuitenki. Nyt mahtoi, Beeron ensimmäisinä piispanuosina, Suomen kirjon tila tulla wielä waarallisemmaksi, koska Ruotsin Waltiasten täytyi rientää auttamaan.

5 Luku.

Birgeri Jaarlin retki Suomeen. Hämeenlinnan perustus (w. 1249, 1250).

Jo oli lähes vuosisata kulunut siitä, kuin risti ensimmäisen Suomen maalle istutettiin, eikä oltu vielä sillä ajalla kauwas päästy edistämään. Oli sekin asia tietämättömyissä, kenen alle kirstitty maa pitäisi wihdoin tulla kullumaan. Monta oli kyllä, jotka tätä maata hywäilivät: Nowgorodilaiset, joilla oli muita Suomen lahkokuntia jotka alammaisina eli liitollisina ystävinä ja jotka tuon tuostakin käwiwät täällä häwitysretkillä: Gotlannilaiset ja nyt nousewainen Hansaseura, joilla myös näyttää olleen joku luultu oikeus tähän maahan kauppansa ja niinmuodoin tuttuwutensa tähden maan asukasten kanssa, jonka tähden heitä jo nähdään warhain asettuneenki muutamille Suomen paikoille kauppimaan: Paawit, joilla oli se oikeus että kehoitussillansa ja huolenpidollansa oliwat tämän maan kansan käännyttäneet, joka tarkoitus piispa Tuomaan aikaan warsinki tulee nähtäväksi. Wiimeiseksi oli Ruotsin waltakunnalla suuri oikeus siitä syystä, että Kuningas Erikki Pyhän retken kautta Kristillisyys täällä ensin oli istutettu ja Seurakunta perustettu. Mutta siihen olikin tähän asti Ruotsin wallan apu seisahtanut, ja ne Ristiretket, jotka Suomen piispoja ja Kristinuskon seikkaa maassa auttamaan oliwat tehdyt, tapahtuiwat wapahtoisesti Kristillisyyttä innoitsewiltä miehiltä Ruotsissa ja lähinäissä maisa, ja oliwat paremmin luettawat sen puolen kansan, laatuansa myöten, tähän aikaan palawan uskoninnon hedelmäksi, kuin Kuningasten työksi, niinkuin itse Erikki Pyhän retkikin näyttää paremmin uskoninnosta, kuin muista syistä, wuotaneen.

Mutta paremmin sitä ymmärtääksemme, minfätähden Ruotsin Kuninkaat olivat jättäneet waltansa seikan Suomesa lähes kokonaisen wuosisadan ilman warsinaista apua, on Ruotsin tila sen ajan lomassa katseltawa. Eriksi IX:ttä edellisen Kuninkaan nimi oli Swerkeri. Nämät miehet olivat tahta erityistä sukua, ja heidän jälkeiset riitelewät nyt Kuningaswallasta, jonka wuorotellen tulewat saawuttamaan. Eriksi IX oli jonku ajan yhteisesti hallinnut Swealaisia ja Göötejä, waan Göötit tahs toiwat hänen siaan Kaarle Swerkeršsonia Kuninkaaksensa, ja sanotaan tämän kaks wuotta ennen Erikin kuolemata jo siks tulleenki. Eriksi tapettiin w. 1160 Danskun Prinssiltä Maunus Henrikšsonilta, joka tehtiin Kuninkaaksi, waan jo seuraawana wuotena sitä arwosta poistettiin kansalta ja Kaarle Swerkeršsonilta. Tämän Kaarlen mainitaan wastuffetta olleen aikansa Swealaisien ja Göötein yhteisenä Kuninkaana. Mutta hän woitettiin w. 1167 Eriksi IX:nen pojalta Annuuti Eriksšsonilta, joka sen perästä tuli hallitukseen. Siitä syttyi wiisswuotinen sisällinen kapina tämän ja Kaarlen puolluksen välillä. Annuuti Eriksšsoni kuoli w. 1195. Siitä tuli Kaarle Swerkeršsonin poika, Swerkeri II, Kuninkaaksi. Waan hänkään ei saanut elää rauhassa, sillä Annuutin pojat nostiwat kapinan, joka niin päätyi, että hän maastansa ajettuna wiimein menetti henkensäki tappelusssa heitä vastaan w. 1210. Niinpä tuli nyt hänen wastustaja Eriksi Annuusšsoni Kuninkaaksi, jonka seitsemänwuotisena hallitusaikana oli rauha († 1216). Jälkeenseuraawa Kuningas Johani oli walittaisansa wielä lapsi, ja tämä nuoruus mahtoikin häntä sodista pidättää. Hän oli wiimeinen Kuningas Swerkerin sukunutta. Tämän kuoltua koroitettiin (w. 1222) Eriksi XI, Sammalkieli ja Nilku liifanimeltä, hallitustuimelle. Hänen kanssa sammuu Eriksi IX:nen sukunutta Ruotsin Kuningasistuimelta. Kuin nyt Swerkerin ja

Erikin sukufunnat näin hallituksesta kamppailivat, niin alkoi ylimyksinä siinä sivulla nosta funniiaan ja voimaan. Näistä on warstuki merkittävä mainio Folkungein sukufunta, joka pakoitti Erikki XI:ta kerran Danmarffiin ki maastansa pakenemaan. Waan kuitenkin tuli hän jälleensä hallitukseen. — Tästä siis näemme, että Ruotsissa pian lakkaamatta rymysi keskinäisiä sotia, että rauhan ajat olivat lyhyitä, ja että Ruotsin Kuningaat sentähden eivät saattaneet valloituksista Suomessa ahkeramasti ajaa eikä auttaa siellä olewia kansalaisiansa.

Mutta Folkungein kapinan w. 1248 lakattua päätti Erikki XI nyt saada ne pakanalliset Hämäläiset wihdoitukiistetuksi, jotka Suomen Kristiseurakuntaa olivat wainonneet. Tähän on pantu syyksi siihen aikaan Ruotsin kirkollisuuden järjestäjäksi Paawilta lähetetyn Kardinaali Wilhelmin Sabiinasta ja Upsalan Pääpispanti tehoitukset. On myöskin luultawa piispa Beeron, joka oli Suomessa ahdistetussa ja waaranalaisessa tilassa, kutsunehen heimolaisensa Ruotsin Kuningahan auttamaan. Ja nyt toimittaakin Kuningas sotajoukon, jonka piti Hämäläiset walloittamaan sekä yhdistämään Suomi Ruotsin wallan kanssa. Se pantiin kokoon ylhäisemmistä ja alhaisemmista, ja mainitaan sen olleen sangen suuren. Pääksi asetettiin Birgeri Jaarli, joka oli koko Ruotsin maassa wirtansa ja mahtinsa puolesta Kuningasta lähin mies.

Miinpä purjehtii Birgeri jalolla laiwastollansa Suomea Ruotsin wallan kanssa yhdistämään ja laskee maalle Glä meensatamaassa, jonka jo edellisessä olemme maininneet luultawasti olleen Remön luodon ohitse kaidan lahdekkeen kautta mentäwällä Salon kaupapaikalla nykyisessä Halikon pitäjässä, elikkä Puojolahden wierellä, jossa nykyisen Eknäsin kaupungin paikoilla on jo wan-

hastaan tauppaa käyty ¹⁾. Hämäläiset tulevat nyt tappeluissa löydyksi, ja kuka heistä jääneistä ei tahdo Kristillisyttä tunnustaa, se tapetaan; mutta kuka Kristityksi tahtoo ruweta ja saada kasteen, hänelle jättävät "hengen ja hywyudet ynnä rauhan elää ahdistamattomana." Ruotsalaisten mainitaan myös saaneen runsaan voittosaa-
liin: kulta, hopiata sekä isoja karjan laumoja. Kristillisyyden wahwistukseksi Suomessa asuttaa nyt Birgeri voit-
tetun Hämeen rantamaat, (jonka Suomalaiset asukkaat o-
liwat joko tappeluissa kaatuneet eli uutta uskoa ja uutta
waltaa maan sisälöille paenneet,) Riimikronikan sanaa
myöten, "Kristityillä miehillä" eli Ruotsalaisilla, ja pe-
rustaa siis Uusmaan (Nyylännin) Ruotsalaisen uudis-
asunnon, joka aikaa woittain tuli Hankutista ja Kemion
luodosta lewenemään aina Kymenjokeen asti, mutta jon-
ka nimi waista 13:ta sataluwun alulla meitä ensikerran

- 1) Tämänlaisen käsityksen antawat wanhimmat tiedot Birgeri Jaar-
lin rekk.stä. Mutta Messenius (16:ta sataluwulta) kertoo:
"Birgerin ensiksi tulleen (nykyisen Waasan seuduilla) Pohjan-
maalle, woittaneen sekä tappaneen kaikki häntä wastustawaiset
Pohjalaiset, niiden siaan hankkineen uusia asukkaita Ruotsista, maan
kahteen seurakuntaan Pietarsaareen ja Mustasaareen jakaneen, ja
wielä Korsholman linnan rakentaneen, estääksensä sillä pakanoita
kapinata nostamasta; siellä laiwastonsa jättäneen, Hämeen met-
sän (Maanseljän) kautta painaneen Hämeeseen, helposti woitta-
neen siellä asuwaiset, jotka waati Kristinuskoa ja Ruotsin waltaa
tunnustamaan; wielä pääteeksi Hämeenlinnan rakentaneen, sillä
Hämäläiset kurissa pitäneen." Waan Professori Reini (Diss.
De loco, quo arma Tavastis illaturus, appulerit Birgerus
Dux) on joskikin järjellä syillä näyttänyt Waasan seudun ja ete-
läisen puolen Pohjanmaata wielä kauwan jälestäkin, saati sittä nä-
hin aikoin, olleen synkkänä erämaana wakinaisista asukkaista, ja siis
nykyisten Ruotsalaisten uudisasukasten silloin ei wielä saatta-
neen sinne muuttettaa, eikä Korsholma, jota waista puolitoista wuo-
sisataa jälempätä ensikerran mainitaan, rakennettaa; josta on pää-
tettävä, Messeniusen tästä puhuvan paremmin arweloia, kun
tarkempata tietoa myöten, niinkuin hänen tapansa muutoinki u-
sein hawaitaan olewan.

kirjoituksissa kohtaa. Uudisasukkaat näyttävät osaksi olleen Helsinglannista Pohjais-Ruotsissa kotosin, josta nimet Helsinki, Helsingfors ja myös Helsingin laki, jota maasoisiansa seurasivat, ynnä heidän vanha puheenpartensa, joka on Islannin kielen laatuinen, pitävät todistusta ²⁾. Koko talven ajaa Birgeri Hämeen valloittamista ja sanotaan koko Hämeenmaan nyt Kristinuskoa tunnustaneeksi, josta sen ei tämän perästä enään nähdä luopuwankaan. Valloituksensa warmistukseksi perustaa nyt myös Birgeri Hämeenlinnan (Tavasteborg, Kronoborg), jonka alle Häme, ja ehkä alussa Uusmaakin, tuli kuulumaan ja johonka Ruotsalainen sotalauma jätettiin asumaan. Linnan Päällys sai luultavasti tuomitsemisenki oikeuden voitetun kansan ylitse, ehkä se kirkollisessa järjestyksessä Rantämäen piispaa tuli kuuntelemaan.

Waikka tosin tämän ajan waillinaiset tiedot eivät anna laweampata selitystä tästä merkillisestä retkestä, taidetaan ainakin päättää alkuseurakuntain Uudella Maalla ja Hämeessä nyt tulleen warsin perustetuksi. Senlaisia alkuseurakuntia Hämeessä olivat esimerkiksi Hattulan, Sääksmäen, Pirkkalan ja Tammelan seurakunnat, ynnä Uusmaassa Porwon, (silloin ulettuen Rymenjoesta aina Helsingin paikoille,) Kyrkslätin, Pohjan, Karjan ja Tenholan seurakunnat. Näissä rakennettiin arwattavasti aluksi puufirkot, jotka jälestäpäin tehtiin kivestä, ja puufirkot taisivat sittä muutamissa ruotsinkielisissä seurakunnissa tulla jätetyksi suomalaisen wäestön kirkonmenoiksi.

Kewätalwesta w. 1250 sai Birgeri Jaarli sanoman Kuningas Erikki XI:ta kuolemasta, joka hänen, asiansa

2) Edellisessä olemme jo maininneet Helsinglannin asujanten tulleen Norjasta samolla ajoilla, kuin Islanni, myöskin Norjasta, sai asukkaansa. Helsinglannilaiset puhuivat siis alussa vanhaa Islannin kieltä, jota Uusmaanki uudisasukkaat ennen näyttävät puhuneen, josta myös Hippinki (Neva o. Nyensk. s. 194) mainitsee.

jo jotensakin saatua Suomessa selwälle, pakoitti Ruotsiin kiiruusti jälkensä palaamaan. Näin wakuutettiin nyt wihoihin Hämäläisten maa, ynnä ennen walloitettu Suomikin, Kristillisyydelle ja Ruotsin Kruunulle, ja Niimitihronika arwelee Nysän Ruhtinasten ne nyt menettäneen.

6 Luku.

Ensimmäisten Näntämäen Piispain ajat: Beeron loppupuoli, Ragwaldi I:nen ja piispa Katillus (w. 1250—1286).

Nyt tulemme Näntämäen piispoista ja Suomen tilausta heidän aikansa juttulemaan. Piispa Tuomaan aikana oli jo piispanistuin Näntämälle muutettu, ja Beero on ensimmäinen niistä, jotka täällä kaisen aikansa eliwät. Nämät oliwat entisiä Kuningasten Kansleerejä kaikki, ja Kuningaat saawatkin heidän aikana waltansa Suomen seurakunnassa perustetuksi.

Jos piispa Beeron alkuaikainakin sotia ja waiheita löytyi, niin oli niitä ei wähemmin sen loppupuolellakaan. Kun nyt Hämäläiset Birgeri Jaarilta oliwat onnellisesti tulleet kufistetuksi, niin ruwettiin Karjalaisiakin allensa saada neuwottelemaan. Siinä tarkoituksessa nähdään Ruotsalaisten olewan aiheessa, yhdessä liitossa Suomenlahden eteläpuolella Wirolaisten ja Lihwiläisten seassa Kristillisyyttä lewittävään Saksalaisten kanssa, perustaa Inferinmaalla uusi hiippakunta, josta Karjalaisen kääntäminen Paawinuskoon pitäisi alotettaman. Waan tätä tuumaa estääksensä oliwat Nowgorodilaiset ja Karjalaiset käyneet Narwan feuduilla häwittämässä. Kolme wuotta sen perästä eli 1256 nähdään fewäillä Ruotsalaisia, Hämäläisiä ja Suomalaisia (Sumeja), autetut Saksalaisilta, joiden päänä eräs Tiidemannin Nääwe-

Istä oli, tulewan suurella joukolla Newajolle aikeessa siellä warsin asettua elämään. Nowgorodilaisten mainitaan nyt häädössä lähettäneen Ruhtinasta Aleksanteri Newskiä apuhun pyytämään, mutta ennenkun Ruhtinas Sisa-Benäjistä ennätti tulla Nowgorodiin, olivat nämät jo pötkineet matkoihinsa. Mutta Aleksanteri, ei sillä tytywäinen, käypi Metropoliitaan ja Nowgorodilaisten kanssa Korporinlinnan tykö, waan kuin siellä ilmoittaa aikowansa lähteä Jämein maahan kostamaan, niin kääntyy Metropoliitta ja suuri osa Nowgorodilaisia takasin. Ruhtinas Aleksanteri Newski ei kuitenkaan sitäkään taunnut, waan nosti Karjalaiset ja muut lähellä olewaiset Suomen lahtot sodan intoon Ruotsalaisten maata vastaan, ja lähtee heidän kanssa Jämein maata hävittämään, jossa nyt jo asui Ruotsalaisiakin. Tämä retki oli kuitenkin sängen waiwaloinen. Talwipäivät oliwat lyhyet ja taiwas pimiä, niin ettei tietty oliko päivä waan yö, ja tämä pari monen seurassa olewan poloon; mutta Nowgorodilaisia, niitä warjeli Jumala. Maata häwitettyä palasivat nämät fewäillä w. 1257 kotiinsa. Tähän mukaan kertowat Benäjän aikakirjat. Mutta kuinka waikea tämä häwitys tosin oli Suomelle, nähdään eräästä Paawin Aleksanteri IV:nen bullasta Upsalan Pääpis-palle ¹⁾, jossa Paawi kertoo Ruotsin Kuninkaalta Waldemarilta tykönsä tulleen katkeran walituksen "kuinka Karjalaiset (Cariäli), ja muut lähinäisten paikkain pakanat, kowasti runtelewat ja ahdistawat Jumalan waltakunnan oikiuskoisia jäseniä Suomesa. Niin on tänäkin wuotena (1257) tapahtunut että owat hirmuisella tawalla muutamiin sen maan paikkoin karanneet, tappaneet monta uskowiasta, tulella häwittäneet taloja ja muita, pa-

1) Katso tästä bullasta: Rein, Disquisitio Chronologica, Annum, quo Verbum Crucis contra Carelios prædicari jussit Ecclesiæ Catholicæ Pontifex.

kanoittaneet pyhityksiä (kirkoja) ynnä muita paikkoja, jotka Sumalan palvelukseksi ovat aiwotut, myötänsä wienneet monta pyhässä kasteessa waastuudesta syntynyttä lasta ja niitä pakanallisiin menoihin ynnä kowimpaan orjuuteen pakoittaneet." Paawi kehoittaa nyt Ristiretkelle näitä vastaan, luvaten syntianteen ei ainoasti itse sinne lähteneille, waan myöskin niille, jotka waroillansa muutoin senlaisista yritystä auttaisiwat; josta kehoituksesta ei ainakaan mitään nähdä seuranneen.

Tämä häwitys ei kuitenkaan näytä ulettuneen Beeron asunnoille Turkuun, waan enimmiten Uusmaalla tapahtuneen. Messenius sanoo Beeron seuraawana wuotena 1258 jo kuolleenki, ja sai hän Rantämäessä hautausa. Se oli Beero, joka ensin antoi Kuningaalle ja Ruotsin Kruunulle Suomalaisilta maksettawat werot, jotka tähän asti piispa ja papisto oli saanut seurakunnan ja omaksi hyväksensä käyttää. Ne eiwät mahtaneet ollakaan alussa suuret, waan kuin nyt Hämäläisetkin oliwat woitetut, niin näki Kruunu hyväksi ne allensa laskea. Mutta jälkeenseuraawa piispa, Westgötiläinen Ragwaldi Inen, sääsi nyt että kansan paimenillensa piti maksaman ruokalisää (ruotsiksi: matskott), joka näyttää merkinneen kaikenlaisia heille annettawia ruoka-aineita, ja näyttäwät piispatkin niistä saaneen jonkun osan. Tämä Ragwaldi piispa kuoli jo w. 1266, haudattu hänki Rantämäessä.

Katillus tehtiin Ragwaldin perästä piispaksi. Hän oli, niinkun usewat hänen edelläkäwijöistäkin, Westgötiläinen, ja oli ennen ollut Kuningas Waldemarin Kanslerina. Hänen aikana tapahtuneista suurista ulkonaisista muutoksista Suomesa tulemme tulewassa luvussa osiksi puhumaan. Tässä tahdomme ainoastansa jutella siitä, että Karjalaiset jo tällä ajalla alkawat Ruotsalaisiin mieltymään ruweta. Ja syynnä siihen taisi olla että Katillus ja hänen apumiehensä Suomen seurakunnan hoiossa, kun pitkällisellä koetuksella oliwat tulleet näkemään,

ett'ei pakko ja vihollisuus Karjalaiſten jänkkää luonnetta woinut masentaa, nyt ruweta rauhallisella tiellä näiden ystäwyyttä hakemaan ja heitä puolellensa houkuttelemaan. Tämä nähdään siitä että Wenäläiset jo alkawat pitää Karjalaisia vähemmin luotettawina ystäwina. Niin oli Ruhtinaalla Jaroslawi Jaroslawitsalla jo w. 1269 mielessä lähteä Karjalaisia kurittamaan, waikka hän siitä pidätettiin Nowgorodilaiſten wiisailta rukouksilta. Karjalaiset nähdään jo seuraawana wuotena käywän Nowgorodilaiſten kanssa mainittua Ruhtinasta wastoin sotimassa. Waan w. 1278 lähtee Ruhtinas Dimitri Aleksandrowitsa Nowgorodilaiſten ja muiden kanssa Karjalaan, rangaisee kowasti sen asukkaita sekä häwittää maata. Mutta tämän menetyksen perästä kylmeni nähtävästi Karjalaiſten sydän vielä enemmän Wenäläisiä wastoin, jos toiseltapuolenki eiwät vielä Kuotsalaisiin kaan suostuneet. Seuraawain aikain tapaukset osoittawat keskinäiset tilat. Kuotsalaisia mainitaan aikafirjoissa w. 1283 purjehtineen Laatokkajärween, tappaneen Obonesissa²⁾ kauppamiehiä, ottaneen heiltä tawarat ja palanneen runsaalla voittoaaliilla kotiansa, tapeltuansa Laatokan kaupunkilaiſten kanssa Newajoella. Tällä kerralla eiwät näytä tahtoneen tehdä mitään pahaa Karjalaisille. Waan wuotena perästä (1284) tulewat Kuotsalaiset, johdatetut eräältä Trundalta, weroa warfinaisesti Karjalaisilta pyytämään eli heidän maatansa werolliseksi laskemaan. Mutta koko se yritys tehtiin Nowgorodilaisilta mitättömäksi ja Kuotsalaiset voitettiin Newajoella, täytyen heidän nyt werottomina pötkiä matkoinsa. Niin nähdään kuinka Kuotsalaiset, arwattawasti Katilukselta hankittuja miehiä Suomesta, jo lifenewät Karjalaisia ja heitä allensa saada pyytelewät, waan kuin

2) Nowgorodin, Onieka- ja Laatokkajärwiän itäpuolella olewa, alue kutsuttiin Obonesiksi Wiisofaksi (Oboneshtaja Pättina.)

Ja Nowgorodilaisetkin kokewat sen estämällä omaa etuansa katsoa.

Kaksi merkittävää asiaa on vielä muistossa Katilluksen ajalta: maallisen hallitusmiehen asettaminen ynnä Tuomiokapitulin laillisesti muutettu olo ja arwo. Hämeenmaan walloituksen perästä näyttää Birgeri Jaarli jo luvanneen Suomen Herttuakunnaksi nuorimmalle pojallensa Bengtille ehkä hän wasta w. 1284 tuli tämän maan saamaan. Hän oli samalla piispana Linköpingissä, ja tietämätöin on jos hän itse koskaan lienee käynytään Suomessa³⁾. Samaan aikaan, elikkä wähäistä ennen, asettaa Katillus Tuomiokapitulin 4:llä jäsenellä ja hankkii sille oikeuden piispoja Suomelle walita, jota waltaa entisellä Kapitulla ei vielä ollut. Tätä ennen oliwat Ruotsin Kuningahat enimmiten panneet piispoja maahamme, jonka tähden ussammat owatkin olleet Kuningasten Kanslereja ja niinmuodon uskollisimmia ja ta'attawimmia miehiä, jommoista tosin yhtäpäättä ahdistettu Suomen seurakunta tarwitsikin. Tämän perästä nyt saamme nähdäkin ei Kuningasten lähimmäisiä, waan muita papisäätyyn kuuluvia miehiä piispoiksi walittawan. Waan nyt olihin entisten piispain pian itsewaltainen arwo, maallisen hallitusmiehen asettamisen kautta Suomeen, jo wähän lyhenetty.

3) Suomen maallisista Hallitusmiehistä on katsottawa, paitsi Porttaania, edesmenneen Prowastin Lenkivistin kirjoitus, 1773 ja seuraawain vuosien wanhoissa, ruotsinkielisissä Turun Sanomissa: Suomen Ruhtinat eller Minne af Finlands Drottare.

7 Luku.

Pohjanmaan valloitus ja Virkkalaiset. Sotia Pohjassa Suomea ¹⁾.

Pakamuuden aikakaudella on jo kerrottu, kuinka Karjalaisista lähteneitä Kainulaisia asui Pohjanlahden länsipuolellakin, waan kuinka heidän sieltä, päällen tunkewain Norjalaiſten edellä, täytyi wetäydä jälleensä itäänpäin Suomea kohden. Jo warhain, eli ensimmäisellä tuhatluvulla, näyttää näille Kainulaisille Kristinuskoa julistetun, ja mainitaan osan heistä Kristillisyyteen kääntyneenki ²⁾. Samoilla ajoilla alkawat Helsinglannin rajatkin ulettua aina Dulujärween ja jokeen asti; on myös luultawa että tämä pohjaisin puoli Suomea oli jo Ruotsille werollinen, ennenkuin Erikki Pyhä retkellensä eteläisessä Suomenmaassa perusti Ruotsin wallan alkeet. Tämän saman Erikin

-
- 1) Näihin asioihin ovat lähteet löydettävät kirjoissa: Schefferi Laponia; Franzén, *Disp. De. Bircarlis*, ja myös: Schlözer, *All. Nord. Gesch.*
  - 2) Katso: Lagerbring, *Svea Rikes Historia* II s. 55 srt., jossa hän wetää edes Breemin Nadamin sanat (*De Situ Daniae cap. 231* srt.): *In confinio Sveonum vel Normannorum contra boream habitant Scritefingi, quos aiunt cursu feras præire. Civitas eorum maxima Helsingaland vel Halsingaland regio est, ad quam primus est ab Archiepiscopo (Adalberto) designatus Stenphi (S:tus Stephanus) Episcopus, quem ipse mutato nomine Simonem vocavit, qui etiam multos earundem gentium sua prædicatione lucratus est. Ne Skritfinnit, joiden pääpaikka oli Helsinglanni, ovat nähtävästi Kainulaisia, joista moni mainitaan Kristillisyyteen nyt jo mieltyneen. Saman sanoo eräs Vet. Scholiastes Adami: Adalvardus senior utique præfectus est Gothiæ, junior ad Sictonam et Ubsolam, directus est, Simon ad Scritfinges, Johannes ad insulas, jossa "insulas" ehkä merkinnee Ahwenanmaata ja muita Suomen luotoja.*

retken kautta mainitaan myös Suomalaisia ja Lappalaisia tulleen pohjemmassi karkotetuksi. Kun vielä Piispa Luomaan aikana voimalla Hämäläisten seasfa Kristillisyyttä lewitettiin, ja aina enemmän Birgeri Zaarlin retken sekä walloituksen oheksa; näyttää Hämäläisiäkin, Kristinuskoa ja Ruotsin valtaa paeten, muuttaneen Pohjanmaalle ja Sisä-Suomeen. Näitä paenneita joko Lappalaisia eli Suomalaisia ja Hämäläisiä, ei Birgeri Zaarli, tiireesti Kuninkaansa kuoleman sanomalta kutsuttu täältä pois, kersjennyt vielä saada Kristillisyydelle ja Ruotsin kruunulle voitetuksi, mutta sen perästä näyttää eräs wapasukuinen Hämeestä, Mattias Kurkki (eli Kurki?), jonka suuri suku vielä kauan jälestäpäin on asunut Laukon kartanosfa Westlahdessa, saaneen näiden walloittantisen osaksensa. Hänen mainitaanki käyneen sodalla näiden päälle niin kowasti että osan täytyi hänen allensa lanniistua; waan toinen ja suurempi osa pakeni eteläisen Pohjanmaan lakudelta Remi- ja Torniojokein seuduille. Wihdoin suuttunut tähän pitkään ja waiwaloiseen matkaan, sanotaan Kurkin, muutamain miesten kanssa Pirkkalan ja Rengon pitäjistä tehneen sen kauppan, että saisi heiltä eräitä kyllä Hämeessä omaisuudeksi näiden paenneitten Lappalaisten weroa wastoin. Nämät Pirkkalaisiksi kutsutut miehet, joko Suomalaisia eli Ruotsalaisia lienewät olleet, saawatkin w. 1277, eli lähes kolme vuosikymmenistä Birgeri Zaarlin retken perästä, Kuninkaalta Maunus Latolukolta mainitut Lappalaiset omaisuudeksi, jos woisimat saada heidät Ruotsin wallan alammaisiksi. Sitä wastoin pitäisi heidän Kuninkaalle weroista maksaa erään joukon orawirihmoja eli kihatelyksi³⁾. Pirkkalais-

3) Kihatelyksessä eli orawirihmassa oli 40 eli 50 nahkaa. Yhden aikaa tuli Pirkkalaisten maksaa Kruunulle 16 kihatelystä ja 4 saunon nahkaa.

ten mainitaan nyt ystävyiden ja rauhan warjon alla tulleen näiden Lappalaisten tykö, waan pian heidän päälensä karanneen ja heidät allensa lyöneen sekä werolliseksi laskeneen. Ja näyttää Pirkkalaisten menetyks Lappalaisten kansa ei osleen juuri parempi kun Norjan Väänitys-miestenkään. Näiden mukaan putiwaat Pirkkalaiset päälensä punaiset, kuninkaalliset waatteet, ja näyttämät muutoin eläneen pulskasti, saadaksensa näin suurempata arwoa Lappalaisten seassa. Keskeksensä näyttämät myös waslinneen jonkun päämieheksensä. Jo ennen vuotta 1328, kun Telkan (Telgen) kaupungissa, Kuninkaan asiamiehen Drotsin Anuuti Johanssonin läsnäollessa, pidettiin keskustelumuista Helsinglannilaisten ja Pirkkalaisten välillä, nähdään Pirkkalaisilla ja Lappalaisilla olleen lupa Kuninkaalta asettua Pohjais-Helsinglannissa, Dulussa ja järwestä alkain. Mainituksa kokouksessa tuli myöskin päätetyksi että siellä wastakin estämättä saisswat asua, waan että he, ja kutka hywänsä tänne muuttawaiset, tuliswat kuulumaan Kuninkaan Ammattimiehen tuomion alle Helsinglannissa, ja ett'ei kukaan saisi Lappalaisia metsästämisensä estellä, "ei Pirkkalaisettaan, jotka tulewat näiden Lappalaisten asunpaikoille, wiipyvät heidän luona elikkä palaawat heidän tyköä tarwaroinensa". Näin tuli nyt nykyinen Ruotsin ja Suomen Lappi Etelä- ja Keski-Suomesta pakenuwaisilta Lappalaisilta suureksi osaksensa asutuksi, ynnä Hämäläisistäkin, koko Pohjanmaan rantamaat läpeensä, Rainulaisten kansa sekoitetuksi 4).

4) Tällä tawalla olemme luulleet ne enimmiten Efferin tyköä löytyvät, toisistansa wahan eroawaiset, tiedot, paraite sowitzwan yhteen. Paitsi niitä kirjallisia lähteitä, owat mainitut tiedot, pari wuosifataa asiain tapatumisen perästä, kirjoitetut ylös Ruotsin Lappalaisten suusanomasta, ja owat siis pädassoissa jostenakin luotettawat. Muutoin waatii tämä, niinkuin moni muukin Suomen Historian osa, erityistä, lawiampata ja tark-

Mutta tässä puuskassa tulee eteläinen Pohjanmaan Kruunun alle lyödyksi, ja nyt nähtävästi Ruotsalaisia täyne Helsinglannista, paenneitten Lappalaisten ja Suomalaisien siaan, rannoille muutetuksi asumaan. Se tapahtui Kristillisyuden ja Ruotsin wallan wahvistukseksi, ja tuleekin Kristillisyys täällä aikaa woittain lewitetyksi, jonka wahvuudeksi nähtävästi myös Korsholman linna on tullut perustetuksi, ehkä tämän ajan waillinaiset tiedot sen rakentamisesta eiwät mitään selitystä anna. Nyt tulivat myöskin Pohjanman alkuseurakunnat Mustasaari, Pietarsaari, Salo ja Kemi, perustetuksi, arwattawasti jo Katilluksen ollessa Suomen piispana. Ne tulewat myös Rantämäen piispan alle lyödyksi, niinkuin Hämeenki seurakunnat wähäistä ennen.

Tässä tahdomme nyt siwulla mainita niistä Pohjassa tähän samaan aikaan tapahtuneista sodista ja riidoista, waikka tosin eiwät kaikki Suomen Suomalaisilta, eiwätkä Suomen sisällä, tapahtuneetkaan. Wanhan Perman kufistettua olemme jo edellisellä ajalla nähneet ne länsipuolella Wienamerta löytywäiset Karjalaisetkin tulleen Wenäjän wallan alammaisiksi. Nämät näyttävät nyt usein joutuneen riitoin Norjan Päänitysmiesten kanssa, jotka heidän lähestöillä Lappalaisilta weroa kantoiwat. Sen näemme jo todistettawan siitä että Ruhtinas Aleksanderi Newski w. 1247 lähettää miehiä keskustelemaan Norjan Kuninkaan Maunus Hooftansonin kanssa niiden keskinaisten häwitysten karttamiseksi Finmarkin asujanten ja Wenäjän wallan alle kuuluwain Lappalaisten sekä Karjalaisien välillä. Yhdenslaisen lähetyksen tiedämme wiissi wuotta myöhemminki (1252) tapahtuneen. Mutta w. 1271,

---

kaa tutkistelemusta, jota ei vielä ole tullut sen osaksi. Ja todistaa se Oulun ja muillakin Pohjanmaan paikoilla vieläkin olemainen Hämäldinen ki limurre kyllin tämänlaisista, meiltä wittotua, Hämäldäisten pakemista Pohjaan.

eli vähäistä ennen kun Pirkkalaiset tulivat Pohjaan, tiedämme näiden Karjalaiisten, yhdessä Kainulaisten kanssa, käyneen Norjan Helgelannia hirviästi hävittämässä, ja Karjalaiisten w. 1279 menneen ja ottaneen vangiksi Norjan Kuninkaan Läänitysmiehen Thorbiörni Skauinin, joka oli tuntureilla weroa kantamassa, sekä lyöneen häneltä 35 miestä kuoliaaksi. Tämänlaisista riidoista täällä tulemme wastakin usein mainitsemaan. Näiden rauhattomuuksien alla, ja olletinki Wanhan Perman häwitetyksen perästä, näyttää Karjalaisia täältä Pohjanmaalle lenki muuttaneen ja ehkä Wenäläiset waltansa sinne osiksi lewittäneen 5). Mutta nyt käännyimme jälleensä Etelä-Suomen asioita katselemaan.

S Luku.

Viimeiset Nantämäen piispat: Johannes I ja Maunus I. Ruotsin Kuninkaat ynnä sisälliset muutokset täällä ajalla.

Katillus oli kuollut w. 1286 ja hänen sijaan, uutehen arwoonsa nostetulta Tuomiokapitulilta, tullut piispaksi Suomeen walitukseksi, ei enään joku Kuninkaan Kansleri, waan Sigtunan luostarin Priiori eli päällys Johannes I:nen. Hän ei ollut kauan piispana Suomessa, waan näyttää sillä ajalla jo alottaneen sen Dominika-

5) Pohjanmaalle Wenäjän Karjalasta muuttaneen asujamia, nähdään siltäkin, miltä Gananderi (Mythol. Fenn. s. 96) puhuu R e h l o - sen talon Mühoksen pitäjässä asuttamisesta Kantalahden seudulta tulleilta Karjalaisilta; niinkuin Ruskonkiwi (s. 80 sr.) samassa Mühoksen pitäjässä, jolle rajamerkille Ruotsin Kruunun, Wendläisten riistin ja Lappalaisten wasaran sanotaan olleen sisäänhakatun, mahdollisesti wiittaa, Wenäjän rajat jonkun ajan aina tänne ulettuneen.

ni=luostarin perustamisen Turkuun, jonka hänen jälkeenseuraaja sittä täydellisesti saatti toimeen. Neljän vuoden perästä, eli w. 1280, kutsuttiin hän jo Pääpiispaaksi Upsalaan, ja nähdään seuraavana vuonna, matkallansa Paawin tykö, Franckaunmaalla jo kuolleen. Sen perästä walitsi Tuomiokapituli Turun Tuomioherran eli Kaniikin Maunus I:sen piispaksensa. Tämä oli syntynyt Ruokon kappelissa ja Märtilän talossa, ynnä oli ensimmäinen suomenkansainen piispa. Maunus on viimeinen Rantämäellä asuwista ja ensimmäinen Turun piispoista. Hänen aikana valmistuu nyt Turun Tuomiokirkko, jota piispa Tuomaan ajoilta asti oli rakennettu ja jonka valmistamisen muistoksi wietettiin juhlaa (Festum dedicationis Ecclesiae). Paikkaa, jolle Tuomiokirkko rakennettiin, näyttää ennen pidetyn hautausmaana ja kutsutun Unikankahaksi. Tänne muutetaan nyt Pyhän Henrikin luut Roussiaisista, jonka muuton muistoksi taas (18 Loukok.) pidetään vuosittain juhlaa (Festum translationis S:ti Henrici). Turun Kaupunki, joka Tuomiokirkon rakentamisen oheessa näyttää alkaneen syntyä nykyiselle paikallensa, saa Maunuksen aikana täyden alkunsa ¹⁾. Sinne tulee nyt wihdoin w. 1300 piispanistuiniki Rantämäeltä muutetuksi. Ja tosin näyttää Tuomiokirkko olleen jo ennen valmistuna, sillä Paawin nähdään antaneen, warhemmin tätä aikaa, syntianteen wakuutuksia tässä kirkossa käwijöille, waikka piispanistuinmen muutto tuli muutaman vuosikymmenisen wiiwytytyksi. Maunus rakentaa myös Kuusiston howin, jonka saamme nähdä heti valmistettunsa wihollisilta häwitettävän, waikka tämä seuraawain Turun piispain turwapaikka tulee sittä jällestäpäin uudestaanfa kivestä rakennetuksi.

1) Lawiammin taldetaan näistä asioista katsoa warhoissa Turun Canonissa löytyvät kirjoitukset: Beskrifning öfver Åbo Stad (w. 1773 s. 273 str.), ja: Om Sanct Henrics ben, fordom anseddä för Finlands största Helgedom (w. 1800 N:o 6, 7).

Näin näemme nyt Maunus piispalla olleen suuren huolen hiippakuntansa sisällisistä asioista, jota vastoin hänen ei nähä ollenkaan ulkonaisiin vallan asioihin ryhtyneen. Hän näyttää olleenki lempeätä ja ihmisrakasta luontoa, joka myös seuraavassa tapauksessa tulee ilmi. Nowgorodilaiset, joilla oli täysi syy peljätä Ruotsalaisten Karjalan omistamista tarfoittavia yrityksiä, käywät w. 1292 Hämeeseen, häwittävät ja polttawat maata ynnä ottawat sisälle Ålksporin, joka arwattawasti oli joku linnoitus nykyisessä Ålkaan pitäjässä. Tämä Nowgorodilaiden menetyksensä nyt olla sangen rasittawa Hämmäläisille, koska Maunus piispan, armeliaisuudesta heitä kohtaan, täytyi huojentaa heidän weron. Kymmenesten siaan näyttävät he hamasta Kristillisyyden alusta joka jousimiestä kohtaan (joka miestä, ku jousella kykeni ampumaan) maksaneen neljä, luultawasti orawan, nahkaa. Tämä wero wähennettiin nyt ajaksi kolmeen maksettawaan nahkaan, ja kun piispa Maunus ja seuraawat piispat sittä waatiwat jälkensä tämän myönnitetyn weronahkan, niin syttyy sittä kowat ja pitkälliset riidat heidän ja Hämmäläisten välillä, jotka piispa Hemminki wasta saapi asettumaan. Mutta edellisestä häwityksestä ei näytä Ruotsalaisten mieli wielä hämmästyneen, waan lähtewät wielä samana wuotena 800:dan miehen woimalla Newajoelle, sen lufimaita allensa lyömään. Neljäsataa miestä lähti Karjalaisia kufistamaan ja toiset neljäsataa Inkeriläisiä, waan Wenäjän aikakirja sanoo, että he kummallakin paikalla taikka tapettiin, tai wängitettiin. Ja tämän perästä tapahtuu nyt Thorfeli Anuutsonin sotaretki, joesta seuraawassa luvussa on juteltawa.

Waan edeltäkäsän tahdomme wähän mainita nyt tapahtuneista hallituksen muutoksista. Grifki XI:ta kuolema (w. 1250) oli pikaisesti paluuttanut Birgeri Jaarlin Suomesta. Ruotsiin tultuansa hawaitsee wähekkäisen piikansa Waldemarin Kuninkaaksi walitun, itsensä

Kiikinhoitajaksi, jonka wallan pitikin fuolemaansa asti w. 1266. Hän oli myös säännöillensä wakuuttanut Kotirauhahan, Waimorauhahan, Kirkkorauhahan ja Keräjärauhan, sekä wäärää kostoa kieltänyt. Mutta Waldemari, nyt päästyänsä omin päin hallitsemaan, antausi himojen ja huwitusten orjaksi, wähän huolien mistään muusta; niin että weljensä, jolle isä oli kappaleita waltafunnasta osittanut, nostiwat kapinoita häntä vastaan, jotka niin päätyiwät, että Waldemari menetti waltansa ja Maunus Katolukko tuli w. 1276 siaan Kuningaaksi. Hänen ajasta alkawat ylimykset nosta wallassa, jotka tästä pitäin yfsinänsä kutsutaanki Herrainpäiwille. Hän säättää Wapaa miesten herwoispalweluksen sodissa, josta wapaamaat saawat alkunsa. Kestikiwareita laitetaan maahan ja wapaakeskimiset kielletään. Näillä ja muilla säännöillensä, jotka Suomesakin tuliwat seurattawaksi, ansaitsi tämä Kuningas kyllä Katolukon (Kaduloosin) kunnianimen, sillä hän oli lajeillansa ikänänsä kuin pannut lukon talonpojan latohon ja aittaan. Maunus Kuningas waipuu w. 1290 ja panee kuollessansa Marssin Thorkeli Knuutssonin hallitusta pitämään Kruunun perijäksi walitun poikansa Birgerin alaikäisyydessä, niinkuin myös Birgerin weljesten Erikin ja Waldemarin nuoruutta hoitamaan. Ja tämä Waldemari tulee sittä isintimänsä Bengtin († 1291); Suomen ensimmäisen Herttuan, perästä saamaan noin w. 1302 Suomen Herttuakunnaksensa, ehkä hänellä ei näytä se maa olleen kokonansa, eikä kaikkina aikoina. Tähän aikaan nähdään myös tuumia pidetyn Hämeenmaan synkkäin metsäin raiwaamisesta ja nutten maitten rakentamisesta siellä.

9 Luku.

**Marškin Thorkeli Knuutssonin valloitusretki ja
Karjalan sotain alkupuoli**
(w. 1293—1301).

Ennemmäisten vuosien Karjalan valloitusta tarkoittavat sotayritykset olivat Ruotsalaisille täydesti näyttäneet, kuinka sitä ei ollut mahdollinen saada aikaan, jos ei heillä olisi joku vahva paikka Karjalassa, josta saataisiin vihollisiansa häiritä ja jonka muurein sisällä vastoinkäymisen päivänä saisivat toivotun turvan ja varjelluksen. Riikinhoitaja Thorkeli Knuutssoni mietti tarkasti nämät Suomen asiat, näki edellämainitun puutteen selvästi, ja päätti, saadaksensa kunniaa ja arvoa riikinhallituksellensa, lähteä sitä puutetta auttamaan ja niinmuodon lopettamaan Erikki Pyhältä ja Birgeri Jaarlistan alottetun työn, Suomen valloittamisen. Suomen sotajoukon koottuansa purjehtii hän w. 1293 Karjalassa, jossa ensimmäiseksi työksensä perustaa Wiipurin linnan. Thorkelilla oli myötänsä Westerosin piispa Petrus, joka nyt saarnasi Karjalaisille katholicista uskoa niinkuin myin Pyhä Henricki Suomalaisille. Tosin näyttää kristinusko jo olleen Karjalaisille ennen tuttu, sillä Wenäjän aikakirjat, niinkuin edellisessä jo on mainittu, sanovat että w. 1227 eli 66 vuotta tätä ennen, Ruhtinas Jaroslavi oli lähettänyt pappeja kastamaan Karjalaisia niin että ”pian koko kansa tuli kastetuksi”; mutta kun tämä ei ollut katholicista, vaan Greekan uskoa, niin pitivät Paawilaiset sen yhdenarwoisena kun pakanallisuuden, jonka tähden niin Karjalaiset kun Wenäläisetkin heiltä vanhoissa kirjoituksissa pakanoiksi ni-

mitetään. Ja ei se mahtanut ollakaan, mitä Karjalaisiin suinki tulee; paljo parempi pakanallisuutta, joku nimitris-tillisyys, jonka siwulla entisiä jumaloitansa estämättä palwelivat. Karjalaiset, niinkuin muutkin Suomalaiset, olivat vanhastaan kirkkoihin yhteytyneet, ja Niimikronika sanoo, tähän aikaan 14 senlaisia Karjalaisen kirkkoihin (Gislag) Ruotsin vallan alle tulleen pannuksi. Niiden täytyi nyt tunnustaa Katholisuuskoa ja tulivat, niinkuin vasta koko walloitettu Karjala ja Sawokin, Turun hiippakunnan alle kuuhimaan. Ja näin tuli Maunus piispan hiippakunta suureen lisäykseen, waikka hänen ei itsensä nähä alussa ottaneen näissä Karjalan asioissa mitään osaa. Waan Thorkeli ja Petrus piispa palaawat vielä samana kesänä Ruotsiin jälleensä, jättäin Wiipuriin sotajoukon kanssa erään uljaan miehen, jonka nimestä ainakaan ei mistään saada tietoa.

Tiettävä oli, ett'ei Nowgorodilaiset saattaneet tätä Ruotsalaisien liikenemistä kylmällä sydämellä katsella, waikka heidän tällä ajalla rasitettu tila ei sallinut heti lähteä wihollisten aikomisia estämään. Mutta seuraavana vuonna (1294) kokoisivat he vähäisen sotajoukon, minkä saivat yhteen, ja tulivat, Ruhtinaan Romani Glebowitsan kanssa, Maaliskuuksa, Wiipurin watarakennettua linnaa häwittämään. Waan ei ollut heillä onnea. Paitsi sitä että forkia tulwa nousi ja hewoissilla ei ollut ruokaa, niin wastusteliwat Ruotsalaisetki niin miehullisesti, että paljo Wenäläisistä tapettiin eli haawoitettiin ja jääneet täytyiwät wetäydä kotiinsa. Ja nyt rupešiwat Ruotsalaiset Wiipurista pitäin Karjalata laajemmalta allensa saamaan. Wuoksihoen suulla, missä se laskee Laatokkajärween, löytyi linnoitus Käkiſalmi, joka oli Wenäläisten hallussa. Tätä lähti Sigge Laaka piiritämään, sai sen otetuksi, lähetti wangit Wiipuriin ja alkoi wahwistaa linnouituksia, estääksensä Wenäläisiä sitä jälleensä saamasta. Mutta ne tuliwat ei kauan tämän

jällestä (w. 1295), woittivat linnansa takasin, tappoivat kaikki Ruotsalaiset, siinä Siggenki seassa, niin että ainoastaan kolme miestä pääsi pakoön, wiemähän Wiipurin surullisen tiedon tästä tovereinsa surmasta. Samana vuonna antaa Kuningas Birgeri Hansalaisille luvan, estämättä Wiipurin wartowäeltä, Newajoen kautta käydä Nowgorodin kanssa kauppa jos eivät wie sotaaseita eli muita sodan tarpeita näille Ruotsin wihollisille.

Näin oliwat nyt sodat alkaneet, waan kuin tämä Käfisalmen onnetoin tapaus oli tullut Thorkeli Knuutssonin forwiin, niin hän pani sen hywin pahaksi ja rupesti miellesään pitämään, saada linna rakennetuksi Newajoellain, joka tekisi koko Karjalan walloituksen wisiksi ja waitutaisi Nowgorodin fortunista. Mutta Kuningas Birgerin naimiset oliwat ennen pidettävät, ja mahtoi olla muitakin syitä, että tämä tuuma wastä w. 1300 sai aikaan 1). Marski hankki nyt itsellensä kaminunman laiwaston, mitä Ruotsissa vielä oli koskaan nähty, 1100:lla aluksella, ja purjehtii Newajoelle. On Ukhta niminen puro, joka pohjaispuolelta laskee Newajokeen, ja siinä laskepaukalla on niememi. Tälle niemekkeelle, jossa rannat oliwat niin syvät että laivat pääsiwät juuri kiini maahan, laskee Thorkeli maalle ja rupeaa linnaa rakentamaan, jonka kyllä yläwällä nimellä, kutsuu Maan Kruunuksi eli Landskruunaksi. Urwaat sen, miten tämä oli Nowgoroilaisille mieleen. Päärubhtinas ei ollut silloin Nowgorodissa, waan kuitenkin hankittiin niin suuri sotajoukko, että sen sanotaan olleen aina 31,000 miestä. Näiden piti nyt kaikesta woimasta tärä peljättävää Ruotsalaisten yritystä estää. Mutta kun Ruotsalaisille tuli tieto, että Wenäläisiä jo oli laivoilla

1) Munkamat Ruotsinpuoleiset tiedot sanowat sen tapahtuneen w. 1298, joka ei sowi yhteen muitten tietoin kanssa. Wenäjän alkikirjat näyttävät tässäkin, tarke:nnalta, joita siis ole nime seuranneet.

Raatofkajärwessä, niin lähettivät heti 800 miestä, eräs
 Harald päämiehenä, näitä tulemasta pidättämään.
 Waan kun nämät lähetetyt Ruotsalaiset tulivat Raatof-
 kajärween, niin nousi ankara tuuli, joka heidät kannatti
 Karjalan rannoille. Myrskyn pitittäisä kävivät nyt
 Karjalaiisten kylä häwitramässä ja polttamassa, ja was-
 ta kuudennella päivällä tyneni ilma, niin että pääsivät
 palaamaan, ja tulivat Pähkinäsaareen, jossa tapasivat
 esijoukon omasta sotalaumastansa. Sinne tultuansa nä-
 kivät jo kaukana Raatofkajärwessä 1000 Wenäläisten
 laivaa purjehtivan saarta vastaan. Tässä ei ollut nyt
 wiipyminen senlaista paljoutta vastaan, waan nämät
 wetäysivät pikaisesti Landskruunaan päälauman luoksi.
 Wenäläiset, tullessa heti perästä, olivat kuivasta puus-
 ta forkiota lauttoja rakentaneet, joita sytyttivät pa-
 lamaan ja antoivat wirran ne wiedä Ruotsalaisten lai-
 vastoa vastaan, sitä sillä polttaaksensa. Mutta Ruotsa-
 laiset ennättivät wetää rautawitjan joen yli, joka esti
 mainitut wirralta wiedyt tulitornit wahinkota tekemästä.
 Nyt tulivat itse Wenäläisetki, auringossa kimaltelewilla
 kypäreillä ja kilwillä. Waan Landskruunassa oli saatu
 8 tornia warustimienensa rakennetuksi, ja näiden ympä-
 rillä oli syvä estohauta. Yhtä näistä torneista rupe-
 wat Wenäläiset wäkiryynnäköllä piirittämään, waan Ruots-
 salaiset, esimiehityt Matti Rättilmundssonilta,
 Henrikki von Ryrniltä ja Pederi Porselta, was-
 tustelivat niin urhoollisesti ett'ei Wenäläiset woineet mi-
 tään. Wihdoin menivät Ruotsalaiset omain hautain-
 sin yli ulos linnastaan ja siitä alkoi kauhia tappaminen
 ja werenwuodatus. Matti Rättilmundsoni meni toiselle-
 kin paikalle asettuneitten Wenäläisten tykö, joita oli 1000
 miestä, ja haastoi näitä walitsemaan uljaimman miehen-
 sä hänen kansa tasapäässä tappelossa miekkailemaan;
 waan ei lukaan Wenäläisistä siihen antaunut. Koko päi-
 wän tapeltua ja werta kummanki puolen runsaasti wuo-

dettua, täytyivät Venäläiset viimein vetäydä sieltä pois ja antaa Ruotsalaisten rauhassa päättää sen linnan rakennuksen, jolla Nowgorodin sortamista osotettiin.

Mutta Ruotsalaiset, saatuansa Landskruuna walemiiksi rakennetuksi, jättivät, ihmeteltävästä huolimattomuudesta, sinne ainoostaan 300 miestä wartowäkeä, joiden päämiehenä Steeni oli. Päälauma lähti iloiten koitiinpäin. Waan Newajoen suulla pidätettiin se wastatunnilta, jolla ajalla Matti Rättilmundsoni käwi Inferinmaata hävittämässä ja sen rauhallisia asukkaita tappamassa. Ei ylimielisyyden kostokaan kauan wiipynyt. Landskruunaan jätetty wartowäki alkoi pian tulla huonolle jäljelle wastamuuratussa linnassa, jonka kosteus sekä pilasi ruoka-aineet että myös saattoi keripukin ja muita tauteja miesten sekaan, jotka alkoivat kuolla toinen toisensa perästä. Nyt tahtoi moui ajattelewampi mies lähettää sanaa Marskille Ruotsiin tästä huonosta tilasta ja pyytää ruoka-aineita sekä terwettä sotawäkeä. Waan päämies Steeni sano, ei tahtowanu tällä murehduttaa Marskin sydäntä, ja niin jäi se tuuma tekemättä. Nyt oli Wenäjän Pääruhtinas Andrei Aleksandrowitsa, saatuansa kuulla Ruotsalaisten tulosta ja Landskruunan rakentamisesta, mitä kiiruimmin hankkiutunut sitä estämään. Kun Landskruunan wartowäki oli mainituksa huonossa tilassansa, tulee Ruhtinas sinne sotajoukolla. Sorapetollisesti houkuttelee hän Ruotsalaiset ulos linnassansa tasaiselle kentälle ja karkaa heidän päälle; waan he pääsivät tappelamatta tällä ferralla kuitenkin linnaan jälkensä. Siitä rupeaa Andrei kaikella voimalla tätä ryntämään. Nyt sanotaan linnassa ei enään olleen kuin 13 miestä täydessä voimassansa, sillä muut joko sairastivat eli olivat kuolleet. Kun vielä linnan huoneet sytyivät palamaan, niin ei ollut wastustelijoilla tosin paljo toiwomista. Steeni rupeeski nyt antamisesta puhumaan Wenäläisille, pyytäin heukensa pelastusta, muutoin

saiſſiwat hänen tehdä waikka orjaksi. ”Mä murehduta Marskin sydäntä” huusi silloin nureksiwalla äänellä hänelle muutama, parastaan kun eräässä kellarissa miekka kädessä kofi wihollisten laumaa vielä wastustella. Waan mitä se wastusteleminen enään auttoi. Linna otettiin 19 Toukokuuta w. 1301, jääneet miehet wiettiin wankina Wenäjälle, ja Maan Kruunu makasi rauniona maassa. ”Nän päättyi ilo ylimielisestä voitosta. Saman peljätköön jokainen, joku ajoissa tiedä warustauda”, sanoo eräs wanhan aikuinen kirjoittaja tästä tapauksesta.

10 Luku.

Karjalan sotain ja koko Suomen walloittamisen loppu. Rauha Wähkinäsaaresa (w. 1301—1323).

Landskruunan kaaduttua ei ainakaan Ruotsalaisten walloitus Karjalassa tullut häwiämään. Suomessa oli nyt jo kolme linnaa, Turun, Hämeen ja Wiipurin linnat, ja näiden välillä tuleekin koko maa, noin w. 1306, jautuksi. Linnain päällysmiehillä näyttää tulleen olemaan joku Maaherran walta ympäristönsä asujanten yli. Uusmaakin tuli arwattawasti nyt jo Wiipurin linnan alle lyödyksi. Samaan aikaan tapahtuu myös Ruotsissa suuria wallan muutoksia. Herttuat Griffi ja Waldemari olivat nimittäin riitauneet welsensä Kuningas Birgerin kanssa, ja kun siitä sowitztiin, niin tuli Thorkeli Knuts-soni sowingon weriseksi uhriksi, jonka pää edellämäinnittuna wuotena katkkaa mestausmiehen kirweellä. Siihen aikaan ottawat myös Herttuat Kuningaan wankuteen, josta parin wuoden perästä luitenki tulee wapautetuksi ja ottaa wuorostaan w. 1317 heidät kawalalla tawalla kiini sekä

tapattaa näljällä, waan tulee itsekin samalla frununsa menettämään. Semmoiset olivat nyt weliriitain kauhiu-
tukset! Ja nyt tulee Kuninkaaksi Eriikki Herttuan kolmi-
wuotias poika Maunus Eriiksoni, sittemmin Rieha-
kossi kutsuttu, jonka nuoruudessa ylimykset tulewat Ruot-
sia hallitsemaan ja niiden seassa Karjalan sodista meille
jo tuttu Matti Rättilmundsoni.

Mutta näiden waihetten näin Ruotsissa tapahtuessa
alkawat taas Karjalan sodat kuohua. Wiipurin linna
saatua rakennetuksi olitti Karjalan valloitus jo nähtävä,
waikka muutamia vuosikymmeniä kului ennenkun se warssi-
naisessa rauhasa Nowgorodilaisilta wahvistettiin. Lands-
frunun häwitettyä olissi ehki Ruotsin walta Suomessa
tullut huojuwaan tilaan, jos Nowgorodilaiset olissi-
wat heti käyneet päälle; mutta sitä estti heitä sisällinen
heikkous. Wasta w. 1310 käywät Nowgorodilaiset Kar-
jalaan, purkawät Rätisalmen entisen linnan ja rakenta-
wat uuden, wahvemman Wuoksijoen suulla olewalle luo-
dolle. Tällä linnalla näyttävät Karjalaisten kurittamista
osottaneen. Seuraawana wuotena 1311 lähtee toinen sota-
joukko, johdatettu Ruhtinas Dimitri Romanowitsal-
ta, Hämäläisiä vastaan Nemtsein (Ruotsalaisten) maas-
sa. Aikakirja sanoo Ruhtinaan ensin purjehtineen laiwas-
tollansa Kauppajoeksi kutsutulle paikalle, joka lienee
ollut se Salon kauppapaikalle, Halikon pitäjässä, mentä-
wä lahdele. Siellä poltettiin kylät, päämiehet otettiin
wangiksi ja eläimet tapettiin. Sen perästä tuliwat Mus-
sion joen (ruotsiksi Swartå) tykö, jota myöten meniwät
Wanajan kaupunkiin, jolla osotettaneen joko Hämeen-
linnaa eli jotakin nykyisen Ekenäassin seuduilla olewaa paik-
kaa. Kaupunki poltettiin ja Ruotsalaiset (Nemtset) wetäysi-
wät lähellä olewaan linnaan, jota Wenäläiset eiwät wo-
ineet saada otetuksi. Ympäriällä olewissa pitäjissä häwit-
tiwät nyt laajalta, ja käwiwät palatesansa, yhdenlai-
sessa tarkoituksessa, wielä Rauhalaan, (joko Espoon eli

Porwon jokea tällä ymmärrettäne) ja Pernajan jo-
 kien lasupaikoilla, ja tulivat wihdoin' meren yli jälleensä
 Nowgorodiin ¹⁾. Kaksi vuotta tämän perästä (1313) ai-
 koivat Nowgorodilaiset lähteä uudestansa Suomeen, mut-
 ta "ne hullut Nentsit", niinkuin aikakirjan sanat kuuluvat,
 ennättivät ennen ja tulivat, polttivat Raatokkakaupungin.
 Ne olivat arwattawasti Wiipurista. Karjalaiset, yllä-
 tetyt Ruotsalaisilta, tulivat w. 1314 Käkisalmeen, otti-
 wat linnan ja tappoiwat jokainoan Wenäläisen. Mutta
 pian tulivat Nowgorodilaiset sinne, johdatetut eräältä Feo-
 dorowilta, ottiwat linnan takasin ja tappoiwat wyo-
 rostansa kaikki Ruotsalaiset jo kapinoitsewat Karjalaiset.
 Merkkillistä on, että vielä jälestäkin päin tawataan Kar-
 jalaisia Wenäjän sotalaumoissa apumiehinä. Vuonna
 1316 nähdään myös waimowäen Karjalassa saawan Ku-
 ningas Birgeriltä rauhakirjan, arwattawasti Wiipurin
 linnan sotawäen häwäisemisiä wastoin. Mutta Ruotsa-
 laiset tulewat taas w. 1317, häwittäwät Raatokkajärwen
 tienoilla sekä tappawat Obonesisiä kaupiamiehiä. Tämä
 kostettiin seuraawana wuotena Wenäläisiltä, jotka tulivat
 Murajoelle (aikakirjassa: Polnaja) ja waltasiwat sekä polt-

1) Prowasti Hippinki, joka erittäin on ottanut tämän retken tut-
 tiaksensa, on wanhemmassa kirjoituksessaan: *Bemerkungen ü-
 ber einen in den Russischen Chroniken erwähnten Kriegs-
 zug der Russen nach Finland, St. Petersburg 1820*, anta-
 nut tästä wähän toisenlaisen selityksen. Tästä olemme enim-
 mästi seuranneet hänen myöhemmäistä kirjoitusta Suomen Tie-
 tomus-Yhteyden Toimituksissa, nimeltä: *Utkast till en under-
 sökning Om Tyska Landet i Finland*, jossa hän myös tahtoo
 todella näyttää, että Suomen Ruotsalaisia Wenäjän aikakirjoissa
 useimmiten kutsutaan *Nentseiksi*. Muutoin saattaisi Wanajon
 kaupungin kansa mahdollisesti ymmärrettää Tuunaa eli Enap-
 pertuunaa, lähellä Glenääsiä, jossa wanhastaan sanotaan olleen
 Wiikingein pesän ja jonkutapaisen kaupungin (*Tidn. utg. af ett
 Sällskap i Åbo 1785 N:o 21*) ja silloin ymmärrettäisiin linnan
 kansa Maasepöia, joka nyt jo taissi olla valmistettu?

tiivat "Suomalaisen Ruhtinaan kaupungin Lyderewin". Lyderewi on Turku, niin kutsuttu senaikuisen päällysmiehen Lyderi von Kyrnin nimeltä. Tällä kerralla poltettiin myös edellisenä vuotena valmiiksi saatu Kuusiston hovi. Näissä paloissa mainitaan maamme vanhimmat kirjalliset muistot tulleen hävitetyksi, jonka tähden tiedot niiltä ajoilta owatkin niin waillinaiset. Vuonna 1322 nähdään uuden kopakan taas nousewan. Ruotsalaiset piirittävät Häkifalmen linnaa, jota eivät kuitenkaan voi saada sisälle. Tästä tiedon saatua lähtee Pääruhtinas Juri Danilowitsa wuorostansa Wiipurin linnaa piirittämään, hankkii nakinkeinoja, jolla kaupunkia pahasti pelmuuttaa; waan kun kuukauden perästä rupeaa linna wäkiryynnäköllä ottamaan, niin ei voi saada. Ei tiedä kuitenkaan, miten lopulla olisi käynyt, jos eivät tähdelliset asiat olisi pikaisesti kutsuneet Ruhtinasta kotimaahansa. Mutta saatuaan seuraawana vuonna joutoa muista asioista, ei hän lähtenytään Wiipuria hätyyttämään, waan rakensi sen sijaan Pähkinäsaarella Pähkinälinnan (muuk. Nöteborg, Drechowets). Tämä linna esti nyt Ruotsalaiset Laatokkajärwestä, ja jos se olisi ennen saanut aikaan; niin olisivat tosin Nowgorodilaisten asiat Karjalassa tulleet paremmalle jäljelle.

Tällä tavalla olivat nyt Ruotsalaiset ja Wenäläiset sotineet Suomen omistamisesta, ja nyt kääntyvät heidän asiat wihdoin rauhaan Pähkinäsaarella, 8 päivä Syyskuuta w. 1323. Sotain pitkittäisä oli sen nyt jo woimallisen Hansaseuran kauppa Wenäjän kanssa tullut estymään, jonka tähden se näyttääki tämän rauhan aikaansaamista kiirehtineen. Ruotsin Kuninkaalta Maunus Liehakolta tulee mainituksa asiassa lähettilättä Pähkinäsaareen, ja ehdoista sowitzua isketään siellä "ikuisen rauha" Ruotsalaisten ja Wenäläisten välillä. Vääehtona oli että kauppa Nowgorodilaisten kanssa piti eettämättä, Wiipurin linnanki sotawäeltä, saada käyda.

Narwan kaupunkia eivät Ruotsalaiset saaneet auttaa, eikä saatu rajoilla kummankaan puolen linnoja rakentaa. Karjurit piti annettaman ulos; yksinäisten loukkaukset ei näiden kahden wallan rauhaa rikkoman; eikä yhden riikin alamaisten toisen maassa omaisuuksia ostaman. Raja käytiin sillä tavalla, että puoli Karjalata tuli Wenäjän alle jäämään, ja toinen puoli, nimittäin Kihlakunnat Sawo, Joutsenus ja Nyräpää Ruotsalaisille annettamaan. Muutoin kulki raja näin: Rajajoesta (muuk. Systerbäck, Cestra), Sääjoen kautta, Wuossijokeen, (jossa Päiwäkiwi ja Utenkiwi Hirwisaarella oliwat rajamerkinä); siitä Andrien ja Käisälän pitäjän kautta Lorsa järveen Kautjärven kappelissa, siitä Säämingin, Liperin ja muiden pitäjän kautta Rajaanan rajoille, josta siitä näyttää Maanselkää seuranneen Kantalahta kohden 2). Tällä tavalla päätyiwät nyt ne pitkälliset Suomen waloittamisen sodat.

11 Luku.

Ensimmäiset Turun piispat: Magwaldi II; ynnä Benediktus ja hänen aikansa (w. — 1339).

Pähkinäsaaren rauhan kautta oli Suomi tullut Ruotsin Kruunulle wakuutetuksi ja Seurakunta wiikoin saanut lewon. Ja tästäpitäin alkaakin Paawinusko kukoistaa meidän maassamme ynnä sywemmälle juurtua Suomen kansaan, jonka raaka woima sen painon alla nyt maseneekin ja taltuu.

2) Tämä rauhatirja löytyy myös prantattynä aikakirjoituksessa Suomi 1841, Häftet I, s. 60 str.

Pispanistuini oli jo Maunus I:sen ajalla, joka taisi waipua w. 1308, muutettu Turkuun. Hänen perästä oli Ragwaldi II, Ahwenanmaalta syntynä ja ennen Turun Tuomioherra, tullut piispaksi. Ja tämän rauhatomalta piispanajalta, jona Karjalan sodat paraaltaan kuohuivat, ei olekaan paljon muistoon kirjoitettu. Se hänestä ainakin mainitaan, että oli asettanut riidan ruokalisästä eli maastotista pappein ja Uusmaan sekä Suomen saaristojen asujanten välillä, jotka Helsingin lakia myöten maksoivat saatavansa. Muutamissa seurakunnissa oli maastotista annettu 13 eli 12, toisissa 11 eli 9 naulaa woita, mutta Ragwaldi sai ne kaikkein suostumisella yleensä 10:ksi naulaksi määrättyksi, josta samasta maksoista Suomen eli Karjalan lakia myöten karpio ruokaa annettiin. Häneltä w. 1317 valmistetun Ruusiston howin ynnä Turun kaupungin palosta ja häwityksestä olemme myös jo ennen maininneet.

Mutta Benediktus tulee sen perästä, Ragwaldi II:sen w. 1321 kuoltua, Suomen piispanistuimelle nostetuksi. Hän oli synnyltänsä Ruotsalainen ja oli ennen ollut Upsalassa Kaniifinä. Ja tämän ajalta rupeaa warsinki suuria muutoksia, paawikunnan wahwistamiseksi Suomessa, tapahtumaan. Se oli hänen kautta kuin Tihunnin eli Kymmeneisten¹⁾ makso Suomalaisille warsin säädettiin ja asetettiin. Jo hamasta Kristillisyyden alusta olivat Suomalaiset maksaneet jottakin saatavissa. Mutta ei silloin, eikä nytkään vielä, taidettu

1) Kymmeneisten alusta ja koko asetuksesta on katsottawa: J. Tengström, Afhandling om Presterliga Tjenstgöringen och Aflöningen i Åbo Erkestift. I Osa s. 132 str. Paitsi sitä on katsottawa Porthgani: Chron. Episc. (erinomattain s. 562 str. wiitt. 289), ja se koko tätä aikaa walaisewainen kirjoitus: Några anmärkingar till K. Magni Erikssons Historia, egenteligen rörande Finland, wanhoissa Turun Sanomissa wuodelta 1785, Lisäys, s. 94 str.

heidän päällensä panna kymmenesten maksu koko ankaruudessaansa kanuonisen lain jälkeen, joka sisällänsä piti että kaikista kappaleista tuli kymmenes osa annettavaksi ikänänsä kuin Sumalalle omaksi, joka sittä jaettiin kolmeen osaan, josta Kuningas eli Kruunu otti yhden kolmannesosen, paikan pappi toisen, ja viimeinen kolmannes piti jaettaman piispan, pitäjän kirkon ja waiwaisten välillä. Mutta Suomessa, jossa kirkon ensimmäiset tulot olivat piispalta Beero I:ltä annetut Kruunulle ja niiden siaan papistolle ylläpitämiseksi määrätty ruokalisän maksu, tapahtui jo warhain jonkunlaisia Yhdistyksissä ja Suostumuksissa, erityisten maanpaikkain tapaa ja luontoa myöten. Näiden Yhdistysten kautta mukailtuin kymmenesten warsinaisesta asettamisesta Satakunnassa, Suomessa ja Ahwenanmaalla, ei ole tietoa jos eivät jo tätä ennen tapahtuneet; mutta w. 1329 saawat, Kuningas Maunus Liehakon ja piispa Benediktuksen nimesssä, pohjaisemmat Pohjanmaalaiset²⁾, Karjalaiset ja Uusmaalaiset ynnä Sawolaiset tärkeiä säätämisiä kymmenesten maksamisesta piispalle ja papistolle, jotka muutamain vuotten perästä jälleensä uudistetaan: ja w. 1335 annetaan samanlaisia sääntöjä Hämäläisillenkki, joihin ehkä eteläiset Pohjanmaalaiset silloin luettiin, niinkuin Sawonlahdenki senaikuisen pitäjän, eli nykyisen Sawonmaan, asujanten tult Hämäläisten mukaan tihuntiansa maksaa. Niistä asetuksista nähdään, minkälainen oli silloin huoneenhallitus kussakin maanpaikassa, sillä kymmenekset tulivat Pohjanmaalla nähkoissa ja kaloisissa eli kapahaueisissa enimmiten maksettavaksi; Hämeessä jyrillä, nimittäin

2) Kuin edellisestä tiedämme Pohjanmaan wähäistä ennen tulleen walloitetuksi ja edellisenä vuotena (1328) keskustelmuksen Wirskalaisten ja Helsinglannilaisten välillä tapahtuneen Telkässä; niin taidamme päättää tämän olleen ensimmäisen kymmeneksen-panon Pohjanmaalla.

ohrilla ja kaurioilla, (sillä ruikin wiljeleminen ei näytä siinä maanpaitaassa vielä olleen tuttuna); Karjalassa myöskin jywillä eli nahkoilla; mutta Uusmaassa enimmisten woilla. Näihin säätantisiin, jotka koko Paawinajan läpeensä oliwat wotmaassa ja tuon tuostati uudistamiseen wahwistettiin, oli se entinen ruokalisän maksokin suljettu. Upsalan Vääpispän Petrus Philippisen w. 1335 käytyä Suomesa wisteeringillä, määrättiin Ahwenanmaalaisille kymmenesten makso hylkeistäkin, ja silloin tuli myös riita Hämäläisten kansa neljänneestä weronahkasta päätetyksi Benediktuksen woitoksi. Benediktus sai myös silloin luvan käyda hiippakuntaansa wisteerailemassa, jossa hänelle tiettävästi lahjoja ja hywyyskiä karttui. Tuomiokirkon omaisuudet ja tilat tulewat myös nyt monen lahjoilla lisätyksi. Niin alkaa siis paawillinen papisto ja kirkko rikkaudessa warsin paisua.

Muutoin saiwat tällä ajalla Dominikaani-munkit Turussa Priiorin ja järjestyneen olon: Tuomiokapitulिन jäsenet lisättiin neljästä kuudeksi: uusia seurakuntia kirkotmensa hawaitaan jo löytyneen monella perukalla, ja sanotaanki maaseurakuntain jo olleen ”hywin raketut sekä soweliaasti kannistetut.” Uusia siemenlaatuja, niinkuin hamppu ja humala, tuotiin näinä ja ennemmäisnä aikoina maahan ja rahwasta opetettiin niitä wiljelemään: synkkiä metsiä perkattiin myös wiljawiksi kaswinngiksi, johonka Kuningaalta käwi ulos monta sääntämistä. Niin löytyy tältä ajalta eräs Kuningas Maunus Liehakon aseisuus, jossa sanoo, että hän, ”liikutettu kansakärsiwällisyhteen niistä monista rasituksesta, jotka owat Suomen maan asujamia köyhyyteen waiwuttaneet”, armosta lahjoittaa neljän vuoden wapauden kaikista Kruunun weroista niiltä auramailta, joita päälle tawallisen peltonsa määrän woiswat saada raiwatuksi; ja annetaan myös lupa palaneilla Kruunun metsillä raiwata uusia taloja weron welwollisuutta wastoin, ynnä estetään weromaitten myy-

minen wapaamaitten alle ja niiden werottomaksi jättäminen. Tähän aikaan nähdään myös pappein kokousta (Synodus) jo wuosittain pidetyn Syykskuussa Turun kaupungissa; ja kuinka muutoin paawillinen henki Benediktus piispaessa jo oli päässyt kaswamaan nähdään e-rästä hänen kirjoituksestaan, jossa sanoo: "papiästä-tyyn kuulumattomilla miehillä olewan kuuntelemisen wel-wollisuuden, eikä oikeuden wallitsemiseen, waan rakastaa hän kuitenkä kernaammin saada alamaaisensa hywällä kuin kowuudella tottelemaan". Yhdenlaista puhetta pitivät seuraawatkin piispat. Siwät siis tahtoneet ollakaan seuraakunnalle esikuwaksi, waan alamaisuuden ikeellä rasittaa!

Mutta tämän piispan ajalla tulee Pähkinäsaaren rauhanin jo ensikerran rikotuksi, ehkäi Kuninkaan tahdosta. Asia oli semmoinen. Wenäjän ja Ruotsin wallan rajoilla asuwain Karjalaiisten välillä, joista Ruotsin wallan alle kuuluwainen osa tunnusti Paawinuskoa, ja toinen Wenäjän alle kuluwa Greekan uskoa, oli syttynyt kiihkeitä ja toria, joita paawilaiset papit, uskoninnoistansa muka, vielä enemmän kiihdyttiwät. Keskätoista vuotta rauhan jällestä, eli w. 1337, meniwät Suomen Karjalaiset, esimiehityt Ruotsalaisilta, rajan yli, tappain suuren joukon Wenäläisiä, Nowgorodilaisia ja Laatokka kaupungin kaupiamiehiä, ynnä jokainoan greekanuskoisen, jonka waan tapasivat. Tämän tehtyä wetäysiwät Wiipuriin, jossa sama werinen leikki uudistettiin sinne hädisään paenneitten greekanuskoisten Karjalaiisten kanssa. Kewäillä seuraavana vuonna (1338), kun sanoma näistä tapahtuneista rauhattomuuksista oli tullut Nowgorodiin, laittaus kaupungin Posadnikka, nimeltä, Feodorowa, rohkiain sotasankarein kanssa Pähkinälinnaan, uhkaawata waaraa estämään. Sieltä lähetettiin miehiä Wiipuriin, jonka linnan Päälyksen nimi nyt näyttää olleen Steeni, syytä tutkimaan tähän rauharikkoon sekä kostamista pyytämään. Waan ei siitä tullut sen parempata. Ruotsalai-

set lähtivät heti Newajoen kautta Laatokkajärveen, hävittivät Obonesin seuduilla, piirittivät Laatokkakaupunkia, jota eivät kuitenkaan voineet saada otetuksi. Silloin tuli Nowgorodista nuoria miehiä esimiehineensä, Karjalaan ja Wiipurin seuduille, kostamahan kärsittyjä raskituksiansa. Suuri osa maata hävitettiin autiaksi, kyliä poltettiin, elävät tapettiin ja, otettuansa ison joukon wankeja, palasivat nämät Nowgorodiin. Mutta samaan aikaan, eli heti perästä, lähti taasen Ruotsalaisia Wiipurista, hävittivät Wenäjän Karjalata ja Watjata, waan voitettiin sillä Ferralla, waiikka Wenäläisiltäkin paljo miehiä kaatui. Wähäistä ennen näitä aikoja (w. 1333), oli sen woimakkaan Lithowian Herttuan Gedininin poika, Narimontti, saanut Nowgorodilaisilta lahjaksi Wenäjän Karjalan ynnä Newajoen likimaat, niinmuodoin samat paikat, joilla sodat nyt oliwat kuohuneet. Mutta sodan kiihtyessä oli Narimontti paennut Lithowiaan, pannut siaisensa Pähkinälinnaan ja muutoin jättänyt alammaisensa wihollisten raasteltawiksi, jonka tähden niitä Nowgorodilaiset täytyiwätkin puoltaa.

Kuin edellämainitut metelit tuliwat Kuningas Maunuksen korwiin, joka w. 1333 oli itse jo ottanut hallituksen vastaan, niin pani hän ne hywin pahaksi ja lähetti miehiä Nowgorodilaisille selwittämään, että kaikki tapahtuneet wihollisuudet oliwat wastoin Kuningaan tahtoa käyneet ja että Wiipurin Päälyismiehen Steenin itsepäisyys oli niihin ollut syynä. Silloin solmesiwat Nowgorodilaiset uudestaan rauhan Ruotsin kanssa, samoilla ehdoilla kun Pähkinäsaaressa oli tapahtunut, paitsi että Lamma-Karjalasta piti Kuningaan itsensä kanssa wielä tuumiteltaman. Sentähden lähettävätki Nowgorodilaiset miehiä Maunuksen tykö, joka nyt myös rauhatirjan alle kirjoittaa. Mutta Lamma-Karjalasta sanoiwat Wenäjän lähettäiläiset tällä tavalla: "Jos joku meidän alammaisista karkaa teidän puolelle, niin anna rangaista

ja hirttää hänen, saman mekin aiwomma tehdä jos joku teidän miehistä tulee meidän tykö; mutta näitä samausfolaisiamme emme anna ylös, ne owat ferran uskohomme kastetut ja paitssi sitä ei heistä olekkaan enää monta jäljellä elossa. Niiden tähden on Jumala meille wihastunut.”

Tällä ajalla mainitaan, paitssi wähempää hallitusmiehiä, olleen Suomen maallisina Päämiehinä (Capitanei s. Præfecti Finlandiæ) ennen jo mainittu Matti Rättilmundssoni, ja hänen perästä Kaarle Määskonungessonni ynnä Årengisle Anderssoni, joilla esimmästään taissi olla asuntonsa Turussa. Siellä taissi myös asua se heti Pähkinäsaaren rauhan perästä Suomelle annettu Rakmannikin, jota wirkaa ensimmäinen oli nimeltä Beero. Linnanhaltijat ja piispat, ynnä osiksi Kirkkoherrattin seurakunnissansa taisswat tätä ennen yksinänsä laatia oikeutta. Se oli arwattawasti käynyt Uplannin Rakia ynnä Suomalaišten omia wanhoja tapoja myöten, mutta Herrainpäiwillä Söbrebruossa w. 1347 Hengellisiltä hyljätty Kuningas Maunus Liehakon Maanlaki tulee tästälähin ainakin maallisissa asioissa, yksin Suomesfain, seurattawaksi. Benediktus piispa kuolee w. 1339.

12 Luku.

Piispa Hemminki ja Suomi hänen aikansa
(w. 1339—1365).

Paawinajan mahtawimpia ja äweriäimpiä piispoja Suomesa on Hemminki. Syntynyt Bäälingin pitäjässä, Upsalan hiippakuntaa, kartuttaa hän vielä enemmin kuin edellinen piispa, kirkon ja papiisäädyn sekä mahtawaisuutta että tawaroita, ja Suomen Seurakunnan ulkonainen muoto tulee warsinki hänen kautta järjes-

tytetyksi. Heti pispautensa alulla laittaa hän Tuomio-
 prowastin (Archipræpositus) wiran Turussa, jol-
 la Kaniifein luku lisätään ja jonka wiran kanssa Nou-
 ssainen, Raisto, Santamala ja Rieto, kappelimensa, yhdis-
 tetään. Tuomiokirkolle lahjoittaa hän kirjaston sekä mui-
 ta kaunistuksia; ja aletaan siellä jumalanpalveluksessa
 harjoittaa mahdotointa loistawaisuutta. Paawi lahjoit-
 taa myös yhden vuoden ja 40:nen päivän syntiänteen-
 niille, jotka määrätynä suurempina juhlapäivinä "ka-
 tuwaisina" käyvät Tuomiokirkossa ja sitä lahjoittawat,
 jolla tietävästi sen kirkon arwo ja pyhyys kansan sil-
 missä kaswoi. Niin Tuomiokirkko, kuin pispafin, tulee,
 joko testamenteilla eli lahjoituksilla, wälistä ostamalla,
 saamaan paljon omaisuuksia allensa. Turussa löytyy
 nyt jo koulukin, yhdellä koulumestarilla (Scholasticus),
 joka laitos jo lienee alkuansa Kristillisyyden ensimmäi-
 siltä ajoilta Suomessa. Tihunin makso kiinnitetään us-
 sein uudistetulla käskyillä, ja Paawi wahvistaa sen jo
 ennen papeille annetun luvan laskea ne sanankuuliois-
 tansa pannaan, jotkaiwät tihuntia tahdo maksaa. Niin
 nähdään Ahwenanmaalaiisten tällä ajalla nostaneen ko-
 wan riidan hylkeistä ja myös aluksiastansa waadituista
 kymmenekistä, ja Uusmaalaiisten ruokafisan maksoista.
 Niin nähdään Sääksmäkeläistenki riidelleen maksoista
 Kirkkoherransa Henrikki Hartmannisen kanssa ja tu-
 lewan Paawilta welwoitetuksi kymmeneksiä antamaan yr-
 titarhoistansa, myllyistä, niityistä ja muista senlaisista,
 joista ennen ei kukaan ollut tihuntia waatinut, ynnä
 muutamamat talot (e. m. Woipala, Ridwala, Onkkela)
 rangaistawan Riellon ja Croituksen pannalla, eli kiel-
 lettävän seurakunnan yhteydestä firkoissa ja sakrament-
 tein nauttsemisesta estettävän, ja kuin he oliwat pi-
 temmän ajan kestäneet tämän rangaistuksen, sakotet-
 tiin heitä 3:men (hopias) markan maksoon joka seit-
 semältä wiikolta kuin näin oliwat kestäneet. Yhdenkal-

tainen pannaamisen rangaistus oli Uusmaalaisiakin kohdannut. Sama Henricki Hartmanninen saapi myöskin, käydessänsä Paavin tykönä Avignonissa ¹⁾, häneltä kielon Turun Dominiikaani-munkkeja vastaan, joiden nousewata voimaa Henricki sanoo syystä pelkäävänsä ja josta kantoaltarineensa (altare portatile) olivat Sääksmäelkenki tulleet, pitäneet siellä kokoon kutsutulle kansalle messua sekä muita pyhiä toimituksia, waan josta heidät Paawi nyt kielteä. Kuningas Maunus, joka ainakin Hengellisten voimaa kartutteli, antaa myös Hemmingille, petoksen ja konnuuden estämiseksi tihunniin maksoisissa, lusan ottaa kymmenekset jo pellolta ennen puimista, ja waatia, kahden wieraanmiehen walalla, keneltä hywänsä wahwistuksen niiden oikiasta maksosta. Ja kuin wapaas maita, jotka oikeutta myöten pitiwät rustatuilla miehillä ja hewoissilla sodassa palwella ja sentähden oliwat maksosta Kruunulle wapautetut, oli vastaan oikeutta tullut lisääntymään, ja Kuningas oli säätänyt ne petoksella syntyneet wapaamaat wedettäväksi maksjon alaisiksi, niin sanoo hän "silloin ei tarkoituksensa olleen wetää werollisiksi ne kirkolle kuinka tahansa kuuluwaiset omaisuudet." Saisiis kirkko näin oikeuden wäärnydelläkin wapautettuja maitansa pitää werottomina. Ainakin nähdään Kuningasten, oikeutta myöten, waatiwan joka kerralla wapaus-oikeuden wahwistuksen papistolta eli kirkolta uudesta woi tetuille omaisuuksille. Sama Kuningas Maunus mää-

1) Paawit asuivat tavallisesti Roomissa. Mutta kun Franskan Kuningas Philippi Kaunoinen oli laittanut miehen omaasta kansastansa Paawiksi, niin muutti se w. 1309 asuntonsa Awignoniin, Franskan maalla. Siellä asuivat Paawit wuoteen 1378, jolloin Roomissa walitaan toinen, omituinen Paawi. Nyt tulee siis Kristikunnalla olemaan kaksi Paawia, jotka pannaamisella kofewat toisiaan sortaa. Wihdoin tulee niitä kolmekin yhtäikaa löytymään, sitsekin Kostnitšin kirkonkokous (w. 1414) tekee lopun näille sekannuksille.

rää toisessa kirjoituksessa (w. 1352) itsellensä tulewan Patruona-oikeuden. (Jus Patronatus) ainoastansa My-nämäen, Finströmin, Kokemäen, Ulvilan, Wanajan, Pormön (Sippoön ja Pernajan kappeleinsa kanssa), Pernön, Karjan, Nyräpään ja Wiipurin pitäjistä, jotka siis oliwat Kuninkaan pitäjiä, waan ne muut saisi Paawi ja Piispa haluansa myöten asettaa. Myös näh-dään Kuninkaan Kokemäestä, jossa nyt jo näyttää lin-naa aletuin rakentaa, ja jossa Piispa Hemminki oli hä-nen myötänsä, antawan w. 1348 Nääräpään, Mustasaa-ren ja Pietarsaaren pitäjysten asukkaille luvan, keneltä-kään estämättä, keskuudessaansa kauppiä kaikenlaisien ruo-ka-ainetten kanssa, joka kauppa tiettävästi aikaa myöten tuli lauwiammaksi. Samanlaisen oikeuden oliwat edelli-sellä muodella Uusmaalaiset ja Karjalaiset, "Wiipurin wallasta", saaneet keskinäiseen kaupankäyntiinsä 2). Muu-toin nähdään Hemmingin, joka oli sen mainion unien näkijän Pyhän Brigittan Ruotsista paras ystävä ja oli sen hourauksia Paawin eteen kantanut sekä puhees-sa ylistänyt, asettaman Turussa nussia altareita, kuori-pappeja, pyhiä atrioitsemisia, köyhäin hospitaleja eli huoneita ja muita senlaisia laitoksia. Usein ja wiriästi nähdään hänen käynnän hiippakuntaansa wisiiteerailmassa, aina Torniota myöten. Mutta ett'ei hänellä niin paljon turmeltuain tapain parantaminen, kuin ulkoinaiset laitokset, olleet huolena, nähdään hänen säättämistensä ett'eiwät papit saisi salawuoteudessa saatuja lapsiansa tykönänsä pitää eli niitä elättää, johonka kieltoon panee waan syyksi "että kirkon tawarat sillä tawalla wähenewät." Papit tulewat myös, Wirkansa menettämisen uhkauksella, kiel-le-tyksi toiseen hiippakuntaan muuttamasta asumaan. Ja

2) Katso tämän kaupan selitystä Professorin J. J. Tengströmin kirjoittamassa: Österbottens Handel i äldre tider, aikakirjoi-tuksessa: "Joukahainen" 2:nen, wisko.

muista tänne koskevista asioista saamme maallisten muu-
tosten ohessa tilaisuuden puhua.

Tämän piispan aikana tapahtuu myös sotia ja
muita rasituksia. Niiden edelläkävijänä on seuraava y-
ritys. Wirossa olivat talonpojat nostaneet ankaran ka-
pinan Saksan Ritareita vastaan ja lähettäneet Wiipu-
rista sekä Turun piispalta apua pyytämään, luvaten
palkinnoksi antaa heille Näävelin kaupungin. Wiipuris-
ta lähtekin muutamia laivoja apuun, mutta niiden tul-
tua Nääveliin, oli koko talonpoikain yritys Ritarein walp-
paukella jo mitättömäksi tehty, jonka tähden Wiipurilai-
set olivat ystävinä sinne tulewinaan ja palasivat heti
kotiansa. Niin oli se yritys mennyt tyhjään³⁾.

Mutta Wenäjän kansa nousee nyt uusi sota. Ku-
ningas Maunus oli Paawilta saanut kehoituksia ja kir-
kon tawaroista apua sotahan Wenäläisiä vastaan, joita
nyt toivottiin saada käännytetyksi katholiciseen uskoon. Tä-
stä Paawin ja arwattawasti koko papisäädyn tahtoa
täyttääksensä ja muutenki ilkiällä elämällään saatua pa-
haa nimeä parantaaksensa, alkaa hän wärwätä sotawa-
kka, jota kyllä tyhmästi enimmiten hankki ulkomaalta; ja
lähtee sen perästä w. 1348 matkaan. Ensisti purjehtii
hän Koivistoisaarelle, lähellä Wiipuria, lähettäin sieltä
miehiä Pählinälinnaan, kehoittamaan Wenäläisiä tykönsä
lähettämään oppineita, jotka muka tulisiwat hänen kans-
sa keskustelemaan kummanki uskon paremmuudesta. Kui-
tenki pance myötä uhkauksia kaikella voimallansa Wenä-
läisten maahan karata, jos eiwät mielineet ottaa sitä us-
koa, jota hän tunnusti. Siihen sanotaan Wenäläisten
wastanneen seuraawalla tawalla: "Jos tahdot tietä kum-
pika usko, sinunko wai meidän, on parempi, niin lähetä

3) Tästä ja monesta muusta, Suomeakin koskewasta, asiasta Paa-
winuskon alkakaudella, saadaan lawianpina tietoja kirjassa: La-
gerbring, Svea Rikes Historia.

Patriarkhalta Konstantinopolisissa kysymään, sillä sieltä olemme saaneet puhtasoppisen uskomme, waan sinun oppia emme pidä puhtahana emmekä oikeana. Kenell'ön wääräys, niin antakoon sittä myöten." Minakin lähettivät Nowgorodilaiset miehiä tästä astasta Kuningaan kanssa puhelemaan, waan Maunus uhkaili heitä niinkuin ennen. Silloin menivät Wenäjän lähettiläiset Pähkinälinaan, jossa oli Lithowian Herttuan wartowäkeä ja jonka alle nämät maat vielä kuuluwattin, ja sulkiwat linnan portit Kuningas Maunuselta. Nyt rupesti Kuningas kastamaan Inferiläisiä katholiciseen uskoon, ja joka ei antanut kaskaa itseänsä, se tapettiin. Tästä tiedon saatua lähettiwät Nowgorodilaiset miehiä Inferiläisiä auttamaan, ja 500 Ruotsalaisista tapettiin eli wangitettiin, jonka tehtyä miehet palasiwat Nowgorodiin. Sen jälestä kokosiwat Nowgorodilaiset sotawäkeä ja lähettiwät vielä apua Pääruchtinaaltakin anomaan, jota eiwät kuitenkaan saaneet. Siitä lähtiwät sotajoukkonensa, minkä oliwat saaneet kotoon, Raatokaupunkiin. Sillaikaa oli Maunus piirittänyt Pähkinälinnan, ottanut sen wäkiryssäköllä, tehnyt Wenäläisen wartowäen wangeiksi, joista muutamia kuitenkin päästi irtaalle, ja jättänyt wartowäkeä linnaan, jonka perästä itse oli lähtenyt sieltä pois. Mutta nyt lähtewät Nowgorodilaisetkin liikkeelle ja asettawat Pähkinäsaaren ympärille. Siellä oliwat kaisen talwea, sikkun 24 Helmikuuta w. 1249, ryntämällä waltasiwat linnan, tappoiwat osan Ruotsalaisista ja toisen wangittiwat. Seuraawa vuosi kului ilman mitään merkillisyyttä, mutta w. 1351 lähtiwät Wenäläiset warsin Ruotsin Karjalaan. Maaliskuussa tuliwat Wiipuriin, jonka esikaupungit poltettiin. Päiwänä jälestä käwiwat Ruotsalaiset ulos linnastaan, mutta Nowgorodilaiset farkasiwat heidän päälle, ajoiwat heidät takaperin linnaan ja tappoiwat osan heistä. Sen perästä häwittiwät lähinäisiä maanääriä, tappoiwat waimoja ja lapsia, ja tuliwat wi-

mein wankijoukon kanssa jälkensä Nowgorodiin. Maunus oli samana vuotena Turun kautta, jossa hänen nähdään wapauttaman ne kirkolle kuuluvat omaisuudet weronmaksosta, kulkenut Wiroom. Siellä waihettiin wankveja Dorpatissa (Tartolinnassa, w. 1351), ja rauha 23 wuodeksi näyttää myös silloin saaneen aikaan, joka oli se toinen rauha Wenäjän kanssa, ja jolla ajalla rajat myös piti uudesta kääntämän. Samalla matkallansa lahjoitti (w. 1350 ja 1351) Kuningas Paadisten luostarille Wirossa — ”welwollisesta kunnioittamisesta Jumalasta ja hänen pyhää Äitiänsä vastaan, Kuningaan, Puolisonsa, Esi-isäinsä ja lastensa sielujen autuuden ja rauhan tähden, ynnä niiden uskollisten palvelusten sekä kunnioittamisten tähden, joita mainittu Luostari ja sen Apoti on Kuningasta, hänen Huonettansa sekä Waltakuntaansa wastoin osoittaneet” — niin Porwon pitäjän, Pernajan ja Sippoon kappeleinsa kanssa, kuin myöskin lohen pyynnit Helsingin eli Wantaan ja Porwon joeissa, kaiken Kuningaallisen wero-oikeuden ynnä papillisen hoidon kanssa mainitussa pitäjässä; josta lahjoituksesta wasta pitkälliset riidat tulewat nousemaan. Waan Kuningas Maunuksen retki joka taidettanee viimeiseksi Ristiretkeksi, Kuotsista pitäin, uskottomina pidettyjä Wenäläisiä wastoin nimitettä, ja josta Kuningas oli niin paljon kunniaa toiwonut, tuli näin häpiällisen lopun saamaan, ja herjaawia juttuja Maunuksesta ja hänen käännitys-työstänsä käwi vielä kauan Wenäläisen kansan seassa 4).

4) Wenäjän Munkkeilta sommiteltiin nimittäin juttuja Maunuksen tulleen Jumalalta kowasti rangaistuksi ja wihdoin Gregoriusen nimellä uudesti kastetuksi Wenäjän uskoon, josta se kirjassa: F. P. von Knorring, Gamla Finland, s. 255, löytywäinen sanoo Kuningaan haakirikosta tulleen kannatetuksi Walamon monasteriin; waan wanhoissa Turun Sanomisissa, w. 1783, s. 281 skr., olewainen muistelee hänen Dominikaani- eli Musta-Munk-

Tässä välillä on myös sanottava siitä hirmuudesta ruttotaudista, joka näihin aikoihin kulki maan halki. Ensimmäin alkoi se Indiasa ja tappoi matkallansa Pohjaiseen hirmuisesti väkeä kaikista kansoista. Pohjaan tuli se erinomaisella tavalla. Muutamana päivänä näkiwät Bergenin kaupungin asukkaat Norjassa satamaansa aalloilta ajeltaman lainan, jossa ei löytynyt yhtäkään ihmistä, sillä ne oliwat kaikki kuolleet. Bergeniläiset weiwät hossaamatta lastin maalle, ja siitä tarttui heti rutto, joka niin kauhiasti kuoletti Norjassa, että enemmän kuin joka kolmas henki surmausi. Muutamissa pitäjisä kuoli jokainokainen ihminen, niin että sanotaan kauan jälestä synkkäin metsäin sisästä löydetyn kirkkoja, joiden olosta ei lukaan silloin enää tiennyt mitään. Ei Ruotsin käynyt paljo huokiammasti kuin Norjan. Näissä maissa surmasi tauti w. 1350. Wenäjällä mainitaan sen olleen w. 1352. Tietävä on, ett'ei se aiwan Suomeakaan säästänyt. Tämä tauti, jota nimitettiin Hirmukuolemaksi eli suureksi kuolemaksi (ruotsiksi: Digerböden, Stordöden), alkoi pistoksella, weren sylkemisellä ja paisella, ja kuoletti sangen vähässä ajassa. Sen poistamiseksi määrättiin Esivallalta Ruokospäiviä wuosittain pidettäväksi, josta ajasta ne owattiin olleet täällä tavallisia. Samoilla ajoilla oliwat myös kovat nälkäwuodet, ja yhdenlaisia ruttoja nähdään jälestäpäinki ei harwoin maassamme käynnän.

Mutta Kuningas Maunuksen nuorempi poika Hofani oli w. 1350 tullut Kuninkaaksi Norjassa. Samaan aikaan walittiin myös vanhempi poika Erikki tyytymättömältä kansalta isänsä siaan Kuninkaaksi Ruotsissa. Sitä syttyiwät sodat isän ja poikansa Erikin välillä, ja Maunuksen täytyi antaa pojallensa Suomen ynnä osan

---

kein tykönä Turussa eli Murajoella (Wolnaja) turwansa löytäneen ja munkkina siellä kuolleen.

muustakin wallastansa. Bengtti Algotssoni oli tätä ennen tullut saamaan Maunufelta koko Suomen läänitykseksi, ja siellä mahdottomilla weroilla sängen kowasti piinannut rahwasta; mutta nyt menetti hän läänityksensä ja Griffi wähentä (w. 1357), Suomesa käydessään, talonpoikain maksettawat, antoi vielä maamme asukkaille luvan entistä myöten wiedä kalujansa myötäväksi Tuhulmiin ja Pohjanmaalaisille wahwistuksen kaupparikeuteensa. Hän suositti myös papiensäätystä, antoi Hemmingille weron wapauden kalanyhynnöstänsä Rymenjoessa (Ålborsfors) ja wapautti piispan talonpojat sekä muut palveliat edeswastauksesta siitä, että he, kutsumisen päälle, eivät olleet viimeiseen sotahan tulleet. Niilo Thuuressoni Bjelke pantiin Hallitusmieheksi Suomeen, ja oli myös samalla Lakmannina. Mutta Griffi kuoli w. 1359, ja Maunus sai jälkensä koko wallan. Nyt ylti toinen poika Hookani, kiihdytetty Ruotsin mahtawilta, Maunusta wasten, otti hänen (w. 1361) wangiksi; mutta sopi kuitenkin kohta isänsä kanssa, jonka perästä nai Danskän Prinsessan Margarethan. Waan seuraavana wuotena 1362 walittiin Hookani Upsalassa isänsä Waltakeralliseksi Ruotsissa, jolloin Niilo Thuuressoni ja piispa Hemminki hankkiwat Suomalaisille, — ”joita Ruotsin Runinkaat oliwat aina uskollisuudessa ja rakkaudessa kohtaansa löytäneet ja jonka tähden myös ansaitsewat saman kunnian ja rakkauden kuin muut Piispat ja Lakimukset Ruotsissa” —, sen suuren oikeuden että Lakmanni Wapain ja 12 miehen kanssa talonpojista saisswat Suomen puolesta aina tulla Runingasta walitsemaan, joka oikeus sittemmin jatkui siihen, että saivat Riikinkokouksienki päätöksissä olla osallisina. Tämä Wapauskirja asetti nyt Suomalaiset Ruotsin Waltakunnassa samaan arwoon kuin Ruotsalaisetkin. — Mutta Maunus ajoi pois rikistään kaksikolmatta mahtawata miestä, jotka meniwät Albrektin Meklenburista tykö ja tarjosimat hänelle

Ruotsin Kruunun. Albrekti purjehtikin ajettujen Herrain kanssa Ruotsiin ja walittiin Lufhulmissa, josta Maunus oli paennut, w. 1363 Runinkaaksi. Niilo Thuressoni Bjelffekin Suomesta oli mennyt Albrektin puolelle. Mutta siinä maassa oli vielä Maunuksella puoltajia, jonka tähden Albrekti (w. 1364) lähti sinne, piiritti Turun linnan ja weti lahjoilla piispa Hemmingin puolelensa. Semmoisia lahjoja oliwat: ennen piispalle lahjoitettujen hyötyjen wahwistaminen, muutamain piispan palveliain wappauttaminen kaikesta weronmaksosta Kruunulle, ja tihunnin maksossa kiikastawille kowan rangdistuksen uhkauksen päällepantaminen. Albrekti antaa myös käskyn wirtamiehillensä kantaa ylös piispan tulot Kruunun maksettawain kanssa ja wiedä ne omistajallensa käteen, jota wanhaa tapaa muuttamat piispalle wiholliset wirtamiehet ei wät olleet tahtoneet täyttää. Myös sääsi hän ne, mistä rikoksesta tahansa, tulewaiset sakot 40:ltä Suomeen jäte-tyltä Kalpamieheltä (armigeri), piispalle annettawiksi. Siinä oli kyllä Hemmingille. Albrekti antaa seuraawana vuonna (1365) Uuwillan kylälle, jossa Kokemäen linnana nyt rakettiin, kaupunkioikeuden ja siitä onki nykyisen Porinkaupungin ensimmäinen alku luettava. Pohjanmaalaiset saawat tältäkin Runinkaalta wahwistuksen kauppaansa. — Albrektin tultua oliwat nyt Maunus ja Hoo-kani Runinkaat menettäneet Ruotsissa kaiken waltansa. Minaki toiwoiwat saada sen vielä takasin, kokosiwat sotajoukon, waan voitettiin Entböpingin tappelussa (w. 1365). Maunus saatiin kiini ja pidettiin kauan wankuudessa, josta hän kuitenkin aikaa woitain pääsi irti ja hukkui wihdoin (w. 1374) Norjassa. Hänen kanssa sammuu Folkungein suku Ruotsin hallitusistu-mella, ja wieraista kansoista peräissä Runinkaita, joiden siwulla omakansaisia miehiä pyrkii ja pääseeki maansa waltijoiksi tulee nyt Ruotsia hallitsemaan. Albrekti on niistä ensimmäinen.

Mutta piispa Hemminki, joka oli paljon aikansa waltakunnan asioissa ollut osallisena ja (w. 1352), pappein kokouksessa Turussa, antanut kaikenlaisia paawillisen seurakunnan järjestystä tarkoittawia Sääntöjä (Statuta), joissa myös "lasten katekiseeringeistä" mainitaan, tuli arwattawasti jo w. 1365 viimeisen päiwänsä näkemään.

13 Luku.

Piispa Hemmingin autuuttamisen juhla.

Ne suuret ja menestymäiset rientämiset paawillisuuden wahvistamiseksi Suomessa oliwat tehneet Hemminki piispan muiston rakkaaksi sen uskon puoltajille. Warsunki paawinajan loppupuolella alettiin tämän piispan pyhentämisestä tuumia pitää ja w. 1499 saatiinki Paawin tykönä asia siihen määrään, että tähän toimitukseen annettiin täysi lupa. Mutta ei taitanut autuuttamisenkaan juhla (beatificatio), jonka päälle täydellinen pyhentäminen (sanctificatio, canonizatio) piti seuraaman, (walka se jälkimäinen pykälä wälille tulewaisen opin parantamisen kautta tuli estetyksi), tapahtua ennenkun 15 vuotta saadun luvan perästä, eli w. 1514. Koska sen juhllisuuden kertomus on paawinajan luontoa paljon walaisewainen, tahdomme siitä tässä antaa lyhykäisen osotuksen sen jälkeen kuin, wasta meiltä muisteltawa, mainio Hemminki Gaddi, joka sen asian matkaansaamista oli Paawin tykönä paraasta päästä waikuttanut, on siitä, ja laadusta kuinka se olisi pidettävä, antanut kirjallisen neuwon, joka on jälkimuistoon säilynyt.

Juhlallisuus piti nimittäin tapahtuman Turun Tuomiokirkossa suuren ja arwoisan wäestön sekä suurten

Herrain niin hengellisestä kuin maallisesta säädystä, koto Ruotsin waltakunnasta, läsnäollessa. Tuomiokirkossa piti pylwästen eli pilarein wälille tehtämän suuri, 4 kynnärätä korkia ja 30 pitkä, tarhansisäinen lawa, jonka päälle wielä oli alttari rakennettava. Tuomiokirkon puolikaton paikoilla piti rihman päällä yleensä wiheriäisiä lehwiiä sekä ruusun seppeleitä rippuman. Samalla tallalla oliwat myös owet, portit, tiet ja kadut, niin Tuomiokirkossa, kun Riikinhoitajan ja muiden korkeempain miesten asunnoissa kannistettawat. Paitsi sitä piti kaupungin kaikki kadut kufilla, ja kahdenpuolen lehwäpuilla, koristeltaman. Pylwästen päällä tulisi pyhennettävän piispa Hemmingin ritarimerkkejä olemaan, niinmyös suurempia senlaisia, (nimitäin Hemmingin, Riikinhoitajan ja Vääpiispan ritarimerkein wälillä,) keskikirkossa rippuman. Lawan päällä oli sadan öljylampun paikoin, paitsi wahakynnttilöitä, wiritettävät palamaan. Riikinhoitaja, Vääpiispa ja muut suuret Herrat, molemmasta säädystä, pitivät nyt käymän tarhan sisään, suuret wahakynnttilät käsissä ja niiden kantajoin edellä eli siwuilla; mutta kansan paljous, joka oli ulkopuolella, oli wartioilta estettävä lawan päälle tulemasta. Nyt oliwat piispa Hemmingin pyhät jäännökset otettawat ylös ja pantawat kullittuun kistuun. Tästä oli saattowaellus alkawa korkiasta kuorista pitäin ympäri kirkon ja kirkkomaan ja siitä jälleensä lawan ja siellä olewan alttarin päälle. Pyhennettävän miehen arkku piti Riikinhoitajalta sekä muilta korkeilta miehiltä kannettaman. Tämän waelluksen alla piti laulettaman ja sen päätettyä Vääpiispan taiwasta kohden korotetuilla käsillä rukoileman ja weisaaman ja fuorin sen päälle wälillä wastaileman. Sen oheessa tuli uhrata kullittuita ja hopioituita leipiä ynnä sima- ja wiini-anfkureita, eli myös rahoja, paitsi että kansalle ympärillä wiskailtiin wahakynnttilöitä ja muuta senlaisia. Nyt oli myös latinaukielinen puhe lawalta pidettävä, ja kir-

kon ulkopuolella, jossa kansan kokoontunut paljous oli ja jossa mainittu saattowaellus myös oli käynyt, piti saarnattaman Pyhästä Hemmingistä ja hänen töistänsä. Waan itse autuuttamisen työ piti messun alla Ruotsin Vääpispalta tapahtuman ja siinä samalla myös ihmetöitä Tuomiokirkossa ilmestymän: tulisoittoja laskeutuman katosta alttarille ja alttarilta katolle; eläviä tyhkyisiä lenstelemän tulisoittoin kanssa; katon walwista putooman oblaateja, kuffain helpeitä kaikista wäreistä, sinisiä, ruskeita, wiheriäisiä, keltaisia, walkosia, ja siinä seassa eläviä lintuja, pienempiä ja suurempia, tyhkyisiä, pyitä, peiposia warpusia sekä muita leivosia, jotka lentää päristelisiwät sinne tänne ympäri kirkkoa; ynnä wälillä, pähkinän kuoren sisässä olewalla ruutilla täytettyjä wähäisiä pellawapalleroita, tuleman alas, jotka palaisiansa ikänänsä kuin ukontulen tawoin sätelesiwät. Lattialla, pylwästen tykönä, piti palaman suitsutus-astioita, mirhamista ja muista kalleista suitsutuksista, joiden sawu nousi korkealle kirkon kattoa kohden ja siellä yhdistyisi. Tätä kaikkia piti nyt affunain kautta, ulkopuolelta, se ihmettelewäinen kansa näkemän, luullen Jumalan itsensä senlaisia ihmeitä suurten ja pyhäin miesten seassa waikuttawan. Mutta Messun ja sunauksen päätettyä piti suurten Herrain mennä kauniisti ja ylöllisesti laitetulle atrialle, jonka alla Pyhän Hemmingin elämäkerta, kaunistettu walheteluililla ihmetöillä, oli luettava, jonka ohessa ei myöskään pyhää suitsutusta säästetty.

Tämänlainen on nyt se jälkimuistoon säilynyt neuwo pidettävään autuuttamisen juhlaan, ja on myös tietävä että se tällä tawalla on Turussa tapahtunut, waikka siitä tosin ei ole muita muistoja jäljellä. Ja näillä kujeilla, joita tekemään piti olla saapunulla erittäin oppineita miehiä, petettiin nyt Paawin ajalla yksinkertaisista kansaa; mutta Suomen kansan kunniaksi seisoo kuitenkin muistutettuna, erittäin wahakynttiläin wiskailemisesta kan-

salle, "ettei sitä ehkä taida tehdä Suomessa, sillä siinä maassa on närkkää ja kärsimätöntä kansaa", jonka senlaidista wiskelemisistä, ikänänsä kuin koirille, peljättiin wihaastuvan, ja jonka terve luonto ja ymmärrys ei tah-tonut tämänlaisia petoksia warsin arwossa ja kunniasa pitää.

14 Luku.

**Pispa Henrikki II Hermanninen ja Johannes II
Petrinen; kuningas Johannes III Westfaali
ja hänen aikansa
(w. 1365—1384).**

Hemmingin kuoltua tuli piispaaksi Turun entinen Tuomio-Prowasti Henrikki Hermanninen, jota eräs käsikirjoitus kutsuu Hartmanniseksi, ja ehkä lienee ollutkin sama mies, joka w. 1340 oli Sääksmäen seurakunnan Kuraatiksena eli Kirkkoherrana ja josta jo edellisessä on puhuttu. Tämä lähti, piispaiksi tultuansa, käymään Paawin luona Awignoniissa ja sai häneltä huostakirjan Suomen kirkolle sekä itsellensä luvan, Paawilta kysymättä ja kenelle hywäksi näki, jakaa pienempiä pap-pitiloja. Hänen aikana walittawat Satakuntalaiset Kuningas Albrektille siitä heidän perukalle, jo pari vuosikymmenistä tätä ennen, alotetun Kokemäen linnan rakentamisesta ja ruokkimisesta, jonka tähden Kuningas käsktee sen linnan sortamisesta. Paluumatkallansa Awignoniista näyttää tämä piispa jo kuolleen, ehkä w. 1368. Sittä tulee Johannes II Petrinen, synnyttänsä Ruotsalainen, waan joka ennen oli ollut Dpettajana (Magister regens) Pariisn korkeopistossa. Hän näyttää myös olleen kaitella Paawinhengen innolla warustettu mies. Se nähdään

siitä että hän otti peräti takaisin sen Paadisten luostaril-
 le Piispa Hemmingin aikana tulleen Porwon seurakunnan
 kappelinsa, ja asetti sinne uuden kirkkoherran. Myös
 löytyy hänestä mainittuna, että oli pannut pannaan Wiis-
 purin linnan päällysmiehen Suuno Hookanssonin,
 arwattawasti siitä syystä, että tämä sukulaisensa, ennen
 jo mainitun Niilo Thuuressonin (Bielken) kanssa oli Ru-
 ningas Albrektin käsystä lyönyt Kruunun alle ne muinoin
 Kuningas Maunus Piehakolta piispa Hemmingille ja kir-
 kolle, nimitettyjen Porwon seurakunnan ja sen kappelein-
 ssaan, annetut kuninkaalliset uudisasunnot ja omaisuudet
 (coloniæ regiæ) Pyhtään ja Pernajan seurakuntain si-
 sällä, nimittäin Tessjön ja muut, joiden päälle kassi uut-
 ta Kaniikinwirkaakin oli laitettu, waan jotka myös nyt
 olivat menneet mitättömiksi. Samaista syystä oli Hem-
 minki piispan jo aikansa ottanut Porwon kappelinsa
 osiksi takaisin luostarilta. Waan mainittu Suuno Hoo-
 kanssoni näyttää ainakin ennen kuolemansa (— hän
 murhattiin Uusmaalla —) päässeen pannaasta, koska hän
 saa tulla haudatuksi Tuomiokirkossa, jota myös wähä en-
 nen oli ”oman, waimonsa ja lastensa sielujen autuuden
 vuoksi” lahjoilla rikastuttanut, sillä muka rikostansa pa-
 rantaaksensa. Hänen osawelsensä luullussa rikoksessa, Ni-
 ilo Thuuressoni, näyttää myös samasta syystä lahjoitta-
 neen muutamia omaisuuksiansa Tuomiokirkolle Turussa,
 jossa niiden päälle alttari ja sitä palwelewainen pappi
 nyt asetettiin, jommoisia laitoksia tästäpitäin alkaa maas-
 samme aina enetä. Muutoin oli tämäki piispa Johannes
 II tarkka hankkimaan, niin Paawilta kuin myös Runin-
 kaalta, wahwistuksia kirkkonsa oikeuksiin ja sen papiiston
 tulojen enentämisiä, joiden seassa pienitihuntti (ruot-
 siksi: qvicktionde) nyt myös nähdään säädettävän. Hän
 kuolee w. 1371.

Nyt tulee Johannes III Westfaali piispani,
 syntynyt Turussa, jossa oli ollut Tuomiherrana. Wuot-

ta ennen kun tämä nousi piispanistuimelle oli tapahtunut, että Albrekti Kuningas hätyytettiin Norjan Kuningkaalta Hooftanilta ja että hänen sinä häädässään täytyi antaa Boo Jönssoni Griipille pian yhtä suuren wallan kuin itsellänsäkin oli. Tämä Boo Jönssoni olikin rikkain ja mahtawin mies koko riikissä. Paitti suuria omaisuuksia Ruotsissa, oli hänen alle koko Suomi annettu, jossa maassa hän' hallitsi pian itsewaltiaasi. Piispat olivat muutoin tällä ajalla jotenkain itsewaltaiset maassamme, mutta nyt nähdään Johannes Westfaalin, Boo Jönssonin käskyistä, täytyneen antaa jälleensä Paadisten luostarille Porwon kappelunsa, josta siis nähdään nykyisen piispan olleen korkeemman miehen wallan alla. Tällä ajalla mainitaan Boo Jönssonin nykyisessä Karjan pitäjässä rakentaneen eli wahwistaneen Raaseporin linnan, jossa jo ennenki lienee ollut linnoituksia, ja jonka alle nyt, muutamana ajan perästä, länsipuoli Uusmaata näyttää tulleen lyödyksi, irrottuna Wiipurista, jonka linnan alle ennen oli kuulunut.

So olivat ne Dorpatissa (w. 1351) Wenäjän kansa uudistetun rauhan wuodet loppumassa, ja sentähden lähtee Boo Jönssoni w. 1374 Wiipuriin, niitä rauhatatjolla pitentämään. Mutta pian taisi kuitenkin wihollisuuksia nousta, sillä kun Urbaani VI w. 1378 kirjoittaa kehoitusbullaan ristisotahan Wenäläisiä vastaan, luvaten tawallisuutta myöten runsaan syntianteen lähtijöille, niin mainitsee hän myös edelläkäyneistä wihollisuuksista.

Mutta Johannes piispa hankki Paawilta wahwistuksen kirkon omaisuuksille, ett'ei niitä kukaan, ei Kuningkaakaan ja heidän miehensä, saisi wähentää. Tiedot mainitsawat vielä kahdesta riitaseikasta, jotka tähän aikaan olivat kysymyksessä. Yksi oli Uusmaalaiisten kansa, joiden Ruotsalaiset asukkaat ruokalisän maksosta nurisawat, waan piispa sai sen asian pian selwälle. Toinen riita oli Upsalan Pääpiispan kansa hiippakunnan rajoista.

Sen asian laita on tällöinen. Vanhaan aikaan oli, niinkuin ennen on jo kerrottu, Helsinglanni ynnä myös koko Lappi ja Pohjais-Suomi Kantalahta ja Dulujokea myöten, kuulunut aikansa Karjalaisien alle. Sittä oli Etelä-Suomesta, paitsi Lappalaisia, myös Hämäläisiä siinä ne muuttanut asumaan, joka taisi antaa tilaisuuden Turun piispoille siellä Kristillisyyttä lewittää ja panna ne maat Torniota myöten hiippakuntansa alle. Mutta kuin Ruotsalaiset olivat saaneet Helsinglannin allensa, jonka rajat ulettuiwat silloin Dulujokele asti, niin jäi kuitenkin koko Dulus ja Torniojokein välillä olewa maa, joissa ei löytnyt kuin se yksi ainoa Kemian kirkkokunta, Suomen piispalle, ja muun osan Helsinglannia otti Upsalan Pääpiispa. Kun piispa Hemminki myöhemmin (noin 1350) kävi Pohjanmaalla, niin tapasi hän Torniossa samanimisen Upsalan Pääpiispan. Silloin oli tullut puheeksi rajoista ja sowitzilla sillä tawalla heidän kesken, että Tornion piti kuuluman Upsalan ja Kemian Turun hiippakunnan alle. Mutta nykyinen Pääpiispa Upsalassa Birgeri Gregorinen ei ollut kuitenkaan siihen tytywäinen, waan tahtoi vielä allensa ne lohikäärät Si ja Dulujen tienot. Sentähden hantki hän sekä wanhoista kirjoitustuksista kun myös silloin eläwiltä wanhoilta miehiltä todistuksia, että mainitut paikkakunnat kuuluivat Helsinglanniin ja siis oikeudella Upsalan hiippakunnan alle. Sen näytti hän niin selwästi, että kuningas Albrekti (w. 1377) antoi hänelle siihen wahvistuksen¹⁾. Mutta Johannes hantki myös puoleltaansa todistuksia, erittäin Turku- ja

1) Paitsi erästä paikkaa wanhassa Helsingiläisessä, jossa seisoo että Ruotsin ja Norjan rajat alkawat Dulujärvesä, sanoo yksi todistajista "että Pääpiispa Hemminki oli (w. 1350) Torniossa kastanut 20:nen hengen paikalle niin Lappalaisista, kuin myöskin Karjalaisista, jotka asuiwat Dulussa, Kemissä ja Simossa." Nämät mainitut Karjalaiset mahtoivat olleen Wenäjän Karjalasta tänne muuttaneita, sillä ei niillä taideta ymmärtää Kainulaisia.

Satakuntalaisilta (Communitas Satagundiæ), joilla oli tapana käydä kauppaa niillä pohjaisilla paikoilla, ja ne todistukset pitivät sisällänsä ”että mainitut maat, wanhain miesten Pohjanmaalla, Ulwilassa ja Pirkkalassa sanaa myöten oliwat sata vuotta ja enempiki kuuluneet Turun hiippakunnan alle”,²⁾ ja kun vielä Boo Jönssoniki oli hänen puolella, niin meni Kuninkaan wahwistus mitättömäksi, ja Suomen piispat saivat wastaaki pitää riidassa olleet maan alat. Tämä riita on siitä merkillinen, että siinä -kaiwettiin ensin kaikki wanhat tiedot useinmainittuihin paikkain entisestä olosta, josta meillekin on sillä keinoin tieto säilynyt.

Piispa Johannes Westfaali, jonka aikana ankarat riidat Paawein wälillä oliwat Kristikunnassa olleet, riutuu w. 1384.

15 Luku.

Suomi piispan Beero II Balkin aikana

(w. 1384—1412).

Paawi Urbaani VI näyttää, Johannes Westfaalin kuoltua, aikoneen jonkun Siaisensa kautta hallita Suomen hiippakuntaa, saadaksensa sen tulot itsellensä. Mutta Turun Tuomiokapituli oli walinnut Beero II Balkin piispaksensa ja lähettänyt hänen ”Paawin kartanoon, rahasumman kanssa, jota lokoön saadaksensa Tuomiokirkon talojakin täydyttelin myydä, ja sillä woittiwat Turkulaiset sen, että Beero sai Paawilta wahwistuksen piispanarwoonsa. Tämä Beero piispa oli syntynyt Suomessa, Balkisten kartanossa Wehmaan pitäjässä, waan ulkomaalla opastunut Maisteriksi.

2) Tämä on wahwimpiä todistuksia siihen, mitä edellä olemme sanoneet Pohjanmaan walloittamisen ajasta.

Beero Balkin aikana oli maallisen hallituksen kohta tämänkaltainen. Se mahtava Boo Jönssoni kuoli w. 1386. Sen perästä alkoi Kuningas Albrekti rohki- maasti Ruotsin ylimysten kanssa menetellä ja tahtoi saada kolmannen osan heidän käsiin joutuneista Kruunu- omaisuuksista jälleensä Kruunulle, jolla warssinki tarkoitti niitä Boo Jönssonille lahjoitettuja äärettömiä omaisuuksia. Mutta perilliset tämän miehen kuolinhuoneeseen nostivat kapinan ja tarjosivat w. 1388 Ruotsin hallituksen Margareethalle, joka jo ennen oli awiomiehensä Hoofanin jälkeen perinyt Norjan, ja Danstkan isänsä jälkeen. Margareetha tuli Ruotsiin, löi Albrektin w. 1389 Falkööpin- gin tappelusssa ja otti hänen wankeuteen 1). Nyt täytyi- wät Ruotsin Herrat suostua tälle waimolle niihin waa- timuksiin, joita eiwät Albrektille ollehet mielineet täyttää; sillä kaikki, mitä Albrektin tultua hallitukseen oli Kruu- nun omaisuuksista tullut poisannetuksi, piti nyt jälle an- nettaman. Boo Jönssonin perilliset tulivat saamaan Wiis- purin läänin ja kaupungin ynnä muutamia paikkoja Ruot- sissa, waan täytyiwät antaa kaikki muut omaisuutensa jällelleen Kruunulle. Margareetha antoi nyt walita sis- rensa tytönpojan Erikin XIII Pommerisen, jonka Danstka ja Norja jo ennen oliwat ottaneet Waltijaksen- sa, Ruotsin Kuningaksi. Kun sittä uusi Kuningas Kal- marin kaupungissa kruunattiin, niin yhdisti Margareetha Danstkan, Norjan ja Ruotsin kruunut yhden hallittawiksi, sillä keinoin, että kaiken aikainen rauha piti oleman niiden kolmen riikin välillä, jotka kukin omituisilta lajeiltansa hallittiin ja pitiwät yhteisesti walita Kuningaita sekä toi- nen toistansa puoltaa. Tämä on se niin mainio Kal- marin yhdistys, joka tapahtui w. 1397. Margaree-

1) Wankeudesta pädäsi Albrekti. wasta w. 1395 ja kuolee sittä kruu- nuheittona w. 1412.

tha pitäysi kuitenkin hallituksessa aina kuolemaansa asti w. 1412, jolloin Kuningas Erikki pääsi yksinään hallitsemaan. Vuonna 1407 nähdään Erikki Pommerisen, sillä ajalla, käyneen Turussa ja siellä antaneen muutamia Wapaus- ja Nateli-kirjoja. — Näillä ajoilla oli Ruotsin ja Suomenki tila mitä surjimpia ja rauhattomimpia. Albrekti ensimmäinen, ja siitä muutti Wältijaat, toivat paljo Saksalaisia ynnä muita ulkolaisia hallittawahan maahan, joille linnojen hallitus ja kaikenlaisia etuja annettiin ja jotka kowasti kansaa rasittiwat. Mutta eiwät Ruotsin ylimyksensä olleet muukalaisia parempia: kaikki kunnia ja jumalan pelko oli heiltäki kadonnut. Näkäwuossa käwi päälle ja se wäähä, mikä maasta saatiin, syötiin sekä ryöstettiin ryöwäreiltä ja kurittomalta sotawäeltä. Siihen tulee vielä niin kutsuttuin Witaliweljein ryöstöt. Niillä oli alussa ollut tarkoituksena wiedä Saksan maalta ruokaa Kuningas Albrektin Tukholmisssa piiritetyille puoltajille, mutta rupesiwat siitä sillä nimellä meriroswoiksi, jotka käwiwät Suomesaki rantamaita häwittämässä ja ryöstämässä.

Wenäjän ja Ruotsin Hallitsijain välillä näyttää nyt sattuneen se keskinäinen kohta, että kumpanenki, asioilta omassa maassansa estetty, ei huolinut toiseltansa maapaloja kisko, waan ainoastaan pitää ennen saadut huostassansa. Sentähden, kun tällä ajalla mainitaan rajameteleistä, niin owat ne, ilman Hallitsijain tahtoa, hurjapäisiltä weitikoilta enimmiten saatetut matkaan. Narimontilla oliwat Newajoen likimaat ja osa Wenäjän Karjalata olleet omaisuutena, ja hänen poikansa Patrii-kei Narimantowitsa tuli w. 1383 niitä siitä hallitsemaan. Mutta kun tämä rupesi asukkaista kowasti wallikoimaan, niin käwiwät Karjalaiset Nowgorodilaisille walittamassa, jotka sentähden ottiwat häneltä pois suurimman osan maistansa. Vuonna 1389 tuli Narimontin welsjenpoika Simeoni Dlgerdowitsa ja sai mai-

nitut paikat allensa. Silloin lähti Ruotsalaisia w. 1392 Newajoella häwittämään, mutta lyötiin Simeonilta, joka tämän perästä palasi Lithowiaan. Sittä sai wallastansa ajettu Ruhtinas Turi Swätoslawitsa Nowgorobilaisilta mainitut maat, jotka hänen kohta kuitenki täytyi pelwosta jättää. Nyt tuli w. 1395 Ruotsalaisia Jaama-kaupunkiin, josta he heti kajoettiin; mutta wuotena perästä oli heitä taas liikkeellä ja häwittiwät Wenäjän Karjalassa kaksi pitäjäästä ynnä polttiwat monta kirkkoa, eikä tietä muuta tästäkään terrorsa, kun että Ruhtinas Konstantiini ajoi heidät matkoinsa ja antoi leikata kielen niiltä, jotka oliwat hänen käsiin joutuneet. Wuonna 1407 tuli Simeoni jälleensä Newajoen tienoille ja otti entiset maansa hallitukseen. Eikä liene se asia ollut Ruotsalaisille mieleen, eli mikä lie ollut syynä, koska he w. 1411 karkasiwat hänen alustalle ja ottiwat Timerskin kaupungin. Tästä tiedon saatuansa, käwi Simeoni heitä jälleeseen ajamassa. Mutta ei sillä hyvä. Hän karkaa myös Ruotsin Karjalaan, polttaa ja häwittää sitä laajalta, ja warsinki saivat Ruotsalaiset hänen hirmuista kostoa kärsiä. Hän tuli aina Wiipuriin asti, poltti sen efskaupungin ja wei myötänsä paljo wankeja. Mutta kaksi wuotta sen perästä menee Simeoni kaiken wäkensä kanssa Lithowiaan jälleeseen.

Beero Balkin ja kolmen häntä ennemmäisen piöpan aikoina oliwat kirkon ja papiösäädyn woimat aina olleet karttumassa, uusia kirkkokuntia laitettu monelle paikalle ja täysi pakanallisuus ruwennut etempätä (Suomen sisemmäisiltä ja pohjaisemmilta tiloilta) katselamaan. Tämän ajalta muistellaan myöskin Tuomiokirkon saaneen lisää maita ja alttareita ja Kapitulin uuden Arkhidiakonin wiran. Beerolle, joka muutoin oli paljon waltakunnan asioissa, näyttawät Margareetha ja Kuningas Erikki myös olleen aiwan hywäntahtoiset, koska antoiwat lahjaksi Mas-kuun pitäjän ja ajaksi Piikkönki. Siitä hywäntahdosta

tuli sekün hyöty Suomen kirkolle, että nimitetyt kuninkaalliset persoonat (w. 1403) lahjoittivat 300 hopiamarkkaa ijanlakkiseksi messuksi, jota Koitteen Messuksi (Missä Auroræ) kutsuttiin, ja sitä piti Tuomiokirkossa "aina Tuomiopäivään asti" pidettämän. Mainitut rahat pitivät Piikkön pitäjän Kruunun tuloista koottaman. Beerolla nähdään myös olleen tuumassa saada Korvissa, lähellä Turkuu, nunnaluostari rakennetuksi, waan lienekö siitä tullut walmista, koskei sitä sen perästä enää muistella.

Muutoin oli tähänki aikaan isänmaamme erämaitten asuttamisesta ja raiwaamisesta huolta asianomaisilla. Latmanneja Suomessa oliwat erään Arwidi Gustafssonin perästä, olleet, se Suomen Waltamies Boö Jönssoni, joka Alilakmannein kautta antoi wiran toimittaa, ja Klawu Fleminki, sitä sukua ensimmäinen mies Suomessa, joka tulee siinä wirassa olemaan wuoteen 1424.

16 Luku.

Pispa Maunus II Tawasti ja hänen aikansa (w. 1412—1450).

Se kehuttawa Maunus II Tawasti tulee nyt, Beero Balkin w. 1412 kuoltua, Suomen piispaksi. Hän oli Alasjoen eli Tawastilan kiertanossa, Mynämäen pitäjältä, syntynyt suurisukuisista wanhemmista. Praagissa oli hän tullut Maisteriksi, ollut ennen Arthidiafonina Turussa ynnä Kuningas Griffi Pommerisen rakastettuna Kanslerina ja pappina. Muutama aikakirja Paawinsson ajoilta sanoo: "Turun Seurakunnassa Hemminki ja Maunus Tawasti piispoille, Pyhän Henricki piispan

perästä), ei löytyneen koskaan wertaisia, jotka ajallansa olisivat tehneet niin paljo ja suuria töitä." Ja tosin näyttääkin tämä piispa, sillä ajalla kuin eli, Suomelle paljon hyvää vaikuttaneen. Sen hänestä voipi sanoa, että oli kaikella tavalla kelpo Paawilainen, waan ei enempätäköön. Hänen jumalisuudesta, joka ei ollut waapa aikansa erhetyksistä, ja muista siitä wuotawista laitoksista, tahdomme jälestäpäin puhua, kuin olemme ensin wähän jutelleet kansallisista waiheista tähän aikaan.

Warsin onki meillä Maunus Lawastille enin kiitos siitä kannettawa, että hän, milloin kapinat ja hämmingit kiehuivat Ruotsissa ja rahwas oli rasittajoihtansa pian menentymäisillään, aina pysyi Waltijain ystävänä sekä kehoitti niitä Suomen parasta katsomaan. Muutoin näytää häntä pidetyksi suuressa arwossa ja kunniaesa koko Ruotsin Waltakunnassa. Palatesansa Italiasta, jossa Paawilta wihittiin, oli Kuningas Erikki Pommerinen antanut tällekin piispalle kaikeksi ajaksensa Kruunun tulot Maskuun pitäjästä. Tämä Kuningas, joka muutoin kaiken hallitusaikansa rienteli saada sukunsa otetuksi Kruunun perilliseksi ja käwi pitkällisiä sotia Sleswigin omistamisesta, tuli Ruotsia wierailla, nälkäisillä hallitusmiehillä, ynnä ylönpaltisilla weroilla ja maksuilla waiwamaan; mutta Suomessa käskee hän oikeuden rikkoomatonta pitämistä, huojentaa werot ja kieltää kowasti niiden enentämistä. Niin oli wähäistä ennen tullut määrättyksi, että werot, jotka tähän asti olivat kaikenlaisissa luontoaineissa wedetyt, pitäisi tästedes rahassa maksuttaman, jota kuitenkaan ei wielä paljon maassa löytynyt), ja että maksawaissten talojen pitäisi wastata autiaaksi tulleitten tilainki edestä. Kuin nyt tämänlaisia autiamaita näissä aikain rasitukseissa paljon lisäysi, ja kun Hengellisten ja Wapauskuiisten kartanot olivat maksosta wapautetut; niin lankesi rasakas ja kärsimätöin kuorma talonpoikain päälle, jotka saivat werot kaikkein edes-

tä kantaa. Paitfi sitä tulivat he rakautetuksi linnain ja Ruinikaankartanojen rakentamisen sekä ylläpitämisen velvollisuudella ynnä sinne tehtävillä päivätöillä: Foutein ja Nimismiesten la'ittomilla kannoilla ja wapaan ruokon sekä kyytin waatimisella, nyt mitään mainitsematta papistolle ja piispalle kannettawista annoista ja saatawista. Tästä kantawat nyt Suomen talonpojat walitusta Kuningas Erikki Pommerisen edessä, olletinki kuin itse rahan arwo oli vähässä ajassa halwennut ja heidän sentähden tullut entistänsä enemmin maksaa, luullen itse weron sillä tawalla enenneen. Näitä rasituksia oli nyt mainittu Kuningas jo ensimmäisina hallituksensa vuosina, arwattawasti piispa Maunuksen neuwosta, pyytänyt saada autetuksi, kieltäin kowasti Kruununmiesten la'ittomuuksia ja wallattomuutta, ynnä määräten talonpoikaisiakin arwionmiehiä rahwaan Kruununmaksaisissa nyt vastaanotettawia kaluja arwailemaan, jolla Kruununmiesten wääryydet arwioisfansa tulivat estetyksi. Mutta "koska Suomalaiset tähän asti olivat rikkoomattoman uskollisuuden Ruotsin waltakuntaa wastoin pitäneet ja tästäkin lähin pitääksensä luvanneet, ynnä myös ei ottaaksensa eli walitaksensa ketään Hallitsijaksensa, paitfi jonka Neuwokset asettaisimat"; niin saawat he w. 1436 senlaisen huojennuksen Esiwallalta, että, niiden werottomain hengellisten ja maallisten wapaamaitten eroitettua pois, he kyllä muista antiamaista maksaisimat täyden, waan saisimat koko tähän asti maksetun weronsa wiidennen osan huojennetuksi ynnä kaikki maksettawansa pitäjain wälillä tasatuksi, josta werosta nyt myös osa linnojen rakentamiseksi otettaisiin. Myös oli tämä Kuningas jo w. 1407 maassamme käydesään, koska asukkailla oli täältä pitkä matka käyvä Ruinikaan tykö oikeutta saamaan, asettanut erityisen Maanoikeuden Suomelle, joka w. 1435 sai täydellisen wahwistuksen, ja tuli vuosittain Turussa pidettäväksi wähäistä ennen kesällistä Henrikin päivää.

Se Dikeus pantiin kokoon Pispasta ja muutamista Tuomiokapitulien jäsenistä ynnä kaikista maassa asuwista Riikin=Neuwolffista, Lakmanneista, Rihlafunnan Tuomareista ja Fouteista, joiden yhteinen welwollisuus oli huolta pitää kaikista Runinkaan ja tämän maanäären hyväksi tulewista asioista, lykätyitä riitoja sekä kanteita wirkamiehiä wastoin ratkoa, ja muuta senlaista. Mainittuna wuotena (1435) jaetaan myös, Runinkaan käsystä, Suomen maa, joka tähän asti oli ollut yhtenä Lakikuntana, nyt kahteen, nimittäin Etelä=Suomen ja Pohjais=Suomen Lakikuntaan, ja tuli edellisen alle kuulumaan Uusmaa, Karjala, Sawo ja Häme; mutta jälkimäisen alle Ahwenanmaa, Suomi, Satakunta ja Pohjanmaa. — Tähän aikaan oli Runingas Eriikki pannut Ruotssissa Daalarein maahan erään Danekalaisen miehen Jösse Erikssonin, joka rupesti kowin mielettömästi elämään, hirtti talonpoikia, piinaten heitä sawussa, ja waljasteli raskaita waimoja heinäkuormain eteen. Silloin walitsiwat Daalarilaiset nerokkaan wuorimiehen Engelbrekti Engelbrektssonin, tästä ja muusta pahasta menetyksestä Runinkaalle walittamaan. Mutta kuin ei walituksesta seurannut parannusta, niin nousi Daalarin maassa w. 1433 kapina. Engelbrekti oli sen päämiehenä, ja pian käwi koko Pohjais=Ruotssi hänen puolelle, sittä muukin osa maata. Eriikki Puuke, jolla oli Korsholman linna allansa ¹⁾, oli nousnut Pohjanmaalaiisten kanssa ja antanut Johani Folkessonin kautta ottaa Ahwenanmaan ynnä siellä olewaisen Kastelholman linnan. Wieraat ja pahanilliset hallitusmiehet ajettiin pois maasta; Runinkaalle lähetettiin sana, ett'ei enää ollut mieli häntä kuunnella; Engelbrekti walittiin w. 1435 Riiki-

1) Ei ole täyttä tietoa milloin tämä linna rakettiin. Wanhoissa kirjoituksissa mainitaan sitä ensikerran w. 1398, eli ainakin alkupuolella 15:ta wuosisataa.

hoitajaksi. Nyt rupeawat ylimykset Kuningasta liikemään ja sowingtoa hänen kanssa tuumimaan. Wiinmemainittuna vuonna käypi myös Kuningas Tuhhulmissa, jolloin Kaarle Knuutsoni (Bonde)tehtiin Marskiksi ja Kristeri Nilssoni Waase Drotiksi. Mutta pian tekivät Herrat uuden Riikhoitajan waalin ja walitsivat siksi Kaarle Knuutsonin. Hänen täytyi kuitenti, kun kansa rupefi kowin nurisemaan, jakaa sen arwonsa Engelbrektin kanssa, joka jo w. 1436 lopetti kuulut päiwänsä, murhattu petollisesti. Ja nyt oli Kaarle Knuutsonilla yksinänsä Ruotsi hallussa, waikka Erikki vielä kantoi Kuningaan nimeä. Mutta w. 1439 laskettiin Erikki XIII kaitissa riikeissään pois wiralta ja wallalta. — Kaarle Knuutsoni ei saanut tällä ferralla kauan hallita Ruotsia, sillä Kristopheri Bayerinen walitaan w. 1440 Kuningaaksi. Kaarle sai Kuningaalta omaisuudeksi melkein koko Suomen, joka hänellä ennenki jo oli ollut, waan joista hänen nyt täytyi antaa Raaseporin ja Korsholman linnat Drotseille Kristeri Nilssoni Waaselle, jolla taas Wiipuri ennen oli ollut, ja jonka vuoden perästä kuoltua, hän sai ne jällelleen, ja asettausi Wiipurissa elämään, täytyen ainakin antaa Turun ja Hämeen linnat Kuningaalle. Niin sekawaasti linnoja näihin aikoin mahtawain wälillä waiheteltiin! Kristopherin aikana, joka waikuttaa heti alussa Suomen Pispän ja kirkon oikeuksiansa ja rahwasten wasta saadusta weronhuojennuksesta, olivat wirat Ruotsin Waltakunnassa omakansaišten käsissä, joita Kuningas heille myömällä jakeli. Ankarointa nälkäwuosia kohtasi, niin että rahwaan täytyi syödä silkkaa petäjäistä, ja siitä ruwettiin Kristopheria Pettukuningaaksi hokemaan. Muutoin annettiin Yhteinen Lakikirja w. 1442, kutsuttu Kuningas Kristopherin Lakikirjaksi. Vuonna 1446 lähti tämä Kuningas Gottannia wasten sotimaan, johonka Kaarle Knuutsoniaki oli Suomesta kutsuttu. Gottannissa oli wietä Wita-

liveljein rosvonpesä, joiden parissa kruunuheitto Kunin-
gas Griffi eleli ²⁾). Mutta ei sitä sodasta tullut heille
hävittäjätä. Loppuelämässänsä tarkoitti Kristopheri saa-
da Lybecki haltuunsa, mutta ei saanut, ja kuoli samana
vuonna 1448. Kaarle VIII Ruutsoni tuli silloin
800:dan Nitarimiehen kanssa Ruotsiin ja walittiin Tuz-
hulmin Riikinkokouksessa Kuninkaaksi. Hän lähtee heti
Gotlannia allensa saamaan, mutta sen yritys menee
mitättömiin.

Mutta tässä on myös sanottawa sodista ja meteleis-
tä Suomen itäisten rajakkojen kanssa. Pohjaisesta We-
näjän Karjalasta oli vuosina 1302, 1316 ja 1323 jouk-
koja käynyt Norjanmaan pohjaispuolia hävittämässä,
(ja tähän aikaan oli Ruotsi ja Norja yhden kuninkaan
alla); waan sen perästä ei löydy muistoja siellä käydyis-
tä sodista. Sitä vastoin nähdään nyt w. 1429 Wal-
kiameren läntisellä rannalla olewalle saarelle perustetta-
wan Solowetskoin Monasteri, josta Kristilli-
syyttä Wenäjän Karjalaiisten seassa lewitetään ja jonka
monasterin walta ajan päälle lewenee yli koko Pohjais-
Wenäjän ja tulee wasta Suomen kanssa keskinäisiin riis-
toin ja muihin asioihin sekaantumaan ³⁾). — Näitä paik-
koja etelämpänä olivat Wenäjän Karjala ja Newa-
joen likimaat Simeoni Olgerdowitsalta tulleet jätetyksi
ja Nowgorodilaiset mielineet sittä niitä jälkensä allehen-
ottaa, josta Lithowian Ruhtinasten kanssa oli tullut
heillä riita. Se ei ollut kuitenkaan pitkällinen, sillä Now-
gorodilaiset, joilla yhdeltä puolelta oli pelkäämistä Ruot-

2) Gotlannissa eli Griffi 10 vuotta ja muutti sittä Isänmaahansa
Pommeriin, jossa kuolee w. 1459

3) Katso: M. A. Castrén, Utdrag ur Solowetska kloster-krö-
nikan, aikakirjoituksessa Suomi wuodelta 1843 s. 191 fr. Em-
me taida warmaan sanoa, jos ei pohjainenti ptoli Wenäjän Kar-
jalata kuulunut Narimontin perintömaihin?

salaijia ja Saksan Ritareita, toiselta puolen Moskowan Väärühingstä, pyysivät Lithowian liittoa ja ystämyyttä, joka w. 1414 wahmistetaanki sillä ehdolla, että mainitut paikat tulisivat jälleensä Lithowian alle. Täältä ajalta mainitaan, että miehiä Suomesta oli w. 1442 käynyt Pleskowan alustalla häwittämässä ja että ne otettiin wangiksi sekä hirtettiin Wenäläisiltä. Kaarle Ruuutsoni ottaa sen sjaan Wenäläisiä Pleskowasta wangiksi, mutta wapauttaa heidät kuitenkin, ottain lunnaita. Mutta seuraavana wuotena tuli Ziwana Wolodimiirowitsa, Simeonin nepain, Nowgorodiin, ja sai mainitut Narimontia eniset perintömaat. Kun hän w. 1444 käwi Karwanlinnaa piirittämässä, niin karkaawat Saksan Ritarit Infernimaahan ja häwittävät kauhiasti. Waan he tuijivat itseli siinä karsia paljo tappoa, koska tulivat Ruotsalaiden apua ja liittoa pyytämään. Kristopheri Kuningas lähettääkin heidän tykö miehiä ja Walkin kaupungissa w. 1447 liittoutuwaiki nyt Ruotsalaiset ja Saksan Ritarit yksituumaisesti Wenäläisiä hätyyttämään. Ja seuraavana wuotena tawataanki jo Ritareita yhdessä Ruotsalaiden, kansa Newajoella Wenäläisiä waisten sotimassa.

Kun näin kansallisesa tilassa parannuksia ja muutoksia tapahtui, waikutti piispa Maunus, aikansa laatua myöten, jumalisuutensa innoassa, sängen ahlerasti kirkollisenki järjestyksen sekä laitosten täydistämiseksi. Siinä Jumalisuutensa innoassa oli hän lähtenyt pyhässä Palestinan maassa käymään, ja siltä matkaltansa tuonut kotiin kirkon pukeimia sekä kaunistuksia (indumenta et elenodia), jotka oliwat niin kalluita että niiden seassa Mynämäen kirkko antoi Maunukselle Kintikkalan kartanon yhdestä ainoasta Legendariumi-kirjasta. Uudistamiseen hankki hän Roomista Itailka muualta syntianteita niille, jotka määrättyissä tiloissa käwiwat ja lahjoillansa muistiwat Luomiosirkkoa eli muita kirkkoja, ynnä koululaitoksia. Niin

löytyy eräältä Kardinaalilta annettuita 100:dan päivän syntiänteita niille, "jotka Teinein avuksi antavat kultaa, hoviata, waatteita eli ruokia, taikka jotakin muuta heidän tarwettansa, eli jotka muiden kautta niitä heille lähettävät tai testamentteisensä lahjoittawat." Lisäksi seisoo: "että Teinejä niin Turun hiippakunnasta kuin muualta, tämän piispaikunnan kouluja käydessänsä sekä kolmi- teisen taidon (artium trivialium) harjoituksia harrastellessansa, ruokon, kirjain ja muiden tarvetten puutteen tähden, täytyvät alotetuista harjoituksistansa luopua", josta nähdään Suomen koulujen, joita jo löytyi useampia, olleen siinä huudossa, että Ruotsistaki niihin Teinejä tulwaili. Maanuksen kautta tehtiin jumalanpalvelun loistawa meno ynnä muuttin kirkon askareet paawinuskou waatimuksia myöten täysinäiseksi. Isoimman osan päivästä, aamukoitteesta iltaan asti, ei ainoastansa kanuonisessa laissa määrättyillä hetkillä (horæ canonicæ), mutta myöskin wälihetkillä (missæ speciales), pidettiin jumalanpalvelusta Tuomiokirkossa, jossa myöskin piispa ja muiltaki lahjoitetulla tawaralla, nyt alttareita lisättiin 14:ta asti. Tuomiokapitulini Kaniikejä, jotka nyt osiksi jo asuivat Turussa, saaden alttarein päähoitajina (præbendati, alttaristæ) elatuksensa, lisättiin 6:desta 10:neen, samatenkun kuoripappeinki, joilla oli mainituilta Kaniikeilta palkkansa ja heidän wirkaa alttareilla toimittiwat. Kolmen Kuningkaan Weljeyd (Fraternitas Trium Regum) perustetaan w. 1449 Turussa Suomen mahtawimmilta miehiltä. Täältä ajalta on myöskin wähen tuttu Pyhän Annan Weljeyd (Fraternitas S:æ Annæ.) Kirjasto Tuomiokirkolla kartutettiin piispaikalta lahjoitetuilla kirjoilla. Kirkon oikeuksia puollustettiin ja uusia saatiin. Niin tuli lohensaannistakin Rymenjoessa, Maanoikeuden Tuomion kautta, toinen puoli piispaalle waikutetuksi. Porwon seurakunta, Pernajan ja Sippoön kappeli- en kanssa, jotka edellisnenki piispan ajalla olivat Paa-

diesten luostarin alla, tulivat w. 1428, lohen pyynnin kanssa Helsingijöessa Maunus piispalta jälleensä Turun hiippakunnalle ostetuksi 100:dan Englannin noobelin hinnalla⁴⁾, jotka rahat Maskuun, piispalle lahjoitetusta, seurakunnasta olivat saadut. Koko Ruotsin Waltakunnan Papietolta pidetään w. 1441 kirkonkokousta Söderkööpingissä, jossa muiden säätämisten seassa myös päätettiin, että Isämeitä, Nawe-Maarian rukous ja Uskontunnustus piti latinasta äidinkielelle käännettämän ynnä kaikkina Sunnuntai- ja Juhlapäivinä papeilta kansalle luettaman⁵⁾. Tiettävä on että ne nyt myös suomeksi käännettiin, sillä Maunus oli myös kokouksessa läsnäolewainen. Rasitukseksi tähän aikaan, paitsi jo muisteltuja metelejä itäisillä rajoilla, ovat luettawat: rutto-tauti, joka uistamman kerran oli liikkeellä; se Ristiretkien kautta Itämailta Suomeenki tullut Spitalin kauhia tauti, jota warten erityinen Spitalihuone (Leprosorium) Turussa laitettiin; ynnä Turunpalo w. 1429, jossa Tuomiofirrko, Luostari ja kaupunki tuhwaiksi muuttuivat, waikka ne olivat jo ennen Maunuksen kuolemata entistänsä ehomaksi ja paremmaksi raketut. Mainitun palon perästä annettiin syntianteita ”7:mäksi wuodeksi ja 7 kertaa 40:neksi päiväksi” niille, jotka Tuomiofirrkoa lahjoittivat. — Muutoin ei ollut tähänasti piispoilla ollut erityistä kartanota Turun kaupungissa, waan he asuneet ulkopuolella kaupunkia Korvissä ja Kairisessa; waan Mau-

4) Paadisten luostarilla on ollut muitakin omaisuuksia Suomessa, sillä w. 1407 nähdään heidän myyneen kaiken Kyrkildän ja Jnkoen pitäjäissä löytyvän omaisuutensa Suomen Ritari miehelle Thuori Bondelle, Kuningas Kaarle Knuutssonin kso:isalle, 80:nen markan maksoa wastoin Riitan rahaassa. Katso: Lagerbring, mainitulla paikalla III:cap. 10, S. 15.

5) Mainitun Kirkonkokouksen päätökset löytywät prändättyinä lähdekokouksessa: W. G. Lagus, Handlingar till Upplysning i Finlands Kyrko-Historia. Ny följd, 3:dje Häftet, s. I srr.

nuis rakensi kaupungisfain kiwisen piispankartanon. Ruusiston hovi taikka linna tuli häneltä myös rakennetuksi kivestä, kuin oli ennen ollut puusta. Näissä paikoissa mainitaan Maunuksen omilla ja muiden hywintekewäisten kostannuksella elättäneen köyhiä, raajarikkoja, sokeita ja outuvia. Kuningasten ja Maunuksen yhteisiä laitoksia tähän aikaan näyttävät olleen: Porwon kaupungin perustaminen (ennen w. 1424), jonka kiwirikko, se nykyinen Tuomiokirko, taissi tulla noin w. 1418 rakennetuksi: Maantalin luostari, mies- ja naiswäelle, joka Ruotsin luostarista Wadsteenasta jo w. 1483 näyttää saaneen ensimmäiset alkeensa, ja jonka wieresä olemainen kylä w. 1441 saa Kuninkaalta kaupunkioikeutensa: ynnä Rauma, joka w. 1442 saapi kaupunki- ja heti perästä kauppa-oikeuden.

Muutoin enentyy seurakuntain luku maassamme tämänki piispan aikana. Mutta oli vielä paljo erämaita kuin Suomessa, joka nähdään siitä, että (vielä w. 1442) Sysmän ja Sawilahden (Mikkelin) seurakuntain välillä oli 18 penikulman pituudelta asumatointa erämaata, johonka rajalle piispa, jonka tuli joka kolmas wuosi käydyä täällä wisteeringillä, rakennuttaa Wahwajärwen kartanon ja saapi sille Kuninkaalta wapauskirjan. Yhteisiä Suomen maallisia Päämiehiä tällä ajalla, olemme jo maininneet Kaarle Knuutssonin olleen. Muutoin oli Maanherran tapaisia Linnanypäällyksiä Turun, Hämeen, Wiipurin, Raaseporin, Kastelholman ja Korsholman linnoissa, ehkä kahden jälkimäisen linnan päällyksellä näyttää olleen wähin arwo ja walta. Se äsken perustettu Maanoikeus Suomessa taissi jo tämän ajan lopulla herjeta, ja Kuningasten Dikafusekälä Lutkintokeräjät tulla jälleensä ajottaisiin harjoitukseen, arwattawasti siitä syystä, että Maanoikeudenki vielä seisoesssa, Kuninkaita ainakin

usein Suomen riitaseikoilla waiwattiin⁶⁾. Rakmanne ja, Mikolaus Flemingin perästä, olivat Pedheri Flemingi (wielä w. 1434), ja sen jälestä Etelä-Suomen Rakifunnassa Matti Moortenssoni, ja Pohjais-Suomessa Sone Sonessoni ynnä hänen perästä Henrikki Klawussoni (Diakni). Näillä ajoilla mainitaanki jo montta Kihlakunnan Tuomaria sekä niiden alle kuuluvia kihlakuntia⁷⁾.

Waan piispa Maunus Lawasti heittää, wanhuudelta waiwattuna, piispanwiran w. 1450, ja kuolee kaksikymmentä vuotta sen perästä lähellä Naantalin luostaria olewassa kartanosanssa, 95:den vuoden wanhana, oltuansa 38 vuotta piispana. Hänestä, — joka oli kaitista Suomen ylimyksistä ensimmäinen, elämälensä warsin hurstkas ja puhdas sekä yksinäisyyttä rakastawainen, mutta neuwoissa ja waltakunnan asioissa teräwä, — on mainittuna että koko Suomi oli hänen kuolematansa itkenyt. Hän oli myös aikansa asettanut erään Satakuntalaisilta nostetun kappinan.

17 Luku.

Dlaus Maunusinen ja Konradi Bitsi ynnä Suomi näiden piispain aikana
(w. 1450—1489).

Kaksi vuotta ennen edellisen piispan kuolemata waiwattiin samaan wirkaan hänen sisarensa poika Dlaus

- 6) Maanolkouden löytyneen wielä w. 1446, ja ehkä siihen aikaan tulleen häwitetyksi, nähddään Turun wanhoista Sanomista wuodelta 1784 s. 361, wittaus.
- 7) Senlaisia Kihlakuntia tähän aikaan olivat Maskuun, Wehmaan, Uli-Satakunnan, Uli-Satakunnan, Abwenanmaan, Piikkön, Halikon, Lännis-Uusmaan, Itä-Uusmaan, Saäkämäen y. m.

Maunukkinen ja vihittiin Roomissa. Hän oli wanhan piispa Maunuksen kostannuksella ollut ulkomaalla op-
pimassa, tullut Pariisissa Maisteriksi ja Sumaluusopin
Bakkalaureuksiksi, ollut Pariisin Korkiopiston Rehtorina
ja sittä suuressa arwossa pidettynä opettajanaki maini-
tussa opistossa. Kotiin tultuansa oli hän ollut Turun
Tuomioprowastina ynnä samalla Kuningas Kristofferin
ja Kaarlen Neuwoffena sekä Huoneparrina. Hänen mai-
nitaan olleen kaikelta kohdalta kokioppisen ja warsin kau-
nopusheisen miehen.

Tällä ajalla riensi Kaarle Rnuutssonin Kuningas kai-
kesta woimastansa tulla Norjanti Kuninkaaksi. Hän pääsi
tyllä siksi; mutta Kristiani Oldenburista oli Dans-
kalaisilta tullut walituksi, ja sai pian Kaarlelta edun
Norjassaki, tahtoi myös saada Ruotsin. Kaarle hantki
sotawäkeä, ja sittä sodittiin monta vuotta, waikka Kaar-
lella tosin ei näytä olleenkaan täyttää nereoa ja tolkkua seik-
kansa puoltamisessa. Silloin oli myös suuri nälkä ja kurjuus
Ruotsissa. Wiimmen tuokausi Kaarlelle rahwaksi, koska
woutinsa oliwat yhtä ylimieliset ja kowalat kun ulkoma-
setkin oliwat olleet; ja kun hän tahtoi kieltää testament-
tein wastaista antamista Kirkolle, niin närkästyiwät pa-
pitkin. Upsalan Pääpiispa, se riitainen Jönssi Bengts-
soni (Oksenstierna), jolla oli wanhaa wihaa Kaarlelle,
sai nyt helposti rahwasta puolelensa, nosti w. 1457 ka-
pinan häntä vastaan; ja Kaarlen täytyi paeta Dantsi-
giin. Heti tuliki Kristiani I (Oldenburista) laiwas-
tolla Danskan maalta, ja kruunattiin Tukholmässä. Mut-
ta Suomessa oli Kaarle Rnuutssonilla vielä miehiä,
jotka pitiwät hänen puolta ja uhkailiwalta lernaammasti
antauda Wenäläisille, kun laillisen Kuninkaansa walapa-
tollisille pettäjille. Mutta Erikki Alkselssonin (Lotti),
joka ennen oli ollut Linnarhaltijana Turussa, tuli Suo-
meen ja sai petoksella sekä wäkiwällalla sen maan linnat
ja osat allensa, ja häntä waestustelewaiset Herrat täytyiwät

wiimen antaa myötä. Wiipuri walloitettiin wasta tuli-
nuolen ammuttua erääseen heinäwajaan, josta tulipalo
syttyi ja pakoitti linnawäen antamaan linnan. Ja näin
tuli Suomiki vielä samana wuotena ottamaan Danſka-
laisen Kuningaaksensa.

Dlaus piſpa oli Kuningas Kaarelta ollut rakas-
tettu, ja ſai hän Kriſtianisſa yhtä hywäſuofiſen Ku-
ninkaan, joka myöſkin antoi kirkolle ja papisſäädylle täy-
den wahwiſtuksen heidän oikeukſiin. Hänen aikana tapah-
tui tulipalo Turuſſa ufonleimaukſeſta. Nyt käydään
myös Kuningas Kaarle Rnuutſſonin käſkyſtä rajat Sa-
won ja Hämeen wälillä. Ne oliwat jo ennen (w. 1415)
tulleet käydykſi, ehkä ei warſin tarkaſti, niin että riitoja,
murhia ja keſkinäiſiä ryöſtöjä oli Sawolaiſten ja Hä-
mäläiſten wälillä tapahtunut, jonka tähden ne nyt käy-
dään w. 1452 uudellenſa ja tarkemmasſi ¹⁾. Dlaus piſ-
pa kulkee kaisen maailman tietä w. 1460.

Sen peräſtä ſeuraa Konradi Biſſi, joka oli ſuu-
reſta ſuwuſta Suomeſſa ja äitinsä puolelta wähdän hei-
moa edelliſelle piſpalle, oli Leipſigisſä tullut Raiſte-
riſſi ja ollut hänki Tuomioprowaſtina Turuſſa. Hän
whittiin Sienasſa, Italian maalla, piſpaksi Suomeen.
Paiſſi isompain pitäjäſten jakamiſta, kirkon puoltamiſta,
tihunnin maſſon kiinnittämiſtä, (olletinki pohjaisille Poh-
janmaalaisille, joiden enſimmäiſen Kymmeneſ-Aſetukſen
Pohjanmaan Yleiſ-Prowaſti (Præpoſitus generalis)
Pietarſaareſſa oli tahtonut muuttaa, waan tuli nyt jälleensä
wahwiſtetukſi piſpalta); niin liſäyſi nyt alttarein luku,
kuin myöſkin Kuoripappein, kahteentoiſta, ja Sairashuo-

1) Nämät rajakirjat owat luettawat, ſe wanhempi aliſtä Turun Sa-
nomiſſa wuodelta 1785, liſäyſ ſ. 56 ſr., ja ſe myöhempiäin n
ſamoisſa Sanomiſſa wuodelta 1782 ſ. 257 ſr'. Edelliſeſſä kut-
ſutaan Kymenjokea "Ankayora", joſta taidettaisſin ehkä päät-
tää, ſen meiltä ennen mainitun Saſſalaiſten Ankoperfluſſ
oſottawanki waan Kymenjokea?

ne (Infirmaria) laitettiin papeille. Suomen useimmat kirkot ovat myös tämän piispan aikana raketut. Wads-
 tenan luostarista tulee (w. 1462) munkkeja Raantaalin
 luostarissa kowempata järjestystä matkaansaattamaan ja
 asettamaan muutamia piispan ja munkkein välillä sattui-
 neita riitoja. Tuomiokapitulin jäsenet, jotka wieläkin suu-
 reksti osaksi oliwat asuneet seurakunnissansa siellä täällä
 maalla, muutetaan (w. 1486) kaikki Turkuun pysyväis-
 fästi asumaan, ja tulee köyhäin Lihunti heille nyt palkaksi
 määrättyksi. Muutoin on piispa Konradi antanut uusia
 sääntöjä, niinkuin Kanittein ja Kuoripappein
 töistä ja järjestyksestä, ynnä Teineinki ”pitkällisen tawal-
 lisuuden koutta welwoitetusta” käynnistä ympäri pitäjiä
 itsillensä tarpeitansa keräilemässä, jossa Koulumestarein
 wääräydet heitä vastaan kowasti kielletään. Vuonna
 1488 prääntätään Lybekissä Suomen hiippakunnan Mes-
 salfirja (Missale), joka on ensimmäinen Seurakunnan hy-
 wäksi prääntätty kirja meidän maassa, ja se lewitetään
 ulos kaikkiin seurakuntiin.

Kuningas Kristianin aikana oliin Ruotsin Walta-
 funnan tila alussa onnellinen, mutta sitte rupefi hän li-
 sätyillä weroilla ja muillakin keinoilla sitte maasta it-
 sellensä rahaa kiskomaan, jolla suututti kansan. Vuonna
 1463 käwi sanoma että Kaarle Knutssonin piti Dants-
 sigistä tuleman sotalaumalla Ruotsiin, joka puhe waitutti
 Kristianin tuloa Tukhulmiin. Silloin käski hän uuden
 weropanon, jonka kantajaksi asetti ennen jo mainitun
 Pääpiispan Jönösi Bengtssonin, ja lähtee itse Suomeen,
 Wenäläisten karkauksen tähden siihen maahan. Mutta
 talonpojat Ruotsissa wihastuiwat weropanosta ja nosti-
 wat kapinan. Kuningas, Suomesta palattuansa, sanoo
 Pääpiispan olewan siihen syynä ja ottaa hänen kiini.
 Sitte intoufi rahwas, karkasi Tukhulmin päälle, mutta
 voitettiin, ja paljo heistä tapettiin. Silloin, elikkä seura-
 wana wuotena, tawataan piispa Konradin Tukhulmissa

Kuningaan puolella, jolta oli saanut ymälisyyksia lahjaksi, ja kuin hän tässä kapinassa oli tullut menettämään kaikki palveliansa sekä muutenki rikkonut kirkon lakeja, niin oli hän joutunut pahaan huutoon ja omatunnon nuhteisiin, josta hänen eräs Paavin kirjoitus vapauttaa ²⁾. Kuningas otti nyt Ruotsista tawaroita, mitä waan voi saada, ja purjehti Danmarkkiin, wieden Jönsfi Bengtssonin wankina myötänsä. Mutta heti nousi Linköpingin piispa Ketteli Kaarlssoni (Waase) kapinan päämieheksi ja antoi w. 1464 tehdä itsensä Riikinhoitajaksi. Kuningas tuli kyllä tätä estämään, waan voitettiin. Nyt tahtoivat talonpojat kiiwaasti Kaarle VIII Knuutssonia jälleen Kuningaaksensa, ja hän tulifi samana wuotena Dantsigistä, mutta ajettiin puolen wuoden perästä hallituksesta, nyt irti päästetyltä Jönsfi Bengtssonilta. Siitä ulosui Kaarle Suomeen ja asui Raaseporin linnassa puolineljästä wuotta suuressa köyhyydessä ja puutteessa. Raaseporin linna oli ollut piispa Konradi Bitsillä, waan hänen täytyi, kauan wastusteltuansa, jättää sen Kaarelle, joka sinne Mustamunkkein tyköä Turusta nyt pääsi muuttamaan. Nyt oli ensisti piispa Ketteli, hänen kuoltua usein mainittu Pääspiispa, ja wihdoin häntä vastaan Erikki Alfselssoni Lotti, Riikinhoitajina. Ja näinä wuosina olivat kauhiat hämmingit ja eriseurat Ruotsissa. Mutta w. 1467 kutsuttiin Kaarle VIII Knuutssoni kolmannen kerran Ruotsin Kuningaaksi. Näillä ajoilla oli ollut wihollisuuski Suomessa. Balkin kaupungin liiton perästä ei tosin tietä, miten asiat muutamaan aikaan olivat Wenäjän kanssa. Mutta

2) Siitä kirjoituksesta nähdään, piispain täytyneen walalla lywata asetettuun wuotten perästä itse eli jonku asiamiehenä kautta Käyvä Paavin tykönä Roomissa (ja wiedä hänelle anteita); jota walaa wästen Konradi oli, estetty köyhyydeltä ja Suomessa kuohuwilta sodilta, tullut rikkomaan. Turun Tuomioprowastin, jälkeenseurajan piispan wiraassa, täytyi warssinaisesti Päästön Waimella piispaansa synneistänsä wapauttaa.

w. 1463 nähdään Wenäläisen taas maahamme karanneen, Joutsenoissa ja muissa Karjalan pitäisissä hävittäneen sekä tappaneen. Ja tässä tilassa se oli kuin Kuningas Kristiani tuli Suomeen, ehkä hänen ei siellä nähdä mitään eteensä ottawan, ainoastaan Tutkintokeräjiä pitävän. Mutta w. 1468 tehtiin taas sotilainko wiideksi wuodeksi Wenäläisen kanssa.

Kaarle Knuutsfonilla oli paljo sotimista wihamiehiä vastaan, mutta Stuuret puoltivat häntä ja pitivät nyt hallitusistuimella kuolemaansa asti, joka tapahtui w. 1470. Kalmari-yhdistys oli jo ennenki muuttunut tyhjäksi nimeksi, mieltä wailla, ja nyt muuttui se vielä esnemmin, kun Stuuret tulivat hallitsemaan. Steeni Stuure Vanhempi walittiin w. 1471 Kiikinhoitajaksi, sillä Kuningasnimeä hän ei tahtonutkaan. Mutta kun Kristiani tuli Danskasta, saamahan jällellen Ruotsissa menetetyin kruununsa, niin tapahtui se kiintä tappelu Brunkkeberillä, juuri Tukhulmin wieressä, jossa Ruotsalaisten wapaus uudestaan perustettiin ja jolla oli se seurana että Kristianin täytyi paeta ja Steeni Stuure sai rauhassa hallita miehuudella ja walppaudella voitettua maatansa. Siitä löihen rauhallisia töitä tekemään ja Ruotsilla oli nyt onnellinen aika. Wastataksensa Herrain suurta woimaa kutsui Steeni Stuure Porwarein ja Talonpoikain Säädyt Kiikinokouksiin, joka tapa tuli sittä pysymään. Niin lopetti hän sen Suomesakin, Hansaseuran suuresta woimasta tulleen tawan, että suurempain kauppaupunkein Magistraatissa piti puoleksi oleman Saksalaisia. Niin laitti Upsalan Korkeioistonki w. 1477.

Mutta w. 1473 olivat ne Wenäjän kanssa tehdyn sotilainko wuodet loppuneet ja nämät naapurit taisswat olla Suomea taasen hävittämässä. Nowgorodilaiset olisswat sittä kyllä taipuneet rauhaan, waan Erikki Kaarlsfoni (Waase), joka oli tullut lähetetyksi Suomeen sotaa

taluttamaan, ei huolinut siitä ja pitkittää sotaa vielä kolme vuotta. Hänen siaan lähetetään tänne w. 1475 Erikki Afseßsoni (Totti) ja saa Wiipurin läänitykseksi. Hän alkaa nyt rajapaikkoja wahwistaa. Wiipurin kaupungin warustaa hän kiviinuurilla ympäri, ja laittaa Sawossa mainittuna vuotena (1475) Sawonlinnan (ruotsiksi: Olofsborg, Nyflott), jonka ensistä tekee puusta, mutta kaksi vuotta jälempätä wahwemmaksi ja seisowammaksi kivestä. Miten rauhatoin sitä rakettaispa aika oli, nähdään muutamasta Erikki Afseßsonin kirjoituksesta, jossa sanoo: "että kun työmiehet lähtiwät santaa, kiviä ja kalkkia noutamaan, niin täytyi minulla olla joka proomun kanssa sotamiesjoukko ja 12 eli 14 omista palvelijoihini rautapaidoissa ja miekoissa Wenäläisten vuoski." Sinä vuotena lähtee myös Erikki Afseßsoni, sen aikuisen Tuomioprowastin Maanus Niilonpojan Särkilahdesta kanssa, Ruotsiin, saamahan apua Wenäläisiä vastaan. Waan sillä ferralla ei saatu kun sotitarpeita, ja apuwäkeä lähetti Steeni Stuuure wasta w. 1479, joiden kanssa Erikki Afseßsoni "lähti Wenäjälle, 20 eli 30 penikulmaa, ja teki siellä suurta wahinkota: tappoi niin ihmisiä kuin eläimiä, miehiä kun naisia, wanhoja kun nuoria, moneen tuhanteen." Mutta tämä Sawonlinnan rakentaja ja entinen Riikihoitaja Erikki Afseßsoni kuoli jo w. 1480, jättäin läänityksensä Suomessa Wiipurin, Raaseporin, Hämeen ja Sawon linnat, welijlensä Siwarille ja Laurille, jotka eiwät aikoneet niitä jättää, ennenkun kaikki weliwainajansa tehdyt kulungit Suomen warjelemisessa wihollisilta heille maksettaisiin. Mutta jo kolmen wuoden kuluttua täytyi Siwari Afseßsonin, welijensä Laurin jo kuoltua antaa ne muut linnat Suomessa Steeni Stuuurelle, paitsi Raaseporia, jota vastaan hän saa Ruotsissa maata siaan allensa. Waan suuren kopentensa tähden menettää hän (w. 1487) Ruotsisfati kaikki lahjoituksensa, Raaseporin ottaa Knauti Pööse Steeni Stuuurelle ja Si-

wari pakenee Danmarkkiin. Tällä ajalla näyttää se ajettu sota lewänneen. Mutta w. 1488 oli Wenäläisiä taas Karjalassa, waan tulivat pian Knuti Posselta kajoitetuksi. Nyt olivat Ruotsalaiset tulleet auttamaan Riian kaupunkia Saksan Ritareita vastaan, ja niinmuodoin tulleet heidän kanssa riitaan. Waan mainittuna vuonna tekewät he rauhan uuden Seuramestarin Freitag von Porringhoffin kanssa, ja samalla sanotaan keskimmäisen liitonki Wenäläisiä vastaan tulleen taas lyödyksi Papiinsaareksi (Prestholmen) nimitetyllä saarella Uusmaassa. Ja tokiwa tarwittiinki, sillä kohta nousewat Wenäljältä hirmuiset ukonpilwet, tulen ja leimauksen kanssa, johonka nämät owat ainoastaan olleet valmistuksia. — Sillä wälillä oli Kristiani I:nen w. 1481 kuollut ja hänen poikansa Johani (Hanssi) tullut hänen perilliseksi Danskun Kuningasistuimella. Waan eiwät häntä Ruotsi ja Norja tahtoneet omaksensa tunnustella, niinkuin Kalmarin yhdistys waati yhteistä Kuningasta. Ainaki uudistettiin mainittu yhdistys niin kutsutun Kalmarin Resessin kautta w. 1483, jota myöten Johanin piti tuleman Kuningaaksi, ehkä wallan oleman mahtawilla miehillä hengellisestä ja maallisesta säädystä. Mutta tämän tuuman aikaansaamista esti Riikinhoitaja Steeni Stuuure, ja niin jäi se tuumaamisiin vielä neljätoista vuotta. Sillä ajalla oli Riikinhoitaja joutunut riitoihin niiden mainittujen woimallisten Alkselssonein (Tottein) kanssa, jotka oliwat hänelle sukuja ja ensistä oliwat Riikihoitajaksi auttaneet. Samalla oli Riikihoitajasta muitaki mahtawia wierautunut, jolla hänen tila oli jossikin huojuwaitseksi tullut.

Paitse muita asioita on Konradi Bitsi osottanut kelloisuuksensa sekä kehottawan Seurakuntansa hoidon, järjestyksen ja senaikaisen walistuksen rakastamisella. Ruostareissa sen ajan oppia ja taitoja aina harjoiteltiin, ja niitä oli jo ennestään Suomessa Turun ja Raanta-

lin, ynnä Fransiskaanein luostari Raumasssa ja Dominiikaanein Wiipurissa (jälkimäinen jo w. 1450). Waan nyt rakennettiin tällä ajalla w. 1481 Fransiskaanein luostari Wiipurissa ja Ahwenanmaalla, jota jälkimäistä kutsuttiin Röökarin luostariksi (oli ainaki w. 1484). Luostarein ympärillä asetui kaupiamiehiä ja askaroitsijoita eli hantwärfkäreitä, josta kaupungit syntyiwät. Niin oswat Raantaali ja Raumaki (joka jälkimäinen saa Ruunkaalta ja Piispalta tällä ajalla oikeuksia) syntyneet maassamme. Paitsi Turun koulua, ja Dominiikaanein Wiipurissa, ilmaantuu tällä ajalla Rauman koulu (Collegium Raumense). Tällä ajalla asuu myös Raantaalissa se kirjoiltansa mainio munkki Johannes Budde eli Rääki. — Maallisista miehistä woimallisia maassamme tällä ajalla olemma nähneet Ukselssonein (Lottein) olleen. Linnanhaltijoista on Rnuuti Posse mainittawin. Lakmanneja Pohjais-Suomesa oliwät Hartikka Jaakopssoni (1459—1486) ja Erikki Ragwaldsson, mutta Etelä-Suomesa Henrikki Bitsi (Wanhempi; nykyisen piispan isä), Erikki Bitsi, Kristierni Frille ja Klaawus Henrikssoni Hoorni. Tällä ajalla näyttää Porwareinki Sääty Suomesa alkaneen hyötyä ja kaswaa, joka hawaitaan siitä, että Turun Porwarit oliwat yhteytyneet liittoon, ei ollenkaan wiedä ulkomaalle ei Piispan eikä Papiiston kaluja ja saatawia, jonka tähden Upsalan Vääpiispa antaa heille manauksen, sanoen senlaisen synnillisen uppiniiskaisuuden Turun woimain wähenemisen syyksi³⁾ Raksi tulipaloo muistellaan myös: Kuusiston linnassa ja (w. 1473) Turussa. Wuonna 1489 katkkaa Konradi Bitsin elämä.

3) Suomi 1843, s. 55 fr.

18 Luku.

Suuri Venäläisjota

(w. 1490—1504).

Tällä nyt tästälähin kerrottawalla Paawinajan loppupuolella Suomessa, tulee häwiämään, mitä Suomi oli edellisinä rauhan aikoina, pispain ja muiden huolen kautta, rikkaudessa sekä woimassa kaswanut. Minkä osan maata Venäläinen jättää häwittämättä, sen roswoaa Danskalainen. Ja tällä tavalla katkawat Paawillisuuden sreet vähitellen ynnä aika valmistuu terveelliselle, heti jälestä seuraawalle, Dpin puhdistukselle ja parantamiselle.

Venäjälle owat ensin silmät nakattawat. Siellä olivat Monguolit laskeneet kaikki Ruhtinakunnat werolliseksi allensa ja kowassa orjuudessa pitäneet sitä, kuitenki omilta Ruhtinoiltansa hallittua maata, jonka tila oli sangen onnetoin kaikelta kohdalta. Wähitellen olivat Moskowan Ruhtinaat saaneet jonkutapaisen edellisyuden muiden Ruhtinasten rinnalla, ja heistä syntyiki sankari, Dimiitri IV Donskoi, joka ensi kerran uskalsi Monguoleja sodittaa, ja löi heidät Kulikowan kentillä, Doninjoen warrella, w. 1379. Ei kuitenkaan tämä woitto woinut vielä Venäjän wapauttamista waiuttaa. Rutta Siwana III Wasileiwitsa nousee w. 1462 Moskowan Ruhtinasisuimelle, ja nyt tapahtuwat hänen kautta suuret muutokset Venäjän tilassa. Monguoleille, jotka lähes puolikolmatta vuosissataa olivat Venäjätä orjuuttaneet, ei hän maksanut enää weroa, ja irtausi heidät kokonaan. Se monihin Ruhtinakuntiin jaettu Venäjän walta yhdistettiin häneltä wäkewällä kädellä Moskowan alle, ja hän nimittiki itsensä Kaiken Venäjän

Itsewaltiaaksi. Myös täytyi se ennen niin ylävä Nowgorodiki, jonka sisälliset riidat jo olivat viimeisinä aikoina heikottaneet, antauda w. 1470 hänen alammaisiksi: menetti muutamia vuosia jälempätä kaiken itsenäisen waltansa, ja pian hävisi sen kauppa ja rikkauskin. Näillä ajoilla tulivat myös Narimontin perintömaat, Wenäjän Karjalassa ja Newajoen läheisillä, Wenäjän waltan kanssa jälleensä yhdistetyiksi.

Mitä sotihin Ruotsalaisten ja Wenäläisten välillä tulee, niin olivat ne tähänasti käydyt ainoastaan Nowgorodilaisilta, usein yksinäisiltä weitikoilta siitä kaupungista, ja jos Ruhtinaitaki niihin ryhtyi, niin tapahtui se aina Nowgorodin puolesta. Mutta nyt, kun Wenäjä on yhden waltiaan alla, ja koko maan woimat hänelle ovat altisua, niin tulewat ne Suomelle ja Ruotsille paljoa waikemmaiksi ja peljättävämmäksi. Se hawaitaan jo siinä ankaruudessa, jolla se sota käytiin, joka alkoi w. 1490 ja on pittällisyydestänsä sekä kowuudestaan tullut muutamissa sen ajan kirjoituksissa kutsutuksi suureksi Wenäläissodaksi. Sen alkeita olemma myös jo edellisessä luvussa hawainneet. Mainittuna wotena tarkasivat Wenäläiset Pohjanmaalle, häwittivät Remin, Jln ja Limingan senaikuksissa seurakunnissa miekalla ja tulella. Ei muitakaan isänmaamme paikkoja säästetty. Miten kauhia tämä menetyş muillakin paikoin oli, nähdään Riimikronikan sanoista, ”että Karjala, Sawo ja puoli Hämettä oli autiama enemmän kuin 80:nen penikunman lawendelta.” Jos siinä puheessa olisiki wähä lisäilty, niin ei mahtanut tosin olla se wuosi ainakaan helppo Suomelle. Ei tietä jos sota oli kuohumassa heti seuraawina vuosina, waan w. 1492 walitsewat Ruotsin Riikin Newokset Annuiti Pössen, Lakmannin Erikki Ragwaldsonin ja kaksi hengellistä Herraa, nimittäin Maisterit Maunuksen ja Henrikin, (toinen Dekaanus, toinen Kaniiki Tuomiokirkolla), sodankäynnin taluttajoiiksi ja huos-

lenpitäjiksi. Danskun Kuningas Johani käypi seuraavana vuotena liittoon ja ystämyyteen Zivana III:nen Bassleiwitsan kanssa, ja Ruotsalaiset sanoivat, että hän oli Zivanata ylllyttänyt Suomea sodalla waiwaamaan. Vuotena sen perästä taisi jo Wenäläisiä käydä Suomessa, wqiffa siitä ei ole meillä täysinäistä tietoa. Mutta w. 1495 tuli taas kowa aika. Zivana Bassleiwitsa oli loonnut 60,000 miestä sotawäkeä ja lähettänyt niitten kanssa Basslei Shuiskein Wiipuria piirittämään, samalla kun toiset laumat karkasivat Itä-Suomen pohjaisemmille paikoille ja piirittivät Sawonlinnaa. Knuuti Possse oli nyt linnanhaltijana Wiipurissa. Kolme kuukautta piiritettiin sitä linnaa; Wenäläiset olivat jo tulleet muureihin asti sekä ampuneet niihin aukeemia suurilla kanuuneilla, joita heillä jo sanotaan olleen, ja 30:tenä Marraskuuta alettiin warsinainen ryntäminen. Mutta hirmuisella pauhinalla kiitivät yhtäkkiä ne ryntäwäiset wiholliset ylös ilmoihin, eloon jääneet pötkivät peljästyksissä pikaisesti pakoon, ajetut perästä aseutuneilta talonpojilta, joiden sanotaan heistä tappaneen wieslä 9000 miestä. Samoin täytyiwät Wenäläiset jättää Sawonlinnan ottamattomaksi, sillä Sawolaiset kajoittiwat heidät maanääristönsä ja löiwät kuoliaaksi kenen heistä waan tapasivat. Maa oli tällä tavalla tullut puhtaaksi wihollisista. — Se kumma tapaus, jonka kautta Wiipuri pelastettiin, tuli arwattawasti siitä, että muurin alle kaittuhun kuoppaan oli pantu ruutia, joka wihollisten ryntäisä sytytettiin sekä lennätti ne ilmoihin; ja sitä on kutsuttu Wiipurin paukukseksi. Heikkomielinen rahwas arweli tämän tapauksen taidoilla matkaansaattetuksi Knuuti Possselta, jota rehellistä ja urhiata miestä suurena welhona pidettiin, ja kummallisia puheita käwi siitä jälestäpäin kansan suussa 1).

1) Joka näistä puheista tahtoo laweampia tietoja, saapi ne, osiksi,

Knuuti Pöffen näin miehullisesti Suomea puoltaessa koki Riikihoitaja Steeni Stuure isoimman sotajoukon, kuin Ruotsi hänen päiwinä vielä oli nähnytään. Se nousi enempään kun 40,000:teen mieheen. Hän rupesti itse sen pääksi, mutta wiivytteli niin kauan lähtönsä Suomeen, että oli jo myöhä syksyllä kun tuli matkaan, ja iso osa miehistä meneyşi merihädissä sekä wiluisia ennenkun Suomeen kerkessiwätään. Riikihoitajan wihdoin sinne tultua, olivat jo wiholliset kuulumattomissa, ja ruanpuutteen wuoksi jakoi hän sotalaumansa talwifortteleihin ympäri maata. Mutta talwella seuraawana wuotena 1496 leimatti sota taas korkeimmalleen. Wenäläiset tulivat talwisyhdämellä jälleensä. Mutta Stuure ei woinut niin heti saada kokoon ympäri maata olewaisen sotalaumansa, ja ei hän ollut vielä päässyt Turusta liikkeelle, kun Wasilei Kossoi (Kosoi) oli painanut rajan yli, lyönyt joukon Ruotsalaisia, piirittänyt Wiipurin, koštaaksensa edellisen wuoden tappioita häwittänyt Karjalan, Sawon, osan Hämettä ja Uusmaata, samonnut Turunki läänin ja tappanut 7000:nen ihmisen paikoilla. Ja kun Steeni Stuure lopulla Helmikuuta oli saanut sotalaumansa koolle, marssien rajaa wastoin, niin olivat jo Wenäläiset suuren woittosaaliin kanssa palaamassa. Mutta Danskun puolelta pelottawaiset asiat waiuttiwat Steeniä heti lähtemähän Ruotsiin ja ottamaan osan sotajoukosta myötänsä. Swantte Stuuren jätti hän sotalauman päämieheksi Suomeen; ja nyt karkaawat Ruhtinaat Siwana ja Pietari Ussatoi, jotka Tsaarin käskystä olivat Wienan tienoilla koonneet waresta sotawäkeä, Pohjanmaalle, jota Wenäläiset nimittiwät Kymmenisen joen maaksi, ja Juuan pitäjähän, (nykyinen Kuopion lääni), jolloin maata häwitettiin aina Torniojokea myöten. Silloin sanotaan Limingan pitäjään asujanten, (jo-

usein mainituissa wanhoissa Turun Sanomissa, wuodelta 1785
Lisäys, s. 239 fr.

honka silloin koko nykyinen Rajaanen läänikin eli fihsakunta kuului), waista wälttääksensä tämänlaista rauhattomuutta, antautuneen Wenäjän wallan alle, josta asiasta oliwat lähettäneet miehiä Pääruchtinaan kanssa Moskowassa keskustelemaan. Mutta Wenäläiset ajettiin pakoön Swantte Stuurelta, joka meritse hyökäsi heidän maahan, otti lähellä Narwaa löytywäisen Swangorodin linnan ja palasi Suomeen wankein ja runsaan woittosaaliin kanssa, tarjottuansa woitetun Swangorodin linnan Ritareille ja sen sorrettua, kun Ritarit eiwät huolineet eli uskaltaneet sitä lahjaa häneltä ottaa. — Wuoden lopulla tuli Steeni Stuure taasen Suomeen uudella sotalaumalla, mutta ei saanut Swantte Stuurea lähtemään talwiretkelle Wenäjän maahan, niinkuin oli toiwonut, sillä Swantte oli suuttunut siitä, että luuli itsensä wuimmekerralla wihollisten syötiksi tulleen jätetyksi. Suutuksissaan jättää Swantte äkiesti sotajoukon ja palaa Ruotsiin. Riikihoitaja menee myös Swanten perässä, kun oli ensin hankkinut warowakeä Wiipurin ja Sawonlinnan warustukseksi, ynnä laittanut wartolinnoituksia Uusmaan ja Sawon puollukseksi. Hän olisi hywin mielellänsä tehnyt rauhan wihollisten kanssa, jos olisi siinä tapannutkin, koska hänen woimat tässä sodassa eiwät warsin riittäneet ja hänellä muuten oli Ruotsissa paljon huolta Daniskan Kuninkaan sekä woimakkain ylimysten juonten tähden; mutta Ruotsin Neuwokset oliwat senlaisista tuumaa wastoin. Niin oliwat sen vuoden sotayritykset lopulla.

Sitä kyllä ei woi kieltää, ett'ei Steeni Stuure joksikin huolettomasti käyttäynyt Suomen puoltamisessa, waikka muutamat häntä siitä tahtomat wapauttaa, yksin Suomen tämänaikainen piispa Maunus Stiernkorsikki Särkilahdesta, joka kirjoitti Wiipurin linnan Päälllykselle ja pyysi hänen, Riikihoitajan hywäksi, kuulustella senpuoleisen kansan ajatusta tässä asiassa. Mutta niin tästä huolettomuudesta kun siitäki, että Steeni Stuure oli liitollan-

sa Lihwin Ritarein kanssa ärsyttännyt Wenäläisiä sotaan, syyttävät häntä Ruotsin Waltakunnan Neuwokset ja kutsuvat Danskasta Kuningas Johani II:sen Ruotsiin, sitä hallitsemaan. Kuningas tuli. Silloin uloutuu Riikihoitaja Daalareihin ja saa talonpoikia puolellessa, joiden kanssa käypi Kuningasta vastaan. Mutta ei hänellä ollut onnea. Hänen täytyi jättää waltikan Kuningasalle, joka vielä samana vuonna 1497 kruunattiin, ja Steeni Stuure tuli saamaan Suomen, Ahwenanmaan ynnä muutamia paikkoja Ruotsissa läänitykseksi, ollen vielä yhtenä niistä neljästä Ruotsia hallitsewista Riikin Raadeista eli Neuwokseista. Mutta pian saattoivat wihamiehet matkaan, että hänen lahjoituksistansa täytyi antaa Turun, Hämeen ja Sawon linnat sekä läänit takasin Kuningasalle. Mutta nyt alkoivat Danskalaisten alla taas entiset rasitukset, ja ulkomaisia Haltijoita asetettiin linnoihin. Se waijutti, että Herrat Ruotsissa jälleensä luopuivat pois Kuningas Johaniesta, ja walitsiwalit uudellensa w. 1501 Steeni Stuuren Riikihoitajaksensa. Silloin oli Suomessa Haltijana Danskalainen mies Maunus Frille, joka piti Johanin puolta, eikä tahtonut Steeni Stuuren ystäwille antaa Turun linnaa. Mutta ne piirittiwät sitä kolme kuukautta, jonka perästä linna, Danskalaisen wartowäen petoksesta, joka tahtoi saada käsiinsä muutamana siellä löytywäisen suuren rahasumman, annettiin wihdoin Steeni Stuurelle, 6:tena Syyskuuta w. 1502. Muu osa maata taissi wastustelematta häneen luopua. Riikihoitaja, jolla oli vielä taistelemista Danskalaisia vastaan, kuolee jo w. 1503, myrkytetty, niinkuin sanotaan. Waikka Danskain Kuningas nytki kyllä tahtoi saada Ruotsin waltansa, niin walittiin kuitenkin, Hemminki Gadin neroesta, Swantte Stuure seuraawana wuotena Riikihoitajaksi.

Mainittuna wuotena 1504 tehdään wihdoin sotilakko Wenäjän kanssa 20:neksi ajastajaksi. Tähän asti oli

nyt sota ollut auki, eikä ollut ta'attawata millä silmän räpähksellä wihollisen piti maahan karkaaman. Muutoin ei ole tosin tämän ajan rasituksesta täyttä tietoa, ja loppupuolellansa leppäilivät arwattawasti metelit Wenäläisten sodan tähden Lithwin Riitariseuran ja Lithowian kansa. Suuri Wenäläissota oli siis ollut auki 14 vuotta, jos sen alkua luetaan wuodesta 1490, mutta viimeisen sotilakon lopulta (w. 1473) lukein, oli se pitkittänyt 27 ajastaikaa.

19 Luku.

Suomen piispat ynnä Seurakunnan tila suuren Wenäläissodan aikana ja heti sen jälestä.

Kaksi piispaa oli edellisen sodan aikana istunut Turussa. Konraadi Bitsin kuoltua w. 1489 oli nimittäin Maunus Niilonpoika Stiernforssi, eli lyhemällä, usein käytetyllä nimellä Maunus Särkilahdesta, tullut siaan. Hän oli syntynyt wapasukuisista vanhemmista Särkilahden kartanossa Taiwassalon pitäjätä, Pariisissa tullut Maisteriksi ja sittä Turun Tuomioprowastiksi ynnä walittiin Saksan Keisarilta Fredricki III:lta Saksan Riikin Pfaltzgreiwiksi, joka arwo piti oleman perimöinen kaikille wastaisillenkoi Turun Tuomioprowasteille. Oli jo Tuomioprowastina paljon osallinen Waltakunnan asioissa sekä maan ylimyksiltä suuressa arwossa pidettynä. Muutoin mainitaan hänen olleen yksitotisen ja wakaisen ynnä tawoiltansa puhtaan miehen, joka paljon, laatuansa myöten, työskenteli papisäädyn parantamiseksi Suomessa ja tuli kirkon oikeuksia puoltaissansa paljo wastuksia ja mielikarwaita kärsimään. Dekaanin wiran eli arwon mainitaan hänen Kapitulissansa laittaneen sekä muutenki muutamain papillisten

wirkain tuloja lisäilleen. Niin löytyy häneltäkin Sääntöjä, jotka owat tiettävästi viimeiset sitä laatua paawinuskon ajalta. Niissä määrää hän joko järjestyksen pitämistä papillisissa wirantoimituksissa, elikkä säättää yhteisen atrioitsemisen taikka ruanjanou (mensa communis, distributiones communes) niille Raniikeille, jotka, edellisen piispan säättämisen mukaan, Turkuun muuttivat asumaan ¹⁾. Muutoin mainitaan hänen olleen sen urhoollisen Knutti Pötsen paraanna ystäväänä. Hän samui w. 1500.

Sittä tuli Laurentius Mikaelinpoika Suurpää piispaaksi. Tämä oli kunniallisesta wanhemmista syntynyt Turussa ja hänki Pariisissa-Maisteri. Mainitaan olleen lempiän miehen, joka piispaudessaansa eli kunniallisesti. Tuomioprowastista vihittiin hän vuoden perästä, Upsalassa, uuteen wirkaansa. Hänen piispanwirkaansa alulla oli Seurakunta edellisessä mainitun Maunus Friljen ja Danskalaisten kautta tullut paljon kärsimään, jonkatähden Kiifihoitaja Steeni Stuure wapauttaa muutamia Tuomiokirkon tiloja weromaksusta. Tämän ajalta löytyy myös merkillinen Kiifihoitajan Swantte Stuuren ja Waltakunnan Herrain kirja (w. 1504), jossa sanotaan "Piispa Lauritsan Turusta antaneen tietää, kuinka hänen hiippakunnassansa Suomessa, erittäin Sawossa ja Karjalassa, owat muutamat pitäjät warsin laajat, niin että siellä on pitäjäitä 1200:dan eli 1300:dan talonpojan kanssa, ja muutamilla on 15 penikuormaa elikkä enempiä kirkolle; niin että sen pitkän matkan tähden maitse sekä westitse tulewat harwoin kirkkoon, muutamat tuskin kertakaan kolmessa eli neljässä wuodessa, ja muutamat, sen-

1) Näitä tämän piispan Sääntöjä löytyy kaksi. Edellinen (w. 1491) on luettava: W. G. Lagus, Handl. t. Uppl. i Finl. Kyrko-Hist., Ny följd, 3:dje Häftet s. 14 srr., ynnä jälkimmäinen Sääntö (w. 1492), saman: Handlingar och Uppsatser rörande Finlands Kyrko-Historia 1:sta Häftet, s. 16 srr.

pahempi, ei koskaan, ja tulevat senkautta taitamattomiksi pyhässä Kristillisessä uskossa ynnä elävät kun muut kappalaiset ja pakanat, suureksi sieluinsa vaaraksi, ja harvoin saavat viimeksillensä pyhän kirkon Sakramenteja, ollettinki kewaïmillä ja syksyllä, kuin keliirikko on; usein kuolevat myös heidän lapsensa ilman Kristillisyyttä ja kastetta." Sen jälestä, — koska "tämänlaisesta kirkon ja Kristillisyyden enentämisestä Waltakunnalla ja Kruunulla ei ole mitään wahinkota millään muotoa, waan suuri wahwistus, parannus ja wakuutus", — niin käsketään kaikkia senlaisia suuria pitäjiä jakaa kahteen eli ussampaan kirkkokuntaan, warustetuina warsinaisilla papintiloilla, ja mitä muuta siihen tulee, ja saapi ollettinki Wiipurin ja Sawon linnain Päällys siihen aikaan, Ritarlimies Erikki Tuurssoni, eli hänen jälkeenseuraajansa wirassa, käskyn olemaan awullisia senlaiseen Kristillisyyden enentämiseen. Ja on myös tiettäwä että monta kirkkokuntaa ja pitäjäästä näillä ajoilla on tullut irti lohkotuksi. Tämä piispa Laurentius tulee wissiteerinkimatkallansa Ahwenanmaalle yhtäkkiä halwatuksi ja kuolee muutaman aikaa sen perästä w. 1506, eli kaksi vuotta tehdyn sotilakon perästä Wenäjän kansa.

Johannes IV Olawinen, hanki Suomalainen Paraasten pitäjäästä syntymältänsä ja Pariisissa-Maisteri opiltaan, entinen Pääpappi (Archipresbyter) Turussa, tulee sen jälkeen piispaksi ja wihitään wasta seuraawana wuotena Upsalassa, saatuaansa ennen Paawilta wahwistuksen waaliinsa. Waan hänestä ei ole paljon muistoon kirjoitettu. Edellisen piispan miehiltä, jotka eiwät tahtoneet jättää Ruusiston linnaa, täytyi hänen se ostamalla saada, antain 200 hopia-marffaa Ruotsin rahassa. Puolesatoista wuodessa sanotaan hänen koko awaran hiippakuntansa wissiteerailleen, ja palattuaansa senlaisilta wissiteeringeilä Karjalasta kuolleen w. 1510 Ruusiston lin-

naassa suuresta ruokapalasta, joka hänellä oli kurkkuun tarttunut ja hänen lähähyttänyt.

Maallisista Päämiehistä Suomessa näiden piispain ajoilla olemme jo edellisessä osiksi maininneet, mutta Lakmanneja Pohjais-Suomessa olivat Henrikki Bitsti (w. 1490—1504) ja Henrikki Steenssoni († 1522), ja Etelä-Suomessa Klaawus Henrikinpoika Horni (w. 1487—1517).

20 Luku.

Danskalaiisten rasitukset Suomessa tämän paavinajan lopulla (w. 1509—1520) ¹⁾. Piispa Arwidi Kurkki.

Danskalaiisten rasitusten aika, joka seuraa suuren Wenäläis sodan häwitysten perästä, on mitä onnettomimpia aikoja niin Suomelle, kun Ruotsillenkki. Wirkamiehet ovat enimmästänsä tunnettomia ulkolaisia. Maan omat paraimmat Herrat joko katkotaan mestauskirweellä, eli menehtywät Tyrannein wäijymisissä paetesansa. Wiholliset sotamiehet särpawät kaikki woimat talonpojilta. Turun kaupunki ryöstetään ja poltetaan, rantamaat häwitetään, ja sisemmäisetkin maan paikat saawat sotain ja kapinain kauhistuksia kärsiä.

Nämät kärsimiset alkawat erittäin w. 1509, ehkä niitä jo ennenki osiksi löytyi. Mainittuna vuonna häwitawät nimittäin ja roskoowat Danskalaiset Suomen rantamaita. Saman vuoden 2 päivänä Elokuuta, kun

1) Siitä, mitä näistä tässä ja seuraawassa luvussa tulemmepuhumaan, on katsottawa: Finlands Historia under Konung Christiern den 2:s Regering, wanhoissa Turun Sanomissa w. 1800 N:o 12, 15, 17, 20, 51, 52 ja w. 1801 N:o 11, 14.

kaikki Turun asukkaat nukkuiwat unen lewossa, tuli sydänyöllä yhtäkkiä Otto Ruuthi Danskalaisten kanssa suurella rymäkällä ynnä torwein ja sotasoitinten pauhina kaupunkiin, ja alkoivat ryöstää ja murhata hirviästi. Tuomiokirkosta ryöstettiin kirjat, korennukset ja irtain omaisuus; samoin yksinäistenki huoneista. Ryöstötawara kannettiin Danskalaisten laivoille. Näisemmistä murhattiin monta, ja toinen osa wiettiin wankina Danmarkiin. Nämät worot wiipyiwät vielä muutamajan Turussa, pitkittäin ilkiätä työtänsä. Wuotena perästä (1511) oli myös Amiraali Sewerini Norbyyliikkeellä ja otti Kastelholman linnan Ahwenanmaalla, tehden linnanhaltijan rouwanensa wangiksi.

Tähän aikaan oli nyt Kiikihoitajana Swante Sturre, ollen erityistä (Katt- och Daagin) sukua, kun Steeni Sturre Wanhempi. Hänellä oli auttajana se wihasta Danskun nimeen palawa Hemminki Gaddi, walittu piispa Linköpingissä, ehkei Paawilta siihen wirkaan wahwistettu, joka useimmin tawataan sota- ja hallitusasioissa, kun alttarilla. Mutta isoin osa Neuwoksiesta ja melkein kaikki piispat oliwat Danskun puolella ja aikoivat aina kutsua Kuningas Johania takasin, jota Swante ja Hemminki esteliwät. Kun nämät viimeiseksi mainitut miehet vielä saiwat Hansaseuran puolelensa, niin alkoivat he Danmarkkia kowemmasti hätyytellä ja kosta sen häwistäntöretkiä Suomeenki. Waan heillä oli tarwe saada rauha Wenäjän puolelta wakuutetuksi. Siinä tarkoituksessa lähtee Ruotsin lähettäjäitä, joiden seasssa wasta mainittawa Tonne Eriksoni Totti, Pää-Diakonus (sittä Tuomioprowasti) Turussa, Paawali Skeeli, Klementti Hoogenstildi ja Wiipurin Porimestari Hermannin Paarssoni, Nowgorodiin, ja siellä wahwistetaan ristisuutelulla sotilakko 60:neksi ajastajaksi w. 1510; ja tuli myös silloin määrättyksi, että, 20 Kesäkuuta w. 1513, piti kummanki wallan Herroja kokoutuman Wuoksijoelle, rajoja Pähkinä-

saaren rauhafirjan mukaan tarkemmin käymään. Muut ehdot tulivat myöskin mainitun päärauhan mukaan määrättyiksi 2). Mutta Riikihoitaja Swante Stuure kuoli pikaisesti w. 1512 ja Ruotsalaiset walitsivat siaan hänen pojan Steeni Stuure Nuoremman riikiä hoitamaan ja wartioimaan, ehkä Kaati ja ylimykset tahtoivat siihen wirkaan Upsalan Pääpispaa, sitä ylimielistä ja nurjaa Erikki Trollea. Danmarkin Kuningas Johani II oli myös kuollut w. 1513, ja poikansa Kristiani II Tyranni (eli Hirnuwaltija), ansaitulla liikanimellä, tullut hallitukseen. Hän oli jo isänsä eläisä tullut Ruotsissa otetuksi Kruunun perilliseksi, ja kun ei hän heti päässyt siihen arwoon, niin sanotaan hänen samalla tavoin kuin isänsä ennen, yllättäneen Wenäläisiä Suomeen karkaamahan. Waikka sotilakko oli wasta ristisuutelulla wahvistettu, mainitaan Wenäläisten ainakin w. 1515, ja kahtena seuraawanakin wuotena, häwittäneen Pohjais-Suomea eli Norbotnia. Sota oli myös w. 1516 nousut Steeni Stuuren ja Danstkan wälillä, Pääpispaan Gustawi Trollen juonista, jota miestä Stuure pittää aikaa pitää piiritettyä linnassansa Stääkisä (Almarstäkisä). Tämä Pääpispaa tuli nyt arwonsa menettämään ja Kuningas Kristiani voitettiin Bränkyrkan tappelusfa, lähellä Lufhulmia, w. 1518. Nyt asetettiin Paawin käsystä hengellinen oikeus Danmarkissa, ratkasemaan wirastansa lasketun Pääpispaan kanteita Riikihoitajata vastaan, ja Paawi löi pannaan koko Ruotsin maan, ”jossa itse ilmakein olisi saastainen ja koko waltakunta firouksena maan päällä”, ja Stuuren puoltajat kutsuttiin ”tulella ja miekalla teloitettawiksi panna hi sik si”. Tämä pannaaminen käwi Suomenki yli, sillä koko maa piti Stuuren puolta. Siitä rupefi Kristiani sotajoukkoa kokoamaan, joka w.

2) Rauhafirja on luettawa aikakirjoituksessa Suomi 1841, Tredje Häftet, s. 52 str.

1520 lähti Ruotsia kurittamaan. Voogesunnin tykönä oli tappelu, jossa Steeni Stuure Nuorempi voitettiin, ja kuoli muutaman ajan perästä haavoistansa, matkatesansa Tukhulmiin. Kiikihoitajan kuoltua tuli hämmästyks Ruotsin kansaan, eikä kukaan tiennyt mitä nyt oli tehtävänä, kun Danikalainen miekalla ja tulella lähenei pääkaupunkia. Vainoastaan Steeni Stuuren leski, se rohkea Kristiina Gyllenstierna, piti uskalluksensa tällä ja puolti Tukhulmia, joka Kristianilta piiritettiin, vaikka jo olisi suuri osa Ruotsin Herroja tunnustanut Kristiania Kuninkaaksensa. Mutta kun se vanha Stuuresuvun puoltaja Hemminki Gaddikin oli mennyt Danikalaisen puolelle ja houkutteli Kristiinaa samaan, niin antoi viimein tämä vaimo (5 p. Syyskuuta) Tukhulmiin Kristianille, joka hänelle lupasi antaa omaisuudeksi Hämeenlinnan ja sen läänin ynnä Kokemäen kartanon, kaikkein kruunun tulojen kanssa. Myös luvattiin Ruotsalaisille kaikkinaisen rauha, niin myös Kristiinan ystäville ja puoltajille Suomessa, joiden seassa nimitetään piispa Arvidi Kurkki, Hämeenlinnan Päällikkö Doke Jöranssoni Lotti, jolla välimmiten oli Turunki linna, linnanaherra Wiipurissa ja Raaseporissa Tönnös Eriksson Lotti, Etelä-Suomen Lakmanni Klaawus Henriksoni Horni ja Pohjais-Suomen Lakmanni Henrik Steenssoni (Keehuuwudi) ynnä hänen Allilakmanninsa Satakunnassa Knuuti Eriksoni Kurkki, jotka olivat koko Suomen äveriäimpiä miehiä. Mutta pian näytti Kristiani, mitä hänellä oli mielessä ja mitenkä aivoi lupauksiansa täyttää. Luvattuja läänityksiä ei annettu Kristiinalle. Marraskuussa 8 päivänä, kun uuden Kuninkaan kruunaamisen juhlaa pidettiin Tukhulmissa, suljettiin äkisti portit Tukhulmiin linnaan, jossa tietävästi nyt löytyi paljo kansaa, ja muutamain edellä käyneitten syyttelemisten perästä muka, ruvettiin mestamaan kaikkia, kun ei luultu olevan Danskian ystäviä, ei

ainoastaan Herroja, waan myöds muita läsnäolewaisia alhaisempia, ilman armoa ja oikeutta. Dlaus Magnus joka on kirjoittanut kirjan Pohjaisten Kansain elosta, jossa Suomestaki tulee paljo juttelemaan, näki omilla silmillään 94 ihmistä mestattawan. Toiffa hirtettiin eli piinattiin kuoliaaksi. Tämä on nyt se mainio Tukhulmin werilöyly. Mutta tulipa Suomellenki puoronsa. Heti Ruotfiin tultuansa oli Kristiani suloisilla sanoilla lähettänyt käskyjä meidän maamme Herroille, tulemahan Ruotfiin Waltakunnan asioista keskustelemaan. Mutta lienewätkö ne kunnialliset Herrat jotakin petosta aawistaneet, sillä ei heistä yksikään käskyä totellut. Sittä oli Kristiani lähettänyt Hemminki Gadin sotajoukolla Suomen maata tukistamaan ja sen linnuja ottamaan. Hän oli ennestänsä hywin tuttu Suomesa ja linnat antausiwat hänelle wastustamatta, sillä ei arweltukaan wastuksen enää mitään hyödyttävän. Entiset linnaherrat lasketiin wiroistansa, ioihin Saksalaisia ja Danskalaisia miehiä pantiin. Turun linnaan pantiin wasta mainittawa Tuomas Wolffi. Mutta Kristianilta, joka himoili werta ja aikoi peliwolla hallita maitansa, tuli nyt werinen käsky käskyläisillensä Suomeenki, tappaa kenen Suomen Herroista waan woisfiwat saada käsiinsä. Sitä myöten tuli Dofe Jöranssoni Lotti mestatukfi Hämeenlinnan ulkopuolella (27 p. Marraskurta w. 1520); ja Hemminki Gaddi sai myöds wanhoilla päiwillään hawaita, miten Kristianin laatuifet miehet palkitsewat ystäwiänsä, sillä hän ja Niilo Eskilssoni Baneeri mestattiin 16 päivänä Joulukuuta, elikkä itse 3:nena Adwenttisunnuntaina, Raaseporin etuloilla. Sillä keinoin menetteli Kristiani Ruotfissa ja Suomesa, ja yli 600 ihmistä oli hengeti nutistettu, kun hän seuraawan vuoden alulla palaa Danmarkkiin.

Näissä weritoisissa säilytti piispa Arwidi Kurkki, joka w. 1510 oli Johannes Dlawisen perästä tullut si-

hen arvoon nostetuksi, heikkensä: joko hän lte Kuusiston linnaassa saanut turvansa, elikkä muutoin tiennyt paeta wainojiansa. Hän oli syntynyt Laukon kartanossa Satunnassa siitä hywäsukuisesta ja kuuluisasta Kurkkein rodusta, tullut ulkomailla Maisteriksi; ollut Defaanus Turussa; walittuansa Piispaiksi lähtenyt Italiaan, saamahan Paawilta wahwistuksen waaliinsa, ja tullut vuoden kuluttua Strengnääsissä wihityksi. Hänen elämänsä on wähän tuttu; waan se nähdään, että hän on ollut kunniallinen ja isänmaansa hywää tarkoittawa piispa. Nyt hänen aikansa, kuin senlaiset hämmingit ja rästukset painoiwat maata, pidettiin se 13 Luwussa meiltä jo kerrottu Piispa Hemmingin autuuttamisen juhla (Actus Inscinationis beati Hemmingi) w. 1514. Tämän piispan viimeisistä waiheista saamme tulewaisessa luwussa tilaisuuden puhua.

21 Luku.

Suomen wapauttaminen Dauskalaisista

(w. — 1523).

Kun edellämäinitut kauhistukset paraaltaan tapahtuivat Ruotsissa ja Suomessa, tawatahan Gustawi Eriksoni Waase, karattuansa wankeudesta Danmarksissa Lybeckiin, ja sieltä tultuansa Ruotsiin, eräilemässä Dauskalaisien pelwon tähden Daalarein metsissä, puimassa talonpoikain riikissä, piiloutuneena wainojiltansa, muin heinäkuormassa, muin kaatuneitten puitten alla, muin kuopiessa ja kellareissa: hän se nuori aatelismies, jonka rehellisessä sydämessä ajatukset Ruotsin wapauttamisesta oliwat nousseet, ja jonka aifeensa nyt tulee, niin kuin oli itsellensä tapana sanoa, ”Sumalan ja Ruotsin talonpoikain kautta” täyttämäänsä. Hän sai Daalarilai-

jet ja sen perästä talonpojat muillakin paikoilla puolel-
 sen, sittä vapasukuista Herrojakin; piiritti Tuhulmia, (jon-
 ka kaupungin Magistraati nyt pyysi Tuomas Wolffilta
 Suomesta awuksensa miehiä ja sotitarpeita), ja walittiin
 Syysskuussa w. 1521 Maanpäimillä Wadsteenaassa, Riis-
 kihoitajaksi. Nyt alkoi hän Suomenki wapauttamista
 mieltä, lähetti sinne Niilo Arwidsoni Westgöötihen
 ja Henricki Jönsonin (Haagasta Ahwenanmaalla) so-
 tamiesjoukon kanssa, johonka iso lauma Suomalaisia yh-
 distyy sotamiehiksi, ja niminomaisesti Niilo Moonssoni
 Grabbe Grabbakaasta ynnä monta muuta wapasukuis-
 ta Suomalaista. Nämät miehet alkoivat 24 p. Marras-
 kuuta piirittää Turun linnaa, jossa Tuomas Wolffi o-
 li linnaherrana, ja löytyi hänellä nyt siellä paljo warts-
 wäkeä sekä runsaasti sotitarpeita. Siihen siaan oli pii-
 rittäjillä sotiafeista ja ruutista suuri puute, jota piispa
 Arwidi Kuusiston linnastansa koki heille warustaa. Waan
 ei tahtonut piiritystyö Ruotsalaisille meneztyä. Eräällä
 farkauskerralla linnasta otettiin muutamia Ruotsalaisia,
 joiden seassa Niilo Arwidsonin weli Bengtti, wangiksi.
 Wolffi antoi ne kaikki hirttää linnanmuurin ulkopuolella.
 Ahwenanmaahan lähetti Gustawi Hemminki von Brok-
 kenhuusin ottamaan Kastelholman linnaa, jota Eyy-
 deri Friimanni Kristianin puolesta hallitsi: ja wait-
 ka Ruotsin päämies lyötiin wiimmenimitetyltä kaksitappe-
 lossa kuoliaaksi, niin taisi linna kuitenkin hetimmiten tulla
 otetuksi.

Mutta seuraawana wuotena 1522 käwi Tammituus-
 sa Kristianilta kaikille linnanhaltijoillessa Suomessa käs-
 ky, jossa heitä haastetaan tappamaan ne kiini saadut ja
 linnoissa säilytetyt ylhäisemmät eli alhaisemmat Herrat
 Gustawin puolluksesta. Sitä werikäskyä myöten antoi
 nyt Wolffi ottaa hengen kaikilta Turun linnassa löyty-
 wiltä Suomen Herroilta, joiden seassa olivat ne ennen
 mainitut Tönnes Eriksoni Lotti ja Lakmanni Pohjais-

Suomessa Henricki Steenssoni. Wolffin oma käsikirjoittaja Moonessi tuli saman tuomion alle, ainoastansa siitä syyistä että hän suvultansa oli Ruotsalainen. Muutamia näistä hirtettiin linnamuurin ulkopuolella, toisia surmattiin muilla tavoilla. Samanlainen surma olisi myös tullut Ericki Flemingille, mutta hän oli ajoissa saanut tiedon Kuninkaan murhakäskyistä ja mietтели keinoja, mitenkä pelastaa itsensä ja muitakin maanmiehistänsä. Hän tekeysi siis Kristianin paraaksi puoltajaksi ja rakastajaksi, jonka kautta tuli saamaan Wolffin hyväsuosion itseensä: hän tarjousi karkaamaan piirittäjitten päälle, johonka vaaralliseksi katsottuun yritykseen linnassa olevaiset Ruotsalaiset sotamiehet piti pantaman, sillä heidän kuolemasta ei paljon pidetty lufua. Tämä lauma piti lisättämän Danskalaisilla, jotka kurissa ja järjestyksessä pitäisiwät mainitut Ruotsalaiset. Fleminki sai nyt salaa Ruotsin päämiehelle sanan aikomistansa, ja kun hän oli käynyt ulos linnasta, niin rupestiwarat karkaajat ja päällenkarattawat yhdessä tappamaan niitä muassa olevia Danskalaisia, ja Fleminki miehinensä oli wapautettu. Waan Turun linnaa piiritti Niilo Arwidssonin aina keswäimeen asti mainittuna vuonna 1522, jolloin Kristianin Amiraali Sewerini Norbyy tuli wahwalla laiwastolla sen awuksi, niinkuin hän ennen oli auttanut sitä piiritettyä Tukhulmiakin. Ruotsalaiset ja Suomalaiset, esimiehityt Niilo Arwidssonilta ja Ericki Flemingiltä, täytyiwät nyt wetäydä pois Turusta, sillä heillä oli aiwan wahan woimia wastukseksi paljoutta vastaan. Heidän lähtiissä sattui se tapaturma, että tulta kirposi yhteen ruutitynnynriin ja siitä syttyi tulipalo kaupunkiin, joka palaisiansa Danskun sotawäeltä ryöstettiin. Ruotsalaiset ja Suomalaiset pakeniwarat nyt maan sisälbille Hämeeseen ja Janakkalan sillan tykö, jonne Danskalainen ei heitä tahtonut ajaa perästä. Mutta ne Hämeeseen paenneet miehet, jotka eiwät tahtoneet siellä werkkailla

telemättöminä, jakautumat pian sotalaumoinensa: Erikki Flemingi menee isoimman joukon kanssa ja yhdistyy Gustawi Waasen laumoihin: Niilo Grabbe yksinensä jää pi vihollisten keskelle Suomeen, varustaa itsellensä pienen laivaston hahtia, hätyyttelee sillä Danikalaisia, missä waan heitä tapaa pienemmissä joukoissa, ilmaantuu wälistä Raaseporissa, Porwon elikkä Kokemäen (Kuusiston?) seuduilla, pakenee hädän tultua Wironki puolelle, jossa piilee Keewalin ja muiden kaupunkien satamoissa, ja tekee sillä keinoin paljon pahennusta Kristianin wäelle eli Danikalaisille. Waan Sewerini Norbyh ei myöskään ole alallansa. Danikalaiستensa kanssa häwittää hän Suomen rantamaita: ottaa Kuusiston linnan: purjehtii sinne tänne Ruotsin ja Suomen wäliä, auttain ahdistettuja linnnoja rualla ja wäellä. Silloin tulee myös Siwari Flemingin kartano Sundholma, lähellä nykyistä Uuskaupunkia, ryöstetyksi. Niin antaa Norbyh käskyn Tuomas Wolffille, ottaa Suomesta ruokatarpeita, minkä woisi saada, ja niitä wiedä Gustawi Waaselta towaсти piiritettyyn Lufhulmiin. Wolff lähteeki suurella laiwajoukolla anottua apua wiemään. Mutta Gustawi Waasekin oli Lybekkiläisten avulla saanut sotalaivoja, jotka piilivät Ruotsin luotojen wälillä Furu-sunnissa, komennetut Erikki Flemingiltä, ja nyt tulivat ottivat koko Wolffin laivaston siisuksinensa, ynnä Wolffinki itsensä wangiksi, ja sitten hirtettiin hän niiniköydellä tammeen, ansaituksi koston monista hirmutoistansa. — Samaan aikaan kuin nämät näin tapahtuivat, täytyi piispa Arwidi Kurkin, jolta Danikalaiset ottivat Kuusiston linnan, ett'ei hän siinä löytänyt mitään turwapaikkaa, paeta Norbyhyn ja hänen wäkensä wäijymisiä, ensisti Raumaan, jossa hänellä oli laiwansa, sieltä meritse Ulwilaan ja sieltä luultawaсти Nääräpäähänki Pohjanmaalla. Mutta ei sielläkään wapaa häntä perästä ajawista wainojistansa, aikoi hän purjehtia Ruotsin puolelle Gustawi Waasen tykö,

mutta hukkuu merihädässä ulkopuolella Söregrunnia (Keskätkuusä w. 1522), monen wapasukuisen miehen kanssa Suomesta, jotka rouwinensa ja neitonensa olivat häntä seuranneet, paeten murhamiehiansä. Sinne meni Suomen 23:mas ja viimeinen paawinuskoinen piispa.

Gustawi Waasella käiwät toimet hyvästi Ruotsissa: yhden linnan toisensa perästä otti hän, ykssi etu seurasi toistansa. Tukhulmi oli vielä Danskalaisilla. Sitä piiritettiin monelta haaralta ja Norbyyn apuanto estettiin. Kristianilla ja hänen puoltajilla ei näytä olleen ollenkaan tointa ja tolkkua muuhun, kui hirtutöihin ja ilkeyksiin. Se waitutti, että Danskanki Raati ja muut Herrat jo rupestiwat häntä pelkäämään ja wihaamaan. He antoiwat Kruunun Fredrikki I:selle, joka teki liiton Hansalaiden kanssa. Kristiani ei uskaltanut wastustaa, kofosi tawaroita, minkä sai, ja purjehti Huhitkuussa w. 1523 muutamilla laiwoilla pois Danmärkistä, heittäin ijäksi päiwäksi Kruunusa. Sittä eli kauan Kruunuheittona, pidettiin lopulla 27 vuotta wankina, ja kuolikin siinä kurjaassa tilassa. Tässä oli hänen oman mielettömyytensä kosto! Mutta Fredrikki otti Danskanki Kruunuiin ja tahtoi häntä Kalmari-yhdistyksen ehdoilla saada Ruotsin Waltakuntaa allensa, josta kirjoittiki Ruotsiin. Waan sieltä wastaisiwat Newokset, että jo oliwat walinneet Gustawi I:sen Erikssonin, Waasen sukua, Ruotsin Kuningaaksi. Se oli tapahtunut Strengnääsän Riikinkokouksessa, 7:tenä päiwänä Kesäkuuta. Niin päättyi nyt Kalmariyhdistys, jonka onnettomuus oli kestänyt 126 vuotta. Samassa kuussa antausi Tukhulmiki Gustawille, ja pian oli koko Ruotsi hänen hallussa ja wapaana.

Kuin nyt se jalo Kuningas Gustawi I:nen oli näin saanut Ruotsin perkatuksi Danskalaisista, niin tuli Suomen wuoro. Elokuussa w. 1523 lähetti hän sinne wah-

wan sotalauman Ruotsalaisia, Saksalaisia ja Suomalaisia, Amiraalin Erikki Flemingin myötä, jonka piti weliensä Siwari Flemingin kanssa ajaa Danskalaiset matkoinsa. Armeia nousi maalle Kuusiston linnan tykönä ja otti sen toisna päivänä wäkiryynnäköllä. Sitte meni se Turkuun, jonka linna 12:ta päivän perästä saatiin otetuksi. Aluksi käwi Danskian sotajoukko Ruotsalaisia vastaan Turussa, mutta tiedon saatuaansa niiden woihasta, wetäysi pian Hämeenlinnan kautta Wiipuriin. Ruotsalaiset jakausiwat nyt pienempiin joukkoihin, jotka wähitellen ottiwat Hämeen, Raaseporin, Sawon ja Wiipurin linnat Danskalaisilta. Sälkimäisen otti Niilo Grabbe, ja on mainittu, että Danskialainen linnanherra Wiipurissa, Kolffi Matssoni, Grabbea joko niin pelkäsi eli wihasi, ett'ei hänelle luvannut antauda waan Erikki Flemingille, jonka siitä syystä astanomaa täytyi matkata Wiipuriin ottamaan linnaan vastaan. Ennen Joulua oli koko Suomi tempastu wihollisten kourista. Kun ei ollut apu Danmarckista odotettawana, niin menetti Danskian puollus kaiten rohkeutensa ja eiwät he tahtoneet eiwättä woineet pitemmältä wastustella. Näin tuli Suomi wapaaksi Danskalaisista.

22 Luku.

Suomalaiſten kaupauſen asiat tällä Paawinuſkon ajalla 1).

Mitä Suomen muutamista ſisämäiſistä asioista, niinkuin kaupasta, hallituksen menoista ja kirkollisesta järjestyksestä

*) Waitſi Paawanuden Ajan kaupauſen kerkomisen ohessa meiltä ofotetuista lähteistä, on tässä erittäin katſottawa, ſe edelliſessäki jo wittattu: J. J. Tengström, Öſterhottens Handel i äldre tider, aikakirjassa "Joukahainen", 2:nen wisko.

ajalla tuli tähänasti mainitukse, elikkä jäi mainitsematta; siitä on nyt senraawissa tämän aikakauden loppu-luvuis- ja lyhykäinen ja yhteinen lause sommiteltawa.

Suomalaisten viimeisten melkskausten ja uusille mäsoille siirtymisten, jotka tapahtuivat Birgeri Jaarlin retken ohessa ja heti sen perästä, mentyä ohitse ja rauhallisemman sekä wakawamman elämän, olletinki walloittamisen sotain tauottua Pähinäsaaren rauhan kautta, tultua siaan; alkoi kauppaakin Suomen sisälöillä, ja sisälöiltä meren ranteilla olewille kauppaypairoille, mukautua siihen laatuun, joka oli maallemme luontewin, ja josta seuraukset vielä meidän aikana löytyvät silmäimme edessä. Ei se kauppa tosin ollut suuresta ja awarasta laadusta, vaan se oli ainakin Suomelle tähdeellinen ja isämaamme karttumista kuin walistumista, ynnä sen nykyisiä tilojakin, puolestansa tyllä walaisewainen. Syyistä on siis tästä aineesta joku tieto keksittäwä. Ensin tahdomme wähän jutella Etelä-Suomen kaupoista ja sitten erittäin Pohjais-Suomen karttumisesta, sillä Itä-Suomi, eli Sawo ja pohjainen Karjala, oliwat vielä pian totta erämalta, jossa siellä täällä joku talo löytyi eli joku metsästäjä taikka kalamies kurjaa elämätänsä säilytteli.

Ensiestäänki mitä nyt Etelä-Suomen kaupan asioihin tulee, niin käiwät ne tällä Paawillisuuden ajalla pian samalla tawalla kuin ne Pakanuuden hämärässä jo oliswat alkaneet, ehkä tosin nyt enemmässä ja suuremässä mitassa, kuin silloin. Hänse seura mukautuu tämän ajan alkupuolella, eli alulla 13:ta vuosisatata, warsinaiseen asuunsa, ja pitää wikewätä sekä kartuttawaista kauppaansa niin Nowajoen kautta Nowgorodin kanssa, kuin myöskin Suomalaisten kanssa, erinomattain maamme eteläisillä ranteilla ja kauppaypairoilla. Enin yhteys oli Suomalaisilla nytkin Wisbyyn hansa-kaupungin kanssa Gotlannissa. Mutta Hansalaisten kauppa Nowgorodilaisten ja Karjalaisten kanssa tuli sodan aikoina paljon

estetyksi, ja erinomattain olemme nähneet Paawein tarkasti walwoneen, etteivät saisi wiedä aseita eli muita sotitarpeita Suomen Kirjon wihamiehille. Myös taide- taan arvata, Karjalaisten ja Ruotsalaisen wartowäen Wiipurissa wälistä ryöstämisillänsä sitä kauppa estä- neen, koska mainitun seuran täytyi pyytää, ja saikin, ensi- stä w. 1295 Kuningas Birgeriltä, sittä muillakin ajoil- la ja muiltakin Ruhtinailta, wapaus- ja wakuutus-kirjo- ja kauppaansa Newajoella, kuin heidän myöskin tietään saaneen w. 1323 samanlaisen wakuutuksen Ruhtinas Ge- diminiltä. Mutta kaupapavaikeina Etelä-Suomessa oli- wat pienempäin ja suurempain jokin suut, joille osiksi, jo tällä ajalla elittä myöhemmin, kaupungeja on syntynyt, niinkuin Urajoen, Halikkojen eli Salon, Eke- nääsin, Helsingin, Porwon, Kymenjoen, Wi- purin ja Koivistojaaren ynnä muiden pienempain paikkain ja satamain kanssa, joihin Saksalaisia ja muita Hansalaisia osiksi asettausi elämään, niinkuin ainakin Tu- rusta ja Wiipurista tämä warmasti tietään. Uus- maalaiset, jotka kuuluwat "Wiipurin waltaan", nähdään myöskin nyt jo purjehtineen kaluinensa Luthul- miin ja Wiron maalle. Karjalaiset saawatkin w. 1347 Kuningas Maunus Liehakolta oikeuden "Uusmaa- laisilta ja muilta miehiltä ostaa ja wästedes keskenänsä myydä sekä waihtaa kaikenlaisia ruoka-aineita" 2). Mut- ta niin Uusmaalaiisten kun Karjalaistenki kaupat näyt- täwät aikaa woittain tulleen aina lawiammaksi.

Kaikkista Suomen kaupungeista suurin, ja koko Ruot- sin Waltaunnasfakin suurimpia ja painawimpia, oli maamme wanhin kaupunki Turku. Se olihin koko Suo-

---

2) Wapauskirja luetaan prantättyinä: Suomi 1843, s. 56 srr. Tä- mä oikeus näyttää annetuksi niin Karjalaisten kun Uusmaalais- tenki hyväksi, joiden jälkimäisten seassa kauppa jo näkyy olleen siihen aikaan täydessä harjoituksessa.

men kaupan yhdySPAikkana, sillä sen nähdään kauppiwan niin Pohjanmaan, kun nähtävästi Wiipurin ja Wenäjänki kanssa, paitsi että monta tietä silloinki alkoi maan sisästä juosta Turkuun, joita myöten sinne kaluja tuotiin. Ehkä tämäkin kaupunki muutoin oli Hansalaisten siteissä, oli sillä ainakin oikeus itse wiedä kalujansa ulkomaille, kuin sitä vastoin kaikista muista Suomen kaupungeista ja kaupapaikoista ei ollut lupa purjehtia tawaroinensa muualle kuin Tuhhumiin³⁾. Wuosittain wietettiin, anetten kanssa, Turussa juhla Pyhän Henrikin muistoksi, ja samoilla ajoilla syntyiwät siellä markkinat, kutsutut Turun eli Henrikin markkinoiksi (Nundinæ Hearicianæ). Turku kaswoi paljon woimissa, niin että sillä oli yksin omituinen rahansafi, nimitetty, Turun rahaksi (Moneta Aboënsis). Paitsi tätä oliwat erinomattain Ruotsin Kuningasten rahat, Preussian ja Rääwelin killingit, ynnä Englannin Noobelit, tawallisimmia rahalajeja Suomessa. Kymmenen Turun markkaa wastasi yhtä hopiamarkkaa: yksi Turun markka piti 8 äyriä, yksi äyri 4 örtugia ja yksi örtugi 6 penninkiä. Samaaan aikaan wastasi 8 penninkiä Preussian killingin ja 3 penninkiä (eli puolen Turun äyriä) Rääwelin killingin. Puoliwiedettä Turun markkaa wastasi yhden aikaa yhtä Englannin Noobelia.

3) Laagerbringi (Sv. R. Rist. IV p. 260) sanoo tästä, (Ruotsin wanhan Kaupunki-Lain mukaan, jossa sanat pian samalla tavalla kuuluwat) seuraawalla tavalla: "Mahtawimmat kaupunkikaupungit (alulla 15:ta vuosisataa) oliwat Tuhhumi, Turku, Edderfööpinki, Kalmar, Löödse. — — — Mainituista kaupungeista oli Tuhhulmilla jonkulainen tapulioikeus, sillä kaikki Suomen laivat, paitsi Turkua, niinmyös Uusmaa, Ruoslagi, Helsinglanni- ja Gestrickslanni-kulkijat, oliwat welta päät Tuhhumiin käymään ja siellä kalujansa niyömdän".

Toisilla ajoilla taas oli rahalla toinen arvo ⁴⁾. — Mutta walloittamisen ajalla ja sen perästä oli Suomessa alettu perustaa ja rakentaa uusia niin linnoja kun kaupunkejakin, ja tällä ajalla oli niitä syntynyt seuraawat ja seuraawaisessa järjestyksessä: Turunlinnan perästä, — jonka ohessa jo mainittu kaupunki (vuoden 1229 jälkeen) näyttää alkaneen syntyä, — tuli Hämeenlinna, Wiipuri, Ulvilan eli Porin kaupunki, Raasepori, Korsholma, Porwo, Rauma, Raantali, Savonlinna, paitsi Kastelholmaa, Käkisalmea ja Landskruunaa, joista kahden viimeksi nimetyn alustat Pähkinäsaaren rauhan perästä kuuluivat Wenäjän alle. Näistä näyttää Turun kaupunki syntyneen Tuomiokirkon rakentamisen ohessa: Wiipurin linnan ympärille oli Saksalaisia asettaanut kauppiaksi ja sitä kaupunki saanut alkunsa: mutta Rauma ja Raantali näyttävät syntyneen, siellä olewaisten Luostarein tarpeeksi, ympäristölle muuttaneista askaroitsijoista. Ulvilalle määrättiin seurattawaksi Ruotsin wanha Kaupunki-Laki, nimetty Björkö-Dikeudeksi, ja se taiksi muissakin kaupungeissa olla järjestyksenä. Muutoin tuli Suomessa tawaksi niistä kauppapaikeille muuttaneista Saksalaisista, yhteisesti kutsua kauppamiehiä saksoiksi. Kuten ennen on jo mainittu, tuli tällä ajalla Hansalaisten toimen ja mahdin kautta se asetus saaduksi matkaan, että suurempain kauppa-kaupungein Magistraateissa piti puoleksi oleman Saksalaisia, joka tapa oli Turussa, kuin myöskin

4) Paitsi mainittuja rahalajeja, jolsta Northaanin tykönä saadaan tarkempia tietoja, löytyi Suomessa monta muutaakin rahaforttia, ehkeiwät olleet niin tawallisia. Niin on entisinä ja nykyisinä aikoina Suomen maasta löydetty raha-aarteita, pitäin itsällänsä Arabian, Greekan, Englannin ja Saksan rahoja, joista moni on ollut paljoo wanhemmalta ajalta, kuin Kristillisyyden onkaan Suomessa. Senlaiset löytek todistawat Suomen warhaista kanssakäymistä ulkomaan kanssa.

Suomen toisessa kauppa kaupungissa Wiipurissa. Waista Steeni Stuuere Wanhempi lopetti mainitun Ruotsin Wals-
takunnalle häpiällisen sekä epäwoitollisen welwollisuuden.
Porwarein Säädyn wahwistamisesta Turussa, josta
ta edellisessä (s. 166) olemme maininneet, antanee syyn
arwella, sen muillakin Suomen kaupapaikoilla olleen hyö-
tymässä. Kuitenki mainitaan Turun woimain, Paawin-
ajan lopulla, tulipaloin ja sodan häwitysten kautta häl-
wenneen. Muutoin sanotaan tämän Turun woimain kart-
tumisen sekä enentymisen saaneen alkunsa sen kaupasta erino-
mattain Pohjanmaan kanssa, ja on mainittu, kaupunkien was-
ta rakettua Pohjanmaalla, Turun warsin alkaneen wähetä.

Mutta Pohjais-Suomen eli Pohjanmaan kanssa, jossa
lohen ja silahkan pyynti, metsän käynti ja maanwiljeitys
olivat paraimpia elatuskeinoja, käwivät kauppaa, paitsi
Turkulaisia, Rauman ja Ulwilan eli Porin porwareita,
myös Tukhulmin Kääwelin ja Narwan kauppiaita, ja
wielä Wenäläisikin, jotka, luultawasti Nowgorodista,
tulivat tänne kesällä lohen ostantaan 5). Kauppa
täällä näyttää wähintäinkin Pohjanmaan walloittami-
sen ajoilla jo alkaneen, ja Pirkkalaiset, joista edellisen
kertomamme jälkeen tiedämme, että olivat syynä tähän Poh-
janmaan wallpittamiseen, tulivat koko Paawinajan läpeensä
olemaan mainitun kaupan osamiehinä. Mikä wäli eli yh-
teys muutoin näiden Pirkkalaisten ja Pohjanmaan Ruots-
salaisten waiheella oli, sit'ei ole hywä sanoa 6). Se on
ainakin tietty että nämät Närpiön, Mustasaaren ja Pie-

5) Se on hywin arwattawata, että Karjalaisia Wenäjän puolelta
tällä ajalla jo käwi, ainakin Pohjanmaalla, keinottelemassa ja
kauppinassa. Niitä kutsuttiin myöskin Wenäläisiksi ja ymmär-
rettäne, tiedoissa mainittuin, Wenäläisten eli Nysšain nimen
alla.

6) Jos Pirkkalaiset alusta alkain olivat Ruotsalaisia, ja Pirkkalan
pitäjässä, niinkuin Porthaani (Chron. Episc. p. 119 not.) witt-
tailee, on ennen asunut Ruotsalaisia; niin owat nämät joko kait-

tarsaaren senaikuisissa pitäjisä asuwait eteläisen Pohjanmaan Ruotsalaiset, niinkuin myös on ennen kerrottu, sawat jo w. 1348, eli vuotta jälempätä kun Karjalaiset ja Uusmaalaiset, Kuningas Maunus Pehakolta warsinaisen kauppa-oikeuden keskinäiseen kauppaan, ilman kenenkään estämättä, joka oikeus jälestäpäin Eriffi ja Albrekti Kuninkailta wahwistettiin. Myös tietään että Pirkkalaiset, jotka, heiltä weroteltawain Lappalaisten perässä, Pohjaan muuttiwat, pitiwät aina Gustawi Waasen aikoin asti kauppaa näiden Lappalaisten kanssa, eläen itse Norlannin ja Pohjanmaan perukan kauppapaikeilla. Niin Norlannissa kuin Pohjanmaalla syntyikin jokin suula kauppapaikeja, joista myöhemmin on kaupunkoja tullut. Senlaisia kauppapaikeja tietään, Pohjanmaalla olleen Tornion, -Kemin, Yin, Dulun, Sittajoen, Salosten, Kalajoen, Kokkolan (Karlleby), Pietarsaaren, Wöyrin (joko nykyisen Joensuu, eli Dorawaisten paikoilla) ja Mustasaaren, johonka jälkimäiseen Kyrö ja Ilmajoki kuuluwat. Näistä sanotaan Kalajoella ja Salolla ei olleen laivoja, waan Rauman kaupunkilaisten kella kauppaa käyneen, ja olleen ne siis laittomia satamoita. Ne muut satamat ja kauppapaikeat sanotaan wapaiksi ja lailliksi. Salossa ja Pietarsaaresa kehutaan myös wapaamarkkinoita pidetyn. Näihin kauppapaikein tuli nyt kesänaikeina Suomen, Ruotsin, Wiron ja Wenäjän kauppiaita, ja waihtoimat, suolaa sekä muita kalujansa wastoin, itsellensä lohta ja muita kaloja, ynnä niitä kaluja ja aineita, joita Suomalaiset maan sisästäwiltä tänne toimat. Täällä olewainen kauppa tuli sitten Tulli-asetusten kautta mää-

---

Ei Pirkkalaisten muassa muuttaneet Pohjanlahden perukalle, ellek on heistä osa idännyt eteläisen Pohjanmaan ranteilla asumaan. Jälkimäisessä tapauksessa olisi yksi kauppiainsuku asunut useimilla Pohjanlahden kauppapaikeilla. Waan mikä nämät hämääiset asiat endään selwittää!

rätyksi. Myös nähdään Steeni Sture Vanhemman w. 1497 saaneen Läänitykseksi Korsholman kaikkein kauppa-
paikkain kanssa. Mutta pohjassa mainitaan Pirkkalaisten
suwiaikoina ostaneen vierailta kauppiailta ”mitä Lappala-
palaisille ja muille oli tarpeellista, ja niitä kaluja talwi-
aikana, kun joet ja järwet oliwat jäätäneet, wieneen Lappi-
piin.” Tätä sanotaan Tornionki Pirkkalaisten tehneen:
on myös mainittu Kemiläisten (ainaki jo w. 1490) kaup-
paa Lappalaisten kanssa harjoittaneen. Pirkkalaisten
tietään myös pitäneen awarata kalanpyynnystä Jääme-
ressä, ehkä heitä Norjalaiset siellä tahtoivat ahdistella,
ja muutoinkin näyttää Norlannin, ja ehkä osa Pohjan-
maanki, lohenpyynnystä olleen heidän hallussa.

Tästä siis nähdään, Suomen kaupan Paawillisuu-
den ajalla jo olleen täydellä alulla, waan ei vielä wa-
paan, mutta monella tavalla sidottu, joista siteistä se seu-
raawilla ajoilla tulee vähitellen irrotuksi ja wapautetuksi.

23 Luku,

**Kansakuntaisuuden ja muiden sisämaisten asiain
laatu Paawinuksen ajalla Suomessa 1).**

Suomenmaan walloitettua Ruotsalaisilta ja Kristil-
lisen Seurakunnan täällä perustettua, alkoi kansallinen
järjestys ja elämä saada isänmaasamme entisestäänsä
perin eroawaisen luonnon ja laadun. Tosin löytyi jo
Suomen kansan wanhoissa, pakanallisissa laitoksissa ja
tawoissa joku vähäinen alkupiirre senlaiseen järjestykseen,

1) Paitsi muita lähteitä, saadaan tähän alueeseen opettawaisia oso-
tuksia Suomellenki, (ehkä kirja: esimmiten tutkistelee Ruotsin a-
sioita): J. J. Nordström, Bidrag till den Svenska Samhälls-
Författningens Historia, 2 Osa, Helsingforsissa 1839—1840.

joka Ruotsinmaalta tuotuin lakein sekä asetusten kautta saatettiin täydellisemmäksi. Niin olemme edellisessä jo soittaneet senlaisten laitosten kuin ovat kylä, pitäjäs ynnä keräjäät, kihlakunta jo löytyneen vanhastaan Suomalaisilla, waan ne alkoivat nyt Kristillisyyden ajalla, ja Ruotsin kansa yhteen tultua, saada jotensakin toisen mielen ja ymmärryksen sekä täydellisemmän rakennuksen. Alussa taisivat mainitut laitokset, niinkuin Skandinawilaisienki, pääasiallisesti tarkoittaa sodan ja rauhatomuuden ajalla olevaa yhdistystä; waan nyt tulivat ne paremmin Kristillisyyden sekä säädyllisyyden auttajiksi. Niin nähdään valloittamisen ajoilla, ja perästäkin maallisen pitäjän, jossa Nimismiehellä oli järjestyksen pitäminen, olevan vielä muutamana aikaa eroitettuna hengellisestä pitäjästä, joka taas oli yhden Kirkkoherran alaa. Muutoin nähdään Suomeen ei heti tuodunkaan Ruotsinmaan järjestyks kokonansa. Suomi oli Paawin ja Turun piispain toimella, eli ainakin Kristinuskon lewittämisen tarkoituksessa, tullut valloitetuksi, ja sentähden saivatkin Piispat alussa hallita ja wallita isänmaassamme, ja he ratkasivatkin ensiaikoina Kaniikein, Prowastein ja Kirkkoherrain kansa pian yksinänsä niitä yhtyneitä riitaseikkoja. Tuskin oli heillä alussa siwullansa muita, kun Turunlinnan Päälikkö, jolla oli sodan taluttaminen Suomessa, ja ehkä joku maallinenki komento. Mutta alussa saivat myös Piispat käyttää kaikki maan tulot ja saatavat omaksi ja Kirkkonsa hyväksi. Waasta Beero I:sen olemme nähneet antaneen osan maarahoista Kuninkaalle, ja noin w. 1284 Birgeri Jaarlin pojan Bengtin, Herttuan kirkonimellä, asetettawan warsin Suomen ensimmäiseksi Pääksi. Waan siitälähin saadaan nähdä, joko Suomi kokonansa elikkä osia siitä maasta, usein annettawan Läänitykseksi maallisille ja mahtawille Herroille. Waan näitä Läänityksiä, paitsi mitä Pirkkalaisilla oli Lappalaisten yli, ei

Ruotsin Baltakunnassa annettukaan perimöskiksi, vaan ainoastansa koko elinajaksi, wälistä ei sikkään. Näiden maallisten Päämiesten ja Läänitysmiesten ohessa asetettiin myös Nimismiehiä, Wouteja, Kihlakunnan Tuomareita ja Lakmanneja Suomeen. Ensimmäinen Suomen Lakmanni Beero asetettiin heti Pähkinäsaaren rauhan perästä w. 1324. Sen perästä jaetaan Suomi (w. 1435), kahteen Lakikuntaan, ja tuli myös samoin aikoin, elikkä wähäistä ennen, se meiltä edellisessä (s. 149 sr.) kerrottu Maanoikeus asetukseksi, ehkä se asettajansa kuoltua jo tuli herkiämään. Talonpoikaissista walittiin silloinki ymmärtäväisiä miehiä Lautamieheiksi, jotka Tuomarin kanssa istuivat oikeutta. Lykätyt asiat menivät Kihlakunnan oikeudesta Lakmanniin, sieltä Tutkintakeräjiin (ruotsiksi: Råfsteting), joita Kuningas itse eli-jonku siaisensa kautta piti kerran wuodessa. Muutoin oli lupa heti tuoda asiaansa korkeammanki tuomio-istuimen eteen, ilman sen käyttämistä alemmassa oikeuspaikassa. Kuningas piti myös erinomaisissa tapauksissa jonkulaisista Kihlakunnan oikeutta, jota kutsuttiin Dikasukeräjiksi (ruots. Rättareting) ja joiden siian Maanoikeus oli asetettu, vaan jotka sen häwitettyä jälleensä näkyvät tulleen tawalliseksi. — Paiti tämänlaisia Oikeusmiehiä, asetettiin joka linnnaan, sitä myöten kun niitä raakettiin, Linna herroja, joilla, paiti sodan komento, näyttää olleen jonkutapainen Maanherran walta linnan alle lyödyn maan yli. Ainoastaan Kastelholman, Korsholman ja Sawonlinnan Herroilla ei näytä olleen paljon muuta tekemistä, kun linnansa wastusteleminen wihollisilta. Suomen maallinen hallitus oli siis pian koko tämän ajan Ruotsin Kuningasten ja heidän miestensä käsissä. Mutta niinkuin Paawi hengellisillä siteillä hallitsi Kristikuntaa, josta tulewaisessa luwussa on puhuttawa, niin piti myös Roomin eli Saksan Keisarin olemian Kuningasten ja Nuhtinasten yhteisenä pää-

nä: edellisellä piti hengellinen valtiikka, jälkimäisellä miekka siinä Kristikunnan yhteisessä Baltakunnassa oleman. Tämöisen näemme ainakin tarkoituksen olleen Yleisen Historian Keskiajalla, waikkei se tosin koskaan saanut warsin aikaan, sillä ensistä nousi pian yhtäläisiä riitoja Keisarein ja Pääwein välillä, ja toiseksi eivät Kuninkaas ja muut Ruhtinaatkaan usein paljo Keisaria totelleet. Erinomattain oliwat pohjaiset Baltakunnat omin päinsä. Olemme ainakin Suomesaki, Piispa Maunus Stiernkorsin walitsemisessa Saksan Riikin Pfaltz-Greiwiksi, edellisessä jo nähneet esimerkin seulaiseen Saksan Keisarin luultuun ylinäisyyteen Suomenki perukan yli. Waan tuskin taidetaankaan paljoksi muita esimerkkejä tähän Suomen maan Historiassa kekstä.

Muutoin oli nyt Suomen kansa, Ruotsin walloituksen ja Kristinuskon oheessa, tullut wierasten kansain kanssakäymisiin, enempi kun koskonkaan oli taapahtunut, ja oli siitä se hyödytys, että Kristillisyyys tuli wahvistetuksi ja Suomalaiusten siivistäminen autetuksi. Paitsi Ruotsalaisia, joita nyt Suomeen alkoi tulwailta, tuli tällä ajalla myöskin paljon Saksalaisia ja muita. Ei ainoastan kauppiaksi Turkuun, Wiipuriin ja muualle, mutta myöskin Kalmari-yhdistyksen aikana Linnaherroiksi ja muiksi wirtamiehiksi pantiin tänne Saksalaisia ja muitakin ulkolaisia, joiden suwut owat Suomen ominaisiksi sulautuneet ja joista wieläki moni Suomen Matelisi, Pappi- ja Porwari-Säätyin kuuluwa suku lukee alkujuurensa²⁾. Wapasukuisia Herroja monesta lajista alkoi nyt myös löytyä Suomesä, joko ne oliwat sodanpalweluksen ja urhoollisuuden eli muun ansionsa tähden

2) Porthaari (Chron. Episc. p. 598 not.) luettelee muutamia tällä ajalla Suomeen muuttaneita Saksalaisia ja muita sukukuntia, niinkuin: Skaaenberg, Finckenberg, Grothe, Lampen, van-Haamelen, van-Asten, Fleeg, Freese, Fauth, Dobbini. n. e.

tulleet aatelisäätyyn korotetuksi, ja niitä oli ei ainoastaan Ruotsalaisesta ja Saksalaisesta, mutta myöskin Suomalaisesta perijyydestä³⁾. Waan yleensä nähdään niin pappillisiin kuin maallisiin virkoin tällä ajalla jo Suomen sukuisia nosneen, ja vielä osiksi pitäneen wanhat, eli jälestä omistetut, Suomalaiset sukunimensäkin, mutta yhä useampi taisi tälläkin ajalla ottaa Ruotsalaisen eli Saksalaisen sukunimen itsellensä⁴⁾. Niin alkoi myös Suomen kieli nyt jo tulla wähin taiwutetuksi laillisia ja kansallisia, kuin hengellisiäkin, asioita merkitsemään ja käyttämään, ehkä se vielä taisi olla kyllä kankia tämänlaisiin aineisiin, olletinki kuin wirkamiehet sitä taitamattomuudesta turmelivat ja wieraan kielen mukaan pyytelivät saada wäännettyksi. Tällä ajalla otettiin myös ruotsinkielestä suomeen senlaiset sanat kun kaupunki, tori, katu, markkina, Porimestari, Wiskaali ja muut senlaiset kansakuntaisia kohdelmoita osottawaiset nimitykset.

Mutta nyt tulivat myös Kristinuskon kanssa Suomeen wähitellen kaikenlaiset Tieteet ja Taiteet, jotka, ehkä kuinka waihinaiset ne siihen aikaan vielä lienevät olleetkin, kuitenkin alkoivat siinä tarkoituksessa selwittää Suomalaiusten järkeä Pakanallisuuden kierroksista ja yhdistää heitä muiden siwistyneitten ja Kristillisten kansain kanssa. Saksalaisten kautta, jotka kaupunkeihin muut-

3) Suomalaisesta perijyydestä on esimerkiksi Karpelaanein suku, jonka esikän nimi oli Paawali Karpalainen, joka w. 1407 kuningas Erikki Pommeriselta saapi aateliskirjan. Niin saattaa Kurkkein (Kurkein) suku myös olla wanhaa suomalaista wapasukua eli aatelia.

4) Senlaisia korkeempia hengellisiä virkoin tällä ajalla nosneita suomalaisia sukunimia ovat Yölintu, Karhu, Sunripää, Sunpalkki ja muut. Wuonna 1442 nähdään myös Juuan pitäjässä olleen Tuomarina Pietari Udraynen (Utrainen), ja Niimismiehinä Jiwana Partaynen (Partanen) ja Anders Annunen iban suomalaisia, vielä tawallisia, sukunimia (katso: Åbo Tidning 1781 p. 385).

tiwat, näyttää niissä lukemisen ja kirjoittamisen taito al-
kaneen tulla lewitetyksi. Mutta munkit ja papit olivat
erinomattain tällä ajalla niiden vähäin tämänlaisten Lies-
detten pian ainoina säilyttäjinä ja lewittäjinä. Heidän
kautta tuli myös tällä ajalla fryytimaan kaswuin, huma-
lan, hampun ja muun senlaisen kappaleen wiljeleminen
tawaksi. Muutoin olemme myös jo nähneet Kuningas-
ten antaneen tällä ajalla, niiden vielä awarain erämaits-
ten raiwaamista ja maanpruukin auttamista, tarkoittawia
asetuksia. Ja taisiin tällä ajalla Suomen kansa metsäs-
tämisistään ja kalanyhnyndistään alkaa enemmin kään-
tyä maanwiljelykseen sekä ruwenneen halmetten siaan
enempi peltoa wiljelemään. Laiwanrakennuksissa
ja kuljettamisissa, jossa Suomalaiset vanhastaan eliwät
harjaantuneita, taisiwat he nyt ulkolaisten esimerkin kaut-
ta aina enemmin kaswaa. Paitsi mitä Suomalaiset itse
tarpeitansa walmistiwat, eiwät warsinaiset Hantwärs-
kit ja käsityöt taitaneet olla paljo vielä edistäneet,
joka nähdään sitäkin, että tämän aikakauden lopulla Lu-
rusa ei vielä löytynyt Maalaria⁵⁾. Missä senlaisia
Lefoniekoja tarwittiin, piti niitä ulkomaalta hankitta-
man, niinkuin niiden monien tällä ajalla rakettuin kiwi-
kirkkoin rakennuttajat taisiwat enimmäksi olla ulkomaalta.
Wuoristöistä ja muista senlaisista ei myöskään taida
tältä ajalta olla paljoksi mainittawatakaan. Suomalais-
ten tämänaikaaisista sotiafeista ja sodanlaadusta
antaa eräs wanhanaikainen kirjoittaja tämänlaatuisen ker-
toman: "Suomalaisten äkiän luonnon suhteen kiellettiin
heitä pitämästä kalpoja, keihäitä, miekkoja ja pitkiä puuk-
koja, tehdäksensä heidän keskinäisiä riitojansa vähemmin
waaralliseksi, jotka muutoin pian päätyiwät werisellä ta-
walla. Heidän täytyi sentähden pitää aiwan omituisia
sotikeinoja niitä wihollisia wastoin, jotka heidän äarillen-

5) Porthan, Chron. Ep. p. 342.

sä tulivat. Heidän aseensa oliwat linkoja, kiviä ja auringossa karkastuita piikkejä hongasta, joita he alituisen harjaantumisen sekä käsivarttensa voiman kautta käyttivät hirmuisella tavalla. Muutamat heittiwät kekkellä sodan pauhinata lämsensä vihollisen eli sen hevosen kaulaan, ja wetiwät niin wäkiwallalla tykönsä ratsastajan eli hänen ratsunsa. Heillä oli myös wallan suuria werikoiria, joita vihollisten hevoset arasteliwat; sillä ne oliwat niin opastetut, että kimmosiwat hevosen turpaan. Ratsu tuli siitä niin säikähtyneeksi, että pillastui ja heitti seljästänsä ratsastajan. Heidän haarniskaansa oliwat valmistetut joko hylkeen nahkasta elikkä hirwen muodasta; heidän kypäräinsä oliwat warsin taitawasti niotut yhteen härjän, peuran eli hirwen karioista; ikänänsä kuin päällitysten olemia suomuksia; toisia valmistiwat paksusta muodasta⁶⁾. — Mitä ihmislukuun tällä Paawinajalla Suomesa tulee, niin oli se epäilemättäkin paljon wähempi kuin nykyjään, ja talojenki luku pitäjäissä vähempi kuin nyt; mutta näyttää sillä pitkällisellä lewon ajalla, Pähkinäsaaren rauhasta suureen Wenäläisfotaan asti, Suomenmaa hywinki tältä kohdalta karttuneen. Niin tietään Uusmaalla Lohjan pitäjäissä kappeliniensa ennen suurta Wenäläisfotaa ja Danskalaisten häwityksiä olleen 529 sawua, ja Karjalohjalla samaan aikaan 437 sawua eli taloa; mutta w. 1773 oli Lohjalla ainoastaan 345 ja Karjalohjalla 100 taloa, jota wastoin jälkimäisellä w. 1747 ei ollut kuin 84 sawua⁷⁾. Nähdään siis tästä, kekkipuolella Paawinajaa, ennen häwityksen aikoja, Suomesa maan olleen paifottain paremmasä woimasä kun pitkät ajat jälestäkäsin. Taitaan myöskin todenmukaisesti

6) Olai Magni brev. XI c. 13, 14.

7) Katso tästä edesmenneen Prowasti Lenkwiistin tutkintoja 1775: wuoden Turun Sanomisä: Jemförelse emellan Carislojo sockens tillstånd i det 15:de och i det 18:de Seculo.

päättää Suomen kansaston, joka, paitsi sodan hävityksiä, ruttoin ja muiden kulkutautien kautta tuli vähennetyksi, tällä ajalla olleen vähintään puolen miljoonaa ihmistä⁸⁾.

Tässä tulee myöskin ilomielellä mainita se määrätöin etu joka Suomen kansalle, arwattavasti asiain waatimuksesta, tuli osaksi, ett'ei heitä walloittamisen oheessa, niinkuin Wirolaisille ja muille tapahtui, laskeettu orjuuteen, waan saivat wapaasti omituista maata wiljellä ja o-maisuutta itsellensä hankkia. Suomalaisilla tuli olemaan yksi arwo ja yhdet oikeudet Waltakunnassa, kun Ruotsalaisillakin. Ennen isännättömille erämaille jo hamasta alusta rakennetuista taloista tuli Weromaita, waan kuin Kruunu oli sittemmin lyönyt allensa kaikki erämaat eli yhteismaat (ruotsiksi: allmänningar), niin tulivat siellä nudesta raiwatut tilukset Kruununmailksi. Mutta kun sitte tuli se Usetus: että kuka hewoisella ja miehellä tahtoi sodassa pakwella, saisi olla wapaa tilainsa weroista, niin syntyi maallisia wapaamaita, niinkuin ne Kirkon alle joutuneet ynnä weroista wapaistetut maat kutsuttiin hengelliseksi wapaamailksi. Paitsi näitä löytyi Kuninkaankartanoita, eli Kuninkaon ja hänen miestensä rawinta- ja asuntopaikkoja, ynnä muita senlaisia. Alussa maksettiin kaikki werot nahkois-

---

8) Tämän taikaa siitä päättää että Italialainen Bellus, joka Kuningas Johani III:n aikana käwi Ruotsissa ja on kirjoittanut siitä waltakunnasta kirjan, sanoo Suomen siihen aikaan pitäneen vähimmän laskun jälkeen sisällänsä 500,000 ihmistä; ja oli tietävästi siihen aikaan Suomen rahwaston luku monesta lyystä pienempi, kuin ennestään. Hän sanoo Turun Hiippakunnasta, joka silloin piti koko Suomen sisällänsä, seuraawalla tavalla: "Turun Hiippakunnalla on 500 pitäjäästä, jotka enimmäksi osaksensa owat niin suuret, että Suomessa useimmat Seurakunnat pitävät 1000 talonpoikaa eli perhekuntaa, toiset 800 eli 500, taikka vähän vähempi; mutta sängen harwassa löytyy niitä, joissa ei ole 100 talonpoikaa." Katso Lagerbring, Sv. R. Hist. IV. s. 536 str.

sa, mutta Kuningas Erikki Pommerinen määräsi Kruunun verot rahassa maksettaviksi, niin että koko talon piti maksaa 10 markkaa, sawun 5 ja auramaan 2 markkaa. Verossa, paitsi Tihuntia, erotettiin Talovero, Auravero, Nokkavero (ruots. nebbeskatt), Ruokalisä eli Maatskotti, ja muut. Mutta isoin vero oli Tihunti eli Kymmenekset, maksettu papistolle, ensistä metsän elävään nahkoissa, myöhemmin jywissäkin, mutta Ruotsalaisilta uudisasukkailta lehmänannilla, niinkuin woilla ja muulla senlaisella. Edellisessä tapauksessa sanottiin maksan tapahtuvan Karjalan ja jälkimäisessä Helsingin lakia myöten (Jus Carelicum et Helsingonicum). Ilman sitä mainitaan myös Ruotsin ja Suomen lakia (Jus Svevicum et Fennicum). Karjalan makso-laki näyttää olleen tavallisena Karjalassa ja Sawossa: Helsingin laki Uusmaalla: Ruotsin laki Turun puoleisilla Ruotsalaisilla; mutta Suomen makso-laki Warsinais-Suomessa. Pienemmät maksettawat pappiudelle kutsuttiin Pieneksi Tihunniksi (ruots. Qvicktionde). Verot oliwat alussa pienet, waan ajan kuluissa lisättiin niitä niin, että tuliwat kyllä raskaiksi ja rasktaviksi kansalle. Muutoinkin oli työnteko linnoissa ja Kuningaan-kartanoissa sangen painawainen welwollisuus talonpojalle.

24 Luku.

Usko ja Kirkko nyinä tawat Suomessa tällä Vaatwinajalla 1).

Tällä ajalla oli nyt kristillinen Kirkko ja Seurakun-

1) Hyödyllistä ja huvittavaista on tästä aineesta lukea: Rein, Anmärkningur om den Romersk-Catholska Hierarchiens inflytande på Finland; Suomen Tiedet-Yhteyden Kirjoituksissa wuodelta 1845.

ta Suomessa perustettu, niin waiillinainen ja erehtywäinen kuin se sitten olikin. Ehkä tosin Paawikunnan rakennus ylipään hawaitaan olleen Suomessa yhtäläinen kuin muissakin maisissa, oli sillä siinä siwulla ainaki wähän Suomen maan ja kansan luonnon mukaisia ominaisuuksia sekä eroituksia, ja tahdomma nyt siitä ottaa lyhykäisen käsityksen.

Roomin Seurakunnalla, joka Apostolein aikana jo perustettiin, oli, niinkuin muillakin, piispansa. Kun muutamain vuosifatain perästä Kristinusko oli päässyt painetusta tilastansa wallalle, alkoi pilaantua, ja sen opettajat maallista kunniaa sekä tawarata rupešiwat halailemaan; niin syntyi Roominki waltakaupungissa piispain päässä se ajatus, että muka olisiwat Apostolin Pietarin jälkeenseurajajat wirassa, joille yksinänsä Taiwan Waltakunnan awaimet olisiwat jätetyt. Sentähden rupešiwatkin muiden Kristikunnan piispain siwulla edellisyyttä tahdomaan. Heitä kutsuttiin paapoiksi, josta sana Paawi muokaloimalla on tullut. Tämä tuuma onnistikin. Roomissa kaswoiwat Paawit aina enemmän kunniasa ja woimassa; mutta samalla kaswoi heidän maallinen, Kristillisyydestä erkanewa ja maallisia tarkoittawa, mielikin. Sillä keinoin oli Paawi pian saanut koko Kristikunnan allensa, paitsi Greekan kirkkoa, joka hänestä erkani eikä tahtonut häntä totella. Kun Kristinuskoa ruwettiin Suomeen lewittämähän, oli Paawein walta jo täydessä woimassaan, ja he hallitsiwat ikääskun mahtawat piispat, joiden hiippakunnan alle puoli Euroopata kuului ja maksoi heille tihuntia. Heillä oli Roomissa Konsistoriumi, jonka jäseniä kutsuttiin Kardinaaleiksi, ja niiden piti olla Paawein neuwonantajina sekä auttajina Kristikuntaa hallitessa. Myös piti heidän walita Paaweja, kun entinen oli kuollut. Tämän Roomin kirkkowan alle kuuluiwat, erinäisissä waltakunnissa, ensimmäistä Pääpiispat (Arkhi-Piispat), jotka tawallisesti wihiwät

allensa kuuluvia Piispoja ja pitivät jotakin komentoa heidän yltä. Valittu, waan vielä wihkimätöin piispa, sai nimen Walipispa, (Electus). Mutta Pääpiispain yli oli wälistä asetettu Priimas eli Priimaspiispa. Suomi, niinkuin Ruotsikin, kuului Lundin Priimaspiispan ja Upsalan Pääpiispan alle. Samatenkun Paawilla, oli myös piispoilla Konsistoriuminsa eli Tuomiokapituli, joka heitä walitsi ja auttoi hiippakuntaa hallitessa. Tuomiokapitulun jäseniä löytyi Suomessa lopulla 12, josta Tuomioprowasti, Arkhidiakonus ja Dekanus olivat muita etewämmät, ja niitä muita kutsuttiin alhaisemmiksi Tuomioherroiksi eli Kaniikeiksi. Tuomiokapitulilla Turussa oli alussa tuomitseminen useimmissa rikosseikoissa, ja myöhemmin oli sillä monessa asiassa ratkasemisen oikeus, waikka Lakmanneja sekä muita Tuomareita jo löytyi meidän maassa. Tuomiokapitulia lähin wirka Seurakunnassa oli Prowastein ammatti, joita wälistä Pääprowasteiksikin (Præpositus generalis) nimiteltiin. Niin oli Pietarsaaressa, kauan jätestäkin tätä aikaa, koko Pohjanmaan Pääprowasti. Seurakunnissa hallitsi Kirkkoherra (Kirkioherre, Curatus), joka sopimatoin ja Ewangeliumin luonnolle wastahakoinen nimi on Suomenkieleen vielä jäänyt jälille. Kirkkoherroilla oli wälistä allansa eli wierekensä Kap-palainen (Capellanus), eli edestänsä wirkaa toimittawa Sialainen (Vicarius, Vicecuratus). Muita papillisia wirkoja, erittäin Tuomiokirkoilla, olivat Altari- ja Kuoripapit (Altaristæ et Chorales), ollen useimmiten Kaniikeja, ja muut ²⁾. Ilman näitä löytyi myös alhaisempia, luffarintapaisia, kirkonwirkoja monesta lajis-

2) Piispa Maunus Särkilahdesta kirjoittaa koko Suomen Papietolle eräässä 1492-wuoden kirjoituksensa seuraawalla tawalla. "Prelatis, Canonicis, Curatis prebendatis, Vicecuratis, Altaristis, Capellanis ceterisque omnibus et singulis Aboënsis dioecesis Presbyteris".

ta. Kun Paawi tahtoi saada jotakin toimitetuksi kaukana Roomista, olevissa maissa, niin kirjoitti Bullia piispoille eli muille; waan kun asia niin waati, lähetti hän Legaateja edestänsä seikat selwittämään. Kuten Pispat hiippakunnassansa pitävät wisiiteerinkejä, niin nähdään Provasteinkin yhdenkaltaista toimittaneen, jota Pro-wastin keräjiksi (ruotsiksi Provastaling) kutsuttiin. Se koko Paawikunnassa, ja Suomesfain, olewainen yhteinen Kirkonlaki, oli Kanuoninen laki (Jus canonicum). Ilman sitä antoivat myös Pispat erityisiä Sääntöjä (Statuta). — Paitsi näitä maallisia pappeja, löytyi myös muita, jotka suuremman pyhyiden perään pyörivät ja elivät yhteydessä Luostareissa (Kluostareissa). Näitä laitoksia löytyi erityisiä miehille ja naisille, eli munkkis ja nunna=luostareita. Päällös niissä kutsuttiin Apotiksi (naisluostareissa Apetissaksi), ja sitä lähin wirka oli Priiorin (Priiorinnan, eli Naispriiorin), muista alhaisemmista mainimatta. Tämmöissä luostareita oli eri lajista, joilla oli itsekullakin omituiset Asetuksensa, tarkoittawaiset puhdasta, kaikesta irstaisuudesta ja ylöllisyydestä wapaata, jumalisuuden harjoituksille wihittyä elämätä. Suomessa löytyi luostareita kolmesta Munkkiseurasta eli Ordenista, nimittäin: kaksi Dominikaani=luostaria, joista yksi oli Turussa ja toinen Wiipurissa: kolme Fransiskaani=luostaria, joista yksi oli Wiipurissa, toinen Raumassa ja kolmas oli Köökarin luostari Ahwenanmaalla: yksi Brigittiini=luostari Naantalissa, jossa oli munkkia ja nunnia yhdessä, ja joka Wadstenan luostarista Ruotssissa oli saanut alkunsa ³⁾.

3) Kahden ensiksi nimitetyn munkkiseurun perustajat olivat Dominikus Hispaniasta ja Fransiskus Italiasta. Kumpiki seura sai wahiutuksensa Paawilta w. 1215 ja lewesi heti=sen perästä pohjaiseen. Brigittiinein perustaja oli se mainio unien näkijä Pyhä Brigitta Ruotssista, joka kuoli w. 1373.

Tämänlainen on nyt Paawifunnan rakennuksen Suomesfakin ulkonainen muoto. Mutta nyt on myös se siinä harjoitettu opetus ja oppi vähin silmäiltävä. Kun Kristinuskoa ensin ruwettiin Suomessa saarnaamaan, niin tarwittiin tietävästi pappeja, jotka mtan omalla kielellä woiswat pakanoita opettaa ja saada heitä erhetyksistänsä luopumaan. Waan semmoisia saatettiin ainoasti sillä tawalla saada, että kääntyneitä pakanoita pappeiksi opetettiin. Sentähden onkin arweltu jo aikuisin koululaitoksen löytyneen piispanistuimen tykönä, jossa pappeiksi aiwotut miehet saivat vähän opetuksensa. Piispanistuimen muutettua Turkuun pitfitti tämä koulu, Turun Kathedralikoulun nimellä, oloansa. Sillä oli Tuomiokapitulini jäseninä, yksi eli ustiampi, opettajana, ja olemme jo nähneet sen wanhaan aikaan saaneen niin suuren arwon, että Ruotssistakin tuli nuoria miehiä siinä oppimaan. Paitssi tätä löytyi arwattawasti jokainoassa luostariissa koululaitos, joista Rauman Koulu (Collegium Raumense) on Suomessa warsin mainio Paawinajan loppupuelella. Näissä kouluissa tehtiin erinomattain papinalkuja wirkaansa mahdollisiksi. Mutta jos joku tahtoi saada täydellisemmän ja laweamman opin, niin täytyi hänen ulkomaississa Opistoissa, niminomaissesti Pariisissa, ja sittä Praagin ynnä Keiptsigin Korfiopistoissa keksää tietoja, niinkuin monesta piispasta olemme jo nähneet ⁴⁾. Alhaisempain pappein ei näytä tarwinneen maactansa ulempana käydä oppia hakemassa. Oppineilta Suomessa täällä ajalla tehdyistä kirjoista ei ole paljo mainittawata, paitssi että eräs Johannes Budde eli Rääki, josta jo edellä olemme maininneet ja joka Paa-

4) Näistä ulkomailla opastuneista Suomalaisista on katsottawa: Joh. Fredr. Wallenius, Diss. Acad. De Fennis summös in Philosophia Honores ante conditam Academiam Aboënsẽm adeptis; Aboæ 1810.

winajan loppupuolella asui wälistä Wadstenan, wälistä Naantalin luostarissa, on kirjoittanut ustampia kirjoja jumalisesta sisälläpidosta. Rahwasta ei tällä alalla opetettu lufemaan, waan kathefiseeraamisella ainoastaan jonkun käsityksen Kristinopiista saamaan ymnä muutamia rukouksia ulkoa taitamaan. Mutta ei Paawillinen Seurakunta erinomattain teroittanutkaan Kristillistä oppia, waan kaikki jumalisuus oli täytetty ulkonaiisten menoin harjoituksella. Kirjasto löytyi kyllä Tuomiokirkolla, waan muutoin oliwat kirjat warsin harwassa, ja Raamattu oli Papeillenkoi tuntematoin kirja, saati sittä muille. Jos joku wähän wapaammasti uskalsi ajatella, elikkä käytti itseänsä jotenki kirkon asetuksia ja tapoja wastoin, niin joutui hän Pannaan, se on, suljettiin kirkon yhteydestä. Senlaisia pannaamisia ei kuitenkaan Suomessa, niinkuin joskus muualla Paawikunnassa, käytetty eläwämmän Kristillisyyden wainosta, waan uppiniskaisuuden rangaisemisesta Tihunnin maksuissa ja muista senlaisista syistä. Sen siaan olemme nähneet kuinka Aneita, eli syntianteen wakuutuskirjoja, jaettiin niille, jotka Kirkkoa rikastuttivat. Pyhiä Miehiä pidettiin aiwan epäjumalisesa kunniasa, ja heidän ylistyksesensä wietettiin omituisia juhlapäiwä, jonka kautta tiettäwästi joutopäiwät eneniwät ja työpäiwät wäheniwät. Niiden Pyhäin seassa oliwat Suomelle omituisia piäpat Pyhä Henricki ja Hemminki, ehkä jälkimäisen autuuttaminen, josta jo olemme kertoneet, tapahtui niin myöhä, ett' ei hänellä ollut sittä pitkälistä kunniaa. Waan pyhän Henrickin muistoksi wietettiin vuosittain Turussa kolme juhlaa: P:n Henrickin syntymäs eli kuolemajuhlaa (Dies natalis s. mortis b. Henrici) 19 päiwä Tammiukuuta, ja päiwänä sittä ennen Henrickin Sätösten Juhlaa (Dies s. Festum Reliquiarum crastino Natalis b. Henrici): kolmas juhla oli P:n Henrickin Muuttojuhla (Festum translationis b. Henrici), 18 Kesäkuuta. Ensimmä-

mäinen juhla wietettiin P:n Henrikin martyrikuoleman, jälkimmäinen hänen luittensa muuton muistoksi Roussaisista Turkuun. Tammöisten Pyhäin sanottiin tehneen Ihmetöitä kuolemansakin jälkeen; ja toiwottiin heidän ei ainoastaan esirukouksillansa taiwaassa, waan myöskin liiskanaisten hywäin töittensä lahjoittamisella, woiman hankkia anteeksi saamisen syntisille ihmisille, waikka monen näiden Pyhäin oma autuus on kyllä epäiltävä. Päitfi näitä juhlia pyhitettiin nyt myös seuraawat: Sunnuntai, (jota Suomalaiset pakanundesansa eivät näy eroittaneen muista päiwistä,) Kristikunnan Suuremmat ja Wähemmät Juhlapäiwät, Apostolein päiwät, Kantaus wiikot, Kiristuorustait, ja muut. Kirjonmenoista oli Messu etewin temppu: wähemmässä arwossa pidettiin Sakramentit, joita oli silloin seitsemän, ja Saarna, joka joko tapahtui latinankielellä, niinkuin muukin jumalanpalvelus, ellikä piti ainoastansa juttuja Pyhäin ihmetöistä, eikä ihmistä parantawaiستا oppia. Messuamalla toiwottiin myös saada sielut Kirastulen piinasta pelastetuksi, ja senlaisia messuja eneni lopulla niin, että papit saivat melkeen päiwät päästänsä kirkossa weisata ja loilotella, olletinki Tuomiokirkossa niillä monilla sinne Pyhäin muistoksi ja kunniaksiraketuilla Altareilla. — Wielä tulee mainita Weljeyksistäkin (ruotsiksi Brödraskap, Gilden), joita laitettiin jenkun Pyhän eli pyhityksen muistoksi. Niihin yhdistyi mieskun waimowäkeäkin, omituisten Astusten alla jumalisuuden harjoituksia ja rakkauden töitä täyttämään, niinkuin myös määrättyillä ajoilla kestinkeä ja kermua pitämään. Semmoisia tietään kaksi löytyneen Suomesa, nimittäin Pyhän Annan ja Kolmen Kuninkaan Weljeykset (Fraternitates S:tæ Annæ et Trium Regum), jotka piispa Maunus Lawastin aikana saivat alkunsa ja jotka Suomen mahtawimmilta olivat

perustetut 5). Muista tällaisista yhdistyksistä eivät tiedot mainitse.

Sitä myöten kun Kristillisyydellä leveys maassa, rakettiin myös Kirkkoja, joiden rakentamisen kanssa maan raiwio käwi pian rinnatuksen. Suomen ensimmäisiä kirkkoja olivat Koussaisten ja Rantämäen kirkot; Hämeessä taissi Hattulan kirkko; Karjalassa Wiipurin ja Sawilahden eli Mikkelin; Pohjanmaalla Mustasaaren, Pietarsaaren, Salon ja Kemian kirkot olla ensimmäiset. Seurakuntia jaettiin sittä aikaa myöten pienemmiksi, ja jokainen sai tietävästi pappinsa, joka kirkonmenoja toimitteli, kasitti ja jakoi Sakramentit. Senlaisia seurakuntain lisäämistä ja jakamista tapahtui warhaimmii Warssinais-Suomessa, Satakunnassa ja Hämeessä; jota wastoin niissä, kuin Uusmaalla ja Karjalassa, uusia kirkkoja wasta nähdään runsaammii syntywän Pähkinäsaaren rauhahan perästä, kun Suomen omistaminen oli tullut lepuutetuksi. Tällä ajalla otettiin myös kirkollisia asioita merkittewiä sanoja niin Ruotsiin kun Wenäjän kielestä Suomeen. Ruotsalaisista alkua owat senlaiset kuin sielu, siunata, helwetti ja muut; mutta Wenäläisiltä lainatuista owat pappi, raamattu, paasto, kummi, risti, ristiä, aprakka 6).

Mitä kansallisiin tapoihin ja awuihin tällä ajalla tulee, niin nähdään niillä olleen hywempi ja huonompi puoli. Epäilemättäki tuli Paawillisuuden järjestyksen kautta moni Pakanuuden kauhistus nyt jäämään pois Suomen kansan tawoista ja mieli rauhalliseen kansallisuuteen tawutetuksi. Tästä todistaa myös Olaus Magnus, sanoessansa: "Suomalaisilla, heidän kääntymisensä perästä,

5) Pyhän Annan Weljeys on aiwan wihän tuttu, mutta Kolmen Kuningaan Weljeyksestä saadaan paitsi Portthaania, ulottuwaisempia tietoja: W. G. Lagus, Ny följd Handl. t. Uppl. i Finl. Kyrko-Hist. Häftet 3, s. 23 fr.

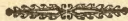
6) Rein, De Vetere Carelia, p. 63.

kaikki hyvät avut tulleen tavalliseksi; vieraita ja muuskalaisia vastoin osoittavat paraimman hyvätahtoisuuden, suurimmalla mieluisuudella; keskenänsä ovat lauhkeita ja auttavaisia; wihaan he hitaasti syttyvät, mutta sen hitauden päälle seuraakin sitä ankarampi kosto. Papeille osoittavat suurimman kunnioittamisen; ennen kaikkia antavat heille kymmeneksiä; sentähden tulevatki jälleensä tullein kautta opetetuksi Sumalan käsäyksissä, että nyt, wanhan taika-uskonsa juuritettua pois, rehellisellä mielenlaadulla ovat valmiit ja mieluiset kaikkea hyvää tekemään” 7). Väitsi tätä, on se järklähtämätöin uskollisuus kaunis katsella, jonka Suomalaiset, kerran antauttuansa Ruotsin alle, osottivat lailliselle Esivallallensa ja Ruotsin Kuninkaille, ehkä monta rasitusta ja kiusausta kyllä kohtasi. Tästä tulikin heidän olollensa ja elämänsä monta hyödytystä. Mutta toiselta puolen ei myöskään saa kieltää, ett’ ei raakius sekä taika-uskoinen mielenlaatu vielä paljon hallinnut Suomen kansassa. Waan arwattavasti oli jo silloinki tältä kohdalta eroitus ihmisten välillä. Ruostarein (e. m. Naantalin), papisäädydy ja wirkamiehesten puhtaus sekä rehellisyys ei näytä olleen yleensä kehuttawa, ja Hämäläisten polttaminen Ruotsalaisten uudisasukasten erämälle wataraketuita taloja, ynnä Sawolaisten ja Hämäläisten toisiaan tappaminen rajariidoissa, ja muut senlaiset, ilmoittawat vielä säädyttöintä sekä tuimaa mielenlaatua. Muutoin löytyi kansassa paljon pakanallisuutta jäljellä, jota ei se ulkonainen kirkonjärjestys woinut auttaa. Paawillisuus näyttää olleen ainoasti päällinäisesti kansassa, jolta se ei myöskään tainnut olla niinkään yleensä rakastettu, ja olletinki maan sisemmäisillä ja pohjaisilla äärillä näyttää se vähimmin kansaan tarttuneen. Turun ja Rauman

7) Lib. IV. c. 17.

paikoilla oli se nähtävästi enimmäen vaikuttanut. Kuinka muutoin tämä pakanallinen mieli vielä ilmaantui niissä tämän ajan Runoissa, joissa Kristillisyyttä ja pakanallisuutta sekoitetaan yhteen, on jo ennen viitattu Paganuuden aikakauden kertomassa.

Ja näin oli nyt, moninaisten vaihtetten alla, Suomen kansa tullut talutetuksi yhden askeleen edemmäs; sen itsesfänsä maailman ja turmeltuneen paawillisen Kristillisyyden ohessa ulkonainen Seurakunta ainaki tullut perustetuksi; maallinen järjestyks Lajeilla määrätty; Sakramentit ja osiksi Sanakin maahan tuoduksi, ynnä Suomalaiset ulkonaisen pakan ja järjestyksen kautta vähitellen taiwutetuksi pakanallisuudestansa siirtymään jotakin parempata kohden. Elämän ja Sanassa perustetun Kristillisyyden merkkejä ei tällä ajalla tosin hawaita, jos lie nee heitä ollutkaan; waan kaikki oliwat jo niin valmistetut, että Opin parantaminen ja puhdistaminen taitaa nyt estämättä käydä edes, josta uudet, sanomattomat hyödyt tulewat Suomen kansalle wuotamaan, niinkuin olemme seuraawalla ajalla sen näkewät.

Parannuksia.

Sivu V, rivi 8 ylhäältäpäin, seisoo: suojelemiseen, lue: suojelemisestä. S. 9 r. 12 Kunninkaita l. Kuninkaita. S. 18 r. 8 w. 1137 l. 1237. S. 63 r. 16 kuolii l. kuoli. S. 92 r. 15 Koporin Kaupungin l. Koporin linnan. S. 97 r. 25 painuneen l. painaneen. S. 98 r. 31 samalla l. samoilla, S. 100 r. 8 Korporeinlinnan l. Korporeinlinnan. S. 102 r. 2 nytruweta l. nytalkoiwat ruweta. S. 103 r. 8 Pentillee (Bengtille) l. Bengtille, S. 110 r. 21 Hemminkil. Benediktus, S. 114 r. 11 hän pani l. pani hän. S. 116 r. 3 sortamista l. sortumista, r. 28 tappelematta l. tappelemassa. S. 117 r. 8 Rån l. Rån, S. 124 r. 19 jäsenet l. jäseniä. S. 125 r. 30 nimeltä, Feodorowa l. nimeltä Feodorowa. S. 135 r. 21 wuotena 1562 l. wuotena 1362. S. 141 r. 9 itsewailtaiset l. itsewaltaiset, S. 143 r. 23 "Paawin kartanoon l. "Paawin kartanoon." S. 156 r. 18 Turunpalo l. Turun palo. S. 157 r. 11 w. 1483 l. w. 1438. S. 165 r. 32 kehottawan l. kehuttawan, S. 169 r. 18 ryntäwäijet l. ryntäwäiset. S. 174 r. 9 paraanna l. paraana. S. 186 r. 15 antauda l. antauda,; r. 17 linnaan l. linnaa; r. 19 apu l. apua. S. 187 r. 1 ajalla l. tällä ajalla; r. 14 isämaamme l. isänmaamme, S. 189 r. 14 nimitetty, Turun l. nimitetty Turun. S. 190 r. 10 paitfi l. paitfi; r. 22 tawaksi l. tawaksi; r. 23 Saksalaisista, l. Saksalaisista. S. 191 r. 4 wahwistamisesta l. wahwistumisesta. S. 192 r. 14 tietään, l. tietään. S. 194 r. 12 ajoilla, jo perästäkin l. ajoilla jo perästäkin, S. 195 r. 8 (w. 1435), l. (w. 1435). S. 197 r. 2 alaasta seisoo: Nununen l. Nununen —.

Bi

Hki

SKS

Toim

7

(1846)

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJASTO

106 013 2085

